

Kjell Lars Berge (red.)

Teksthistorie - tekstvitenskapelige bidrag

© Forfatterne 2002

Trykk: Lobo Media AS
Omslagsdesign: Aud Gloppen

ISSN 1502-6000
ISBN 82-90954-21-2

Utgitt av Norsk sakprosa i samarbeid med
Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening (NFF)
Utgivelsen er finansiert av NFF

Norsk Sakprosa
INL
Postboks 1013 Blindern
0315 Oslo

Tlf : (+47) 22 85 67 11
Faks: (+47) 22 85 71 00
E-post: norsk-sakprosa@inl.uio.no
Internett: www.hf.uio.no/inl/sakprosa

Innhold

Kjell Lars Berge Teksthistorie	5
Leidulf Melve: ”Men då som turen kom til skrifteikna” - Skriftkultur og den historiske forståinga av tekstkultur	21
Inez Rüppel: Writing the History of Texts: A Historian’s Perspective	73
Helge Jordheim: Teksthistorie i lys av en ny filologi	113
Wenche Vagle: The Diachronicity of Text Norms. A Theory of Genre Formation and Change – illustrated with examples from the text history of Norwegian radio.	141
Svennik Høyer: Pressetekstenes sjangerhistorie – et internasjonalt perspektiv	215
Per Thomas Andersen: Fagfortelling	239
Dagrun Skjelbred: Norsk lærebokhistorie?	255

Teksthistorie

Kjell Lars Berge

Hvorfor teksthistorie?

Oktober 2001 arrangerte prosjektmiljøet *Norsk sakprosa* et seminar over temaet *Teksthistorie*. Det er bearbejdede foredrag fra seminaret som er trykt i dette nummeret av skriftserien *Sakprosa*. Strategien bak prosjektmiljøets mange seminarer siden starten i 2000 har vært å følge opp de ideene og synspunktene som er skissert i artikkelen "Det vitenskapelige studiet av sakprosa" som jeg skrev for det første nummeret av skriftserien (Berge 2001a). I artikkelen understrekte jeg at prosjektet på ingen måte skulle binde seg til "visse teoretiske synspunkter og posisjoner." Derfor skulle ulike fagmiljøers tilnærminger til studiet av tekst allment og sakprosaetekster spesielt, være representert i prosjektmiljøets seminarer og utgivelser. Dette prinsippet er også fulgt i denne artikkelsamlingen, og på det seminaret som artikkelsamlingen har som forutsetning. På seminaret var litteraturvitere, sakprosaforskere, lingvister, mediaforskere, lærebokforskere og - ikke minst - historikere representert. De kom fra svært ulike fag og fagmiljøer. Men felles for dem alle var at de hadde eller var i ferd med å gjennomføre teksthistoriske undersøkelser innenfor sine fagområder. Den grunnleggende idéen bak seminaret var å samle disse forskerne til presentasjoner av egen forskning. På den måten håpet vi at mer generelle teoretiske, metodiske og praktiske problemer i studiet av teksthistorie og tekster i historien kunne drøftes mellom fagfolk som normalt ikke ser for mye til hverandre eller kjenner til hverandres arbeider. Hvorvidt vi lyktes med det på seminaret, vet jeg ikke. Men kanskje kan denne artikkelsamlingen av tekster som ble lagt fram og diskutert på seminaret, bidra til en økt forståelse blant dem som på eller annen måte er opptatt av teksthistorie, for at det er nødvendig å diskutere teksthistoriske utfordringer på et

forholdvis allment nivå - og på den måten å utvikle en djupere innsikt om hva teksthistorie er for et fenomen?

At et miljø som har sakprosaen som sin forskningsgjenstand, velger å diskutere de teoretiske og metodiske utfordringene som er forbundet med det å skrive en teksthistorie, har flere årsaker. En årsak er at vi som driver med sakprosaforskning, opplever at det ville være prematurt og naivt å knytte seg til spesielle tekstvitenskapelige miljøer og tradisjoner i arbeidet med sakprosaen, og på den måten ekskludere alle andre tilnæringsmåter. En annen årsak er den kjensgjerning at mye av den interessen vi har kunnet observere for sakprosaens tekster i Norge og Sverige de 10 siste åra, har vært vel så mye historisk orientert som vendt mot egen samtid og kultur. Ottar Grepstads omfattende og viktige bidrag "Det litterære skattkammer. Sakprosaens teori og retorikk" (1997) ble riktignok annonsert som et teoriverk. Men først og fremst - og på sitt beste - er den en norsk sakprosaehistorie. Det litterære systemet fra forfatter, via publisering, sakprosagenrer og mottakelse/lesning skildres fra 1700-tallet og framover. Og skulle noen være i tvil om hva det forrige prosjektet *Norsk sakprosa* prioriterte, forsvinner tvilen i møtet med "Norsk litteraturhistorie. Sakprosa fra 1750 til 1995" i to bind redigert av Egil Børre Johnsen og Trond Berg Eriksen (1998). Noe mer sammensatt er interessen for sakprosaens tekster og tekstkulturer i det svenske sakprosaprosjektet. Men også i dette prosjektet er den teksthistoriske orienteringen sterk. Ikke minst er det tydelig i det samleverket som hittil er utkommet, "Verklighetens tekster" (Melander & Olsson 2001). Der er den svenske teksthistorien fra 1750 til 2000 i virksomheter og kulturkontekster som skolen/utdanningssystemet, folkeopplysningen, offentligheten, staten/kongen og hjemmet skildret i et stort antall artikler.

I det hele tatt er det en stor interesse for teksthistorie i mange miljøer i og utenfor sakprosaforskningen. Interessen for teksthistorien har selvsagt alltid vært sterk blant forskere som kjenner seg hjemme i den forskningstradisjonen som kalles "litteraturvitenskap". I Norge produ-

seres det litteraturhistorier på løpende bånd, trass i at de som oppfattes som premissgivende litteraturvitenskapelige teoretikere lenge har vært skeptiske til en slik virksomhet. Som det påpekes av litteraturforskeren Per Thomas Andersen i artikkelen hans i denne boka, har både formalister og post-strukturalister uttrykt stor bekymring for vitenskapeligheten ved litteraturhistorien. Teksthistorie må likevel betraktes som litteraturvitenskapelig normalvitenskap. Litteraturvitenskapen har da også oppgaver langt utenfor det vitenskapelige feltet, f.eks. å gi mening til den skjønnlitterære tekstproduksjonen til territorielt avgrensede ansamlinger av mennesker (f.eks. nasjonalt, regionalt og/eller lokalt), og dermed være et redskap for dannelsesarbeidet i ulike utdanningsinstitusjoner i disse territoriene. Historieskrivingen gjør som så ofte den humanvitenskapelige forståelsen tilgjengelig for de ikke-vitenskapelige. Den oversetter menneskers erfaringer til meningsfulle og meningsbærende fortellinger.

Men før jeg overlater ordet til de egentlige bidragsyterne på seminaret og i denne boka, la meg gå litt nærmere inn på hva som var begrunnelsene for seminaret. Deretter redegjør jeg for noen av de problemstillingene jeg mente og mener at de som er interessert i teksthistorie, bør være opptatt av å diskutere, dersom en vitenskapelig forankret og gjennomtenkt teksthistorie skal kunne utvikles.

Fra litteraturhistoriografi til skriftkulturforskning

Et viktig utgangspunkt for seminaret var den viktige og grundige boka "Om litteraturhistorieskriving. Perspektiv på litteraturhistoriografiens vilkår og utvikling i europeisk og norsk sammenheng" utgitt av Atle Kittang, Per Meldahl og Hans H. Skei i 1983. Verken før eller siden har teksthistoriske grunnproblemer blitt behandlet grundigere og mer prinsipielt i en norsk sammenheng enn her. Det teksthistoriske seminaret tok ikke sikte på å overskride denne bokas innsikt og refleksjon, men likevel forsøkte vi å forankre problemstillingene på seminaret i forhold til den. Riktignok utviklet forfatterne av denne boka en litteratur-historio-

grafi som eksplisitt konsenterte seg om skjønnlitteraturen. Det vil si den typen litteratur som hører hjemme i den høykulturelle tekstkulturen, i det sosiale feltet vi kjenner som det "estetiske". Men flere av innsiktene formidlet av de tre forfatterne, er relevante å ta med seg i et seminar og en artikkelsamling som har teksthistorie som tema.

En viktig innsikt i "Om litteraturhistorieskriving" er hvordan den teksthistoriske meningen blir til *gjennom at den blir skrevet*. Atle Kit-tang skrev i sin del i verket blant annet følgende om denne prosessen:

"Litteraturhistorieskriving er (...) ikkje ei enkel skriveteknisk verksemd, som 'omkodar' ein hermeneutisk praksis til ein organisk tekst. Tvert imot er det gjennom det tekstlege arbeidet, eller 'grafien', at litteraturhistorieskrivinga konstituerer seg (på linje med annen historiografi) som meiningsgivande eller meiningsproduserande aktivitet, og dermed kan fylle sine ideologiske, psykologiske og kognitive funksjonar.

I dette tekstlege arbeidet inngår ulike typar diskursive register, svarande til dei forskjellige behandlingsmåtene litteraturhistoriografien underkastar det materialet som dannar basis for framstillinga." (op.cit.: 92).

De fem "diskursive" registrene er det deskriptivt-analytiske (selve materialet: redegjørelse for fakta og oppdelingen av dem i kategorier), det kritisk-normative (den vurderende behandlingen av materialet), det eksplikatoriske (det å skape relasjoner i materialet), det retoriske (å "overtyre sine lesarar om at det som blir lagt fram, på innlysande vis *er slik* som det blir framstilt" (op.cit.: 93)) og det narrative (den historiografiske tekstens form: "ein suksesjon i tid og rom av fenomen, hendingar og tilstandar" (op.cit.)).

At denne skjønnlitteraturhistorieskrivingen er en vedvarende aktivitet, der det faktisk er et marked for praktverker for et dannelsesorientert, men samtidig forholdsvis bredt, publikum, indekserer om ikke annet den store kulturelle betydningen skjønnlitteraturen fortsatt har i et samfunn som Norge. Ikke minst bidro utdanningsminister Gudmund

Hernes' høyprofilerte kanonideologisering i arbeidet med norskfaget i de gjennomgripende læreplanreformene han ledet på slutten av 1990-tallet (de såkalte "R94" og "L97"), til at litteraturhistorien fikk forsterket sin privilegerte posisjon som meningsgiver og nasjonalt dannelsesredskap. Resultatet ble at det siden 1994 har blitt utgitt flere litteraturhistorier i form av lærebøker enn noen gang tidligere i dette landet.

Jeg har vært inne på at sakprosaforskningen deler interessen for det historiske med skjønnlitteraturvitenskapen. I det tidligere nevnte avsluttende norske sakprosaprosjektet (ledet av Johnsen og Berg Erikson), ble sakprosa historien forstått som noe som gir en alternativ framstilling av litteraturhistorien slik vi kjenner den fra litteraturhistoriene som har skjønnlitteraturen som sin gjenstand. Men denne forståelsen har i betydelig mindre grad vært styrende for det omtalte svenske prosjektet, og det norske sakprosaprosjektet som denne teksten er et bidrag til. Det er heller ikke tilfellet med initiativene til å skrive den norske pressens historie eller en norsk lærebokhistorie. Presentasjoner av begge disse prosjektene ble servert på seminaret.

Et meget viktig bidrag til den teksthistoriske forskningen uansett om det nå er skjønnlitteratur, sakprosa, avistekster, tidsskrifter eller lærebøker det er som studeres, er det vi - med en oversettelse av den engelske ordsammensetningen "literacy studies" - kan kalle *skriftkulturforskning*. Skriftkulturforskningen er en veletablert disiplin internasjonalt (Barton 1994, Goody 1987). Den har også satt sine merker i en norsk forskningsvirkelighet, innenfor så ulike miljøer som norrønfilologi og skrivepedagogikk. Institusjonelt har skriftkulturforskningen fått en forankring i Norge i og med opprettelsen av masterstudiet i nynorsk skriftkultur ved Ivar Aasen-instituttet, Høgskulen i Volda (Burgess & Monsson 2002). Det som gjør denne forskningsdisiplinen så viktig, er at den kopler sammen ulike teksthistoriske forklaringsdimensjoner til en helhetlig teksthistorisk endringsmodell. Først og fremst sammenfører literacy-forskningen forsøkene på å forklare endringsprosesser i hvordan tekster skapes og forstås (leses, høres, brukes)

med teknologiendringer og medieendringer på den ene sida og kulturinterne genreprousser på den andre. Skriftkulturforskningen har derfor både en teknologisk og en kulturalistisk forklaringsramme. For eksempel kan ikke endringer i avisenes genresystem og dermed journalistenes måter å skape mening i tekster på, ses uavhengig av de teknologiske ressursene som er tilgjengelige for denne tekstskapingen. Hvilke muligheter har journalistene til å bruke ulike semiotiske ressurser samtidig (bilde, skriftspråk, typografi ol.), hvilke formater er tilgjengelige og mulige, hvor lange kan artiklene være, hvor raskt kan informasjon komme fra kilden, i hvilken grad kan kildene siteres direkte og indirekte? Alt dette er forhold som bidrar til å forklare hvorfor pressetekstene endrer seg.

En siste begrunnelse for seminaret som må nevnes, er det mange kaller en "språklig", "retorisk" eller "litterær" vending i historiefaget. Vurderer vi de seineste 20 åras historieforskning - også her i Norge - utenfra, ser historikernes refleksjon over egne genretradisjoner - og måter å mening til historien på gjennom tekst - ut til å være et kjennetegn ved denne viktige (hjelp-)vitenskapen for alle tekstforskere. Det innebærer at de av tekstforskerne som er interessert i å beskrive hvordan de tekstkulturelle systemene endrer seg internt og i forhold til andre tekstkulturer (f.eks. hvordan forholdet mellom det vi med hverdagslige betegnelser kaller "sakprosa" og "skjønnlitteratur", utvikler seg fra 1700-tallet og fram til i dag), møtes i en felles interesse med historikerne for teksten. Men der tekstforskerne vil studere endringene i skrivemåter og framstillingsformer, er historikerne opptatt av å undersøke hvordan ulike historikers skrivemåter er preget av ulike genretradisjoner til ulike tider, og av hvilke konsekvenser det får for forståelsen av den/de historiske tidsperiode/-ne som historikeren behandler.

Betyr alt dette engasjementet for teksthistorien at vi i de humanistiske tekstvitenskapene er preget av en slags "nyhistorisme", slik Kit-tang, Meldahl og Skei var inne på allerede i 1983? Interessen for tekst-historieseminaret bekreftet neppe at vi er inne i en slik periode. Derimot

bør interessen for historiske framstillinger av ulike tekstkulturer ses på som et symptom på en utvidet interesse for tekster skapt i kjølvannet av den omfattende interessen for semiotikk, retorikk og diskursanalyse som har vært vedvarende siden 1960-tallet i hvert fall. Det teksthistoriske feltet - om vi i det hele tatt kan snakke om et slikt - er følgelig uoversiktlig og i liten grad institusjonalisert. Det er heller ikke preget av noen dominerende trender og moter, men derimot åpent for mange ulike innfallsvinkler.

Noen problemstillinger aktualisert av teksthistoriske studier

Hvilke generelle problemstillinger aktualiseres av denne typen teksthistoriske studier? La meg nevne noen som peker seg ut som mer framtreddende enn andre.

For det første er det i ferd med utvikle seg - og delvis allerede er utviklet - en tverrfaglig orientert tekst- og retorikkforskning. Denne tekst- og retorikkforskningen har skapt interesse for og bidratt med, en utvidet og mer antropologisk orientert forståelse av ulike typer tekstkulturer til ulike tider og i forskjellige kulturer. En slik tverrfaglig og aktivitetsorientert tekstforskning har gjort det vanskeligere å hevde anakronistiske forståelser av tidligere tiders tekstkulturer. Det er skapt en forventning om at tekstkulturene må forstås innenfra. I skriftserien *Sakprosa* har Trygve Riiser Gundersen tydelig vist det produktive ved en slik etnografisk tekstkulturell tilnærming til teksthistorien i sin studie av den unge Hans Nielsens Hages forfatterskap (2001). Forfatterskapet til Hauge står ikke fram som en skriftlig pussighet ved siden av hans antatt karismatiske muntlige framføringer, men som skrifter som plasserer seg i kjernen av en forholdsvis folkelig lesekultur, dannet og gitt orden i en dialog med allment kjente religiøse skrifter som postiller og andaktsbøker. Hauge utnytter tekstnormene som konstituerer de religiøse tekstkulturene, men overskrider dem gjennom å utvide det tekstkulturelle doménet i retning av en breiere offentlighet.

For det andre har de skriftkulturelle endringsprosessene som vi legger slik merke til i dag takket være IT-revolusjonen, gjort oss mer overbeviste om at tekstkulturer ikke er stabile størrelser, men dynamiske prosesser. Denne erkjennelsen bekrefter noe som vi lenge har visst: at genrer og tekster kun eksisterer i kraft av å være konteksttilpassede og kontekstsensitive medieringer av meningskonstituerende og meningsutvekslende samhandlinger mennesker i mellom. Grammatiske ressurser, tekstnormer og genrer eksisterer kun i bruk. De er ikke en slags mentale håndbøker vi slår opp i når mening skal skapes, og i det mellommenneskelig forståelse skal etableres. Dynamikken blir særlig tydelig i vår tid fordi vi i større grad enn i eldre tekstkulturer har tilgang til andre semiotiske ressurser enn skriftspråket når tekster skal lages. Alle mennesker med tilgang til datamaskiner utstyrt med standard programvare er nå potensielt i stand til å skape tekster sammensatt av flere semiotiske ressurser, slik som bilder, musikk, typografi, figurer og grafiske framstillinger. Potensialet for at nye tekstkulturer med egne tekstnormer og genrer oppstår, er følgelig stort. Likevel er det ikke selvsagt. Ressursene utgjør kun et utgangspunkt for tekstkulturell forandring. De skaper en forventning om at forandringer skal skje (Karlsson 2002).

Denne potensielle dynamikken finner vi også i førmoderne tekstkulturer. Utviklingen av tekstkulturer tilpasset den framvoksende og stadig mer kulturelt påtrengende politiske offentligheten på 1700-tallet, viser påfallende likheter med forandringene i IT-baserte miljøer i dag. Det samme gjør utviklingen av pressens tekstkulturer på 1800-tallet, dokumentert på en forbilledlig måte av Per Ledin gjennom flere studier i det svenske sakprosaprosjektet (Ledin 1997, 2000). Stabile tekstkulturer ser altså ut til å være det teksthistorisk avvikende. Eller så er de en normativ fiksjon, ofte skapt i angst for kulturell ustabilitet, slik vi så det i Danmark-Norge i perioden etter Struensees fall (Berge 1998). Innføringen av morsmålsfaget i Danmark-Norge kommer samtidig med etableringen av grammatikken som en normativ forskningsdisiplin, og med reetableringen av skoleretorikken som redskap for den nye stats-

borgelige dannelsen i de reformerte skolene. Normeringsarbeidet hadde som formål å skape orden og stabilitet der en tilsynelatende uorden og et kaos rådde. I siste instans kunne den tekstkulturelle uordenen legge til rette for utfordringer av Kongens makt og de byråkratiske institusjoner som hadde Kongens eneveldige makt som forutsetning.

Erkjennelsen av det typiske ved tekstkulturell dynamikk og ustabilitet gjør oss mer nysgjerrige på å undersøke hvordan samhandlingsmåtene i tekstkulturene foregår. Dermed blir vi også opptatt av hvordan representasjonene av disse samhandlingsmåtene er organisert som tekster. Følgelig fører studiet av hvordan tekstkulturer er organisert, til undersøkelser av hvordan tekster er formet i ulike tekstkulturer. Og dermed leder de også til undersøkelser av hvordan normer for tekstlig samhandling blir utviklet, etablert som mer eller mindre stabile genrer, og hvordan disse igjen endrer seg. Wenche Vagle viser i en artikkel i denne boka hvordan radiotekstenes tekstnormer har endret seg umerkelig. Endringene er åpenbare og påfallende når vi hører igjen gamle radiopptak. Tekstlig formidlede samhandlingsformer vi en gang oppfattet som naturlige, frie og utvungne, framstår nå for oss som stive, formelle og overlessede. Slike erfaringer bør få oss til å være skeptiske til forestillinger om en teleologisk tekstkulturell utvikling fra det komplekse, kronglete og utilgjengelige til det enkle, lette og umiddelbart forståelige. Denne typen formålsorientert utviklingstenkning der man har antatt en teksthistorisk utvikling fra det skriftlige og ufolkelige til det muntlige og folkelige, har ikke minst preget tekst- og språkhistorien her i Norge. Slike forestillinger må ses på som forenklede tolkninger av sammensatte og uforutsigbare endringsprosesser. Riktiger er det å si de teksthistoriske endringene er preget av en økende *skriftliggjøring* av samfunnets tekstkulturer (Josephson 1996). Skriftliggjøringen gir seg utslag i at mange og ulike språklige registre og genrer etablerer seg.

Tekstvitenskapelige grunnproblemer aktualisert gjennom teksthistorien

Hva er så de spesielle tekstvitenskapelige utfordringene i møtet med tekstkulturer vi kun kjenner gjennom historisk overlevering?

En grunnleggende utfordring for den teksthistoriske forskningen er å avdekke de tekst- eller litteraturbegrepene som kjennetegner de tekstkulturene vi studerer (jf. Berge 1999, 2001b). Hvordan skiller disse tekst- eller litteraturbegrepene seg fra de tekst- og litteraturbegrepene vi selv bruker, og dem som dominerer de tekstkulturelle praksisene vi inngår i? Beslektet med problemene med å avdekke tekstbegrepene, er vanskelighetene som følger av å velge såkalte "kanoniske" tekster i litteratur-, kunst- og idéhistorien. Skal utvalget være tekster som er representative for sin samtids kulturkontekster? Eller skal utvalget være tekster som vi i ettertid oppfatter som så kulturelt verdifulle at det gir mening å tilegne seg dem innenfor *vår* egen tids lesekontekst? Velger vi den første innfallsvinkelen, er Hans Nielsen Hauges tekster mer kanoniske enn Henrik Wergeland sine. For sakprosaforskningen skaper kanoniserende tilnærminger til teksthistorien spesielle problemer. Slik skillet mellom sakprosa og skjønnlitteratur har blitt kulturelt konstruert i samsvar med dominerende tendenser i romantisk og etter-romantisk estetikk, etablerer sakprosaen prototypisk et tekstunivers som først og fremst får mening i forhold til en datidig referanse utenfor teksten. Kjenner ikke leseren til denne umiddelbare referansen, forsvinner også mulighetene for å lese tekstene på kulturelt relevante måter. Skjønnlitterære tekster derimot skaper prototypisk et eget fiktivt univers som lever i kraft av seg selv. De er kontekstuavhengige på en annen måte enn det sakprosaetekster er. Vi må ikke kjenne "Mysterier" sine referanser til mer eller mindre dårlige tekster av Bjørnsson og Kielland, og de genrer de brukte, eller til den norske småbyens hverdagsliv på slutten av 1800-tallet, for å kunne lese teksten som en forholdsvis kvalifisert modelleser. Tekstuniverset i "Mysterier" blir tilgjengelig umiddelbart for oss takket være egenverdien i den fiksjonen forfatteren har evnet å

skape. Den er nesten like tilgjengelig i dag som den var for 110 år siden.

En helt annen utfordring er hvordan den tekstkulturelle utviklingen skal beskrives. Er det mulig å unngå anakronistiske tilnærminger til teksthistorien når den skal skrives ned, slik at moderne tekstkategoriseringer ikke danner forutsetningene for det vi tidligere så Atle Kittang kalte de deskriptivt-analytiske og kritisk-normative registrene? Som jeg har vært inne på tidligere i denne innledningen (se og Berge 2001a), er begreper som "sakprosa" og "skjønnlitteratur" leksikale konstruksjoner som for en stor del er etablert på begynnelsen av 1900-tallet, selv om de er årsaket av det tidlige 1800-tallets eksplosive tekstkulturelle utvikling. Denne utviklingen var igjen påskyndet av både den raske teknologiske utviklingen og den stadig breiere forankrede lese- og skriveferdigheten. Problemene med å skrive en samlet norsk litteraturhistorie som dekker det vi i dag kaller sakprosa og skjønnlitteratur, er neppe bare et ressursproblem. Problemene oppstår først og fremst fordi anakronistiske forståelser av teksthistorien så å si tvinger seg inn på vår tilnærming til den.

Ytterligere et tekstvitenskapelig grunnproblem som bør nevnes, er hvorvidt den tekstkulturelle utviklingen skal beskrives som en sosiologisk orientert institusjonshistorie, eller som en genrehistorie med vekt på tekstimmanente trekk. Eventuelt kan man forsøke å gjøre begge deler? Kombinasjoner er sjeldne. Den norske og svenske sakprosa-forskningen gir imidlertid flere eksempler på komplekse framstillinger. En annet - og forbilledlig - eksempel var Johan Fjord Jensens bidrag til en sosialhistorisk og tekstlig orientert beskrivelse av den danske førborgerlige, og svakt aristokratiske, litteraturen før Struensee kom til makten rundt 1770, slik det framstod gjennom miljøet rundt akademiet i Sorø og *Selskabet til de skønne og nyttige Videnskabers Forfremmelse* (Fjord Jensen 1990). Enda mer utfordrende er det å *forklare* teksthistoriske endringer. I fall det er mulig - hvordan skal det gjøres? Hvordan kan vi forklare at vi i løpet av svært kort tid på slutten av

1700-tallet og begynnelsen av 1800-tallet fikk utviklet normressurser for tekstskaping som for en stor grad ikke kjennes fremmede for oss idag? Mens P. F. Suhms pamfletter fra 1770-åra er vanskelig tilgjengelige for selv dannede lesere på begynnelsen av 2000-tallet, gjelder ikke dette Welhavens pamflett *Norges dæmring* publisert om lag 50 år senere, i hvert fall ikke i samme grad. I boka *Tekstnormers diakroni* (1990) forsøkte jeg å utvikle noen modeller for hvordan teksthistoriske endringer kan forklares. Disse modellene er presentert i denne boka gjennom Wenche Vagles artikkel.

Noe mer perifere, men ikke desto mindre viktige, temaer for en refleksjon rundt teksthistorien er hvilke de grunnleggende erkjennelsesinteressene er, når man skaper teksthistorie. Jeg har nevnt at mye av den skjønnlitterært orienterte teksthistorieskrivingen har hatt et oppdragende og dannelsesorientert siktemål. Med Arbeiderpartiets og Hernes sine skolereformer fikk nasjonsbyggingsideologien gjennom en bevisst og energisk restaurering av en skjønnlitterær kanon en renessanse. Det trodde mange ikke var mulig etter dekonstruktivismens og kultursosiologiens ironiske distansering fra det moderne kulturbyggings- og opplysningsprosjektet gjennom 1970- og 1980-tallet. Det er ikke opplagt hva de mer grunnleggende erkjennelsesinteressene for en pressehistorie, en sakprosa-historie eller lærebokhistorie skulle være - ut over da å opponere mot det hegemoniet den skjønnlitterære kunsthistorien har tilranet seg i skoler og utdanningsinstitusjoner og i den norske kulturelle offentligheten. Kanskje blir kvinnes bidrag til teksthistorien vel så spennende om man skifter fokus fra Camilla Wergeland/Colletts romaner og essays til kvinners kokebøker og husgerådtekster skrevet for kultiverende sysler i hjemmet og i de deler av organisasjonslivet der kvinner fikk lov til å sette tonen?

Problemet med erkjennelseinteressene skyldes egentlig at det kan være vanskelig å bestemme hvem det er man egentlig skriver en teksthistorie for. Og dermed blir det problematisk å avgjøre hva slags tekst og genre en teksthistorie skal være. Med andre ord: hvem er teksthisto-

riens faktiske lesere, og hvem er de modelleserne man forsøker å skape gjennom den teksthistoriske teksten? Lenge har man forstått modell-leseren som et menneske opptatt av selvopplysning og selvutvikling. Utviklingen av bokmarkedet har fått mange som er opptatt av skriftkulturen, til å lure på om denne modelleseren ikke er i ferd med å bli kulturelt marginalisert, trass i at flere mennesker under utdanning i Norge enn noensinne. Gjenstår det vitenskapelige miljøets uendelige arbeid med å kartlegge det som var og det som er, som den eneste, og derfor egentlige, erkjennelsesinteressen for teksthistorien?

Fra seminar til bok - noen ord om artiklene i boka og om bidrag som ikke kom med

Ikke alle som holdt foredrag på seminaret, hadde anledning til å bidra med artikkel i denne boka. Det gjelder Jan Svensson fra Lunds universitet som presenterte teksthistoriske erfaringer fra det svenske sakprosaprojektet. Det gjelder også Thore Roksvold fra journalistutdanningen ved Høgskolen i Oslo som foreleste om de norske avisgenres historie. Dessuten la historikeren Idar Flo fram noen tanker om hvordan en norsk pressehistorie kunne utformes. For alle disse foredragene gjelder det forholdet at problemstillingene de la fram til diskusjon, er presentert på andre og lett tilgjengelige plasser. En god del av rapportene fra det svenske sakprosaprojektet kan lastes ned fra nettet om man søker seg fram til adressen: www.studentlitteratur.se/svensksakprosa/. Det svenske sakprosaprojektet presenterer seg selv på adressen www.nordlund.lu.se/Nordwebb/forskning/sakprosa.html. Samme sted kan rapportene man ikke får lastet ned fra nettet, bestilles. En mer samlet framstilling av den svenske sakprosa-historien gis i den tidligere nevnte boka *Verklighetens tekster. Sjutton fallstudier* (2001). Boka er redigert av Björn Melander & Björn Olsson

Thore Roksvold gir i artikkelen *Riss av norske avisers sjangerhistorie* en grundig presentasjon den norske pressens genrehistorie. I tillegg til å presentere mange eksempler, er artikkelen internasjonalt og

teoretisk orientert. Den gir innsikt i hvor den den avisorienterte genrehistorien står i dag. Artikkelen er trykt i boka *Avissjangrer over tid* (Roksvold 1997) som ble utgitt i forbindelse med det forrige norske sakprosaprosjektet.

Siden seminaret som artiklene i denne boka er hentet fra, ble gjennomført, har prosjektet Norsk pressehistorie blitt lansert. Nettstedet www.pressehistorisk.no gir oppdaterte oversikter over situasjonen for prosjektet, og hvordan prosjektet er tenkt gjennomført.

Bidragene som er trykt i denne boka, fordeler seg tematisk på følgende måte:

I sin artikkel "Men då som turen kom til skriftteikna.' Skriftkultur og den historiske forståinga av tekstkultur" tar historikeren Leidulf Melve opp sentrale problemstillinger i skriftkulturforskningen ("literacy studies"). Han forankrer presentasjonen i noen av de teksthistoriske problemstillingene jeg har vært inne på i denne innledningen. Melve bidrar også med forslag til hvordan teksthistorien kan forstås og studeres med en slik innfallsvinkel.

I de to neste artiklene gir historikeren Inez Rüppel og germanisten Helge Jordheim mer teoretiske og prinsipielle innspill til en teksthistorisk forskning. De viser til ulike teoretiske bidrag, og begge forankrer dem i egne prosjekter. Rüppel henviser i artikkelen "Writing the History of Texts: A Historian's Perspective" til historikernes løsninger på utfordringene ved å jobbe med teksthistorie. Jordheim knytter i sitt bidrag "Teksthistorie i lys av en ny filologi" teksthistorieproblematikken til egne forsøk på å formulere en ny type filologisk forskning.

De øvrige bidragene støtter seg på en tydeligere måte til empiriske studier av særskilte tekstkulturer. Medie- og tekstforskeren Wenche Vagle utnytter i artikkelen "The Diachronicity of Text Norms. A Theory of Genre Formation and Change – illustrated with examples from the text history of Norwegian radio" som nevnt Berges (1990)

teori om tekstnormers utvikling til en beskrivelse av endringene i radiotekstgenrene og de språklige registrene som er assosiert med dem.

Medieforskeren Sverre Høy er for sin del viser hvordan den pressehistoriske utviklingen tradisjonelt har blitt beskrevet og forklart. Han presenterer idéer til hvordan han selv ville foretrekke at det arbeides med teksthistorien i presseforskningen. Høyers bidrag er særlig aktuelt i og med at den norske pressehistorien skal skrives i de nærmeste åra.

Litteraturviteren Per Thomas Andersens bidrag "Fagfortelling" er ekstra interessant fordi det er et bidrag som er formet som en slags etterrefleksjon over det omfattende arbeidet Andersen hadde utført i forbindelse med skrivingen en ny norsk skjønnlitterært orientert litteraturhistorie med vekt på det estetiske og kunsthistoriske.

Det siste bidraget i denne artikkelsamlingen er lærebokforskeren Dagrun Skjelbreds høyttenkning omkring hvordan en eventuell norsk lærebokhistorie skal skrives. Bidraget er lærerikt og spennende fordi det trekker inn mange av de nye perspektivene som er utviklet innenfor rammene av den nordiske sakprosaforskningen, og med den de tekstvitenskaper som sakprosaforskningen så langt har lent seg mot.

Litteratur

Barton, D. 1994. Literacy. An Introduction to the Ecology of Written Language. Blackwell: Oxford.

Berge, K.L. 1990. Tekstnormers diakroni. MINS: Stockholm.

1998. Å beskrive og forandre verden. En antologi tekster fra 1700-tallets dansk-norske tekstkultur. KULT: Oslo.

1999. "Noen tekstvitenskapelige betraktninger omkring studiet av tekster, kulturer og ideologier i dansk-norsk 1700-tall". I: Arr. 4. 72-79.

2001a. Det vitenskapelige studiet av sakprosa. I: Sakprosa. 1. s. 9-71.

- 2001b. "From utterance to text, again. Theoretical reflections on the notion of 'text' based on empirical studies of writing in different contexts". I: P. Coppock. (ed.) *The Semiotics of Writing*. Brepols: Bologna.
- Berg Eriksen, T. & Johnsen, E. B. (red.) 1998. *Norsk litteraturhistorie. Sakprosa fra 1750 til 1995. 1 & 2*. Universitetsforlaget: Oslo.
- Burgess, J.P. & Monsson, O. 2002. *Modernity, Nation, Written Culture*. Høyskoleforlaget: Kristiansand.
- Fjord Jensen, J. 1990. "Den aristokratiske dannelseskultur. Litteraturen 1746-70." I: J. Fjord Jensen, M. Møller, T. Nielsen & J. Stigel. *Dansk litteraturhistorie 4*. Gyldendal: København.
- Goody, J. 1987. *The Interface Between the Written and the Oral*. Cambridge UP: Cambridge.
- Grepstad, O. 1997. *Det litterære skattkammer. Sakprosaens teori og retorikk*. Samlaget: Oslo.
- Josephson, O. (red.) 1996. *Arbetarne tar ordet. Språk og kommunikation i tidig arbetarrörelse*. Carlssons: Stockholm.
- Karlsson, A.M. 2002. *Skriftbruk i förändring. En semiotisk studie av den personliga hemsidan*. Almqvist & Wiksell: Stockholm.
- Kittang, A. B. Meldahl & H.H. Skei. 1983. *Om litteraturhistorieskriving. Perspektiv på litteraturhistorio-grafiens vilkår og utvikling i europeisk og norsk sammenheng*. Alvheim & Eide: Bergen
- Ledin, P. 1997. "Med det nyttiga skola wi söka att förena det angenäma..." *Text, bild och språklig stil i veckopressens föregångare. Svensk sakprosa 14*: Lund. 2000. *Veckopressens historia. Del II. Svensk sakprosa 29*: Lund.
- Melander, B. & Olsson, B. (red.) 2001. *Verklighetens texter. Studentlitteratur*: Lund.
- Riiser Gundersen, T. 2001. *Om å ta ordet. Retorikk og utsigelse i den unge Hans Nielsen Hauges forfatterskap*. Sakprosa: Oslo.
- Roksvold, T. (red.) 1997. *Avissjangrer over tid*. Institutt for journalistikk: Fredrikstad.

"Men då som turen kom til skriftteikna" - Skriftkultur og den historiske forståinga av tekstkultur

Leidulf Melve

Innleiing

Kva er literacy-teori? På kva måte og kvifor er dette teoretiske byggverket relevant i forståinga av sakprosa? Korleis kan literacy-teori integrerast i eit teoretisk byggverk som særleg tek omsyn til dei historiske produksjonshøva bak det tekstlege uttrykket? Desse tre spørsmåla dannar innfallsporten for denne handsaminga av teksthistorie frå eit 'literacy-perspektiv. Spørsmåla er omfattande, og verken det andre eller det tredje spørsmålet kan bli gjeve tilstrekkelege svar på før det har blitt forska meir på tilhøvet mellom literacy-forskinga – eller meir presist, dei teknologiske føresetnadene for kommunikasjon - og teksthistorie. Sjølv om dette kan høyrast ut som ei noko negativ tilnærming, må den vurderast meir som ei realistisk vurdering av forskingsfeltet – både det teoretiske så vel som det empiriske – og som eg vonleg vil syna, det finst ei rekkje fruktbare utgangspunkt både når det gjeld teori og empirisk bruk av literacy-forsking.

På bakgrunn av desse tre spørsmåla og den følgjande teoretisk-empirisk-teoretisk framstillinga vil vonleg somme av det Kjell Lars Berge kallar teoretiske utfordringar for sakprosaforskinga bli kasta ljøs over.¹ Eg vil hevda at literacy-forskinga generelt og ei metodisk

¹ 1) Prosjektet aksepterer ingen form for tekstessensialisme; 2) fokus på tekstkulturar og korleis desse står i eit utvekslingstilhøve til institusjonelle strukturar; 3) tekstkulturar som heterogene og i stadig endring; 4) den epistemologiske sida av ein tekststruktur; 5) skapinga av tekststruktur; 6) kontekstuell forståing av teksten; 7) vekt på deltakarperspektivet, sjå Kjell Lars Berge, "Det vitenskapelige studiet av sakprosa: Om tekstvitenskapelige utfordringer og løsnings i norsk og

tilnærming som legg vekt på kommunikasjon som situert praksis ikkje berre er i samsvar med dette 'forskningsprogrammet'. Eg vil faktisk gå endå lengre å setje fram påstanden at verken 'tekstkultur' som eit konkret historisk produkt, eller 'sakprosa' som ein del av ein tekstkultur kan forståast om ikkje nokre fundamentale innsikter frå literacy-forsking vert teke med i den metodiske tilnærminga. Utover ei slik tilnærming til den metodiske biten av sakprosaprojektet som eg vil vende attende til nedanfor, har eg to ytterlegare siktemål med artikkelen. På den eine sida å syne teoretiske problem i såkalla 'literacy-teori'. Denne kritikken heng vidare saman med det andre siktemålet – eit meir konstruktivt og empirisk mål – nemleg å peike på korleis vekselverknaden mellom teknologi, struktur og aktør må ordnast inn i den metodiske ramma for å skjøne i alle høve somme aspekt teksthistorie og sakprosa.

I det følgjande vil fyrst eit oversyn over dei viktigaste teoretiske posisjonane bli presentert, og dette vil dernest danne grunnlaget for ein eigen teoretisk innfallsvinkel til problematikken. Oversynet vil såleis fokusere på den teoretiske delen av literacy-forskinga – literacy-teori – medan den empiriske biten i fyrste omgang vert utelukka. Oversynet vil òg ha ei anna oppgåve i framstillinga, nemleg å tena som utgangspunkt for ei stutt problematisering av dei to teoretiske grunnposisjonane i møtet med den historiske røyndommen.

I freistnaden på å svare på det andre spørsmålet, på kva måte og kvifor kjennskap til literacy-teori er relevant i forståinga av teksthistorie generelt og sakprosa særskilt, vil eg syne korleis framveksten av ein litterær sjanger nær knytt til eit idéhistorisk utviklingstrekk – sjølvbiografien og individualisme høvesvis – kan bli betre forstått om ein kjenner til dei teknologiske produksjonsvilkåra bak teksten.² At ei slik skildring samstundes vil skaffa til vege eit godt

svensk sakprosaforskning”, i Kjell Lars Berge, Kjersti Rongen Breivega, Thore Roksvold og Johan L. Tønnesson (red.), *Fire blikk på sakprosaen*, (Oslo, 2001), 61-62.

² Sjå nedanfor, 2. Somme problem med 'literacy-teori'

argument for relevansen i høve til teksthistorie, treng knapt seiast meir om.

Til sist, og som eit tentativt svar på det tredje spørsmålet – spørsmålet om eit fruktbart teoretisk rammeverk for handsaminga av teksthistorie – vil somme hovudpunkt frå handsaminga av dei to andre spørsmåla nytta for å presentere fyrst det eg vil kalle ein metodisk regel for generell tilnærming til teksthistorie frå eit 'literacy-perspektiv'. Som omgrepsbruken indikerer, vil denne 'regelen' vere meta-teoretisk og såleis operere på eit høgt abstraksjonsnivå, og kan kanskje lesast som ein filosofisk grunngjeving av eit syn som ser på kommunikasjonsteknologi som ein autonom struktur som formidlar mellom ein struktur og den historiske aktøren. For det andre, vil dei teoretiske vurderingane òg munna ut i ein teoretisk forklaringsmodell som opererer på eit lågare abstraksjonsnivå og som freistar å forklara den kommunikasjonsdynamikken i eit historisk samfunn som vantar ålmenn lese- og skrivekunne.³

1. Literacy-teori

Innleiing

Literacy-forskinga (i mangel på eit godt norsk ord som dekkjer tydingsinnhaldet) er ikkje så lett å definere som ein kanskje skulle tru. Det fleirfaldige tematiske innhaldet i forskningstradisjonen, så vel som det fleirfaglege opphavet gjer sitt til at det er så og seie er umogeleg å definere nøyaktig innhaldet i sjølve forskingsfeltet. Frå ei side er det mogeleg å sjå forskningstradisjonen som ei syntese av erfaringar henta frå ei rekkje frittstående fagdisiplinar, inkludert filologi, antropologi, historie, etnologi, statsvitskap, religionsvitskap, filosofi, og sosiologi.⁴

³ Sjå nedanfor, 3. Fortolkande samfunn: ein synkron modell

⁴ Eit bibliografisk oversyn over perioden fram til 1981 er dekkja av Harvey J. Graff, *Literacy in History. An Interdisciplinary Research Bibliography*, (New York, 1981). Ein ikkje så omfattande,

Men å ramse opp desse disiplinane gjer oss knapt klokare. Om me derimot tilnærmar oss forskingsfeltet frå ei anna side, er det mogeleg å hevde heilt generelt at literacy-forsking vanlegvis inneheld både ein teoretisk og ein empirisk komponent. No er ikkje dette noko uvanleg; det særskilde med literacy-forskinga, som me skal sjå, er at dei teoretiske premissa er langt meir avgjerande for den etterfølgjande empiriske handsaminga enn det som er vanleg i humanistiske disiplinane. Medan eit ofte nytta forskingsideal presenterer den teoretiske sida som eit heuristisk verkty i utforskinga og struktureringa av eit empiriske materiale, er literacy-forskinga prega av ei teoretisk ramme som pregar den empiriske biten i så stor grad at tautologiske følgjer av forskingsmetoden ikkje er langt unna.

Utan å gå for mykje inn på kvifor det metodiske ramma har fått eit slikt preg, må to faktorar nemnast. For det fyrste, som eg vil koma attende til, har eit sterkt polemisk tilhøve mellom to teoretiske skular gjort sitt til at teoretiske rammer vert forsvart for nesten einkvar pris, og dette får sjølvstøtt følgjer for korleis det empiriske materialet er passa inn i den teoretiske ramma.⁵ Ein andre grunn har å gjere med teoriinterne årsaker, der den teoretiske modellen til det eg vil kalla brotsynet i somme høve opererer med teoretiske idealtypar. Slike teoretiske typar har eit stort forklaringspotensiale, og det er liten tvil om at den enkle og greie kausale mekanismar har gjort sitt til at typane har vorte nytta på empiriske material og sakshøve langt utover det som opphavleg var meininga. Den negative sida til idealtypar er dei tautologiske implikasjonane som stammar frå dei på førehand definerte abstrakte kjenne-teikna som ligg i typane. Eg har handsama somme følgjer av ei ukritisk bruk av idealtypar i ein annan samanheng,⁶ og vil i den følgjande hand-

men meir oppdatert bibliografi finst i Marco Mostert (red.), *New Approaches to Medieval Communication*, (Brepol, 1999), 193-297.

⁵ For eit oversyn over dei to teoretiske skulane, sjå Leidulf Melve, *Med ordet som våpen: tale og skrift i vestleg historie*, (Oslo, 2001), 17-31.

⁶ Leidulf Melve, "Krosstogstalen til Urban II", i *Rhetorica Scandinavica*, 19 (2001), 52-66

saminga fokusere meir på den korleis ei varsam bruk av slike idealtypar kan nyttas på ein konstruktiv måte i forståinga av vesentlege delar av den vestlege kultursoga.

Brotsynet

Den teoretiske posisjonen som eg vil kalle brotsynet har vorte gjeve ei rekkje namn (great-divide, autonomous modell, technology-led view), og det må understrekast med ein gong at dei posisjonen er – mykje grunna det fleirfaglege innslaget – heterogen, og fleire av 'representantane' ville ha protestert høglydt på å bli putta in ein slik teoretisk bås.⁷ Når det er sagt, er det semje om at året 1963 kan reknast som fødselsåret til brotsynet.⁸ Av fire sentrale bøker og ein artikkel, er det i vår samanheng fire som er av interesse, og av desse fire høyrer ei til den andre skulen, som nedanfor vil bli kalla ideologisynet ideologisynet. Kommunikasjonsvitaren Marshall McLuhan's si skildring av Gutenberg sitt univers og korleis prentepressa revolusjonerte verda på 1500-talet til den velkjende tesen om at mediet er bodskapen, var eit fyrste sentralt verk.⁹ Filologen Eric A. Havelock sine analyser av den greske skriftlege revolusjonen, representert særleg ved Platon sin

⁷ For to korte bibliografiar som nyttar kategoriane 'great divide' og 'continuum' som middel til skjematisk forskninga, sjå David R. Olson, Literacy and objectivity: the rise of modern science, in Olson and Torrance (red.), *Literacy and Orality*, (Cambridge, 1991), 149

⁸ Sjølv om Eric A. Havelock, *The Muse Learns to Write*, (New Haven, London, 1986) argumenterer for 1963 som 'fødselsåret', må det leggjast til at verken problematikken eller den teoretiske handsaminga var ny. Frå statsvitskapleg hald var Harold A. Innis, *The Bias of Communication*, (Toronto 1971 (1951)) eit tidleg bidrag, medan Ernst Cassirer, *Language and Myth*, (New York, 1946) synte nokre av dei språkfilosofiske følgjene av overgangen frå mytisk (munnleg) til diskursiv (skriftleg) tanke. Blant filologane var både Henry J. Chaytor, *From Script to Print*, (Cambridge, 1976 (1945)) og Ruth Crosby: "Oral Delivery in the Middle Ages", *Speculum* vol. XI., Number 1. January 1936, 88-110 tidleg ute med å skildre tilhøva mellom munnleg og skriftleg kommunikasjon. Desse handsamingane vantar likevel ei klår teoretisk ramme, sjølv om ein skilde teoretiske aspekt vert granska.

⁹ Marshall McLuhan, *The Gutenberg Galaxy: The Making of Typographic Man*, (Toronto, 1968 (1962))

filosofi var eit andre viktig bidrag i 1963.¹⁰ Det tredje sentrale bidraget var ein artikkel av antropologane Ian Watt og Jack Goody kalla *The Consequences of Literacy*, og i ettertid er det truleg denne artikkelen som har vore mest sentral i å definere den teoretiske posisjonen kalla brotsynet.¹¹ Utover på 1970 og 80-talet kom psykologane for alvor med i teoribygginga, fyrst og fremst representert ved Patricia M. Greenfield¹² og David A. Olson.¹³ Samstundes utdjupa Havelock og Goody sine teoretiske posisjonar.¹⁴ Ei siste bok som må med i dette oversynet, er Walter Ong si mykje leste bok får 1982, *Orality and Literacy*, ei bok som gjennom å skildre ni hovudtrekk som skil munnleg og skriftleg kommunikasjon maktar å presentere det kompliserte temaet på ein effektiv og fascinerande måte.¹⁵

Kva hevdar så brotsynet? Kort fortalt og sjølv sagt overforenkla, vurderer denne teoretiske skulen kommunikasjon – munnleg og skriftleg – som ein strukturell faktor som har ein formidabel kraft til å påverke det epistemologiske feltet. Det store skiljet går mellom munnleg samkvem og skriftleg samkvem, der dette skiljet inneber revolusjonære endringar i kognitive strukturar, sosiale prosessar og

¹⁰ Eric A. Havelock, *Preface to Plato*, (Belknap Press, Cambridge and London, 1963)

¹¹ Jack Goody and Ian Watt, *The Consequences of Literacy*, in Jack Goody (red.), *Literacy in Traditional Societies*, (Cambridge, 1968), 27-69

¹² Patricia M. Greenfield: “Oral and written language: The consequences for cognitive development in Africa, the United States and England”, i *Language and Speech*, 15, (1972); Patricia M. Greenfield, *The Structure of Communication in Early Language Development*, (New York 1976)

¹³ David R. Olson: “From utterance to text: the bias of the language in speech and writing”. In *Harvard Educational Review*, 47 (3), (Harvard, 1977), 257-81; David R. Olson, “Introduction”, in Olson, Torrance, and Hildyard (eds.), *Literacy, Language, and Learning. The nature and consequences of reading and writing*, (Cambridge, 1985), 1-19; David R. Olson, *The world on paper: the conceptual and cognitive implications of writing and reading*, (Cambridge, 1994)

¹⁴ Jack Goody, *The Domestication of the Savage Mind*, (Cambridge, 1977); Jack Goody, *The Logic of Writing and the Organization of Society*, (Cambridge, 1986); Jack Goody, *The Interface between the Written and the Oral*, (Cambridge, 1987)

¹⁵ Walter Ong, *Orality and literacy: the technologizing of the word*, (London, 1982)

institusjonar. Med skrift tek mennesket til å tenkje på ein annan måte; tanken vert meir kritisk då skrift opprettar eit ekstraminne som kan tene som grunnlag for jamføring anten med andre tekstar eller med den historiske røyndommen. Skrift fører òg til abstrakt tenking og logiske slutningar i den påfølgjande freistnaden på å ordne den langt større informasjonsmengda som er til rådvelde gjennom ekstraminnnet i form av skrift. Den kanskje viktigaste sosiale prosessen som ofte er nemnd som ei direkte følgje av utbreiinga av skrift er framveksten av etnisk identitet og påfølgjande nasjonalisme. Den viktigaste institusjonen er naturleg nok ei følgje av korleis einsarta kommunikasjon – det skrivne ordet - leier til sams nasjonal identitet, nemleg nasjonalstaten.¹⁶ I høve til teksthistorie, hevdar brotsynet at skrift er ein naudsynt føresetnad for ei rekkje teksthistoriske sjangrar, inkludert historie, filosofi, og kunstprosa. Dette skal eg koma attende til nedanfor.

Eg må igjen peika på at dette er grove forenklingar, og at få, om nokon av 'representantane' for denne brotsynet skulen vil vedkjenne seg alle og truleg heller ikkje fleirtalet av desse vidfemnande utsegner. Særskild artikkelen til Watt og Goody har vorte nytta som 'prov', noko som har ført til store mistydingar og feiltolkingar.¹⁷ Ein viktig faktor

¹⁶ Sambandet mellom utvidinga av kommunikasjonsmønster generelt og skrift særskild og framveksten av nasjonalstaten er òg eit viktig poeng innan delar av nasjonalismeforskinga, sjå Benedict Anderson, *Imagined Communities*, (London, 1983); Ernest Gellner, *Nations and Nationalism*, (Oxford, 1983)

¹⁷ Det må understrekast at desse omgrepa langt frå har klåre konnotasjonar. I tillegg er det diskuterbart kva teoriar som skal reknast som 'great-divide', 'autonomous', 'technology-driven'. Eit døme på forskardebatten kan vere på sin plass. I eit seinare arbeid, hevdar Goody – kontra Street – at argumentet hans ikkje involverer teknologisk determinisme eller autonomi for teknologien, sjå Goody, *Interface*, s.. Mogens Trolle Larsen, "Introduction: literacy and social complexity", i John Gledhill, Barbara Bender and Mogens T. Larsen (red.), *State and Society. The emergence and development of social hierarchy and political centralization*, (London, 1988), 175 peiker såleis på at Goody ofte har vorte kritisert for syn som han forlét for lenge sidan. Goody sin modifisering av det opphavlege synet er synleg på to punkt. Fyrst, det viktige med oppfinninga av alfabetet for den greske intellektuelle revolusjonen har vorte modifisert. For det andre har synet på følgjene av skrift vorte endra; no hevdar Goody at skrift er naudsynt, men ikkje tilstrekkeleg for å setje i verk endringar og nyttar no omgrepet 'implications' i staden for 'consequences', sjå Dennis

som har gjort forskingsfeltet uklårt – teoretisk og empirisk, er at nettopp er einskilde uheldige utsegner på den eine sida og mistydingar og feiltolkingar på den andre som har vorte gjort til gjenstand for forskingsdebatten. Det er difor indikerande at den andre hovudretninga vaks fram i polemisk kamp med brotsynet. I tillegg til denne opposisjonelle haldninga, borga og ein annan fagleg bakgrunn for at det på 1970- og 80-talet vaks fram ein retning som i ettertid har fått fleire namn, blant anna 'continuum view', 'ideology model'. I det følgjande bli kalla ideologisynet, eit samleomgrep som på same måten som brotsynet inneheld eit stort mangfald. I motsetnad til brotsynet som henta sine viktigaste representantar frå kommunikasjonsstudiar og filologi, var det antropologar og historikarar som utgjorde kjernen i denne reaksjonen mot dei storstilte hevdingane.

Ideologisynet

Antropologen Claude Lévi-Strauss sine vurderingar av den ideologiske og disiplinerande verknaden av alle former for kommunikasjon inkludert det skrivne ordet, var eit fjerde viktig arbeid frå 1963.¹⁸ Det går ei klår teoretisk line frå Lévi-Strauss til Ruth Finnegan, Sylvia Scribner og Michael Cole og Brian Street som dei kanskje fremste representantane for den antropologiske greina av ideologisynet. Som nemnt har denne teoriretninga hatt ein lei tendens til polemisere vel hardt mot den fremste antropologiske representanten i brotsynet, Goody. Med andre ord, i staden for å konsentrere merksemda om å underbyggje eigne hypotesar om verknaden av ulike former for kommunikasjon, kan det verke som om somme - særleg Brian Street - har basert sjølve

H. Green, "Orality and Reading: The State of Research in Medieval Studies", *Speculum* 65, (1990), 267-280.

¹⁸ Claude Lévi-Strauss, *Le pensée sauvage*, (Paris, 1962); Claude Lévi-Strauss, *Structural Anthropology*, (London, 1968)

hypotesane på ein polemikk mot brotsynet.¹⁹ Slikt kjem det sjeldan mykje fruktbart ut av, og det gjeld òg i dette høvet. Det finst likevel unntak, og her må arbeida til Ruth Finnegan særleg nemnast som ei langt meir moderat og fruktbar tilnærming til problematikken. Eventuelle kognitive og sosiale verknader av skriftteknologien er hjå Finnegan på ingen måte avvist, men i staden sett på som å representere eit 'potensial' som kan bli utløyst gjennom sosial aktørar sin bruk av teknologien.²⁰ Òg Scribner og Cole si feltundersøking i Vai-samfunnet i Afrika har vore sentral i den empiriske kritikken retta mot brotsynet generelt og Goody særskild.²¹

Den andre greina i ideologisynet er dominert av historikarar, og særleg historikarar med antikken, mellomalderen og den tidlege moderne tida som felt har kome med viktige empiriske bidrag. Tre arbeid må nemnast. Fyrst antikkhistorikaren William Harris si analyse av skrive- og lesekunne i den greske antikken og Romarriket.²² Eit andre viktig arbeid er den banebrytande analyse av korleis skriftkulturen gjorde sitt inntog i England i perioden 1066 til 1307 av den engelske historikaren Michael T. Clanchy.²³ Eit tredje mykje omtala og omdebattert verk er den engelske historikaren Elizabeth L. Eisenstein si skildring om korleis prent var ein sentral faktor i omkalfatringa av mellomalderen sitt verdsbilete gjennom den rolla prent spela i renes-

¹⁹ Brian V. Street, *Literacy in Theory and Practice*, (Cambridge, 1984); Brian V. Street, "Introduction: the new literacy studies", i Street (red.), *Cross-cultural approaches to literacy*, (Cambridge, 1993), 1-23

²⁰ Ruth Finnegan, *Orality and Literacy. Studies in the Technology of Communications*, (Oxford, 1988)

²¹ Ved å testa 1000 personar over ein fireårsperiode konkluderte Sylvia Scribner og Michael Cole, *The Psychology of Literacy*, (Cambr. Mass, 1981) at det hevda bandet mellom skrift på den eine sida og evna til kategorisering, abstrahering, objektivitet og deduksjon på den andre ikkje var til stades.

²² William V. Harris, *Ancient Literacy*, (Cambridge, 1989)

²³ Michael T. Clanchy, *From memory to written record: England 1066-1307*, Oxford 1993 (1978).

sansen, den vitskaplege revolusjonen og reformasjonen.²⁴ I den grad det går an å tale om sams trekk mellom desse forfattarane relatert til ein sams skule, er det vekta på korleis bruken av ein gjeven kommunikasjonsform – munnleg, aural, skriftleg, eller prent – må vurderast i ljøs av den sosiale omgjevnaden.

Med andre ord, der brotsynet lokaliserer kommunikasjons-teknologien i strukturen, hevdar ideologisynet at så vel val av kommunikasjonsform så vel som gjeven bruk av den valde forma er sosialt bestemt, og aldri kan setjast fram apriori. Den sosiale aktøren dukkar såleis fram, og då det historiske individet eller gruppa er forma av den sosiale omgjevnaden den lever innanfor, har bruk av kommunikasjon eit ideologisk element til seg. Kritikken mot brotsynet har særleg fokusert på to punkt. Fyrst, i den grad skriftteknologien kan årsaka endringar, er opphavet til desse endringane å finne i den sosiale omgjevnaden og ikkje i teknologien i seg sjølv, noko som inneber at dei same endringane i prinsippet kunne ha vorte formidla gjennom både ein munnleg og ei skriftleg kommunikasjonsform. Ei andre innvending har retta merksemda mot myta om skrift; ei rekkje av eigenskapane tillagt skrift er utelukkande grunna på fordommar mot det munnlege på den eine sida,²⁵ og ein eurosentrisk evolusjonisme knytt til skriftleg rasjonalitet på den andre.²⁶

²⁴ Elisabeth L. Eisenstein, *The printing press as an agent of change: communications and cultural transformations in early-modern Europe*, (Cambridge, 1979)

²⁵ Harvey J. Graff, *The Literacy Myth. Literacy and Social Structure in the Nineteenth-Century City*, (New York, San Francisco, London, 1979); Harvey J. Graff, *The Legacies of Literacy: Continuities and Contradictions in Western Culture and Society*, (Bloomington and Indianapolis, 1987)

²⁶ Skuldinga om eurosentrisme er ein gjengangar, særleg frå antropologisk og etnologisk hald, sjå Street, "Introduction", 1-23; J. Peter Denny, "Cree literacy in the syllabic script", in Olson and Torrance (eds.), *Literacy and Orality*, 79, argumenterer at Havelock, McLuhan, Goody og Chafe overvurderer det særskilde med vestleg tanke. Frå ei anna side hevdar Maurice Bloch, "Literacy and Enlightenment", in Karen Schousboe and Mogens T. Larsen (eds.), *Literacy and Society*, (Copenhagen, 1989), 34 på grunnlag av material frå Madagaskar og frå Japan at Goody sin modell er 'kulturell spesifikk' og definert i høve til den vest-europeiske utviklinga. Andre granskingar

Utover desse to kritiske innvendingane, har ideologisynet kome opp med meir konstruktive og positive bidrag til forskingsfeltet. Frå ein innfallsvinkel som fokuserer på det munnlege, har einskilde hevda at det er langt mindre skilnader mellom tale og skrift enn det representantar for brotsynet vil ha det til. Ei rekkje munnlege sjangrar som lyrikk, poesi, song og prosahistoriar og drama kan nyttast som ekstra-minne, og dermed fungere distanserende på same måte som skrift.²⁷ Det er òg positivt feil at munnlege kulturar vantar abstrakt tanke, noko både antropologiske prov og historiske granskingar frå den greske antikken peiker på.²⁸ Det andre positive bidraget er knytt til omgrepet 'auralitet'. Sjølv om omgrepet kan definerast på fleire måtar, er alle forståingar av 'auralitet' knytt til den munnlege formidlinga av eit skriftleg materiale. Medan brotsynet er lite oppteken av aural kommunikasjon og ser på kommunikasjonsforma som ein etterleiving frå eit munnleg samkvem, har blant anna den engelske historikaren Janet Coleman gjort auralitet til ei autonom kommunikasjonsform sidestilt med munnleg og skriftleg kommunikasjon.²⁹ Nedanfor skal eg koma attende til korleis denne nye forståinga av auralitet er fundamental i ei kvar teoretisk forståing av

fokuserer på at bruken av skrift som eit middel til å diskriminere sosiale grupper gjer teknologien godt eigna til å bli nytta som eit makt og undertrykkingsreiskap, sjå Michael Harbsmeier, "Inventions of writing", in John Gledhill, Barbara Bender and Mogens T. Larsen (eds.), *State and Society. The emergence and development of social hierarchy and political centralization*, (London, 1988), 253-274 and Michael Harbsmeier, "Writing and the Other: Travellers' Literacy, or Towards and Archaeology of Orality", in Schousboe and Larsen (eds.), *Literacy and Society*, 197-224. Endeleg hevdar Robert Pattison, *On Literacy. The Politics of the Word from Homer to the Age of Rock*, (New York, 1982), preface, at ulike kulturar kan ha ulike oppfatningar av språk og eit mangfald av ulike teknologiar for å uttrykke desse konsepta og på bakgrunn av dette er det vanskeleg å tenkje seg ålmenne og universelle eigenskapar og kriteria knytt til skriftteknologien.

²⁷ Finnegan, *Orality and Literacy*

²⁸ Maurice Bloch, "Introduction", in Bloch (red.), *Political Language and Oratory in Traditional Societies*, (London, 1975), pp., Rosalind Thomas, *Literacy and Orality in Ancient Greece*, (Cambridge, 1992)

²⁹ Janet Coleman, *Public Reading and the Reading Public in Late Medieval England and France*, (Cambridge, 1996)

kommunikasjonsmønster i historiske samfunn som ikkje har ålmenn lese- og skrivekunne.

Ei kritisk oppsummering

Det er sjølvsagt store skilnader dette ideologiske elementet vert vurdert; medan somme – som til dømes Brian Street – finn at ideologien er allomfattande og at skrift i seg sjølv ikkje har evne til å frambringe nokre av dei verknadane som brotsynet tillegg dei, har dei tre historikarane – Harrison, Clanchy og Eisenstein – saman med Ruth Finnegan eit langt meir moderat og balansert syn: dei talar om potensialet til skrift; skrift har eit innebygd potensiale for å setje i verk både kognitive, sosiale og institusjonelle endringar, men dette potensialet må fyrst realiserast gjennom sosiale aktørar sin bruk av kommunikasjonsforma.

Til sist i denne skissa over forskningstradisjonen må eit tredje teoretisk initiativ nemnast. På 1980- og byrjinga av 1990-talet vart det teke fleire initiativ for å etablere ein teoretisk mellomveg mellom brotsynet og ideologisynet.³⁰ Når desse initiativa berre i liten grad vart omfemna og følgt, har det fleire grunnar. Ein årsak har å gjere med mottakinga initiativa fekk i dei to etablerte leirane; medan ideologisynet såg på denne mellomvegen som rein retorikk som skjulte ein dedikasjon til brotsynet, var reaksjonen frå brotsynet fråverande. Ein andre grunn til den negative eller manglande mottakinga har nært samband med den fyrste grunnen, og har å gjere med at retninga vantar ei klår teoretisk ramme som integrerer element frå båe dei etablerte retningane, men som likevel maktar å presentere seg som eit autonomt teoretisk alternativ. Trass i dette, må initiativa vurderast som positive då dei synar eit medvit om den intellektuelle skyttargravskrigen mellom dei to etablerte syna som lenge hadde gjort forskinga mindre fruktbar.

³⁰ Jenny Cook-Gumpertz, *The Social Construction of Literacy*, (Cambridge, 1986); David R. Olson og Nancy Torrance (red.), *Literacy and orality*. (Cambridge, 1991)

Det b e 'syna' vantar er på den eine sida   oppretthalde den teoretiske balansen mellom teknologien som eit strukturelt element, ideologiske aspekt, individet som historisk situert, og ikkje minst veksilverknaden mellom desse tre komponentane. På den andre tida har kommunikasjonsteknologien ein tendens til   bli oppfatta som statisk; i sin mest radikale versjon, representert ved McLuhan, kan det kommunikasjonsteknologiske universet dei siste 2000 åra bli redusert til   innehalde fire dominerande teknologiar skipla av tre revolusjonar: tale-skrift-prent-fjernsyn, film og radio.³¹ Ideologisynet har eit noko meir differensiert oppfatning av teknologien d  auralitet ofte er integrert inn i den teoretiske modellen, samstundes som vekta gjerne er meir på dei utallige munnlege kommunikasjonsformene. Skriftteknologien, derimot, er sjeldan vurdert i høve til den dynamikken som er funne i dei munnlege formene, og står fram som ein statisk storleik. Nedanfor vil eg syne ikkje berre at den alfabetiske skriftteknologien har gått gjennom radikale endringar, men òg at desse endringane har danna føresetnader for kognitive, sosiale, og institusjonelle endringar.

2. Somme problem med literacy-teori

For   venda attende til utgangspunktet etter denne stutte skissa av hovudposisjonar innan 'literacy'-forskning og til det todelte omgrepet 'teksthistorie', vil eg i det følgjande gje nokre historiske døme på kor viktig det er   tenkja kommunikasjonsforma som eit autonomt og formidlande element i freistnaden på   forstå veksilverknaden mellom tekstar og historie. Som nemnt vil teoretisk erfaring hausta frå denne stutte empiriske problematiseringa bli nytta i framstillinga av ein teoretisk modell nedanfor. Tre historiske døme vil bli skisserte; eitt som problematiserer det tilsynelatande greie premissane og påfølgjande kausale banda i brotsynet, medan eit andre døme vil syne korleis ein varsam bruk av teknologi som forklaringsvariabel kan gje ny innsikt i

³¹ McLuhan, *The Gutenberg Galaxy*; McLuhan, *Understanding media: the extensions of man*, (New York, 1964)

oppkomsten av nye teksthistoriske sjangrar og den tilhøyrande idé-historiske komponenten. Medan dei to fyrste døme er henta frå den greske antikken og høgmellomalderen høvesvis, så vil eg i det tredje dømet forlate manuskripttradisjonen og vurdere stutt eventuelle verk-nader av prentepressa.

Men trass i ei slik avgrensing vert temaet enormt, så eg vil avgrensa meg til tre aspekt. For det fyrste vil eg syne det nære tilhøvet mellom teknologi og teksthistoriske sjangrar. Dernest vil eg gripe fatt i karakteristikkar ved somme av desse sjangrane og peike på at ikkje berre dei formelle sjangertrekka, men liksom mykje substansielle særtrekk vanskeleg kan forståast utan at den formidlande teknologien vert teke med i vurderinga. Og til sist, for at ikkje merksemda kring teksten skal bli for stor, jamført med historia, og for å understreka mitt eige syn på problematikken – i stikkord, resepsjonistisk og formidlande - skal eg nemne nokre paradoksale døme som vonleg syner det utilstrekkelege i bae skulane si oppfatning av kommunikasjonsformer. Dømet frå høgmellomalderen vil bli via mest merksemd då den empiriske erfaringa herifrå vil danna eit av utgangspunkta for ein eigen teoretisk modell.³²

Platon, gresk skriftkultur og skapinga av filosofi som tekstkultur

Ovanfor stifta me stutt kjennskap til Havelock si tese, omfemna av blant andre Ong, om at den greske filosofien generelt og Platon sin filosofi særskild hadde ein føresetnad i det skrivne ordet. Ong spiss-formulerer heile tematikken ved heilt korrekt å peike på det antagonis-tiske tilhøvet Platon hadde til skriftkulturen: samstundes som Platon synte ein stor skepsis til skrift, var heile filosofien hans tufta på skrift-teknologien.³³ For denne intellektuelle storleiken var nemleg trygt

³² Sjå nedanfor, 3. *Fortolkande samfunn: ein synkron modell*

³³ Ong, *Orality and Literacy*, 24: “For Plato expresses serious reservations in the *Phaedrus* and his *Seventh Letter* about writing, as a mechanical, inhuman way of processing knowledge, unresponsive to questions and destructive of memory, although, as we now know, the philosophical thinking Plato fought for depended entirely on writing.”

forankra i eit kommunikatívtt rammeverk som sokna langt meir til tradisjonelle munnlege former med institusjonell forankring i offentleg høgtlesing og offentleg debatt enn eit feilaktig og anakronistisk bilete av Platon som sitjande åleine på kammerset med vokstavla. Denne bakgrunnen er naudsynt å ha i bakhovudet for å gripe det noko ambivalente synet på det skrivne ordet, formidla klårast gjennom ein mykje sitert passasje frå dialogen *Faidros*:

Men da så turen kom til skriftegnene, sa Theuth: 'Denne kunnskap, o konge, vil gjøre egypterne visere og minnessterkere. For den er oppfunnet som et middel for visdom og hukommelse.' Da svarte Thamus: 'Min fagkyndiste Theuth. Ett er å oppfinne tekniske ting, noe annet å bedømme hvilken skjebne, til gagn og til skade, oppfinnelsen medfører for dem som vil anvende den (...) av velvilje hevder du det motsatte av hva de formår. For denne oppfinnelse vil inngi glemsel i lærlingenes sjel ved at minnet forsømmes.'³⁴

Skapinga av filosofi som ein teksthistorisk sjanger kan knapt rivast laus frå det faktum at tileigninga av ein skriftkultur i dei greske bystatane ikkje skjeddde over natta, men var ein lang prosess som strekte seg over fleire hundre år.³⁵ I heile denne perioden var munnleg og aural kommunikasjon langt viktigare enn skrift, og det vert såleis meiningslaust å freista å ordne Platon sin filosofiske revolusjon inn i ei teoretisk ramme som opererer med ei dikotomisk syn på munnleg og skriftleg kommunikasjon. Ei slik avvising av somme teoretiske føringar i brot-

³⁴ Platon, *Elskoven og Sjelen. Faidros*, (Oversatt fra gresk med innledning og efterord av Egil A. Wyller, Oslo, 1962), 89

³⁵ Nyare forskning har i stor mon stadfesta at rørsle mot eit skriftleg samkvem var gradvis, og at særskilde aspekt både i det epistemologiske grunnlaget og formidlinga av munnlege former var dominerande i det meste av samfunnslivet, og påverka sjølvstøtt og intellektuelle grupperingar, inkludert Platon, sjå Øivind Andersen, "The Significance of Writing in Early Greece – a critical appraisal", i Schousboe og Larsen (red.), *Literacy and Society*, (København, 1989), 75-86; Harris, *Ancient Literacy*, 1-147; Thomas, *Oral Tradition and the Written Record in Classical Athens*, (Cambridge, 1990); Small, Jocelyn Penny, *Wax tablets of the mind: cognitive studies of memory and literacy in classical antiquity*, (London, 1997), 3-95, 141-224.

synet, inneber på ingen måte ei avvising av at skriftteknologien hadde ei rolle å spele i det heile teke. Poenget er at skrift fyrst fekk verknad på kognitive og sosiale aspekt i samspel med munnleg og skriftleg kommunikasjon. Andre stader taler Platon om korleis skrift vanta den dynamikken som stamma frå munnleg utveksling og offentleg debatt, og truleg innebar hovudmomenta i Platon sin skaping av ein ny tekst-historisk sjanger ein kombinasjon av den strukturelle dynamikken i munnleg kommunikasjon med nye epistemologiske felt som var ei følgje av eit skriftleg ekstraminne.

I høve til dei teoretiske posisjonane, syner dømet òg kor vanskeleg, ja kanskje beinvegs umogeleg, det er å vurdere ei kommunikasjonsform i høve til apriori definerte årsak-verknad kategoriar. Det faktum at skriftteknologien var ein føresetnad for mykje av den greske filosofien slik me kjenner den i dag, inneber på ingen måte at teknologien var verken ein tilstrekkeleg føresetnad for oppkomsten av den meir kritiske tanken som ofte er knytt saman med Platon si tankeverd. Berre det at Platon sjølv var ein forsvarar av den tradisjonelle munnlege kommunikasjonsforma, gjer at det nære bandet som i ettertid er postulert mellom Platon sin abstrakte filosofi og det skrivne ordet meir er å rekne som ein av 'soga sine uintenderte' konsekvensar'; men dette tyder ikkje at teknologien berre hadde ei marginal rolle å spele.

Om sjølve den greske filosofiske omveltinga var ei følgje av ei rekkje faktorar, inkludert ein meir omfattande bruk av det skrivne ordet i dei greske bystatane, så har permanensen – det faktum at denne omveltinga ikkje gjekk i gløymeboka – mykje å gjere med den stabiliteten som skriftteknologien tilfører; skrift fungerer såleis som eit ekstraminne, det filosofen Karl Popper kallar den tredje verda, der tankar og idear kan lagrast over lengre periodar meir eller mindre isolerte frå den sosiale røyndommen (den fyrste verda).³⁶ I den grad desse greske filosofane skapte ein ny disiplin og ein ny teksthistorisk

³⁶ Karl Popper, *Objective Knowledge. An Evolutionary Approach*, (Clarendon Press, Oxford, 1986).

sjanger, var skriftteknologien truleg i mindre grad medverkande i sjølve skapinga enn i den etterfølgjande konserveringa av disiplinen. Platon er igjen eit vitne til eit fundamentalt teoretisk problem ved brotsynet: dersom eit 'ekstraminne' er ein føresetnad for den filosofiske omveltinga i den greske bystatane, må Platon sin kritikk av korleis skrift øydelegg det naturlege minnet og hindrar den dialektiske dynamikken frå talesituasjonen i å utfolde seg forklarast.

Men ei slik avvising av ekstreme variantar av den teoretiske posisjonen som er kalla brotsynet; ei avvising som inneber kritikk mot i det heile teke å freiste å analysere kultursoga ved hjelp av på førehand definerte idealtypiske kategoriar som 'munnleg' og 'skriftleg' inneber på ingen måte å falle trygt ned på den andre sida, nemleg i ei oppfatning av skriftteknologien i seg sjølv ikkje kan frambringe verken kognitive, sosiale eller institusjonelle endringar. Ei slik generalisering, som kort sagt likestiller munnleg og skriftleg kommunikasjon ved å hevde at det er den sosiale omgjevnaden og den påfølgjande ideologiske bruken av ein kommunikasjonsform som er fullstendig avgjerande for eventuelle resultat av kommunikasjonsforma, er ikkje det spor mindre uskuldig enn generaliseringane til brotsynet. Både retningane er såleis skuldige i å setje fram historisk uhaldbare generaliseringar, frå kvart sitt ekstreme utgangspunkt.

Guibert av Nogent sin sjølvbiografi: 'leserevolusjon' og 'individualisme'

For å illustrere somme andre verknader av skriftteknologien skal me røre oss femten hundre år fram i tid, til ein geistleg med namn Guibert og som var biskop i Nogent (d. 1124).³⁷ Truleg i 1115 skreiv denne franskmannen ein sjølvbiografi som ved fleire høve har vorte karakterisert som den fyrste sjølvbiografien i vesten sidan Augustin skreiv sine konfesjonar over 700 år tidlegare. Både debatten om skilnadene mellom

³⁷ Handsamingar av Guibert inkluderer John F. Benton, "Introduction", i Benton (red.), *Self and Society in Medieval France*, (Toronto, 1984), 7-35

Guibert og Augustin,³⁸ så vel som diskusjonen om i kva grad Guibert reflekterer den nye individualismen som kjenneteiknar 1200-talet,³⁹ er mindre interessante enn dei opplysningane som Guibert sjølv gjer om eit eventuelt tilhøve mellom skriftteknologien og endringar i måten å tenkje på. Resultatet er, som me skal sjå, opphavet til ein ny tekst-historisk sjanger, nemleg sjølvbiografien.

Skriftteknologisk er det viktig å hugse på at me her har å gjere med ein manuskripttradisjon, der framstående intellektuelle vanlegvis dikterte tankane sine til eigne skrivarar som fyrst tok notat på vokstavler og sidan førte det over til pergament. Ein skrivar midt på 1100-talet fortel dette om skriveprosedyren på 1090-talet: ”den opphøgde biskopen (...) tok skriftet og granska det nøye, kalla dernest til seg ein av skrivarane som var til stades, for så å diktere brevet.”⁴⁰ Dette var ein prosedyre som delvis kom som ein følge av skriftteknologien i perioden før, og delvis eit resultat av skriftkulturen knytt til klostermiljøa. Den kreative prosessen var såleis ’offentleg’, og er knytt til eit uklårt skilje mellom det private og det offentlege rommet rådande i perioden.

Men ein slik ’offentleg’ komponeringsmåte har òg ei skriftteknisk side berre gradvis la dei teknologiske føresetnadane for privatiseringa av den kreative prosessen. Stikkord her er orddeling og stille lesing, og for å illustrere kva som skjuler seg bak desse omgrepa kan eit døme vere på sin plass. Me er i dag så vane til orddeling og teiknsetjing at det i det heile teke er vanskeleg å tenkje seg skriftbruk som vantar desse

³⁸ Medan Georg Misch, *Geschichte der Autobiographie*, (Bern, 1949-1969) er særst entusiastisk og kallar Guibert sin komposisjon den fyrste sjølvbiografien i vesten, er andre meir reserverte, sjå til dømes Karl Joachim Weintraub, *The value of the individual: Self and Circumstance in Autobiography*, (Chicago, 1978)

³⁹ For ei vurdering av Guibert i høve til renessansen på 1100-talet sin særskilde form for individualisme, sjå Collin Morris, *The Discovery of the Individual 1050-1200*, (Toronto, 1987)

⁴⁰ *Venerabilis autem episcopus...susceptis litteris ac diligenti examinatione perspectis, vocato praesentialiter notario, epistolam dictavit* (Monumenta Germaniae Historica, Libelli de lite, II, 287)

komponentane. Eit innblikk i det enorme kvalitative skiljet mellom ulike variantar av den latinske alfabetiske skriftkulturen kan kanskje bli betre forstått ei jamføring mellom ein transkripsjon av eit antikt manuskript skriven med store bokstavar utan orddeling kanskje nytta som epigrafikk og eit der både bruk av små bokstavar, punktsetjing, og orddeling er til stades:

ATQUEALIU SLATUM FUNDAMVERBERATAMNE⁴¹

Tantae vero modestiae fuerat, ut quod deficiebat in literis, suppleret honesto⁴²

Sjølv om denne jamføringa på ingen måte gjev same inntrykket som ei samanlikning av dei handskrivne manuskripta, gjev dei i alle høve ein indikasjon på korleis dei fyrste 1000 åra med manuskriptkultur i stor mon forma skriftkulturen slik me kjenner den moderne prenta forma. I dei tre kronologisk ordna stikkorda – små bokstavar, punktsetjing og orddeling – ligg tre viktige utviklingar innan den latinske skriftkulturen. Den fyrste setninga ovanfrå frå antikken syner til ei skriftteknologisk stode der små bokstavar, punktsetjing og orddeling så og seie var ukjend. Noko forenkla vart små bokstavar institusjonalisert med Karolingartida (800-talet) si minuskelskrift, ei oppfinning som er kalla den andre revolusjonen i skrifthistoria etter oppfinninga av alfabetet.⁴³ Punktsetjing og tilhøyrande orddeling er fyrste gong synleg i eit irsk manuskript – den såkalla ”Book of Durrow” - frå 675,⁴⁴ men det er fyrst på andre halvdel av 1000-talet at desse komponentane får ein større utbreiing. Utan å gå i djupna på kvifor desse teknologiske nyvinninga oppstod, må det nemnast at dei alle står i nær samband med det vidare

⁴¹ Michelle P. Brown, *A guide to western historical scripts from antiquity to 1600*, (Hampshire, 1990), 16

⁴² Guibert de Nogent, *Autobiographie*, (red. Edmond-René Labande, Paris, 1981), 26

⁴³ Donald Jackson, *The Story of Writing*, (London, 1981), 69

⁴⁴ Frederick G. Gilgour, *The Evolution of the Book*, (Oxford, 1998), 72.

kommunikasjonsmønsteret i antikken og den tidlege mellomalderen. Høgtlesingsinstitusjonen allereie etablert i dei greske bystatane var òg dominerande i den tidlege mellomalderen sine klostersonfann og gjorde sitt til at sjølv kommunikasjonssituasjonen ikkje kravde verken punktsetjing eller orddeling; i staden for orddeling finn ein ofte i antikke manuskript markering av ulike aksentar høveleg for høgtlesing.

Med orddeling var vegen kort til det som Paul Saenger har kalla ein revolusjon, nemleg stille lesing.⁴⁵ Orddeling og påfølgjande teiknsetjing som punktum, komma osv. la grunnlaget ikkje berre for raskare lesing, men òg for høvet til å sitje åleine på kammerset å fyrst tileigne seg kunnskap, for derest å skrive den ned sjølv. Ein av dei fyrste⁴⁶ og samstundes ein av dei mest kjende referansane til stille lesing me kjenner til, er kyrkjefaderen Augustin sin kommentar til leseteknikken til ein annan kyrkjefader, Ambrose: ”auga glir over sidene og hjartet styrer forståinga, medan røysta og språket er stille.”⁴⁷ Endringar i teknologien leier til at det tidlegare gapet mellom kunnskapstileigninga og formidlinga (skrivninga) vert lagt bru over, og her er det Guibert kjem inn i biletet. I Guibert sine manuskript er orddeling nytta konsekvent, samstundes som punktsetjing har gjort sitt inntog. Den andre setninga ovanfor er frå Guibert sin sjølvbiografi og ser ikkje mykje annleis ut i det handskrivne manuskriptet. Ein verknad av denne ’revolusjonen’ var at lese- og den tilhøyrande skriveprosessen vart privatisert; ved å sitje

⁴⁵ Paul Saenger, “Books of Hours and the Reading Habits of the Later Middle Ages”, i R. Chartier (red.), *The Culture of Print: Power and the Uses of Print in Early Modern Europe*, (Cambridge, 1989), 142-157; Saenger, *Space Between Words: The Origins of Silent Reading*, (California, 1997); Saenger, “Reading in the Later Middle Ages”, i G. Cavalli and R. Chartier (Eds.), *A History of Reading in the West*, (Oxford, 1999), 120-148.

⁴⁶ B. M. W. Knox, “Silent Reading in Antiquity”, i *Greek, Roman and Byzantine Studies*, 9 (1968), 421-435 finn at stille lesing var meir utbreidd i antikken enn det som vanlegvis er trudd, men har vorte kraftig imøtegått på dette punktet, til dømes av Small, *Wax Tablets of the Mind*, 22: ”While most of what Knox has to say is judicious, his incredulity here is based too much on his own modern reading experience”

⁴⁷ Augustine, *Confessiones*, (red. Pierre de Labriolle, Paris, 1941), bok 6, kap. 3: *oculi ducebantur per paginas et cor intellectum rimabatur, vox autem et linguae quiescebant*

åleine på kammerset og skrive sjølv, i staden for å diktere til ein skrivar, vert det etablert ei privat sfære som ei følgje av at formidlinga skjer direkte.

Heidegger talar ein stad om korleis det metafysiske tilhøvet mellom forfattaren og pennen (i dette tilhøvet fjørpenen) er ein føresetnad for litterær nyskaping.⁴⁸ Og det Guibert skapte var ein ny teksthistorisk sjanger, i alle høve i ein mellomalderkontekst, nemleg sjølvbiografien. Slik formulerar denne franske geistlege sjølv tilhøvet mellom teknologien og den personlege og individuelle tonen i biografien:

Til komponeringa og nedskrivninga av dette og mine andre arbeid, så førebudde eg ikkje ein kladd på ei vokstavle, men skreiv rett ned på pergamentet i den endelege forma etter kvart som eg tenkte ut tankane (...) mine arbeider bestod av ti bøker som følgde dei fire aktivitetane til det indre mennesket slik eg har nemnt tidlegare, og handsama den moralske sida på ein slik måte at forteljninga var kontinuerleg, utan å endre på rekkjefølgja til passasjar.⁴⁹

Dette er vel så nær ein kan koma ei skildring av eit 'årsak-verknadstilhøve' frå ein samtidig skribent. I motsetnad til Platon, som truleg ikkje var medviten om dei eventuelle følgjene av bruken av skriftteknologien, ser me hjå Guibert korleis tilhøvet mellom den direkte formidlinga frå forfattaren/skribenten sjølv er knytt til individuelle og sjølvbiografiske aspekt. No er det sjølv sagt ikkje mogeleg, slik til dømes Saengar gjer, å setje fram eit ein-til-ein tilhøve mellom endringar i teknologi på den eine sida, og resultat i form av nye kognitive strukturar og skapinga av ein 'ny sjanger' på den andre sida.

⁴⁸ Cristina Lafont, *Heidegger, language, and world-disclosure*, (Cambridge, 2000)

⁴⁹ Guibert de Nogent, *Autobiographie*, (red. Edmond-René Labande, Paris, 1981), 144 *Opuscula enim mea haec et alia nullis impressa tabulis dictando et scribendo, scribenda etiam pariter commentando immutabiliter paginis inferebam... Quod decem libris/complexum, secundum illos quatuor praenominatos interioris hominis motus, ita moralem executus sum in omnibus tropum, ut penitus immutato locutionum ordine initia continuarentur ad supremum.*

Om me granskar dette tilsynelatande greie årsakstilhøvet litt nærare kjem både det paradoksale ved kommunikasjon klårare fram, samstundes som me vonleg vil syne føremonene til ei meir 'situert' tilnærming til kommunikasjonsteknologi. Historiske aktørar verkar aldri i isolasjon, og utan å gå i detalj kring denne problematikken, må det seiast at Guibert truleg hadde gått fast til psykolog hadde han levd i ei anna tid; kjenslelivet hans var på ingen måte enkelt, og einskilde har hevda at skriving hadde ein klår terapeutisk verknad på denne franske geistlege.

Guibert, Abelard, framveksten av ein intelligentsia og tilhøvet mellom tale og tekst

I eitt litt vidare perspektiv står Guibert si oppfinning av ein tekst-historisk sjanger, og det vågemotet som truleg var ein føresetnad for å bryte med ei rekkje litterære reglar i samband med oppkomsten av noko som liknar på ein 'intelligentsia' i sosiologen Karl Mannheim si formulering.⁵⁰ For det må med ein gong seiast me her har å gjere med ein ruvande intellektuell storleik i den vestlege kristendommen på byrjinga av 1100-talet, og det er liten tvil om at Guibert sjølv var medviten om sine intellektuelle evner. Sarkastiske og stundom hatske utfall mot intellektuelle rivalar, så vel som sjølvskryt er eit gjennomgåande trekk ved sjølvbiografien, og båe desse trekka syner til noko nytt i mellomalderen sitt intellektuelle tankeliv. Det fyrste illustrerer den intellektuelle konkurransen som oppstod i kjølvatnet av ei meir tekstleg verd frå 1000-talet av - med investiturstriden som stikkord - og som leia inn i universitetsinstitusjonen på 1200-talet. Fleire kunne lese latin, og denne spreinga av latinkunnskap gjaldt ikkje berre for geistlege, men og framståande verdslege lag tek på 1100-talet til å sjå verdien i det skrivne ordet.⁵¹ Auka lesekunne hadde sitt grunnlag i betre høve for

⁵⁰ Karl Mannheim, *Essays in the sociology of culture*, (London, 1992). Sjå òg Randall Collins, *The Sociology of Philosophies: A Global Theory of Intellectual Change*, (Cambr. Mass., 1998)

⁵¹ Medan me er rimeleg godt informert om lese- og skrivekunna til geistlege på 1100-talet og frametter, står det langt dårlegare til med informasjon om lekfolk sin lesekunnskap

utdanning då klostertulane på 1000- og 1100-talet vart eit alternativ til klosterutdanninga.⁵² I kjølvatnet av at fleire fekk utdanninga, samt at utdanninga vart differensiert i form av to institusjonar, oppstod det ei form for intellektuell rivalisering som me truleg må attende til antikken for å finne gjenpart til. Det er i ein slik sosial kontekst at både Guibert og Abelard må plasserast. Sjølvskryt - eit sterkt avvik frå ei intellektuell verd dominert av eit beskjedenheits-topos - syner såleis til den meir individualistiske tenkemåten som oppstod i perioden før og nådde eit førebels høgdepunkt i den såkalla 1100-tals-renessansen. Ein passasje midt i bok I illustrerer båe desse aspekta:

Nokre av mine brør, som ein gong såg på meg som langt under seg både i alder og læring, i evne og forståing, har etter kvart innsett at eg er likestilt, eller kanskje, om eg skal våge å seie det sjølv, over dei i læring. Dette har ført til så mange disputtar og kranclar at eg ofte angrar på at eg fekk interesse for læring.⁵³

Dette er ein av mange skildringar av intellektuelle rivalisering frå 1000 og 1100-talet, og som til saman vitnar om ei intellektuell omvelting; ei omvelting knytt til det skrivne ordet; eller rettare sagt, til ulike fortolkingar av det skrivne ordet. Dømet illustrerer såleis fleire interessante aspekt ved tilhøvet mellom det munnlege og det skriftlege, og

(skrivekunnskap er i denne perioden utelukka). James W. Thompson, J. W. 1960 (1939): *The Literacy of the Laity of the Middle Ages*, Berkeley, 1960 (1939), er framleis det einaste fullstendige oversynet, og trass i openbare kvalitetar treng det avløysast av nyare forskning. Eit bidrag, A. Wendehorst, "Wer konnte im Mittelalter lesen und schreiben?". In J. Fried (Hrsg.), *Schulen und Studium im Sozialen Wandel des Hohen und Späten Mittelalters*, (Sigmaringen, 1986), 11-33, er eit verdifullt nyare bidrag, men erstattar ikkje Thompson sitt arbeid.

⁵² Den beste nyare skildringa er C. S. Jaeger, *The Envy of Angels, Cathedral Schools and Social Ideals in Medieval Europe, 950-1200*, (Philadelphia, 1994)

⁵³ Guibert de Nogent, *Autobiographie*, (red. Edmond-René Labande, Paris, 1981), 124: *Nam nostratum aliqui, cum me olim longe infra se aetate ac literis, potentia et cognitione vidissent et, solius ejus dono ipso discendi appetitum meis sensibus instingente, qui totius est clavis scientiae, me sibi exaequari, aut omnino, si dici fas est, excellere persensissent, tanto furore adversum me eorum indignabunda excanduit nequitia, ut me, frequentibus controversiis et simultatibus fatigatum, multotiens et vidisse et scisse literas poeniteret.*

mellom teknologi på den eine sida og kognitive og idéhistoriske endringar på den andre.

Eit åtvaring mot å lese denne skildringa av Guibert som å indikere ein fundamental omkalfatring i tilhøvet mellom det munnlege og det skriftlege i perioden er på sin plass. Rett nok må 1000- og 1100-talet reknast som sentrale i framveksten av ein skriftkultur, men dette tyder på ingen måte at munnleg og aural kommunikasjon var fråverande. Tvert om, sjølv i intellektuelle krinsar på 1100-talet er det openbart at munnleg og aural formidling av eit skrive materiale framleis meir er regelen enn unntaket. Den andre sjølvbiografien frå 1100-talet, skrive av ein endå meir kjend intellektuell storleik, Abelard (1079-1142). Den intellektuelle nyskapinga til Abelard inkluderer eit så mangfaldig spekter som logikk, teologi, og etikk,⁵⁴ og i sjølvbiografien får me eit innblikk i både omstenda kring denne intellektuelle nyskapinga og kommunikasjonsteknologien som vart nytta for å spreie bodskapen. Biografien, skriven kring 1130, illustrer på den eine sida fleire av konklusjonane i handsaminga av Guibert. Korleis det skrivne ordet, i dette høve heidensk verdsleg litteratur, la premissane for den intellektuelle rivaliseringa som seinare vart institusjonalisert i universiteta kan lesast ut frå følgjande passasje:

Sidan herren tilsynelatande hadde gjeve meg like store evner i å tolke skrifta enn å undervise i verdslege emne, tok talet på studentar eg hadde i desse to emna til å auke monaleg, og andre lærde fekk difor færre studentar. Såleis kveikte eg hat og misunnig frå andre lærarar. To skuldingar vart retta mot meg: fyrst at det ikkje var i samsvar med klosterregelen å vere oppteken med

⁵⁴ Nyare handsamingar av ulike aspekt ved Abelard sin intellektuelle aktivitet, inkludert ei vekt på 'individualisme' tel blant anna John F. Benton, "Consciousness of Self and Perceptions of Individuality", in Benton, *Culture, Power and Personality in Medieval France*, (London, 1992); Sverre Bagge, "The 'Autobiography' of Abelard and Medieval Individualism", in *Journal of Medieval History*, vol 19, nr. 4, (1993), pp. 327-350; Michael T. Clanchy, *Abelard: a medieval life*, (Oxford, 1997)

verdsleg litteratur; og for det andre at eg hadde undervist i teologi utan sjølv fyrst å ha vorte undervist i temaet.⁵⁵

Passasjen er vel sjølvforklarande og er berre ein av ei rekkje meir eller mindre sjølvmedlitande refleksjonar over eige intellektuelt verke i sjølvbiografien. Men Abelard syner og korleis 1100-talet framleis er ein periode av handskrivne manuskript, så vel som korleis avgrensingar i denne teknologien leia til høgtlesing og aural formidling. Med andre ord, sjølv om somme teknologiske nyvinningar innan manuskriptsoga hadde gjort seg gjeldande, kunne slike kvalitative endringar i manuskriptteknologien som punktsetjing, orddeling berre til ein viss grad gjere noko med den kvantitative dimensjonen til det handskrivne manuskriptet, nemleg høvet for masseproduksjon. Abelard, som samtidig observatør, peiker på sambandet mellom desse to momenta i skildringa av omstenda kring rådet som skulle vurdere om han hadde gjort seg skuldig i klagane retta mot han:

For min eigen del, kvar dag før rådet kom saman, så drøfta eg offentleg den katolske trua i ljøs av kva eg hadde skrive, og alle dei som høyrde på meg var entusiastiske og stadfesta læra mi i ljøs av mine ærlege og logiske resonnement (...) argumentet dei nytta mot meg og som dei meinte var tilstrekkeleg for fordøminga av boka mi var at eg hadde lest frå den offentleg utan godkjenning anten frå den romerske paven eller frå kyrkja, og vidare, at eg hadde gjeve den til fleire for å få den transkribert.⁵⁶

⁵⁵ Abélard, *Historia calamitatum*, (red. J. Monfrin, Paris, 1959), 82: *Cum autem in divina scriptura non minorem mihi gratiam quam in seculari Dominus contulisse videretur, ceperunt admodum ex utraque lectione scole nostre multiplicari et cetera omnes vehementer attenuari. Unde maxime magistrorum invidiam atque odium adversum me concitavi, qui in omnibus que poterant mihi derogantes, duo precipue absenti mihi semper obieciabant: quod scilicet proposito monachi valde sit contrarium secularium librorum studio detineri, et quod sine magistro ad magisterium divine lectionis accedere presumpissem;*

⁵⁶ Abélard, *Historia calamitatum*, (red. J. Monfrin, Paris, 1959), 84, 87: *Ego autem singulis diebus, antequam sederet concilium, in publico omnibus secundum quam scripseram fidem catholicam disserebam, et cum magna ammiratione omnes qui audiebant tam verborum apertionem quam sensum nostrum commendabant...Dicebant enim ad dampnationem libelli satis*

Medan Guibert er ein overgangsfigur frå 1000-talet til 1100-talet sin intellektuelle kultur, er Abelard ein av dei leiande representantane for den såkalla 'renessansen på 1100-talet'.⁵⁷ Òg sjølv om denne renessanse vitna ei formidabel bløming i litterær verksemd, både knytt til sakprosa og poesi, er vitneprovet frå Abelard ein åtvaring mot å gjere overgangen frå eit munnleg til eit skriftleg samkvem for brå. I tillegg gjev denne intellektuelle giganten uttrykk for den konkrete relasjonen mellom teksten på den eine sida og det mangfaldet av kommunikasjonsformer nytta for å spreie dei skriftleg funderte tankane på den andre. Offentleg høgtlesing og debatt er noko me kjenner att frå framstillinga av Platon sitt intellektuelle verke over, og til liks med denne greske filosofen 1500 tidlegare kan det framleis synast som om den dynamikken som oppstod gjennom munnleg utveksling vart lagt stor vekt. Det er såleis verdt å merka seg at Abelard vart skulda for å spreie tankane sine både gjennom ein munnleg (offentleg debatt), ein aural (offentleg høgtlesing), og ein skriftleg (transkribering), utan at ein kommunikasjonskanal er framheva som viktigare enn ein annan.

Fleire viktige teksthistorisk poeng kjem såleis til syne. Då sjølve formidlingsaspektet gjennom tre kommunikasjonskanalar nødvendigvis må bli teke omsyn til av Abelard i den skriftlege komponeringa, vert det særst vanskeleg å få grep om det særskilde med Abelard sitt intellektuelle verke dersom det berre er teksten som vert lagt til grunn for den hermeneutiske prosessen. Med andre ord, og som eg skal venda etter til, kommunikasjonsteknologi må bli vurdert som eit autonomt og

hoc esse debere quod nec romani pontificis nec Ecclesie auctoritate eum commendatum legere publice presumseram, atque ad transcribendum iam pluribus eum ipse prestitissem;

⁵⁷ Charles Homer Haskins, *The Renaissance of the Twelfth Century*, (Cambridge, 1928) la grunnlaget for ein storstilt revisjonisme av 1100-talet som ei blømingstid samanliknbart med renessansen på 1400-talet. Ein generell oversikt over renessanseforskinga fins i Wallace K. Ferguson, *The Renaissance in Historical Thought: Five Centuries of Interpretation*, (New York, 1981) og av den store mengda litteratur kring renessansen på 1100-talet er det beste oversiktsverket Benson, R. L., Constable, G., and Lanham, C. D. (red.), *Renaissance and Renewal in the Twelfth Century*, (Toronto, 1991 (1982)).

formidlande aspekt i granskinga av teksthistorie generelt: omsynet til kommunikasjonsform er ein integrert del av det litterære virket.

For det andre, og med blick på dei to teoretiske syna, vert brotsynet sin vurdering av teknologi som strukturkategoriar problematisk å bruke på nytta på periodar som vante ålmenn lese- og skrivekunne og der handskrivne manuskript var regelen. Når aural kommunikasjon ikkje heller ikkje har plass i den teoretiske modellen, gjer det ikkje saken noko betre. Ideologisynet si innlemming av auralitet i det teoretiske skjemaet, samt den større merksemda via til den historiske aktøren gjer denne tilnærminga langt betre eigna. Men òg denne tilnærminga opererer med for statiske kategoriar, særleg knytt til det skriftlege. Det er òg ting som tyder på at teksten – som i Abelard si skildring er utgangspunktet for den vidare mangfaldige formidlinga og såleis står i sentrum av det epistemologiske feltet – ikkje ville ha blitt sett på som noko meir enn ein teknologi på line med fleire andre i ei tilnærming rettleia av dei metateoretiske føringane i ideologisynet. Med andre ord, det skrivne ordet som skapar av eit særeige epistemologisk felt og den tilhøyrande hermeneutiske komponenten i dette feltet, kan lett bli anten oversett eller beinvegs avvist om kommunikasjonsformene – grunna dominerande ideologiske vurderingar – er sett på som i prinsippet like.

Når me no forlét mellomalderen midt på 1100-talet, er det eit part ting kring tilhøvet mellom det munnlege og det skriftlege generelt og skriftteknologien særskild som må understrekast for at biletet ikkje skal vanta for mykje. I forlenginga av orddeling og stille lesing oppstod seinare i mellomalderen ei rekkje 'moderne' teknologiar som alfabetisk innhaldsliste, register, og noteapparat.⁵⁸ Desse teknologiske nyvinningane leia dernest til ein langt meir differensiert manuskriptteknologi. Det

⁵⁸ Malcolm B. Parkes, *Pause and Effect. An Introduction to the History of Punctuation in the West*, (Berkeley, 1992); Parkes, "Reading, Copying, and interpreting a text in the early middle ages", i G Cavalli & R Chartier (red.), *A History of Reading in the West*, (Oxford, 1999) 91-102; Richard H. Rouse og Mary A. Rouse, "Bibliography before print: the medieval *De viris illustribus*", i P. Ganz (red.), *The Role of the Book in Medieval Culture*, (Turnhout, 1986), 133-154.

utviklar seg ei rekkje skriftstilar, kvar knytt til eit einiskild bruksområde; medan dei nye hjelpemidla som innhaldsliste, register og noteapparat vert ein uvurderleg del av kommenteringa av tekstar innan universitetet og andre lærde miljø, utviklar det seg til dømes ei rekkje administrative skrifttypar knytt til kanselli. Desse hovudsakleg gotiske skrifttypane reflekterer behovet for å kunne spreie nye administrative forordningar så raskt som mogeleg, og dannar såleis ein himmelvid kontrast med praktbiblane produsert i Karolingartida.⁵⁹

Frå eit anna side indikerer den skriftteknologiske utviklinga korleis skrift gradvis vert ein bruksgjenstand, og i neste omgang òg kjem til å integrere sosiale klassar lengre nede på den sosiale rangstigen i den latinske skriftkulturen.⁶⁰ Men trass i stendig fleire lese- og skrivekunnige utover i mellomalderen, miste aldri kommunikasjonsformer tufta på det munnlege og det aurale grepet på forminga av det epistemologiske feltet. Innan det kanskje mest tekstfokuserte miljøet i mellomalderen – universitetet – heldt ei rekkje munnlege ordningar fram, og somme av desse – munnleg eksamen og disputasen – er framleis ein del av eksamensordninga ved vestlege universitet.⁶¹ Minnet

⁵⁹ Bernhard Bischoff, *Latin Palaeography, Antiquity and the Middle Ages*, (Cambridge, 1990); Bischoff, *Manuscripts and Libraries in the Age of Charlemagne*, (London, 1994)

⁶⁰ Malcolm B. Parkes, "The Literacy of the Laity in the Middle Ages", i M. B. Parkes, *Scribes, scripts and readers: studies in the communication, presentation and dissemination of medieval texts*, (London, 1991), 275-296

⁶¹ Det finst, så vidt eg veit, ingen analysar av universitetsmiljø frå eit 'literacy-perspektiv', med eit mogeleg unntak i Suzanne Reynolds, *Medieval Reading: grammar, rhetoric and the classical text*, (Cambridge, 1996). Fleire handsamingar er derimot innom temaet særleg i samband med granskningar av tilhøvet mellom det institusjonelle rammeverket og den individuelle studenten. Eit selektivt utval av nyare generell litteratur kan inkludere Paul Kibre, *Scholarly Privileges in the Middle Ages. The rights, Privileges and Immunities of Scholars and Universities at Bologna – Padua – Paris- Oxford*, (Cambridge, Mass., 1961); John W. Baldwin og R. A. Goldthwaite (red.), *Universities in Politics: Case Studies from the Late Middle Ages and early Modern Period*, (Baltimore, 1973); A. B. Cobban, *The Medieval Universities: Their development and Organization*, (London, 1975); J. M. Kittelson og P. J. Transue (red.), *Rebirth, reform and resilience. Universities in Transition 1300-1700*, (Columbia, 1983); Hilde De Ridder-Symoens (red.), *Universities in the Middle Ages*, (Cambridge, 1994); R. W. Southern, *Scholastic Humanism and the Unification of Europe*, (Oxford, 1995). Ein grei bibliografi finst i J. M. F. Fletcher og J.

og minneteknikkar hadde og ein dominerande posisjon,⁶² og ein storstilt intellektuell refleksjon over kognitive, ontologiske og epistemologiske følgjer av minnet⁶³ indikerer ein sterk munnleg kultur som berre gradvis slapp taket i den tidlege moderne tida.⁶⁴

Ein siste mellomaldersk nyskaping med fundamentale skriftkulturelle følgjer var framveksten av ein morsmåls litteratur frå andre halvdel av 1000-talet og frametter.⁶⁵ Ovanfor har teksthistorisk ny-

Deahl, "European Universities, 1300-1700, The development of research, 1969-1981 and a Summary Bibliography" i Kittelson and Transue (red.), *Rebirth, reform and resilience*, 324-357. Granskingar som særleg rettar merksemda mot tilhøvet mellom studentar, universitetsinstitusjonen og samfunnet inkluderer J. W. Baldwin, *Masters, Princes and Merchants. The Social Views of Peter the Chanter & His Circle*, (Princeton, 1970); Beryl Smalley, *The Becket conflict and the schools: a study of intellectuals in politics*, (Oxford, 1973); Peter Classen, "Die Hohen Schulen und die Gesellschaft im 12. Jahrhundert", i P. Classen (red.), *Studium und Gesellschaft im Mittelalter*, (Stuttgart, 1983), 3-26; Classen, "Zur Bedeutung der Mittelalterlichen Universitäten", in P. Classen (Hrsg.), *Studium und Gesellschaft*, (Stuttgart, 1983), 285-392; Sverre Bagge, "Nordic Students at Foreign Universities until 1660", i *Scandinavian Journal of History*, 9 (1984), 1-29; P. Johanek, "Klosterstudien im 12. Jahrhundert", i J. Fried (red.), *Schulen und Studium im Sozialen Wandel des Hohen und Späten Mittelalters*, (Sigmaringen, 1986), 39-68; J. Ehlers, "Deutsche Scholaren in Frankreich während des 12. Jahrhunderts", i J. Fried (red.), *Schulen und Studium im Sozialen Wandel des Hohen und Späten Mittelalters*, (Sigmaringen, 1986), 97-120.

⁶² Mary Carruthers, *The Book of Memory: A Study of Memory in Medieval Culture*, (Cambridge, 1993); Carruthers, *The craft of thought: meditation, rhetoric, and the making of images, 400-1200*, (Cambridge, 1998)

⁶³ Janet Coleman, *Ancient and Medieval Memories. Studies in the Reconstruction of the Past*, (Cambridge, 1992)

⁶⁴ Frances Yates, *The Art of Memory*, (London, 1996 (1992))

⁶⁵ Eit lite utval av nyare granskingar av morsmåls litteratur i seinmellomalderen frå eit 'literacy-perspektiv' inkluderer Robert F. Green, *Poets and Princepleasers: Literature and the English Court in the Late Middle Ages*, (Toronto, 1980). H. L. C. Tristram, "Die Fragestellung: Problembereich und Spannungsbreite der Medialität im älteren Irischen Schrifttum", i S. N. Tranter og H. L. C. Tristram (red.), *Early Irish Literature – Media and Communication. Mündlichkeit und Schriftlichkeit in der frühen Irischen Literatur*, (Tübingen, 1989), 13-39; Gabrielle M. Spiegel, *Romancing the Past, The Rise of Vernacular Prose Historiography in Thirteenth-Century France*, (Los Angeles, 1993); Dennis H. Green, *Medieval Listening and Reading: The primary reception of German literature 800-1300*, (Cambridge, 1994); Armando Petrucci, *Writers and Readers in Medieval Italy, Studies in the History of Written Culture*, (New Haven, 1995); E. B. Vitz, *Orality and Performance in Earl French Romance*, (Cambridge, 1999); Margaret Clunies-Ross (red.), *Old Icelandic literature and society*, (Cambridge, 2000)

skapning innanfor den latinske skriftkulturen vorte handsama særleg i tilknytning til 'individualisme'. Men no stod denne latinske høgkulturen fjernt frå nye sosiale lag som frå 1100-talet tok til seg i alle høve ei rudimentær lesekunne. Morsmållitteraturen, som for alvor eksploderer på 1200-talet, stod langt nærare livsverda til desse sosiale laga, og det er ikkje overraskande at nyare forskning har konkludert med at morsmållitteraturen førte med seg ei ny form for individualisme nærare knytt til livsverda og det praktiske verket.⁶⁶ Det me ser er ei differensiering av ei forståing av det individuelle og individualisme som tidlegare utelukkande var knytt til den latinske skriftkulturen; med nye leseføre sosiale lag tvingar det seg fram endringar i teknologi, ein teknologisk nyskapning som står i eit formidlande utvekslingstilhøve til den sosiale praksisen så vel epistemologiske feltet knytt til den sosiale praksisen og formidla gjennom morsmålet som kommunikasjonsteknologi.

Nedanfor skal eg vende attende til spørsmålet om kommunikasjonsteknologi som autonome, situerte og formidlande.⁶⁷ Innsikta som ein bør ha med seg før me skal ta steget over i Gutenberg sitt univers har å gjere differensieringa av skriftkulturen: me skal sjå at differensiering av omgrepet om 'individualisme' i høve til skriftteknologi meir vert forsterka enn fullstendig omkalfatra med innføringa av prenteteknologien. Med andre ord, teknologien som førebudde grunnen for det prenta ordet var eit resultat av tusen år med manuskriptkultur.⁶⁸

⁶⁶ Horst Wenzel, *Hören und Sehen. Schrift und Bild. Kultur und Gedächtnis im Mittelalter*, (München, 1995); Sarah Spence, *Texts and the Self in the Twelfth Century*, (Cambridge, 1996)

⁶⁷ Sjå nedanfor, 3. Fortolkande samfunn: ein synkron modell

⁶⁸ Michael T. Clanchy, "Looking Back from the Invention of Printing", i David P. Resnick (red.), *Literacy in Historical Perspective*, (New Haven, 1983), 13: "By looking back from the earliest evidence of printing, we discern across the medieval centuries those elements in the development of writing which made the printed book possible. The most fundamental creation of all was the book itself."

Individualisme og prent: renessanse, reformasjon og litterær realisme

Medan dei tre intellektuelle storleikane me har handsama, alle representerer ulike former for individualisme, er det av stor interesse å granske innvendingar som peiker på at det fyrst var med prentepressa at ein ekte individualisme vaks fram; standardisering av teksten som prenta utgåver førte med seg leia til at det vart enklare og å få auge på det unike. Prent førte òg kapitalistiske prinsipp inn i biletet slik at den intellektuelle eller kunstnaren i større grad måtte forhalde seg til ein marknad der det skriftlege produktet var ei vare. I kjølvatnet av denne kommersialiseringa oppstod omgrepet om intellektuelle eigedomsrettar; i ei standardisert tekstleg verd der forfattaren/skribenten måtte ut på ein litterær marknad vart det viktigare ikkje berre å skilje seg ut, men å halde fast på 'eigedomsretten' til det originale produktet.

Dette er ikkje staden til å gå inn på alle årsakene som leia frå mellomalderen sin meir holistiske oppfatning av det individuelle til den tidlege moderne tida og ei oppdaging av individet i sitt breie mangfald, men to historiske hendingar må nemnast, nemleg renessanse og reformasjon. Renaissance – som sette inn før prentepressa – leia den kritiske og nyfikne haldninga til intellektuelle i mellomalderen – her representert ved Guibert og Abelard til eit førebels høgdepunkt då nye filologiske metodar – tekstkritikk – plasserte den intellektuelle sjølv i sentrum for det intellektuelle verket.⁶⁹ Sjølv om dikotomien mellom mellomalderen sine intellektuelle som reine formidlarar av ei guddommeleg sanning og renessansen si frigjeving frå desse ramme i form av ein skapande intellektuell er ei overforenkling, seier likevel dikotomien

⁶⁹ Det er framleis forska relativt lite kring tilhøvet mellom prentepressa og renessansen, sjå Eisenstein Elizabeth L. Eisenstein, "The Advent of Printing in Current historical Literature: Notes and Comments on an Elusive Transformation", *American Historical Review*, 75 (1970), 727-743. Eisenstein sitt eige verk referert til ovanfor har bøta på nokre tomrom, og analysa av tilhøvet mellom renessansen og prentepressa er god og perspektivrik, medan handsaminga av renessansen ikkje er så vellukka. For ein kritikk av handsaminga, sjå L. Melve, *Med ordet som våpen: tale og skrift i vestleg historie*, (Oslo, 2001), 152-166

noko om korleis hadde friare tøyalar, noko som nødvendigvis opna for nye tema og vidareutvikling av gamle, inkludert individualisme. Den andre fundamentale hendinga i utviklinga fram mot ein moderne individualisme var reformasjonen som legitimerte ei vekt på det individuelle gjennom maksima *sola fide*.⁷⁰

I den grad prenteteknologien hadde ei viktig rolle å spele i framveksten av ein moderne individualisme, var det i form av å medverke til å differensiere konseptet om det individuelle gjennom ei standardisert spreining av skriftkulturen. Paradoksalt som det høyrer ut, så var standardiseringa ein føresetnad for differensiering; ei side av denne saka har å gjere med at når samanlikningsgrunnlaget er eintydig – standardisert – vert det lettare å oppdage det unike. Ei andre side av denne saka var at høvet for spreining av skriftleg materiale over større områder og til fleire sosiale grupper etablerte eit meir differensiert publikum med tilhøyrande ulike krav til det litterære produktet. Den tredje sida til denne logikken har å gjere med at marknadsøkonomiske prinsipp i større grad leia forfattarane til å innretta produkta i høve til eit differensiert publikum. Logikken som låg under framveksten av den realistiske romanen – representert ved Defoe, Richardson og Fielding - illustrerer alle desse prosessane.⁷¹ den realistiske roman – eit slags førebels høgdepunkt for opplysningstida som individualisme – var skreddarsydd for den nye borgarklassa si entreprenørverksemd, og når prenteteknologien berre verka indirekte på skapinga av ein moderne individualisme var det gjennom å vere med å skape eit større lesepublikum, i dette høvet eit borgarleg lesepublikum. Dette nye publikumet sitt tankesett vart reflektert i forfattarar som verka i høve til ein litterær marknad, og såleis er det mogeleg å sjå på Robinson Cruise

⁷⁰ Skinner, *The Foundation of modern political thought, volume Two: the Age of Reformation*, (Cambridge, 1980)

⁷¹ Sjå Ian Watt, *The Rise of the Novel: Studies in Defoe, Richardson and Fielding*, (London, 1960); Stephen Greenblatt, *Renaissance Self-Fashioning: From More to Shakespeare*, (Chicago, 1980)

som eit symbol på den individuelle entreprenøren og pioneren i det tidleg kapitalistiske Europa.

Denne stutte perspektiveringa har lagt vekt på at sjølv om prent ikkje skapte den nye individualismen, var teknologien med på å leggje grunnlaget for nyskapinga. Men for å skjønna verknaden av prenteteknologien er det og i dette høvet viktig å tilnærme seg problematikken gjennom å sjå på teknologien som situert og formidlande på den eine sida, og som knytt til mottakaren eller publikum – såkalla resepsjonistisk – på den andre; tilhøvet mellom publikum og forfatar/skribent og det mangfaldet av sosiale faktorar som verkar inn på dette tilhøvet. Nedanfor skal somme av desse prosessar få ein klårare teoretisk drakt.

Ei kritisk oppsummering

Denne empiriske handsaminga har teke føre seg tilhøvet mellom skriftkultur og teksthistorie i tre ulike periodar, prega av tre høgt ulike skriftteknologiar og tilhøyrande syn på teksthistorie. Korleis skal tilhøvet mellom desse faktorane vurderast? Fyrst, Guibert og Abelard er, på ein heilt annan måte enn Platon, i stand til sjå følgjene av endringar i teknologien, og dette har sjølv sagt å gjere med at Platon rørte seg innan ein skriftkultur som nettopp hadde teke dei fyrste stega og lausrive seg frå den munnlege kulturen. Intellektuelle på 1000- og 1100-talet, derimot, vaks opp og verka i ei verd av tekstar, og hadde såleis ein heilt anna føresetnad for å sjå korleis endringar i skriftteknologien (orddeling, stille lesing) kunne resultere i litterær nyskaping (Guibert), samt eit meir medviten oppfatning av vekselverknaden mellom det skriftlege, det aurale og det munnlege (Abelard).

For det andre, og relatert til spørsmålet om teksthistorie, er både Guibert og Abelard framifrå døme ikkje berre på korleis ei meir tekstleg verd i perioden leia til nye intellektuelle omgangsformer og til fødselen til den moderne intelligentsiaen, men òg til oppkomsten av ein ny litterære sjanger og, på litt lengre sikt, til ein ny institusjon tufta på

det skrivne ordet, nemleg universitetet. Den intellektuelle omkalfatinga på 1000 og 1100-talet som skapte ei ny sosial gruppe av intellektuelle gjennom rivalisering mellom ulike skular hadde nødvendigvis ein føresetnad i det ekstraminnet og såleis høvet for spreining av den intellektuelle budskapen over større området som oppstod ved ein meir utbreidd skriftkultur.

Teoretiske oppfatningar som knapt ser skilnader mellom munnleg og skriftleg kommunikasjon vert i ljøs av dette meiningslause, og det er heller ikkje mykje hjelp i tilnærmingar som har ei statisk innfallsvinkel til teknologien, om det no er tale, auralitet, skrift eller prent. Samstundes skal me vere varsame med å tileigne teknologien ei for sjølvstendig rolle, då teknologiske nyvinningar nødvendigvis fyrst må finnast og formidlast og dette er det berre historiske aktørar som er i stand til. Fleire teoretiske poeng er verdt å ta med seg vidare, og for å føregripa den neste teoretiske delen, er det særleg to aspekt som er av interesse. For det fyrste, både i dømet med Platon, Guibert og Abelard, samt 'prenteindividualismen' kan ikkje kommunikasjonsteknologien bli knytt eintydig verken til aktør- eller strukturnivået, men fungerer som eit autonomt formidlande element på det Heidegger kallar det ontiske nivået. For det andre, og nær knytt til det fyrste punktet, sjølve aktualiseringa av teknologien med eventuelle kognitive, sosiale eller institusjonelle konsekvensar, skjer fyrst gjennom bruk, i Heidegger sitt språk, som verky i det daglege verket. I det følgjande vil eg skissere det teoretisk og metodisk fruktbare i ei slik kvar dags-situering, særleg for å unngå dei problema som literacy-teori ofte hamnar i som følgje av at teknologien anten er knytt for tett om mot struktur (brotsynet) eller til aktør (ideologisynet).

3. Fortolkande samfunn: ein synkron modell

Innleiing

Eg har lyst til å gå gjere ein vri og gå baklengs inn i den siste delen av denne handsaminga av teksthistorie frå eit 'literacy'-perspektiv. Eller rettare sagt, ei forståing av teksthistoria med vekt på korleis dei to komponentane i dette omgrepet – tekst og historie – aldri må konseptualiserast som to isolerte komponentar. Sjølv om det høyrer ut opplagt ut å peike på at teksten i dei aller fleste høva står i eit stendig vekselverknad med den historiske røyndommen, er dette kjernen i ei rekkje filologiske og historiske debattar dei siste tiåra.⁷² Utan at eg skal gjere desse debattane mellom 'tradisjonalar' og såkalla post-modernistar til gjenstand for gransking, så illustrerer dei likevel fleire viktige metodiske poeng som òg er relevant i vår samanheng.

Noko spissformulert kan me seia at medan fyrstnemnde er så opp-tekne av det næra bandet mellom tekst og historie at dei gløymer at noko må formidle mellom desse to komponentane, avviser post-modernistar i mange høve relevansen av eit slikt samband i det heile, spissformulert av Roland Barthes si tese om 'døden til forfattaren'; då teksten kan forståast på sine eigne intra-kontekstuelle premissar, kva skal ein då med dei historiske produksjonshøva som det likevel ikkje er

⁷² Sjølv om Hayden White, *Metahistory: the historical imagination in nineteenth-century Europe*, (Baltimore, 1973) knapt var den fyrste 'postmoderne' tilnærminga til den historiske forteljinga, var det likevel dette arbeidet som både danna, og framleis danner, utgangspunkt for debatt. I ljøs av debattar innan det amerikanske historielauget både i *The American Historical Review*, særleg nr. 3 1989, og i *Speculum* vol. 65 (1990), oppstod ein liknande debatt i det norske *Historisk Tidsskrift*, hovudsakleg i 2000-årgangen. Opphavet til debatten var Erling Sandmo si doktorgradsavhandling som nytta såkalla postmoderne perspektiv i analysen av 'verdsbilete' i Noreg på 1600. Kort fortalt vart det frå eitt hald peika på korleis ei post-modernistisk relativisering av det epistemologiske feltet til 1600-talet sin folkekultur vil gjere jamføring umogeleg då 'epistema' som vert jamførte i grunnen ikkje er til å jamføre – eller med Kuhn sitt omgrep, dei er inkommensurable. Frå den andre sida vart det halde fast på at dette er ein sunn metodologisk innfallsvinkel då fortida ikkje vert lest inn i det C. Wright Mills i ein vidkjend artikkel kall 'transhistoriske tvangstrøyer', men i større grad vert forstått i ljøs av det 'epistemet' som var gjeldande i perioden, sjå C. Wright Mills, *The sociological imagination*, (London, 1967)

semje om. Oppfatninga av teksten som ein sjølvtilstrekkeleg einskap for gransking og forståing har, i tillegg til filosofiske implikasjonar, òg store sosiologiske følgjer. Vegen frå å vurdere tilhøvet mellom den individuelle teksten og forfattaren/skribenten som samsvarande, til å generalisere ein slik tekstleg epistemologi til å utgjere den sams mentale horisonten i ei gjevne sosial gruppe er kort. Med andre ord, tolkinga av teksten vil etablere det epistemologiske grunnlaget for kunnskap om ei sosial gruppe i ein sosial struktur knytt til det skriven ordet.

Det båe leirar vantar er ei klår oppfatning av det formidlande elementet i all teksthistorie. Og eg talar ikkje her om den historiske aktøren som situert i sosiale felt eller andre sosiologiske idealtypar, men om korleis det er naudsynt å utvide det tradisjonelle struktur-aktør-ramma med ein tredje komponent, nemleg kommunikasjonsteknologi. Kommunikasjonsteknologien, det vil seie munnleg, aural, og skriftleg, er verken utelukkande ein del av ein 'struktur' eller er noko som har den historiske aktøren som einaste kjelde. Nei, det teknologiske grunnlaget for kommunikasjon generelt bør heller bli vurdert som ein autonom instans som til somme tider kan sokne meir mot ein strukturell funksjon, men like godt kan vere knytt direkte til epistemologiske felt ved den historiske aktøren. Om me kan vere samde om at ei kvar historisk forståing av ein tekstleg bodskap som har intensjonar om å vere resepsjonistisk – publikumsorientert – må involvere ei gransking av tilhøvet mellom det Paul Ricoeur kallar 'verda til teksten' og 'verda til lesaren'.⁷³

På leit etter teoretiske utgangspunkt

Spørsmålet som så melder seg, er korleis utvekslinga mellom desse to teoretiske einskapane skjer i praksis og vidare korleis dei kan forståast teoretisk. Og det er her eit medvite tilhøve til kommunikasjons-

⁷³ Ricoeur, *Time and Narrative*, vol. I, (Chicago, 1984)

teknologien kjem inn i biletet; ei forståing av teknologien som ein autonom teoretisk einskap; som ein formidlande instans som i større eller mindre grad endrar vilkåra for utvekslinga mellom 'verda til teksten' og 'verda til lesaren' og såleis grip inn i konstitueringa av det epistemologiske feltet. Korleis skal ei forståing av kommunikasjons-teknologi integrerast i ein resepsjonistisk modell?

Ei tilnærming er å leite etter fruktbare teoretiske utgangpunkt i relevante faglege disiplinar, og mest nærliggjande er det å sjå mot litteraturvitskapskap generelt og semiotikk særskild. Resultatet er magert: medan Paul Ricoeur⁷⁴ og Umberto Eco⁷⁵ har tilnærma seg kommunikasjon frå ein lesarståstad, og særleg sistnemnde har skissert kompliserte modellar for korleis det epistemologiske feltet vert modifisert i utvekslinga mellom teksten og lesaren, har alle desse tilnærmingane berre avgrensa nytte i historiske kontekstar vantar alle dei ein historisk dimensjon. Det same kan seiast om Jacques Derrida,⁷⁶ Todorov Tzvetan,⁷⁷ Peter J. Rabinowitz,⁷⁸ og Kenneth Bruke,⁷⁹ sjølv om somme av desse – særskild Tzvetan og Rabinowitz – har interessante merknader om det symbolske aspektet kring skriftleg kommunikasjon. Utover desse, har eg ikkje vore i stand til å finne andre litteraturteoretikarar som både har eit gjennomtenkt tilhøvet til kommunikasjonteknologi, og som samstundes maktar å integrere denne

⁷⁴ Ricoeur, *Time and Narrative, vol. I*, (Chicago, 1984), Ricoeur, *Oneself as another*, (Chicago, 1992)

⁷⁵ Umberto Eco, *A Theory of Semiotics*, (London, 1976); Eco, *The Role of the Reader: Explorations in the Semiotics of Texts*, (Bloomington, 1979); Eco, *Interpretation and overinterpretation*, (Cambridge, 1992)

⁷⁶ Jacques Derrida, *Of Grammatology*, (Baltimore, 1978); Derrida, *Writing and difference*, (London, 1978);

⁷⁷ Tzvetan Todorov, *Symbolism and Interpretation*, (Ithaca, New York, 1986 (1982)) Todorov, *Genres in Discourse*, (Cambridge, 1990)

⁷⁸ Peter J. Rabinowitz, *Before Reading. Narrative Conventions and the Politics of Interpretation*, (Ithaca and London, 1987)

⁷⁹ Kenneth Burke, *On Symbols and Society*, (Chicago and London, 1989)

kunnskapen inn i ein historisk kontekst der den skrivne teksten ikkje nødvendigvis uttømmar det kommunikasjonsteoretiske rommet. Med andre ord, sjølv om teksten er utgangspunktet, kan teksten som epistemologiske utgangspunkt bli formidla på ulike måtar, anten skriftleg, munnleg eller auralt. Stanley Fish til dømes, har eitt element på plass, det resepsjonistiske i form av sine fortolkande samfunn, men ser ikkje føre seg korleis ulike former for kommunikasjonsteknologi innverkar på strukturane innan det 'fortolkande samfunnet'.⁸⁰ Ein generell grunn for dette er truleg at samtidige litteraturteoretikar plasserer den skrivne teksten i sentrum for det kommunikative nettverket, og vert med dette så bunde gjer det skrivne grunnlaget for meiningsytringa at viktige dimensjonar av teknologien vert oversett. Eit andre problematisk aspekt med fleire litteraturteoretiske tilnærmingar, og kanskje særleg gjeldande for Fish er å vurderinga av eit litterært eller fortolkande samfunn som sjølv-oppretthaldande og lukka i høve til kommunikasjonsutveksling med andre samfunn.⁸¹ Eit problem med Fish si tilnærming særskild er den ambivalente statusen til dei 'fortolkande samfunna': er dei teoretiske abstraksjonar eller konkrete einskapar?

Om blikket vert retta mot andre fagdisiplinar, er det heller ikkje mykje å finna. Tvert om, frå fleire hald har det vorte innvendt at fråværet av ein slik modell utgjer eit teoretisk vakuum både innan kommunikasjonsteori⁸² og sosiologi,⁸³ sjølv om granskingar av symbolsk

⁸⁰ Stanley Fish, *Is There a Text in This Class? The Authority of Interpretive Communities*, (Cambridge, Mass., London, 1980)

⁸¹ I følge Richard Shusterman, *Pragmatist aesthetics: living beauty, rethinking art*, (Oxford, 1992), 106-114, er Fish sine fellesskap "not merely closing the door to communicating their differences but even to allowing the intelligibility of their being different at all."

⁸² John B. Thompson: "Social Theory and the Media." In David Crowley and David Mitchell (red.), *Communication Theory Today*, (Cambridge, 1994), 27: "It must be said that, in the literature of social theory, the media have not received the attention they deserve."

⁸³ Hugh D. Duncan, *Symbols in Society*, (London, Oxford, New York, 1968), 8: "Systematic explanations of human relationships as determined by communication of significant symbols are not much in vogue now in American sociology."

kommunikasjon må reknast som viktige bidrag.⁸⁴ Når det gjeld literacy-forskinga og den teoretiske komponenten til denne disiplinen, har det polemiske tilhøvet mellom dei to skulane gjort sitt til at tilnærminga i stor mon ikkje har makta å etablere generelle prinsipp,⁸⁵ ei innsikt som i høgaste grad òg gjeld for mellomalderhistorikarar.⁸⁶ Ei fruktbar tilnærming, derimot, er ei sosialantropologisk fortolking av Michael Bahktin si tese om den dialogiske erfaringa,⁸⁷ samt Göran Sonesson sin bruk av det fenomenologiske livsverdsomgrepet (Husserl) i freistnaden på å gå utover den 'tradisjonelle' semiotiske kommunikasjonsmodellen.⁸⁸ At det derimot er fullt mogeleg å utvikle modellar som både er resepsjonistiske, samstundes som det kommunikasjonsteknologiske

⁸⁴ Litteraturen er enorm, sjå til dømes Erving Goffmann, *Relations in Public: Microstudies of the Public Order*, (New York, 1971); Pierre Bourdieu, *Language and symbolic power*, (Cambridge, 1991)

⁸⁵ Alan K. Bowman og Greg Woolf, "Literacy and power in the ancient world", i Bowman and Woolf (red.), *Literacy and power in the ancient world*, (Cambridge, 1994), 2-3 "recent writing about literacy has done more to dispel fictions than to establish general insights or principles...it has arguably revealed less about literacy in general."

⁸⁶ Mostert, "New approaches to medieval communication?", i Mostert (red.), *New Approaches*, 17: "There are as yet no attempts to use the word 'communication' as a neutral term to denote the study of the whole set of forms of communication available to medieval man, together with the psychological and social implications of their use. Medieval history does not as yet seem to have grasped the importance of the insights of sociologists of literature, who correctly see writing as merely one of the forms of communication which may or may not be available in any given society. Or if medievalists have read their studies, they hardly ever refer to them." No skal det seiast at det har vorte gjort somme freistnader på å gripa kommunikasjonsmønster i mellomalderen, somme mindre vellykka som Colin Morris, *Medieval Media: Mass Communication in the Making of Europe*, (Southampton, 1972); Nancy Harper, *Human Communication Theory. The History of a Paradigm*, (New Jersey, 1989). Andre må vurderast som å danne fruktbare utgangspunkt, Sophia Menache, *The Vox Dei. Communication in the Middle Ages*, (Oxford, 1990)

⁸⁷ M. M. Bakhtin, *The dialogic imagination: four essays*, (Austin, 1981); Dennis Tedlock og Bruce Mannheim (red.), *The Dialogic emergence of culture*, (Urbana, 1995)

⁸⁸ Göran Sonesson, "The Multimedia of the Lifeworld", I Winfried Nöth (red), *Semiotics of the Media. Proceedings of an international congress*, (Berlin, 1997), 61-78;

aspektet vert teke vare på syner Brian Stock sin modell om 'textual societies',⁸⁹ sjølv om òg denne har ein del openbare svake sider.

Ein synkron modell: fortolkande samfunn

Då det er relativt lite å hente i tidlegare handsamingar av problematikken, vil konklusjonane frå den teoretiske og empiriske gjennomgangen vere viktige for å leggje eit teoretisk utgangspunkt. I handsaminga av literacy-teori var hovudkonklusjonen at båe syna, på kvar sin måte, har ei for statisk oppfatning av kommunikasjonsteknologien og korleis denne står i eit stendig utvekslingstilhøve til den sosiale strukturen og den historiske aktøren. Den empiriske biten synte korleis ei historisk forståing av eit skriftleg verke må vurdere formidlinga av ein skriftleg bodskap i høve ikkje berre til skriftleg kommunikasjon, men òg aural og munnleg utveksling (Abelard). Ein andre teoretisk erfaring frå den empiriske gjennomgangen understreka vekslerknaden mellom teknologien (punktsetjing, still lesing), den sosiale omgjevnaden og den individuelle skapinga av ein ny teksthistorisk sjanger, sjølvbiografien (Guibert). Eit sams teoretisk poeng på bakgrunn av den teoretiske og den empiriske gjennomgangen er at kommunikasjonsteknologien grip direkte inn i forminga av det epistemologiske feltet, men ikkje gjennom å fungere som strukturkategoriar (brotsynet), eller ved å bli determinert av den sosiale strukturen/ideologiske ramma og formidla gjennom ein historisk aktør.

a) Resepsjon

Kommunikasjonsteknologi og kommunikasjonsmønster er vanlegvis langt vanskelegare å få grep om enn slike greie skjematiske syn vil ha det til, og gjennom å fokusere på tre punkt vil det vonleg å få betre grep om tematikken. Fyrst, teknologien er dynamisk, likegyldig om det er tale om det er prent, skrift, aural kommunikasjon eller tale. For det

⁸⁹ Brian Stock, *The Implications of Literacy. Written language and models of interpretation in the eleventh and twelfth centuries*, (Princeton, 1983)

andre, denne dynamikken er skapt i møtet med eit publikum, og korleis den tolkingshorisonten som er skapt i et slikt møte mellom 'verda til teksten' og 'verda til lesaren' verkar attende ikkje berre på intensjonen til forfattaren/skribenten, men òg på det kommunikasjonsteknologiske aspektet. I dømet med Abelard er det vanskeleg å tenkje seg at Abelard ikkje var medviten om den trevegs formidlinga av det tekstlege budskapet, og såleis retta sjølve den skriftlege komposisjonen – formelt så vel som substansielt – inn etter kommunikasjonsnettverket som låg til grunn for spreining av budskapet. I dømet med Guibert, derimot, har teknologien ein annan funksjon i forminga av det epistemologiske feltet. Her legg teknologien premissane for at Guibert i fyrste omgang kan avsondre seg frå publikum i form av ein skrivar, og såleis kan ein meir direkte relasjon mellom forfattaren/skribenten sine intensjonar og den i fyrste omgang reint skriftlege formidlinga oppstå. Likevel har publikum, skrivaren, ein funksjon då den fører Guibert inn på kammerset. Dynamikken mellom 'verda til teksten' og 'verda til lesaren' oppstår såleis som ei følgje av at det er umogeleg å teikne eintydige kausalpilar den eine eller den andre vegen.

På dette punktet er det viktig å gå utover ein modell som hovudsakleg legg ålmenn lesekunne og dermed skriftleg kommunikasjon for dynamikken, og i staden sjå på tilhøvet mellom 'verda til teksten' og 'verda til lesaren/tilhøyraren'. Med eit slikt tillegg vert det teoretiske rommet opna for både aural og munnleg formidling av eit opphavleg skriftleg budskap, og modellen er med ein gong langt betre eigna som historisk modell der kommunikasjonsforma ikkje er gjeven på førehand. Med andre ord, dynamikken er nettopp avhengig av at utvekslinga mellom teknologien, det epistemologiske feltet, den historiske aktøren og publikum i eit gjeve epistemologisk felt kan gå både vegar. Ein tredje og siste teoretisk erfaring er delvis ei følgje av at teknologien er dynamisk og resepsjonistisk, nemleg teknologien sin autonomi. Dette skal eg gå nærare inn på då det dannar kjernepunktet i den teoretiske forståinga.

Ein appell om å tenkje kommunikasjon som ein autonom formidlande instans er ikkje noko ny tanke. Somme vil kanskje, frå eit filosofisk perspektiv, meine at denne tankegangen minner om Heidegger sine tankar; ein filosofi om den menneskelege livsverda som peiker på korleis den historisk formidla ontiske dimensjonen òg kan seiast å innehalde grunnstrukturane for den ontologiske praktiske formidlinga av kunnskapsfeltet. Heidegger var langt mindre oppteken av tilhøvet mellom ulike kommunikasjonsformer enn den praktiske bruken og den læringsprosessen som den historiske aktøren gjennomgår i møtet med kunnskapsfelt. Poenget til Heidegger, overført til mi tilnærming er, at sjølve teknologien 'alltid allereie' er til stades - på det ontiske nivået med andre ord. Kommunikasjon såleis verken kan reduserast til ein strukturell komponent eller til noko som oppstår for fyrste gong gjennom den handlande aktørens bruk av teknologien. Men dette tyder ikkje at kommunikasjon er ein einsarta storleik; tvert om, eit anna hovudpoeng er at vekselverknaden mellom tre grunnformer for kommunikasjon, munnleg, aural og skriftleg, bidreg til variasjonen og dynamikken i det ontiske feltet.

Med kommunikasjonsteknologien situert i eit ontisk felt, dukkar ei rekkje teoretiske føremoner opp. Fyrst, intensjonaliteten til forfattaren/skribenten er ikkje lenger utelukkande knytt til teksten, men er formidla til 'verda til lesaren/tilhøyraren' gjennom ein eller fleire kommunikasjonsteknologiar som i større eller mindre grad er med i ein dynamisk konstitusjon av det epistemologiske feltet som forfattaren/skribenten har sams med lesarane eller tilhøyrarane. I neste omgang er det mogeleg å utvide dette teoretiske rammeverket til ein teori om ei gjensidig utvikling av sosial og personleg identitet, då det nettopp er den dynamikken som oppstår i den augneblinken eit tekstleg bodskap er formidla som borgar for ei kommunikasjonsutveksling og etablering av eit sams diskursivt rom. Utvekslinga mellom desse to einskapane tek form som ein læreprosess då logikken til kommunikasjonssituasjonen inneber ein dialektikk mellom forfattar/skribent. Uavhengig om teksten vert likestilt med sosial handling eller ikkje, inneber ein slik dialektikk

på den eine sida å opne den semantiske autonomien til teksten for eit potensielt publikum. Den andre sida til denne dialektiske utvekslinga er resepsjonen frå eit publikum er korleis diskursen vert sjølv-refererande, og såleis er medverkande til å skape eit sams diskursivt rom.⁹⁰ Hovudpoenget her er at heile den dialektiske prosessen nettopp er tufta på den dynamikken mellom 'teksten' og 'lesaren/tilhøyraren' som formidla av ein gjeven kommunikasjonsteknologi.⁹¹

⁹⁰ Rabinowitz, *Before Reading*, 43-45, presenterer fire reglar som "serve as a kind of assumed contract between author and reader – they specify the grounds on which the intended reading should take place. They are, of course, socially constructed – and they can vary with genre, culture, history, and text... first, there are what I call rules of notice. Despite repeated claims by critics that everything counts in literature, we know from experience that there are always more details in a text than we can ever hope to keep track of, much less account for...second, there are rule of signification. These are the rules that tell us how to recast or symbolize or draw the significance from the elements that the first set of rules has brought to our attention...Third, there are rules of configuration. Certain clumps of literary features tend to occur together; because of our familiarity with such groupings, we know how to assemble disparate elements in order to make patterns emerge. We can thus both develop expectations and experience as sense of completion...Finally, there are rules of coherence the most general rule here...states that we should read a text in such a way that it becomes the best text possible"; Todorov, *Symbolism and Interpretation*, 28-32: "In order to account for the triggering of the interpretative process, we must assume at the outset that the production and reception of discourse obey a very general rule of pertinence, according to which if a discourse exists there must be a reason for it...we might divide these indices into two large groups: they derive from the establishment of a relation between the given segment and either other utterances belonging to the same context (syntagmatic indices) or else the shared knowledge of a community, with its collective memory (paradigmatic indices)." Sjå òg Tzvetan Todorov, *Genres in Discourse*, (Cambridge, 1990), 9-21 som finn at litterære sjangrar er meir eller mindre institusjonaliserte i eit ideologisk diskursivt rammeverk. George Lakoff and Mark Johnson, *Metaphors We Live By*, (Chicago, 1980), 88-89 peiker på sju struktuerande faktorar knytt til det dei kallar 'one-party rational argument', meaning a discourse where the writer is addressing hypothetical opponents or real opponents which not are present to defend themselves : 1) 'content' (enough evidence to be convincing) 2) 'progress' (linear development from premises to conclusion), 3) 'structure' (a logical connection between the parts of the argument), 4) 'basicness' (some claims are more important to defend than others, as these often are lying the foundation for rest of the arguments), 5) 'obviousness' (the potential 'unexpected' in an argumentation has to be identified), 6) 'directness' (the argumentative force might depend on the pace in the movement from premise to conclusion), 7) 'clarity' (the substantial content must be made clear to the reader).

⁹¹ Sjå nedanfor, fig 1. Fortolkande samfunn: ein synkron modell

b) Makt

Ei slik vekt på korleis det epistemologiske feltet er forma i gjensidig kommunikasjon har utvilsamt noko idealistisk ved seg, anten synet er sett fram i filosofisk kledning eller presentert som sosial-filosofi.⁹² Maktaspektet er fråverande. Men om kommunikasjonsteknologien er integrert i den teoretiske forståinga som eit autonomt formidlande element, kan maktkomponenten innførast på to ulike nivå. For det fyrste oppstår maktrelasjonar oppstå i utvekslinga mellom 'verda til teksten' og 'verda til lesaren/tilhøyraren', og går såleis inn som ein integrert komponent i etableringa av det epistemologiske feltet. Den klassiske sosiologien sitt syn på makt som knytt til somme institusjonelle strukturar er på denne måten erstatta med eit syn på makt som 'alltid allereie' til stades, og som er i samsvar med nyare syn på maktrelasjonar både innan filosofi og sosiologi.⁹³

Ein andre maktkomponent – eller rettare sagt epistemologisk avgrensing – kjem som følgjer av dei kommunikasjonsrammer som ein gjeven teknologi set. Med andre ord, høvet for å spreie eit skriftleg budskap med tilhøyrande maktaspekt er nødvendigvis meir avgrensa i ein periode der handskrivne manuskript er regelen, enn i ei tid der prenta materiale legg dei teknologiske premissane for utbreiinga av eit kunnskap. Medan det fyrste maktaspektet går utover somme sosial-filosofiske posisjonar men i grunn ikkje legg noko til jamført med nyare sosiologiske syn på makt, innfører dette andre kommunikasjons-teoretiske punktet avgrensingar på eit anna nivå og kan såleis seie å kaste ljøs over eit stort sett utematisert område. Det er faktisk mogeleg å hevde at det ikkje let seg gjere å få eit grep over maktavleiringar i den

⁹² Dei mest vidkjende sosial-filosofiske teoriene med kommunikativ interaksjon som fundamental for konstitueringa av 'sanning', 'rettferd', 'fordeling' er Habermas, *Theorie des kommunikativen Handelns*, (Frankfurt am Main, 1981); John Rawls, *A theory of justice*, (Oxford, 1973)

⁹³ Litteraturen er sær omfattande, men innan filosofi er det ikkje mogeleg å koma utanom Michel Foucault, *The archaeology of knowledge*, (London, 1972); Foucault, *The Order of Things*, (London, 1994). Innan sosiologi er nok det mest kjende namnet Pierre Bourdieu, *Logic of Practice*. (Cambridge, 1990)

fyrste tydinga av omgrepet dersom ein ikkje har ein klår oppfatning av kva kommunikasjonsteknologiske føresetnader som legg til grunn og såleis legg premissane for den sjølve diffusjonen.

c) Intellektuell nyskaping

Med denne teoretiske avklaringa av spørsmål kring 'intensjonalitet', 'meningsskaping', 'identitetsformasjon' og 'maktaspektet' på den eine sida, og korleis desse er forbunde med kommunikasjonsteknologi på den andre, er mange problem løyst. Grunnlaget er dermed lagt for å adressere eit siste element som må vere på plass i ein modell med ambisjonar å gripa teksthistoria i sine mangfaldige utgåver, nemleg teksthistorisk nyskaping. Temaet er enormt, og berre å ta opp somme punkt vil innebere å posisjonere seg i høve til ein omfattande debatt som krinsar kring idéhistoriske spørsmål om korleis intellektuell nyvinning bør definerast, føresetnader for nyskaping, og spreining og overlevering av nyskapinga. Mangfald er såleis eit stikkord: Arthur Lovejoy si oppfatning av idear som autonome einskapar som kan sporast over lange tidsstrek nesten uavhengig av historisk periode og sosiale omstende utgjer ein ekstrem posisjon.⁹⁴ Ein representant for ein mellomposisjon er Lucien Goldmann som nyttar omgrepet 'verdsvisjon' for å knyta sosial relevans til idear.⁹⁵ På den andre enden av kontinuumet forfektar Quentin Skinner ei kontekstuell forståing av idear og intellektuell nyvinning.⁹⁶

⁹⁴ Arthur O. Lovejoy, *The great chain of being: a study of the history of an idea*, (Cambr. Mass., 1936)

⁹⁵ Lucien Goldmann, *The Hidden God: A Study of Tragic Vision in the 'Pensée' of Pascal and the Tragedies of Racine*, (New York, 1964)

⁹⁶ Quentin Skinner, *The Foundation of modern political thought, volume one: the Renaissance*, (Cambridge 1980 (1978)); Skinner, *The Foundation of modern political thought, volume Two: the Age of Reformation*, (Cambridge, 1980 (1978)); Skinner, "Meaning and understanding in the history of ideas", James Tully (red.), *Meaning and context: Quentin Skinner and his critics*, (Cambridge, 1988)

Intellektuell nyskaping er eit resultat av den dialektiske prosessen der eit gjeve samfunn konstituerer sin eigen identitet. Den eine delen av denne dialektikken føregår innan kvart einskilde samfunn, og føregår som ein vertikal utveksling mellom den sosiale strukturen, teksten og lesaren/tilhøyraren formidla av kommunikasjonsteknologien. Jamført med denne fyrste vertikale dialektikken skildra ovanfor, er det fyrst og fremst ein horisontal dialektikk som borgar for intellektuell nyskaping. Frå ei side kan denne modellen likne på Fish sine 'interpretative communities', og Brian Stock sin modell om 'textual societies', av di båe legg vekt på korleis eit fortolkande samfunn konstituerer seg kring tolkinga av ein gjeven tekst – Fish i ein samtidig kontekst, medan Stock har 1000- og 1100-talet sine hermeneutiske strukturar som utgangspunkt. Denne andre delen av dialektikken, det eg vil kalle ein horisontal dialektikk, derimot, går utover og komplimenterer Fish og Stock sine modellar ved å innføre eit teoretisk rom for kommunikasjonsutvekslingar mellom fleire samfunn i kamp om eit fortolkande hege-
moni.

Stikkordet her er konkurranse. I den augneblinken relasjonane mellom det eg vil kalle fortolkande samfunn går utover reint praktisk samkvem og pragmatiske relasjonar og tek til å knivast om tolkinga av ein gjeven tekst, oppstår det ein strukturell dynamikk som kan leie til individuell nyskaping. Men denne horisontale dialektikken fungerer ikkje isolert verken frå den vertikale dialektikken, og eit andre og eskalerande nivå i prosessen som kan enda i intellektuell nyskaping skjer når den hermeneutiske konkurransen mellom ulike fortolkande samfunn vert ein essensiell del av identitetsskapinga innan eit gjeve samfunn. På dette punktet er det viktig å understreka at sjølv om tolkinga av ein gjeven tekst står i sentrum for kommunikasjonsutvekslinga, inneber ikkje dette ein fullstendig overlapping mellom teksten og det epistemologiske feltet. Det epistemologiske feltet vert skapt i møtet mellom den vertikale og den horisontale dialektikken, noko som inneber at teksten står i eit utvekslingstilhøve med den sosiale strukturen, den individuelle fortolkaren og publikumet innan eit

gjeve fortolkande samfunn slik logikken i den vertikale dialektikken legg opp til, samstundes som desse tre sentrale teoretiske einskapane – struktur, fortolkar, publikum – òg står i eit mindre formelt utvekslings-tilhøve til dei tre teoretiske einskapane i andre fortolkande samfunn.⁹⁷

d) Empirisk kvalifisering – idealtypar

Då både den horisontale og vertikale dialektikken vert konstituert og oppretthalde av ein gjeven kommunikasjonsteknologi (skriftleg, munnleg, aural), seier det seg sjølv at rasjonaliteten til ein gjeven teknologi pregar kommunikasjonsuniverset generelt, og særskild dei fire fundamentale aspekta vitja ovanfor – intensjon, meining, identitet, makt. I kva grad dette skjer er eit empirisk spørsmål der nokre sentrale variablar som lese- og skrivekunnskap og kommunikasjonskanalar knytt til kvar av dei tre teknologiane må granskast historisk og leggjast i botn for modellen. Når det er sagt, vil eg hevde at dynamikken i sjølve utvekslingsprosessane – vertikal og horisontal dialektikk – gjeld uavhengig av empiriske omstende. Den empiriske kvalifiseringa påverkar hovudsakleg to aspekt ved modellen.

Skildringa av Guibert illustrerer den eine kvalifiseringa, nemleg at teknologien ikkje må vurderast som statisk og såleis må granskast – gjennom dei to variablane lese-skrivekunne og kommunikasjonskanalar – i kvart einskilde høve. I høvet med Guibert har nok teknologien relativ stor innverknad på den intellektuelle nyskapinga, men dette må igjen vurderast som relativt til manuskriptposisjonen som denne munken må forhalde seg til. Eit poeng med den stutte framstillinga av den vidare soga til 'individualisme' i kjølvatnet av prent var nettopp å understreke kor viktig det er å vurdere intellektuelle nyskapingar i ljøs av den gjevne sosiale konteksten generelt og kommunikasjonsteknologi særskild; Guibert sin individualisme var unik jamført med det synet på det individuelle som var rådande i samtida, men bleiknar samanlikna

⁹⁷ Sjå nedanfor, fig 1. Fortolkande samfunn: ein synkron modell

med renessanseindividualismen eller den individualismen som prega det borgarlege lesepublikumet på 1700-talet.

Ei andre empirisk kvalifisering kjem til uttrykk i dømet med Abelard. Medan publikum berre er negativt til stade i den prosessen som førte til Guibert si intellektuelle nyvinning, syner Abelard si intellektuelle nyskaping både ein vertikal og ein horisontal dialektikk, samstundes som dømet illustrerer den empiriske kvalifiseringa av modellen. Konkurransesituasjonen til andre fortolkande samfunn, det epistemologiske utgangspunktet i det skrivne ordet, og den tilhøyrande spreinga av budskapet både skriftleg, munnleg og ved aural kommunikasjon høyrer alle til den horisontale dialektikken. Den vertikale dialektikken derimot, og den historiske kvalifiseringa av denne prosessen, dreier seg hovudsakleg om korleis 1000- og 1100-talet vitna inntoget til skriftkulturen med langt fleire lese- og skrivekunnige, samt den intellektuelle rivaliseringa som oppstod i perioden.

I formaliseringa av modellen om fortolkande samfunn presentert nedanfor, er det berre skilt mellom forfattar/skribent på den eine sida og eit udifferensiert publikum på den andre. I ljøs av desse to empiriske kvalifiseringane, vil det truleg vere av stor analytisk verdi å operere med ein tredelt teoretiske einskap som omfattar publikum – ein lese- og skrivefør del, ei gruppe med rudimentær lesekunne, og ei gruppering som vantar denne kunnskapen og som må ha budskapet auralt eller munnleg formidla. Med andre ord, modellen er ikkje statisk, samstundes som empiriske kvalifiseringar ikkje skiplar den teoretiske dynamikken.

Kva står så att av dei opphavlege idealtypene nytta i brotsynet; desse teoretiske kategoriane som ved ukritisk bruk har kan ha ei tilsynelatande stor deskriptiv kraft så vel som eit lokkande forklaringspotensiale? På den eine sida har modellen modifisert dei opphavlege kategoriane så kraftig - ikkje berre ved å erstatte det statiske synet på teknologi med ei meir differensiert oppfatning, men òg ved å føre teorien nærare den sosiale røyndommen i det ein resepsjonistisk

komponent er innført – at det nødvendigvis må gå ut over forklaringskrafta. Når det er sagt, må det understreka at det er den diakrone dimensjonen som er ofra, medan modellen som ein synkron forklaringsmodell oppretthald det meste av både den deskriptive og den forklarande krafta i ei idealtypisk tilnærming. Då variabelen 'kommunikasjonsteknologi' i modellen er ein formal kategori som må konkretiserast i høve til dei fire undervariablane – prent, skrift, auralitet, tale – er det i teorien fritt fram for å tileigne til dømes skrift det same formidable eigenskapane til å setje i verk kognitiv, sosial og institusjonell endring som ekstreme versjonar av brotsynet har forfeakta. Sjølv om modellen vert tileigna ei idealtypisk forståing av dei fire kommunikasjonsteknologiane, vil likevel den resepsjonistiske komponenten i modellen sikra at den teoretiske tilnærminga aldri riv seg fullstendig laus frå den sosiale røyndommen. Men som eg har argumentert for andre stader,⁹⁸ vil ei idealtypisk tilnærming i beste fall gje ei omtrentleg bilete av den historiske røyndommen, og i verste fall bomme heilt.

e) Konklusjon

Det viktigast med modellen, derimot, og som kan legitimere at den diakrone forklaringskrafta berre i liten grad er til stades, er at den kjem opp med eit teoretisk alternativ i granskinga av teksthistoria i samfunn som vantar ålmenn lese- og skrivekunne. Med andre ord, heile den vestlege saga før 1800-talet. Regelen her var ei stendig utveksling mellom eit gjeve tal kommunikasjonsformer, og i dei fleste høve låg det ein tekst til grunn for den fortolkande verksemda og den påfølgjande resepsjonen som dernest set i gang dynamikken i eit 'fortolkande samfunn'. Me er såleis attende ved det teoretiske utgangspunktet, nemleg at ei handsaming av teksthistoria må ta omsyn til båe komponentane i omgrepet – teksten og historia – og vurdere vekselverknaden mellom desse i ljøs av kommunikasjonsteknologien.

⁹⁸ Leidulf Melve, "Krosstogstalen til Urban II", i *Rhetorica Scandinavica*, 19 (2001), 52-66

Avslutning

Avslutningsvis er det naturleg å spørje kor mykje klokare ein er blitt av denne gjennomgangen, eller alternativet, kva områder av det omfattande forskingsfeltet kring 'literacy' har vorte kalla ljøs over? No er jo sjølv sagt ikkje eg den rette til å svara på dette, men viss eg, utan å repetere meg sjølv, skal trekkje fram noko avslutningsvis, vil eg peike på to ting. Fyrst, mitt teoretiske bidrag har vonleg vore eit positivt bidrag til forståinga av historiske tekstkulturar, for å nytte eit omgrep av Kjell Lars Berge. Tekstkultur må såleis skiljast frå skriftkultur då tekstkultur er det konkrete resultatet som er forma innanfor rammene av ein gjeven skriftkultur. Eg vonar at modellen om fortolkande fellesskap har peika på somme viktige aspekt og variablar som høgst truleg må vere til stades i ei teoretisk tilnærming som freistar å forstå tekstkulturar sitt tilhøve til skriftkultur generelt. Ein andre avsluttande merknad er òg på sin plass: me veit altfor lite om det skriftkulturelle rammeverket i tydinga føresetnadene for kommunikasjon bak ei rekkje historiske tekstkulturar – inkludert dei eg har skissert ovanfor. Og i staden for å vurdere dette som ei hovudsakleg avslutning, bør ei slik realistisk vurdering av stoda stimulere til meir forskning innan heile spekteret av det som eg framleis – i mangel på eit betre omgrep – kallar 'literacy-forsking'.

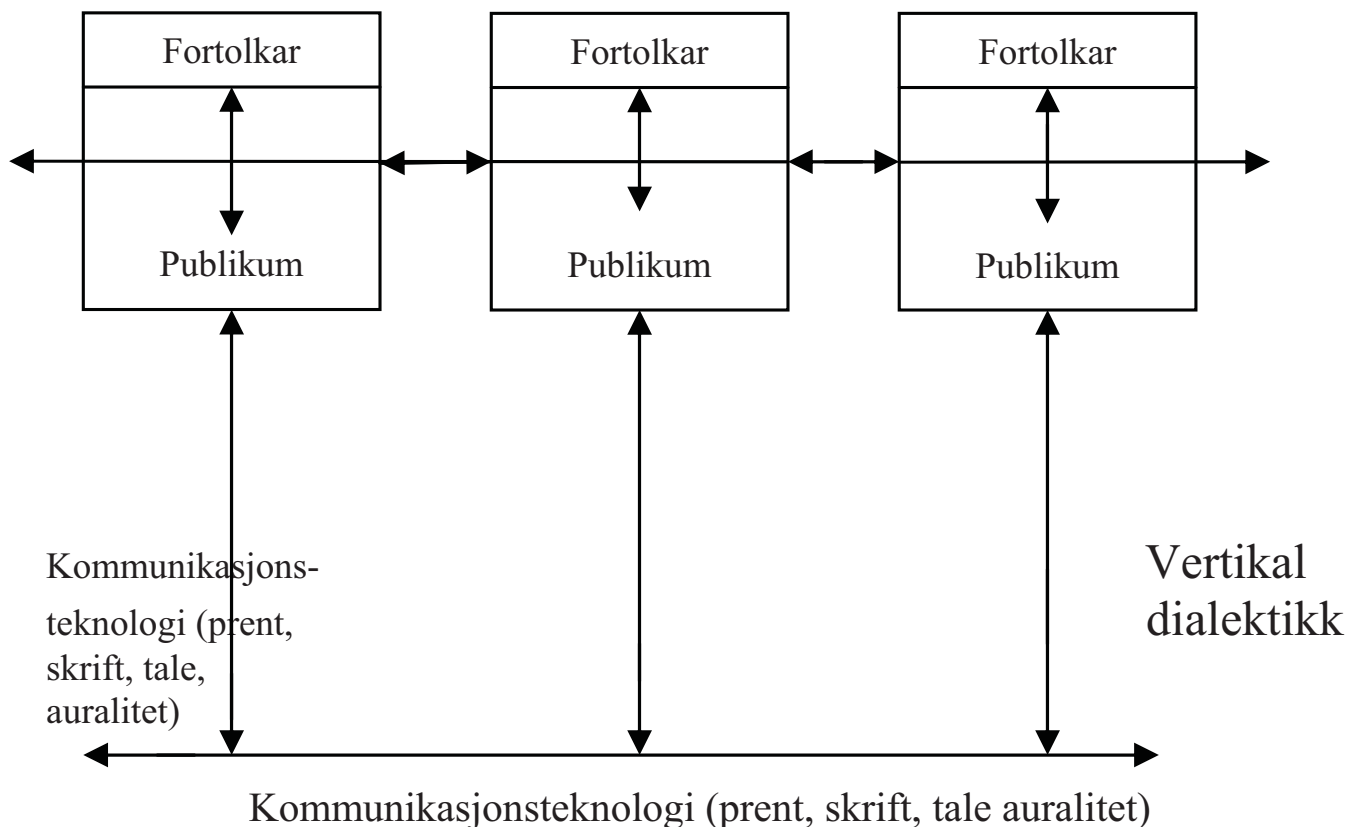
Fig 1. Fortolkande samfunn: ein synkron modell

Horisontal dialektikk

Fortolkande samfunn 1

Fortolkande samfunn 2

Fortolkande samfunn 3

Det sosiale feltet

(empiriske variablar: a) lese-og skrivekunne; b) kommunikasjonskanalar)

Writing the History of Texts: A Historian's Perspective

Inez Rüppel

"One must avoid getting too logical about anything."

Patrick Kavanagh.

I. Introduction

Writing the history of texts - what kind of occupation is that, actually? Is it really a job for the literary critic? After all, here we are not only interested in the text as such, in how it is working as a text - we are also asking for a historical dimension, for how the text worked *back then*. Is textual history rather a job for the historian? But still, we *are* interested in our subject matter as *texts*, not just as mines of historical information on non-literary matters. It would seem we are dealing with a hybrid genre, neither the one nor the other, and including elements of both. Surely an object meriting some discussion...

Let us therefore try to specify. The 'non-historical' literary critic analyzing a text wants to know how the text creates its reference. The 'non-literary' historian looks for the factual reference of the text - what it evidences about contemporary human arrangements. The literary critic writing the history of texts wants to know how strategies for creating texts' reference changed. The historian writing the history of texts tries to uncover changes in the ways of referencing to the world of experience - in order to ask what they can tell us about this human world, which gave rise to these strategies.

The literary critic, that is, even the 'historical' one, is in the end concerned with textuality; the historian, even of texts, with a factual

point of reference outside the text. So, when we look closer, there is no common ground after all, to make it meaningful for a historian to speak to literary critics about writing text history?

There is indeed. Because although their objectives are different, both literary and historical scholar face a common task: *Avoiding anachronism*. Avoiding to claim that a text does something it couldn't possibly have done at the time of its creation. Although the historical situation in which the text was created, is not the literary critic's object, it becomes vitally important to his reading the moment he is trying to write history, that is, to read diachronically, to detect change. For thereby, he is asking what makes the strategies employed by a certain text different - different not just from those used by any other text, but by texts written at other points in time - and what the strategies of the text under investigation have in common with the ones in texts written at the same historical moment. In other words, he is asking for the text's *historical specificity*. Answering this question presupposes knowledge of those factors which change over time and thereby make up historical specificity, namely human arrangements in the mental and physical realms.

II. Assumptions underlying the argument

Before we begin to ask how to avoid anachronistic readings, we should clarify the assumptions which our discussion will take for granted. What we just said about the historical specific character of texts we want to trace, presupposes that we accept the possibility of some kind of connection between a text and its contemporary human world. We clearly cannot endorse here the so-called "strong semiotic model of language" which claims that language is *no more than* a self-referencing sign-system. For the purpose of the following argument, we will therefore hold that, however inadequate our utterances may be for capturing the ontological reality of the world, they have a definite connection with it, because whenever we speak we presuppose a world

to refer to"⁹⁹. As Ricoeur has put it: "It is because there is first something to say, because we have an experience to bring to language, that conversely language is not only directed towards ideal meanings but also refers to what is."¹⁰⁰

Further, this is not the place to enter the infamous debate about whether the literary critic's job is to open up as many readings as possible, or whether some readings should be privileged over others as more 'correct' or meaningful. Luckily, addressing this question is also not necessary for our present purposes: We are concerned with the writing of a species of *history*, and we have established that as soon as we do that, we try to refer back to a given point of reference - to an objective reality, against which our readings must be judged. Of course, this reality - some aspect of the world that is past - is forever out of reach. Therefore, all historiographical discourse must by definition be finally unverifiable. But this unverifiability does by no means legitimize free interpretative play: If we claim to write history, we must be able to demonstrate that our statements have a chance, at least in principle, to achieve *some* connection with some past reality. Otherwise, our pronouncements collapse for lack of a referent.

On the other hand, recognizing this implies no denial of the fact that, on one level, historiography is indeed just one of many ways of describing the world, and by no means a perfect depiction of it. By now, we are all postmodern enough to know that over the last decades various consistent arguments have been made to that effect, pointing to the fundamental polysemy of all language and the various non-rational forces pressing us to interpret it in one way rather than another. Some

⁹⁹ This is not only valid with regard to mainly expository texts which self-consciously refer to the 'real' world, but also for fictional texts which refer only to a world proposal (whether evaluated 'better' or 'worse' than the world of experience). For a counter sketch only makes sense when it stands in opposition to something. Indirectly, also fiction must thus refer back to the world of experience.

100 Paul Ricoeur, *Interpretation Theory: Discourse and the Surplus of Meaning* (Forth Worth, Tex.: Texas Christian University Press, 1976), 21.

people have gone still further and claimed that scholarship, historical or otherwise, also does not *need* to be anything else, and they work for establishing this view as the new orthodoxy¹⁰¹, because they feel that it frees scholars and their audience from the tyranny of prescriptions.¹⁰²

¹⁰¹ See, for example, Keith Jenkins's *Re-Thinking History* (1991; rpt. London & New York: Routledge, 1996).

¹⁰² Although there is an established tradition of accusing the historical profession of theoretical unawareness, at this stage unqualified wholesale charges on this account can hardly appear justified any longer. The "anxiety that the meaning of the past (and with it so much more) is lost (or remains uncaptured) by misnaming or misreading" (Hans Kellner, "Triangular Anxieties: The Present State of European Intellectual History", Dominick LaCapra and Steven L. Kaplan, *Modern European Intellectual History: Reappraisals and New Perspectives* (Ithaca, New York/ London: Cornell University Press, 1982), 111-136; 120) has spread, especially among historians of intellectual rather than of social or political activity. The last decades have seen a great proliferation of theoretical literature, often inspired to pay attention to problems of textuality and reading by developments in literary theory ("linguistic turn"), and also of self-conscious historical accounts.

Not only the specialist epistemological journals, such as *History and Theory*, but also the theoretically oriented articles in major 'proper' historical periodicals, especially *The Journal of Modern History*, *The American Historical Review*, *Past and Present*, will give instant support to this statement. Also, the most cursory perusal of any major historical bibliography will illustrate the constant interest in theoretical issues, as, for example, the recent back issues of the Royal Historical Society's well classified *Annual Bibliography of British and Irish History*. Handy surveys of the main concerns in the debate are easily available in a number of substantial review essays, for example Michael Ermath, "Review Article. Mindful Matters: The Empire's New Codes and the Plight of Modern European Intellectual History", *The Journal of Modern History* 57, 3 (September 1985), 506-527; John E. Toews, "Review Article. Intellectual History after the Linguistic Turn: The Autonomy of Meaning and the Irreducibility of Experience", *The American Historical Review* 92, 1 (October 1987), 879-907; John H. Zammito, "[Review Article] Are We Being Theoretical Yet? The New Historicism, the New Philosophy of History, and 'Practicing Historians'", *The Journal of Modern History* 65,4 (1993), 783-814. For an excellent, concise overview of the general recent development of the discipline, see Georg G. Iggers, *Historiography in the Twentieth Century: From Scientific Objectivity to the Postmodern Challenge* (London & Hanover, New England: Wesleyan University Press, 1997). Massed evidence for the seriousness accorded to the impact of this challenge by historians of things intellectual is collected in the abovenamed, by now classical volume edited by Dominick LaCapra and Steven L. Kaplan, *Modern European Intellectual History*.

For a sample of the usual charges brought against 'a-theoretical' historians, see Jenkins, in his self-consciously postmodern textbook, *Re-Thinking History* (1991; rpt. London & New York: Routledge, 1996), or in the polemical introduction to his *Postmodern History Reader*: "Protected by a continued adherence to common-sense empiricism and realist notions of representation and

For our present purposes, we will try to spring as few epistemological mantraps as possible in order to concentrate on the practicalities of writing text history. Considering the connection we assumed above between texts and the world they were created to refer to, we will boldly accept that using texts (and other artefacts) in an attempt to learn something about that world should be feasible and the attainment of the historical knowledge we need to elucidate the historical specificity of texts, thereby possible. The exact quality of that knowledge does not need to concern us too much here. Surely, to be meaningful, history does not have to provide complete or wholly accurate information; many bodies of knowledge have proved extremely useful without being either, among them as famous ones as Newtonian physics.

III. Object of the Discussion

In the following, we want to reflect upon how we, as historians of texts, may conceptualize our object, the 'historical meaning' of a text, and how we can approach it most closely.

We will start off our reflections with a crude example of anachronistic reading. A glance at the main principles of the methodology the historical profession has developed to avoid such errors will help us to understand just what went wrong. Reminding ourselves of a few well established key characteristics of language, we will try to understand something about the nature of 'meaning' in texts. Using this insight, we will ask how the history gets into it - and how we in turn can get it out. We will conclude by discussing some factors which may be likely to hinder us from doing so.

truth, most historians – and certainly most of those who might be termed "academic" or professional "proper" historians – have been resistant to that postmodernism which has affected so many of their colleagues in adjacent discourses. Their residual disinterest in and/or hostility to philosophy has enabled them to cling to an ostensible "a" or anti-theoretical position." (Keith Jenkins, ed. intr., *The Postmodern History Reader* (London and New York: Routledge, 1997: 1)

IV. How to Commit Anachronism

With the elimination of the Jacobite threat, interest was awakened in the race of 'noble savages' first described by Martin Martin in his *Description of the Western Isles of Scotland* (1703).¹⁰³

The book this sentence is taken from is supposed to be a history book, discussing texts discussing Gaelic Highlanders. History, we said above, is supposed to refer back to some past reality - to be about things that happened in the past. *But which thing that did actually happen, does the above quote point to?*¹⁰⁴

That Martin Martin was the first to describe the Scottish Highlanders as "'noble savages'". But when we leaf through his little book we can trace that concept nowhere. Naturally enough; for as far as we know, it was only to be made notorious about half a century later, most prominently by Jean-Jacques Rousseau.

What if we concede that our history writer intended his sentence to work as a metaphor, to imply that Martin characterized his Gaelic clansmen by the same attributes as those *later* associated with the 'noble savage'? Even the most cursory reading – a mere checking of the attributes Martin ascribes to his islanders and whether he evaluates these attributes as positive or negative - will suggest that Martin's Gaels, whatever Martin *might* have thought about them, were at least *not* conceptualized along the same lines as the 'classic' later-eighteenth-century 'noble savage'. Martin is at pains throughout his text to point out that his clansmen are generally honest, hospitable,

¹⁰³ Robert Clyde, *From Rebel to Hero: The Image of the Highlander, 1745-1830* (East Linton, East Lothian: Tuckwell Press Ltd., 1995), 97.

¹⁰⁴ Apart from, that the statement is factually incorrect on the most basic level. Of course, Martin was by no means the first to describe the Gaels; usually it is the Aberdeen chronicler John of Fordun writing in 1380 who is credited for that (see T. C. Smout, *A History of the Scottish People 1560-1830* (London: Collins, 1969), 43), and several well-known others, such as Bishop Leslie of Ross, John Major, or Thomas Morer, exercised their pens on the subject in between.

hard-working, intelligent people *although* – and not *because* – the poorer sort admittedly have so far had less access to formal and religious schooling as some of their southern contemporaries. Education and culture are clearly evaluated positively here, as Martin makes a point of excusing the islanders for lacking in them. Clearly, Martin was not describing 'noble savages' in the 'classic' sense of naturally moral men not yet corrupted by modern European civilization.

Obviously, our quote describes something which nobody is likely to have ever done: As a historiographical statement, it is therefore empty. Illustrative in its crudeness, it fails completely to attempt to situate the source text, or its own interpretation of it, with regard to the many 'co-ordinates' which influence the value of these kinds of information as answers to the questions asked of the source: So that the ability of the source to yield the information desired of it can be assessed. That is, our quote does not carry out what historians call "source criticism".

It is no coincidence that historians throughout the modern period have strived to formulate a methodology for such criticism, a set of safeguards against producing contemporary, not historical, readings. The problem is too obvious: The historian reads texts from a past world, without stopping to be a citizen of his present one. If he does not explicitly try to do otherwise, he will 'read into' the text references to the world as he knows it, and he will decode it according to the strategies at his disposal, which may be different from those presupposed by the text. Our clumsy quote is a text-book example: Its author had his own idea about the later eighteenth-century 'noble savage' in mind as he read Martin, and so read it back into Martin. He decoded Martin's references to the islanders being uneducated and well-meaning according to a Rousseauian 'code-book' which Martin's text could never have intended.

That is, our history writer brazenly ignored the foundation onto which modern historical scholarship has been built: the Renaissance

insight into *significant historical difference*, which was so spectacularly used by Valla to expose the Donation of Constantine as forged by demonstrating the anachronism of the document. Out of the same need to ascertain whether a document was in principle able to supply the information asked of it, grew the diplomatic scholarship of the seventeenth-century Bollandists and Maurinians, monastic historians trying to establish the truth of the legends of the saints. From the concern with the authenticity of documents, Enlightenment historians extended criticism's focus to a concern with the propriety of the historian's mode of explanation and presentation. It was not enough now to collect facts in antiquarian fashion, they had to be made intelligible by a logical narrative giving rational reasons for events.

With Herder, doubts began to surface as to whether universal reason, or an idealized antiquity, or even one's own time, could really be an appropriate vantage point from which to assess a past 'age' - should not all 'ages' rather be assessed within their own frames of reference? At the same historical moment Chladenius articulated the first known problematization of the interpreter's point of view.

This project fueled hermeneutic theorizing about how to 'understand' correctly, with its uneasy attempts to rationalize intuition. It also inspired historicism, beginning with Ranke's dictum that each 'age' is "immediate to God", and can and must be assessed on its own terms to such a degree of 'non-perspectivity' and 'objectivity' that the historian virtually effaces himself.¹⁰⁵

In the twentieth century, development proceeded among several lines, among them the scientific collection and (presumably) disinterested processing of 'objective facts', sometimes with the help of mathematical methods (New History, *Annales*, *Wirtschafts-* und

¹⁰⁵ This aim was usually not seen as in conflict with the accompanying interest in developments – especially the genesis of the nation and its special character – and the researcher's explicit will to support the state expressing the nation.

Sozialgeschichte), and the Cambridge-school's search for truly 'historical' readings.

The most recent step - taken in a variety of ways and associated with, among other things, the structural revolution in linguistics in the first half of this century, the phenomenological emphasis on the linguisticity of being, hermeneutics as a philosophy of life, and the borrowing of concepts and techniques from literary theory, psychology, and anthropology – defies meaningful summarization even more than the preceding ones. However, one might say that these postmodern approaches typically problematize either one or all of the concepts on which historiography has relied far into the twentieth century: The rational, unified subject; the transcendental, reified signified; the transparent relationship of mind and its objectifications; the existence of unified, stable texts. These supposedly unproblematic entities were replaced by self-conscious accounts of the situatedness of the human observer in a web of social, psychological, cognitive, linguistic, institutional, cultural, and discursive 'systems' affecting or even determining his perception and understanding, pre-dating and not to be observed, let alone be transcended by, him. The criticism of the perspectivity of sources as situated objects and of historians as situated interpreters had finally become a critique of language and mind itself.

This methodical doubt developed by historians in the ability of their sources and their own analysis to provide authentic information on historical reality would appear a tool even more vital for the writing of textual, than for any other species of history. For the history of texts asks for 'meanings', things so much less easily defined and explained than trade routes, political structures, weapon technology, and other such more 'solid' historical objects. Having realized this, let us move on to define exactly what kind of research object we are thus trying to safeguard. After all, looking for something presupposes a clear idea of what we are looking for.

V. How the History Gets Into the Text

Literary critics as prospective writers of text history are, of course, intimately familiar with the infernal problems of 'determining' the 'meaning' of texts. Happily, such knowledge about the workings of language can also be applied to the problem of determining a text's 'historical meaning', of avoiding anachronistic interpretations. It is no coincidence that historians in epistemological trouble have frequently plundered the linguistic and literary disciplines for bright ideas, in a way right back to the beginnings of critical historical methodology we mentioned above, when knowledge about changes in language and writing were used to determine a document's age.

Let's recall how texts 'mean'. At least since the day of celebrated Swiss linguist Ferdinand de Saussure, we all know that words in themselves never mean *anything*. As Georg Steiner has put it: "The word rose has neither stem nor leaf nor thorn. It is neither pink nor red nor yellow. It exudes no odour. It is, per se, a wholly arbitrary marker, an empty sign."¹⁰⁶ Just switch on the radio and listen to any foreign language programme. Do any of those words 'mean' anything?

But because language is not only *arbitrary* (words don't have any inherent connection with what they stand for), but also *conventional* (members of a speech community have learned to use words in certain stable¹⁰⁷ ways), words *can* manage to signify something – when we are members of the speech community which produced the utterance, let in on the code. Being a tool for communication, language must live up to two necessary demands: It must be able to be used by a community (not just by an individual), and it must be able to be employed in referring to

¹⁰⁶ George Steiner, *Real Presences* (London: Faber, 1989), 93-95.

¹⁰⁷ This stability, stressed here for the sake of the argument, is of course only relative, as languages change over time. The problem of conventionality against diachronic change will be addressed below.

a common world (and not just to a body of experience only accessible to one individual).

These requirements language can only fulfill if its signifiers refer to things-as-such (something abstract), not to individual phenomena in their specificity (something concrete, experienced subjectively). Only thus can the one shared linguistic tool be the means of handling different users' variegated experiences. Naturally, the signifier which can be used for all houses because it just denotes the minimum of features which make a house recognizable, can by its very nature not bring out what it is that makes this a particular house. By adding more signifiers (white, square, etc.) we can only narrow down the limits restraining our addressee's interpretation, but we can never mimetically depict anything.

What language carries, then, are abstractions – *concepts*. It will suffice here to imagine a concept as a bundle of minimal requirements, of all that which something must be in order to be recognized as a particular thing, quality, activity. It is like an 'application form' which something fills in to apply for recognition as a so-and-so.

But if language works by being conventional, how then can we account for diachronic change (and likewise for polysemy and misunderstanding)? Derrida's well-known replacement of Saussure's fixed signifieds with the concept of *différance*, embracing permanent creation and shift of 'meaning' by deferral and difference, is very helpful here.¹⁰⁸ We can imagine how this works by remembering that the human psyche contains so much more than abstract concepts. You are not only conscious that a house is small, green, and stands alone by a lake under a great fir tree: there is also a memory of a small green house by a lake where you had a really pleasant experience, and of the smell of fir trees as you went on those lovely walks with your Dad when small. Now when someone tells you about this tiny cosy green cabin by a lake

¹⁰⁸ See Chris Weedon, *Feminist Practice and Poststructuralist Theory* (Oxford, 1987), 24-25.

surrounded by fir trees, he does not only evoke abstract concepts in you, but also *associations*, usually charged with positive or negative emotions, which predispose you to *evaluate* the signifiers.

In addition, your previous experiences of the world and of representations of it in art, custom or science will predispose you to expect certain *connections* between certain phenomena - and thereby between their signifiers. Such favoured connections, just as the associations mentioned before, are so to speak additional forms 'tagged on' to the main 'application sheet' of the abstract core concept, specifying its requirements. These favoured associations and signifier combinations may remain private, as in the above cosy-cabin-example; if they are based on experiences shared by numerous members of the speech community, they can become more general and shared throughout the group.

Suppose we read in a novel "The chief executive and the secretary returned to the office. The grey-haired man lighted a cigar, while the young woman ordered the paperstacks." We would be surprised if we found out that the chief executive was the young woman. The signifier combination "young woman/ chief executive" is less usual in our speech community than "grey-haired man/ chief executive", because in the speakers' world of experience young women chief executives are rarer than elderly male chief executives. The abstract concept "chief executive" in principle includes both men and women; but the world of experience has 'tagged on' a form "male is normal". Again we see how the "strong semiotic model of language" can not be adequate if only because the world of experience demonstrably affects the very structures of language by suggesting more or less likely signifier combinations.

Such shared preferred constellations of signifiers may finally become built into the linguistic system by certain signifier connections gaining formal status as discrete entities with a signification different from the sum of their individual signifieds. An example of shared

'additional forms' creating new semantic entities is that in Norwegian the term "konebil" no longer just means what the general concepts carried by its component signifiers would imply - "the wife's car". The term has come to be used for referring specifically to small cars with weak engines (a Fiat Panda, as opposed to a Mercedes SEC 500), because often when a couple owns two cars, she will drive the small one while he will be in charge of the large one.

In the linguistic sign system, we remember, the intrinsically arbitrary signifiers stand for concepts by virtue of their difference from each other. This means that *how they differ*, and *how they are related* to each other, *is what lets them signify*. The concept "real existing socialism" as employed in self-portrayals of the former German Democratic Republic could only claim a signifier of its own, because an opposing signifier "bourgeois capitalism" was available against which it could define itself. Because the concept of "capitalism" included unemployment, the definition of "real existing socialism" had to exclude it by systemic necessity. In the former German Democratic Republic, there were no unemployed people; and if they just swept the same floor over and over again. Clearly, the relationship of language to the world of experience includes a two-way-traffic...

Considering this interactive nature of signification, changes in the signified of one signifier due to changes in its connected associations and evaluations we discussed above - due again to changes in the world of experience to which they refer - must necessarily affect the signifieds of neighbouring signifiers in the respective semantic field. These fluctuations in the thrust of a concept can be of varying extent. Most will not be dramatic enough push the signifier into another semantic field; but many small changes accumulating over time can add up to, or developments in the world of experience can demand, such a displacement, and thereby create a new abstract concept. Here we have the mechanics of linguistic change, closely connected to changes in the speakers' historically specific world. The textbook example is the trans-

formation of the word for “horseman” into the denomination for a knight in German and Norwegian due to gradual changes in associations, evaluations and favoured connections sparked off by changes in social reality, when towards the High Middle Ages mounted service in war became more and more a prerequisite for qualifying as a member of the lower nobility.

Of course, we do not live in a world of single, isolated phenomena; we perceive and deal with and speak about complex, interrelated clusters of things always parts of larger contexts. Objects’ interrelationships with physical and conceptual contexts and each other, which position phenomena *vis-à-vis* ourselves, thereby greatly determine their ‘meaning’ and value for us: We see and verbalize phenomena as parts of *discourses*. If we called a *concept* an ‘application form’, a *discourse* may be imagined for our present purposes as a ‘rule’ for combining these ‘forms’ into a larger whole explaining something about the world of experience, usually suggesting thereby what should be done about it. Discourses, that is, tend to be programmatic, implying certain argumentative projects and strategies appropriate for furthering them.

According to our analysis, texts are a weave (“textum”, “wove”!) of originally arbitrary signifiers with no inherent meaning. Concepts, coupled with certain associations, are attached to these signifiers - and discourses inside which they can be employed, are suggested - by the conventions of a specific speech community. The contemporary world of experience offers argumentative projects and thereby reference. The grammatical structure of the textual weave suggests relationships between the concepts, enabling them to generate signification by their interplay. They start doing so the moment a reader ‘switches on’ the signification-generating ‘machine’ of the text, by bringing to it conceptual and referential ‘software’, together with his own individual projects, associations and evaluations.

So what do we have, when we have a text? Physically before us is actually *only one* of the signification-generating factors: the ‘weave’,

the specific combinations of words fossilized by their arrangement in the inscription. The other factors are contributed by the speech-community inside which the text was created, by the reader, and by the life-world to which the text refers back. These factors are all historically specific, being products of a certain situation in time and space. Here is where the history comes into the 'meaning'.

VI. Reading Historically

As we decided at the beginning, we will not address the absolute value of specific readings here. Nevertheless, according to our above reflections, we may confidently say that some readings are more *likely* to establish a connection with some past reality, and therefore have a greater right to the name of historical scholarship.¹⁰⁹

It is true, we can in principle 'hear' a text say about anything we want: Because, as we said, it only ever generates meaning once we 'switch it on'. But exactly because this is so, because *we are* one of the factors determining the signification a text generates, readings can consist of more or less input from our own side. Readings which are under much stronger influence from us, than from the text's structure - and this structure is an objectively given, concrete artefact just like any castle wall! - and the conventions and life-world contemporary with it, will therefore say more about ourselves than this particular text and the historical situation which generated it. Thereby we may claim that such readings - whatever absolute value they may possess in themselves - will be less useful as evidence in investigations into these phenomena than other readings which take more notice of them. *What is historical*

¹⁰⁹ Of course, legitimate research interests do encompass more than the 'historical meaning' of a text. We may ask a text about its author's thinking or psychology; the state of the language among users from the social group of the author; political arguments current in contemporary debate; what the text's intended audience was likely to expect in the line of descriptive technique; how texts in general construct their reference; and so on. Readings giving satisfying answers to these questions will necessarily choose a different focus from the kind of reading we propose here.

about a text are the signification possibilities it was likely to generate for the relevant speech community. A historically meaningful reading is one that tries to approximate this specific signification range.

What about the relative importance of the component factors - should our interpretation be guided more by the text or by the 'context'? With regard to the 'hardware context', the contemporary human world, creating certain needs and tasks and thereby suggesting argumentative projects, this famous question would appear somewhat meaningless. While the life world will limit the range of projects it is meaningful and feasible to undertake, it does not determine them absolutely, as the different human reactions to similar situations have shown through all ages. That is, the 'hardware context' alone doesn't tell us much. At the same time, as it provides reference, we identified it above as one of the factors which let a text generate signification, so just considering the text without some knowledge of the world it pointed to clearly will not get us very far, either.

With regard to the 'linguistic context', that is concepts and discourses, we have to remember, that the latter are no idealist 'meaning-essences' but *sets of 'rules'* for using certain signifiers: For only these interconnected usages let the empty signs signify anything. So, the text-'linguistic context' divide also is in one way a ghost problem: Strictly speaking, there only ever is a pool of signifiers and the continuum of their ever-evolving, interdependent usages.¹¹⁰ The 'linguistic context', as the 'rule set' of the community which gave rise to the text, must be partly identical with the 'rules' for signifier combinations we encounter in this text - which, after all, was created by

¹¹⁰ There is, of course, a merely pragmatic reason against absolutist contextualism, as pointed out vigorously by LaCapra: "[...] an appeal to *the* context is deceptive: one never has - at least in the case of complex text - *the* [full, one-and-only relevant] context" – because it is always itself a problematic product of interpretation. (Dominick LaCapra, "Rethinking Intellectual History and Reading Texts", Dominick LaCapra, Steven L. Kaplan, eds., *Modern European Intellectual History: Reappraisals and New Perspectives*, 47-85; 57).

manipulating these 'rules'. The latter's use in the text, in turn, affects the 'linguistic context' inside which future texts will be created.

So, there cannot be a way to 'calculate' the exact 'historical meaning' of a stable 'text object' against a stable background of 'historical context'. Also writers of history cannot get away from the messy business of really *reading* - of experiencing the interaction of the text's structure with whatever knowledge we have about the textual and physical worlds inside which it was created. And of permanently criticizing in how far this our knowledge, and other factors like the psychological ones we will look at below, leave us in any position to recreate the semantic processes most likely to be experienced by a reader contemporary with our text.

But how are we to take into account these our hypothetical contemporary readers, in all those cases where none of them has written about his reception of the text we are interested in? Unless we are specifically writing reception history, or the history of a certain reader, we are not really interested in any reader's reading *in itself*, but as an example of the rules which most likely guided it, and which we see as a manifestation of those conventions current in the speech community which are one of the factors determining our text's historical signification possibilities. By trying to reconstruct these rules for using, and thereby also for *decoding*, signifiers, we are reconstructing part of that which conditioned contemporary readers' appropriations.

Turning to the relationship between the 'intellectual product' text and the 'social background' of its contemporary human world, cultural historian Roger Chartier has a clear conceptualization to offer: While "representations" are seen as historically specific ways of perceiving and symbolizing the social world, "The representations of the social world themselves are the constituents of social reality."¹¹¹ For example,

¹¹¹ Roger Chartier, "Intellectual History or Sociocultural History? The French Trajectories", Dominick LaCapra, Steven L. Kaplan, eds., *Modern European Intellectual History: Reappraisals and New Perspectives*, 13-46; 41.

the way in which the duties and objective of a social position or office are portrayed, will have consequences for what is demanded of the occupants of such a position.

Yet how are we to imagine the practicalities of linguistic and non-linguistic aspects of 'culture' interacting? Anthropologist Clifford Geertz has suggested that,

"[...] culture is best seen not as complexes of concrete behaviour patterns – customs, usages, traditions, habit clusters – [...] but as a set of control mechanisms – plans, recipes, rules, instructions (what computer engineers call "programs") – for the governing of behaviour."¹¹²

This view arises from a definition of "mind" as "[...] a class of skills, propensities, capacities, tendencies, habits [...]"¹¹³, so that

"[...] when we attribute mind to an organism, we are talking neither about the organism's actions nor its products per se, but about its capacity and proneness, its disposition, to perform certain kinds of actions and produce certain kinds of products [...]"¹¹⁴

When socio-cultural arrangements are thus seen as a complex web of 'rules', it is easy to understand that linguistic 'rules' stand in a very complex relationship to them, and form a universe of symbolizing practices supporting, qualifying and sometimes competing with each other.

¹¹² Clifford Geertz, "The Impact of the Concept of Culture on the Concept of Man", Clifford Geertz, *The Interpretation of Cultures* (1973; London: Hutchison & CO (Publishers) LTD, 1975), 33-54; 44.

¹¹³ Clifford Geertz, "The Growth of Culture and the Evolution of Mind", Clifford Geertz, *The Interpretation of Cultures*, 55-83; 58.

¹¹⁴ Clifford Geertz, "The Growth of Culture and the Evolution of Mind", Clifford Geertz, *The Interpretation of Cultures*, 55-83; 59.

VII. Conceptualizing 'historical meaning' - Prominent Historians' Suggestions

Having tried to make clearer to ourselves how we have to imagine 'historical meaning' in principle, let us look at how some experienced historians have gone about mining out texts' 'historical meanings' in practice.

Ever since his pioneering essay "Meaning and Understanding in the History of Ideas"¹¹⁵ (1969), Quentin Skinner's energetic satirizing of the various "mythologies" which the old "History of Ideas" created by projecting historians' expectations, growing out of certain interpretative aims, onto source texts, has done much to spread awareness of the problems attached to reading texts historically. Skinner's model¹¹⁶ conducts its search for the truly "historical meaning"¹¹⁷ of a text by defining the latter's "illocutionary force", what the agent was doing in uttering his statement, *i. e.*, what he wanted to achieve. It is assumed that in this, as "[...] any writer must standardly be engaged in an intended act of communication"¹¹⁸, he has to work with concepts and ways of using them familiar to his prospective audience - however innovative or 'radical' his message may be, he must express it with the help of language uses familiar to the speech community addressed. By making these known means say new things, the writer – for Skinner,

¹¹⁵ Reprinted in James Tully, ed., *Meaning and Context: Quentin Skinner and His Critics*, 30-67.

¹¹⁶ Which, although a major advance when first proposed in the late '60s, was by no means something completely new or unrelated to any other schools of thought. It is partly inspired, or partly analogous, to several other important theorists' reflections, most prominently the speech-act theory of Austin and Searle, Grice's analysis of the meaning referred to when we say that someone means something by, or in, saying something, a Wittgensteinian notion of language games, a rational-choice concept of the agent, and a Foucaultian notion of enabling and restricting discourses utilized in, and object of, power struggles.

¹¹⁷ Skinner's phrase.

¹¹⁸ Quentin Skinner, "Motives, Intentions, and the Interpretation of Texts", James Tully, ed., *Meaning and Context: Quentin Skinner and His Critics*, 68-78; 77.

typically the innovative political theorist - also influences the range of things which from now on can be said by them.¹¹⁹

That Skinner does not appear to be fully emancipated from covertly positivist aspirations, insisting that defining its illocutionary force is a valid "explanation"¹²⁰ of an agent's act, and being rather sure that such acts can be fully recovered¹²¹, may surprise, but does not devalue the analytic tool "illocutionary force" which is extremely valuable for assessing how a text could signify in its historical setting: For as we saw, the argumentative project of a text is one of the factors determining its signification possibilities. But that Skinner seemingly¹²² reduces

¹¹⁹ I have to admit that I have not been able to reach full clarity on the point of whether Skinner completely reduces "historical meaning" to this author's intention in writing. Compare especially Quentin Skinner, "Motives, Intentions, and the Interpretation of Texts", James Tully, ed., *Meaning and Context: Quentin Skinner and His Critics*, 68-78; 73, where the author's communicative intention appears to be only apart of "'meaning'", with *ibid.*, 76, where the two concepts are seemingly presented as identical. In Quentin Skinner, "Some Problems in the Analysis of Political Thought and Action", James Tully, ed., *Meaning and Context: Quentin Skinner and His Critics*, 97-118; 102, the agent's "complex intentions" are with frustrating ambiguity called "the key to understanding the actual historical meaning of a text", which appears to leave room for both the above interpretations, but the balance seems to be upset immediately by the declaration that recovering intentions is not enough for adequate historical understanding.

To be fair, one should remember that considered historically, Skinner of course had excellent reasons for this 'reductionism'. Before the new respectability of interpretive-hermeneutic accounts had been established in the historical profession, while formalist critics still violently opposed appeals to discursive contexts as irrelevant or worse, focussing on an intention demonstrably part of the text while anchored firmly in a historically specific discursive situation, offered a genial solution.

¹²⁰ Quentin Skinner, "'Social meaning' and the Explanation of Social Action", James Tully, ed., *Meaning and Context: Quentin Skinner and His Critics*, 79-96; 88.

¹²¹ Quentin Skinner, "Motives, Intentions, and the Interpretation of Texts", James Tully, ed., *Meaning and Context: Quentin Skinner and His Critics*, 68-78; 73.

¹²² I have to admit that I have not been able to reach clarity on this point from reading Skinner. Compare especially Quentin Skinner, "Motives, Intentions, and the Interpretation of Texts", James Tully, ed., *Meaning and Context: Quentin Skinner and His Critics*, 68-78; 73, where the author's communicative intention appears to be only apart of "'meaning'", with *ibid.*, 76, where the two concepts are seemingly presented as identical. In Quentin Skinner, "Some Problems in the Analysis of Political Thought and Action", James Tully, ed., *Meaning and Context: Quentin Skinner and His Critics*, 97-118; 102, the agent's "complex intentions" are with frustrating

"historical meaning" to this author's intention in writing¹²³, collides with our previous insights about signification. For what is historical about a text is *not only* its author's propaganda aim: To it belong also the signifieds of its component concepts/ discourses which he could manipulate to make his point.¹²⁴

It is not that Skinner is not aware of the importance of these component parts, which he calls the "linguistic context"; he would definitely agree with his ally Pocock's demand that the historian prepare himself for the interpretation of the 'great' texts "[...] by reading extensively in the literature of the time and by sensitizing himself to the presence of diverse idioms."¹²⁵ But Skinner appears to see this context as just a stable background against which to judge the "intention-in", which with regard to the interactive nature of signification is misleading. With regard to the same, also his sharp divide between presumably stable 'minor' concepts and the manipulative uses made of them by 'great' authors is dubious. Of course, the influence exercised over the contemporary linguistic system by inventive, resourceful authors (which typically are the ones to catch the eye of posterity) must of course have been much greater than the impact of

ambiguity called "the key to understanding the actual historical meaning of a text", which appears to leave room for both the above interpretations, but the balance seems to be upset immediately by the declaration that recovering intentions is not enough for adequate historical understanding.

¹²³ Considered historically, Skinner of course had excellent reasons for doing so. Before the new respectability of interpretive-hermeneutic accounts had been established in the historical profession, while formalist critics still violently opposed appeals to discursive contexts as irrelevant or worse, focussing on an intention demonstrably part of the text while anchored firmly in a historically specific discursive situation, offered a genial solution.

¹²⁴ Of course, author-centered studies are perfectly legitimate, and will naturally focus more on the signification a text carried for its author, than on the larger set of 'rules' for contemporary language use for which a text is *also* evidence. What we take exception to here, is solely that Skinner explicitly uses the term "historical meaning" for the research object he is defining, thereby suggesting that it covers the whole of that 'meaning'.

¹²⁵ J. G. A. Pocock, "Introduction: The State of the Art", J. G. A. Pocock, *Virtue, Commerce, and History: Essays on Political Thought and History, Chiefly in the Eighteenth Century* (Cambridge: Cambridge University Press, 1985), 1-34; 9.

more conventional writers. But as we established above, *all* language use affects the signification possibilities of the elements used. So that, as Chartier, drawing on empirical work by Ginzburg on appropriation by 'minor' authors, has pointed out: "Texts are not deposited in objects - manuscripts or printed books - that contain them like receptacles, and they are not inscribed in readers as in soft wax."¹²⁶

A particularly ingenious suggestion for how to deal with this problem that, while stable signifieds actually don't exist, the researcher needs some stable "pivots"¹²⁷ around which his agents' argumentations can turn, is Koselleck's *begriffsgeschichtliche* theory of the basic concept. Koselleck suggests that concepts are composite things, with some stable, and some changing elements. At once, the problem collapses peacefully. Or rather: It is halved.

For we still have to account for how the stable half of concepts stays stable... We concluded above that on the strictly ontological level, also a concept is nothing more than a bundle of 'rules' for using an empty signifier. And the latter is permanently subject to two diametrically opposed forces: The ever-changing world of experience, which suggests changes in use, pulling signifiers away from their present position, and the communicative necessity of conventionality, which works towards 'standardising' use. How then can Koselleck claim that "Despite great changes, 'democracy' is a concept that, however ubiquitous and exclusive of other forms in our century, already existed in

¹²⁶ Roger Chartier, "Intellectual History and the History of *Mentalités*: A Dual Re-evaluation", Roger Chartier, *Cultural History: Between Practices and Representations*, transl. Lydia G. Cochrane, 19-52; 42.

¹²⁷ Reinhart Koselleck, "A Response to Comments on the *Geschichtliche Grundbegriffe*", transl. Melvin Richter, Sally E. Robertson, in Hartmut Lehmann, Melvin Richter, eds., *The Meaning of Historical Terms and Concepts: New Studies on Begriffsgeschichte*, Occasional Paper 15 (Washington, D. C.: German Historical Institute, 1996), 59-70; 65.

Athens"?¹²⁸ If the concept changed, it cannot be the same; if it is indeed the same, it has not changed.

Koselleck's own rhetoric indicates that he is aware that his target is not a pseudo-essence, but language uses able to generate different signification possibilities. For he is concerned about "[...] how language may be matched to the contexts within which it *functions*"¹²⁹, and maintains that

"[...] a history of immutable 'ideas' cannot account for the entirely different *functions* performed by them [the terms] in disparate periods [...] By contrast, the history of concepts deals with the *use* of specific language in specific situations, within which concepts are developed and *used* by specific speakers."¹³⁰

This sounds pure-bred 'Cambridge-school' - which aims at "[...] a history of contexts and texts, of language structures and the uses made of them."¹³¹

In practice, Skinner, Pocock and Koselleck appear to do very much the same: To look for *actual uses of language*, to appreciate, in

¹²⁸ Reinhart Koselleck, "A Response to Comments on the Geschichtliche Grundbegriffe", transl. Melvin Richter, Sally E. Robertson, in Hartmut Lehmann, Melvin Richter, eds., *The Meaning of Historical Terms and Concepts: New Studies on Begriffsgeschichte*, 59-70; 68.

¹²⁹ Reinhart Koselleck, "A Response to Comments on the Geschichtliche Grundbegriffe", transl. Melvin Richter, Sally E. Robertson, in Otto Brunner, Werner Conze, Reinhart Koselleck, eds., *Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur Politisch-sozialen Sprache in Deutschland/ Basic Concepts in History. A Dictionary on Historical Principles of Political and Social Language in Germany* (Stuttgart: Klett-Cotta, 1972-1993), 8 vols, 59-70; 62. Italics added.

¹³⁰ Reinhart Koselleck, "A Response to Comments on the Geschichtliche Grundbegriffe", transl. Melvin Richter, Sally E. Robertson, in Otto Brunner, Werner Conze, Reinhart Koselleck, eds., *Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur Politisch-sozialen Sprache in Deutschland*, 59-70; 61-62. Italics added.

¹³¹ J. G. A. Pocock, "Concepts and Discourses: A Difference in Culture? Comment on a Paper by Melvin Richter", Hartmut Lehmann, Melvin Richter, eds., *The Meaning of Historical Terms and Concepts: New Studies on Begriffsgeschichte*, 47-58; 49.

Chartier's phrase, their "irreducible specificity"¹³². Pocock is right to doubt – although stating his reasons (the functional interrelatedness of signification) rather loosely, just insisting that language is "[...] a complex and living entity, a system, or even an organism [...]"¹³³ – that concepts can be isolated from "discourses" inside which only they can signify; but we will see that this is not what Koselleck wants, either.

Pocock's critique of Koselleck fails to address the latter's repeated, explicit claims that his concepts are not separated from concrete usages: "The primary interest of *begriffsgeschichte* is its capacity to *analyze the full range, the discrepant usages* of the central concepts *specific* to a given *period* or *social stratum*."¹³⁴ It appears to be grounded on little more than academic jealousy. He has difficulties with the claim that the individual histories of concepts in the *Geschichtliche Grundbegriffe* will finally lead up to a "reconstitution of languages"¹³⁵ solely because this problem of concept integration is his personal property: "[...] I and others have addressed it first".¹³⁶

But how does Koselleck himself define his research object?

¹³² Roger Chartier, "Intellectual History or Sociocultural History? The French Trajectories", Dominick LaCapra, Steven L. Kaplan, eds., *Modern European Intellectual History: Reappraisals and New Perspectives*, 13-46; 20.

¹³³ J. G. A. Pocock, "Concepts and Discourses: A Difference in Culture? Comment on a Paper by Melvin Richter", Hartmut Lehmann, Melvin Richter, eds., *The Meaning of Historical Terms and Concepts: New Studies on Begriffsgeschichte*, 47-58; 51.

¹³⁴ Reinhart Koselleck, "A Response to Comments on the *Geschichtliche Grundbegriffe*", transl. Melvin Richter, Sally E. Robertson, in Otto Brunner, Werner Conze, Reinhart Koselleck, eds., *Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur Politisch-sozialen Sprache in Deutschland*, 59-70; 65. Emphases mine.

¹³⁵ J. G. A. Pocock, "Concepts and Discourses: A Difference in Culture? Comment on a Paper by Melvin Richter", Hartmut Lehmann, Melvin Richter, eds., *The Meaning of Historical Terms and Concepts: New Studies on Begriffsgeschichte*, 47-58; 51.

¹³⁶ J. G. A. Pocock, "Concepts and Discourses: A Difference in Culture? Comment on a Paper by Melvin Richter", Hartmut Lehmann, Melvin Richter, eds., *The Meaning of Historical Terms and Concepts: New Studies on Begriffsgeschichte*, 47-58; 51.

With more or fewer, greater or smaller deviations from earlier *meanings*, *concepts* may continue to be used or reused. Although such variations may be either marginal or profound, linguistic recycling insures at least a minimum degree of continuity. To the extent that it records how *component parts* of older *concepts* continue to be reapplied, *begriffsgeschichte* resembles the history of ideas. However, these components cannot be said to continue to exist in *senses* derived from either metaphysical or Platonic theories that claim to transcend experience. Rather any assertion about continuities in the *use* of concepts must be supported by evidence based upon concrete, iterative *usages* of the *vocabulary*.¹³⁷

Six separate entities are presented here: "meanings", "concepts", "senses", "use" of "concepts", "vocabulary", and "usages" of "vocabulary". We can infer that "meanings" are something which "concepts" have. "Concepts" consist of "several components" which can be of varying ages. These "components" of "concepts" exist in certain "senses", which again are derived from the "use of concepts". This again is obviously seen as connected to "usages of the vocabulary". Thus: There are words which are being used in certain ways; these usages of words attach concepts to the words; and these concepts are being used in certain ways and thereby acquire meanings. Koselleck acknowledges, interestingly using Skinner's phrase borrowed from linguistics, that in principle, all such "speech acts"¹³⁸ are unique, but nevertheless claims that concepts embody a diachronic continuity.

This he manages by separating signification into two parts: The "concept", and its "meaning" acquired *via* the way the word is used. Different aspects of a "concept" can have different "meanings".

137 Reinhart Koselleck, "A Response to Comments on the *Geschichtliche Grundbegriffe*", transl. Melvin Richter, Sally E. Robertson, in Hartmut Lehmann, Melvin Richter, eds., *The Meaning of Historical Terms and Concepts: New Studies on Begriffsgeschichte*, 59-70; 63. All emphases mine.

138 Reinhart Koselleck, "A Response to Comments on the *Geschichtliche Grundbegriffe*", transl. Melvin Richter, Sally E. Robertson, in Hartmut Lehmann, Melvin Richter, eds., *The Meaning of Historical Terms and Concepts: New Studies on Begriffsgeschichte*, 59-70; 62.

[...] the historical uniqueness of speech acts, which might appear to make any history of concepts impossible, in fact creates the necessity to recycle past conceptualizations. The record of how their uses were subsequently maintained, altered, or transformed may properly be called the history of concepts.¹³⁹

But if it is the use which gives "meaning" to a "concept", and if it is the "meaning" which defines a "concept", then to change the "use" and thereby the "meaning", or even parts of the "meaning", would be changing the "concept"? We cannot say that "Despite great changes, 'democracy' is a concept that, however ubiquitous and exclusive of other forms in our century, already existed in Athens"¹⁴⁰ – for the simple reason that indeed, we would never *use* the signifier in the same way, in the same inter-conceptual connections, inside the same discourses, referring to the same world of experience, furthering the same argumentative projects. That we and the Athenians indeed both use the signifier "democracy" is not a case of identity, but of structural similarity. We both have a need to describe an analogous phenomenon: How to call something which is neither monarchy, tyranny (totalitarian dictatorship), nor oligarchy (state socialism)? But the signified – the concept, the 'application form' to be filled in by the phenomenon - is not the same. Our 'application form', for example, requires the inclusion of women.

I have a suspicion that Koselleck's "concept" is comparable to our "need to describe an analogous phenomenon", and that his "meaning" is our "concept". I further assume that by his "component parts", he is referring to the same phenomenon as we did when in our discussion of how language means we claimed a distinction between abstract, shared

¹³⁹ Reinhart Koselleck, "A Response to Comments on the *Geschichtliche Grundbegriffe*", transl. Melvin Richter, Sally E. Robertson, in Hartmut Lehmann, Melvin Richter, eds., *The Meaning of Historical Terms and Concepts: New Studies on Begriffsgeschichte*, 59-70; 62-63.

¹⁴⁰ Reinhart Koselleck, "A Response to Comments on the *Geschichtliche Grundbegriffe*", transl. Melvin Richter, Sally E. Robertson, in Hartmut Lehmann, Melvin Richter, eds., *The Meaning of Historical Terms and Concepts: New Studies on Begriffsgeschichte*, 59-70; 68.

core concepts, and "associations and favoured connections with other signifiers" tagged onto these. I think Koselleck is assuming something similar when he says that certain "components" of a concept change: His changing "components" would be our "associations and connections", while his stable "components" would be our "abstract concepts". What we called the "world of experience" is what he vaguely calls the "context": The original contexts of concepts change; so, too, do the original or subsequent meanings carried by concepts.¹⁴¹

Terminological differences aside, our historians all agree that it is in texts' identity as individual "speech acts" that their historical specificity resides and that therefore, if we want to read historically, we have to read our texts as such individual acts. But surely, a history of individual actions must be impossible? None of our theorists manages to address this problem successfully: The problem that - having recognized that what is the historically specific about a text, is the unique way in which concepts, discourses, argumentative projects and world of experience worked together to create the signification possibilities the text had in its historical setting - the historian must apply himself to these individual events of signification creation; when what he is interested in are the general 'rules' which are significant in a wider perspective.

Ricoeur has a valuable suggestion to make in this respect - in the concise paraphrase by Valdés,

What is communicated in the event of the speech act is not the experience of the speaker as experienced, but its meaning. The

¹⁴¹ Reinhart Koselleck, "A Response to Comments on the *Geschichtliche Grundbegriffe*", transl. Melvin Richter, Sally E. Robertson, in Hartmut Lehmann, Melvin Richter, eds., *The Meaning of Historical Terms and Concepts: New Studies on Begriffsgeschichte*, 59-70; 62.

lived experience remains private, but its sense, its meaning, becomes public through discourse.¹⁴²

Ricoeur argues further, that by being written down, the "sense" of the text becomes divorced from the speech-act event and the speaker:

Inscription becomes synonymous with the semantic autonomy of the text which results from the disconnection of the mental intention of the author from the verbal meaning of the text, of what the author meant and what the text means. The text's career escapes the finite horizon lived by its author.¹⁴³

That is, "The author's intentions [...] have become a part of the text."¹⁴⁴ We must not get confused by Ricoeur's terminological choice differing from ours. What he calls "meaning" is not a stable, idealist 'essence', but also

[...] not essentially the presumed intention of the author, the lived experience of the writer, but rather what the text means for whoever complies with its injunction. The text seeks to place us in its meaning, that is – according to another acceptance of the word *sens* – in the same direction.¹⁴⁵

Armed with this insight, we can clarify further the definition of 'historical meaning' we had arrived at above: The "direction" into which the text would most probably have placed a contemporary reader from the community we are interested in who complied "with its injunction".

142 Mario J. Valdés , "Introduction: Paul Ricoeur's Post-Structuralist Hermeneutics", Mario J. Valdés, ed. intr., *A Ricoeur Reader: Reflection and Imagination* (New York et al.: Harvester Wheatsheaf, 1991), 3-40; 4.

143 Paul Ricoeur, *Interpretation Theory: Discourse and the Surplus of Meaning*, 29-30.

144 Mario J. Valdés , "Introduction: Paul Ricoeur's Post-Structuralist Hermeneutics", Mario J. Valdés, ed. intr., *A Ricoeur Reader: Reflection and Imagination*, 7.

145 Paul Ricoeur, *Hermeneutics and the Human Sciences*, ed. transl. J. B. Thompson (Cambridge: Cambridge University Press, 1981), 161-162.

VIII. *The Past as the 'Other'*

We have made ourselves aware of how easy it is to read anachronistically; we have spelled out to ourselves what a historical reading is: Heeding the "injunction" of the text as far as humanly possible like a contemporary reader would have done. But in how far can we heed? And how do we actually do it?

Why is it, actually, that we have to ask. Why can we not just simply 'read out' the 'historical thing', once we have decided that that is what we want to do? We found above that our 'historical meaning' (like any 'meaning' of signs) is no stable object stored in the text just waiting to be picked up, but that it is a function of the complex interplay of several heterogenous factors. This interplay starts only once we start to read, so in a way the 'meaning' is only existing while we are reading. We remember that we can read in innumerable ways, some more guided by the text's structure and the reference world contemporary with it, some more guided by ourselves. Now what we want to do when we are trying to read historically is to re-enact how *someone else* would have read: Our hypothetical reader from the original audience the text was created for. Or, strictly speaking: We try to read by putting into play decoding rules, associations and expectations *which are not our own*.

Thereby, reading historically is encountering the essentially foreign. Of course, in a way, all reading is, as each text is necessarily new to us. But reading historically is problematic in a double way, because we are not only experiencing the foreign, we are trying to experience it as far as possible *as the foreigner would*. Reading historically is a variety of the alterity experience. And *that* is never a small challenge. Recognizing the 'other' for what it is and accepting it for that, clearly does not come natural to humans. Divorce lawyers, war historians, intercultural psychologists, and immigrants with a skin colour different from the one usual at their new place of residence, will all be happy to supply instant and overwhelming proof of this.

In addition, as text historians, we are hunting for a prey not only notoriously elusive, but also notoriously dangerous when finally brought to bay: 'Meaning'. If we read in a document that some medieval townsman was barred from becoming a freeman of the city, we may not like it and think it unjust. But it will hardly have direct implications for our own life,¹⁴⁶ and anyway, the poor creature is long dead. But reading complex texts, we are dealing with ideas¹⁴⁷; and ideas never die. Insinuations that the world may be quite different from what we think, that we know less about it than we believe, and that therefore our prospects may be less rosy than we fancy, have a never-ageing threat potential.

We will hardly be able to prevent ourselves from reacting to texts (as opposed to merely analyzing them in a conscious and controlled way). This is also neither necessary nor helpful for producing useful readings, as we have seen that being 'switched on' by being reacted to is the only way in which a text can signify. What we should aim for, though, is that we make those reactions which arise more from ourselves than from the text as conscious as possible so that we can observe them, and prevent them from taking over to such a degree that our readings contain more of ourselves than of the text. So let us investigate the parameters of the encounter with the 'other'.

Something is foreign, is an 'other', when it is different from 'our own'; if it is different from 'our own' - is an alterity - then it is a possible alternative to 'our own'. Thereby each encounter with an 'other', for example reading about people living a life very different from our own, automatically poses very basic problems. By insinuating alternatives to our convictions, our ways of doing things, our whole psychological and physical mode of being, the foreign forces us to ask a very

146 Though past events may of course affect us emotionally, for example if we see an analogy between a past situation and one in our own lives.

147 The term is used here not in an 'idealist' sense, denoting some stable essence, but more loosely denoting concepts, discourses, thought and views.

uncomfortable question: Is it worse, or maybe... better, than whatever we have in its place? Intercultural psychology has recognized this questioning of identity by the foreign's alternative as a main cause of 'culture shock' syndrome¹⁴⁸, which can have serious effects on the individual's physical and mental health.

So an 'other', by being a possible alternative, always demands an immediate decision from us, an evaluation against 'our own'. We evaluate by labelling, by connecting signifiers with the 'other' and thereby connecting it to concepts and discourses and to the personal and conventional associations, usually charged with positive or negative emotional overtones, 'tagged on' to these. It is here that the emotional alterity experience affects the semiotic sphere. The psychological need to label in a certain way, and the emotional values with which the labels are pre-charged, can easily create readings which owe more to these pressures than to the inner dynamics of a certain text and its historical setting.

Social anthropologist Clifford Geertz¹⁴⁹ has offered a very graphic account of just how inevitable this labelling is. As opposed to animals, which have relatively rigid and specific instinctual programmes to govern their behaviour, man has rather general innate 'directions', but these are supplemented by the ability to create his own means for more specific orientation: Signs. This gives man a unique range of possibilities for action - when in possession of effective sign systems; but it also makes him very vulnerable in their absence. Just how central sign systems are for human behaviour, is shown by children growing up with no or very little social contact. They will usually develop into very handicapped and disoriented individuals, as they had little chance to acquire the tools humans use to navigate in the world. For it is the

¹⁴⁸ For an introduction, see Adrian Furnham, Stephen Bochner, *Culture Shock: Psychological Reactions to Unfamiliar Environments* (London & New York: Methuen & Co. Ltd., 1986).

¹⁴⁹ Clifford Geertz, *The Interpretation of Cultures* (New York, 1973; London: Hutchison & CO (Publishers) LTD, 1975).

conceptual 'labels' which we stick onto things, which enable us to say 'this is a So-and-So, and you do this-and-that with it'.

The imperative to label is so strong, that we do not only create semiotic systems ourselves (like language, or traffic signs), but we also have the ability to 'read' just about any object or event as a 'sign'. How easily do we not 'read' the sun breaking through the clouds the moment we set out on a journey, as a promise of success? Art would be impossible without this kind of thinking coming natural to everyone. How should the artist symbolize - that is depict - his theme, instead of simply naming it, if people were not quite prepared to see in looming storm clouds the wrath of God, or Nature avenging itself on presuming man? In the same way, we will often interpret sights, objects, situations portrayed in texts, setting ourselves off on a path of association which very easily can lead other places than the text would historically have intended.

Being sign animals, we do not see things in isolation, 'as they are', but always try to spy meaningful wholes, in which the individual elements become 'signs' deriving their meaning from their relationship with the elements around them. Everybody is familiar with the famous 'two-way' drawings Gestalt psychology has used to demonstrate this (a silhouette can be seen as a vase or two faces, a line drawing as the face of a young girl or an old woman, etc.) And these 'wholes' we evaluate according to their consequences for ourselves - a rather reasonable way for evolution to program us, with regard to our chances of survival. But in trying to let strange semiotic systems 'place us in their direction', this tendency to make up wholes meaningful to us, whether they are really wholes and intended that way or not, may prove less of an asset.

Appreciating how heavily we rely on signs to navigate in the world, we can see better why alterity experiences can be so profoundly upsetting: They create chaos in our semiotic system. Not only because presenting alternatives insinuates that two different things be identified by the same label and ascribed the same evaluation - something which

goes against the very grain of any sign system. This easily generates a pressure to deny that the alternative is really in the same category as our own thing, and of the same value: As in black/ female/ differently religious people are not 'really' people, and therefore one does not have to give them the same rights one demands for oneself. The other reason why alterity endangers the coherence of our sign systems is that encountering an 'other' means that we have to approach something with conceptual and discursive tools not fully adequate to it (for they are ours). The alterity encounter causes us to lose our security of orientation and navigation in the world because we are forced to either impose our own landmarks (signs) onto a shoreline (reality) which they often do not fit exactly, or to steer by landmarks we can not fully decode within a territory unfamiliar.

If there is anything we need in such a situation, it certainly is a clear identity - in the 'other': So that we have a fixed point against which to re-position ourselves, and thereby to re-define 'our own'. (We remember: All sign systems work by juxtapositions of differences.) This must necessarily lead us to focus especially on those characteristics in the 'other' which can help us in re-defining our own position - that is, characteristics which underline the 'other's' difference. It is therefore likely that we take most notice of differentiating traits, and that we over-emphasize their importance. We may also be likely to form the 'other's' characteristics in our perception in such a way that they become unified, and most clearly the direct opposite of 'our own'.

Of course, we are rarely free to define in just any way. Because others have associated, evaluated, and thereby defined before us. The language we must use, our concepts and the discourses inside which we manipulate them, our habits of association, down to our very modes of feeling, are as we know very much historical artefacts, products of the experience of those before us. Our experience will reshape them in turn, surely; but while this happens, they form it as well. After all, we

cannot even recognize anything unless we have a concept for it: The happy fact which gives employment to historians.

For why do we need a historian to tell us what some old document is really all about, as long as it is not in an unfamiliar script or language? Because as we elaborated initially, the lay person will read their own concepts into the familiar words, that is, commit anachronism; the historian knows which concepts contemporaries of the document were usually employing. Knowing there was such a thing as copyhold tenure, the historian can recognize that the document is trying to prove that a certain holding should be held under this form of tenure. A lay person may only see a maze of fields, fishponds, and fences.

IX. Catching the 'Other' Without Killing It

Recognizing 'reading historically' as a species of the alterity experience, which we found can affect our perception so heavily - is the whole project an impossibility, after all? We hinted above that this does not have to be so. Indeed, our being ourselves may become our very key to the 'other'.

One of the most illustrative examples of how this acquiring the unknown with the help of the known works - and strangely enough it does! - is the learning of foreign languages. The learner will for a long time produce performance which is characteristically 'flawed', because he already has a language of his own: He will combine the new words learned according to the grammatical rules of his own language; he will pronounce them in the sounds found in his own phonetic system; he will interpret certain graphic or phonetic traits as carrying a 'meaning' they would have in his own semantics (called "false friends" in language learning) - as when German learners of English nearly invariably translate "become" as "bekommen" (to get) instead of as "werden".

Modern language didactics has recognized that these 'faults' are no mistakes the learner should be corrected for - but merely the human language acquisition strategy. The learner simply *must* use the language in this ('flawed') way at the beginning: It takes a certain time of exposure to a new language before its universal grammar can be acquired; before it is, the learner still has to use *something* to organize his sentences - and what else can he use but the rules he has, that is, the grammar of his own language? If the learner were not allowed to pass through this 'flawed' stage, he could never immerse himself enough in the linguistic data of the new language for his language acquisition mechanisms to have something to work on.¹⁵⁰

We can see this strategy of acquisition by one's own tools written into the very structure of the so-called 'creole' languages. These have developed from pidgins. Typically, a 'pidgin' language results when members of a socially inferior community acquire words from a superior community's language, which they combine in a simplified way influenced by the grammar of their own language. A prime example is the basis of many modern pidgins, English - which to a great extent is a creole language itself, having during the Middle Ages incorporated an extensive French vocabulary, while keeping its Germanic grammar.

The logical necessity of handling the foreign initially with one's own tools is by no means an excuse for insensitivity towards the 'other'. Who says that we have to stop after the first step? For the

¹⁵⁰ This is why 'correcting' these inevitable 'mistakes' in a learner is so counter-productive, because it most often leads to self-consciousness and apprehension, and therefore to a reluctance to interact with the new language. The best such 'corrections' can produce is monitoring: The learner anxiously checks his own performance against consciously learned rules. Unfortunately, the universal grammar of natural languages is not acquired via conscious analysis (indeed, it is far too complex for that), and the human language acquisition ability is located in another area of the brain than analytic ability; and the speed at which we can consciously monitor is far too low for fluent speech. So monitoring typically produces unnatural, clumsy performance easily recognized as non-native (the typical, bookish 'school English' which many travellers find works so much less well with English-speaking natives than with the censors at home...)

language learner, his 'misuse' of the foreign language by assimilating it to his own linguistic frame of reference, is just a necessary stage in the language acquisition process. After reaching it, he is meant to move on. Having once gained entry into the linguistic 'other', he is now in a position to experience its workings from the inside, to learn them gradually, and to finally approach a 'correct' use of the foreign language - that is, a use on its own terms.

Languages, of course, are integrated systems of data from only one category, and the human brain has specific functions for acquiring them. Non-linguistic 'others' will hardly ever be acquired as completely; but the basic structure of the appropriation process would appear to be the same. The observer must begin by approaching his object from the outside, with an outsider's tools, structuring it according to his own matrix; once he has 'broken in' in this necessarily rough way, he can get then familiar with it, and then manage to discern more and more of the object's own inherent structure.

To borrow a metaphor from language learning, we may say that according to our above definition of 'historical reading', what the scholar is trying to do is to acquire a kind of linguistic competence. We might call it 'discursive grammar', the rules about what to say in which situations in which ways. Working hard to uncover and thereby to neutralize his immediate reactions to them, the scholar allows the texts and what he knows about their reference world to place him as far as possible 'in their direction'. Thereby he exposes himself to their innate workings (as opposed to his analysis of them), hoping that this exposure will lead to him at least partly acquiring the 'discursive grammar' underlying the texts' uses of signifiers.

Of course, this idea of the analyst acquiring the language of his texts so that he could in principle exchange letters with their original audience without them being able to discover that he is a spy from a different age, is only convincing within certain limits. For a vital element in any language acquisition process is that the learner is

exposed to large amounts of performance – best inside the relevant speech community, so that his communicative partners' replies can offer 'correct' uses of the system again and again. And the reader of texts from the past, by definition, never has this chance.

The misreadings and misuses produced unwittingly by a learner only interacting with *texts* - which he can in principle always 'hear' replying in accordance with his own expectations, whether these are systemically 'correct' or not - will never be questioned by such direct confrontation, because the record is not a speech community independent of the analyst. If he reads attentively, and a large enough number of texts employing the same referencing strategies, he has a chance to be made aware of some of his mistakes by realizing that some of his conjectures consistently do seem to fit in with the inner logic of only some signifier combinations, but not of the whole system. But the idea that the record, as independent authority, could actively correct the historian's interpretation must therefore remain an illusion, although one so beguiling that, unfortunately, it can be explicitly endorsed¹⁵¹ by a scholar as clear-sighted as Pocock. For the text, as we stressed, while by its specific structure it definitely has something of its own to say, is necessarily mute until 'switched on' by the reader who allows its component parts to position themselves *vis-à-vis* each other and the world, and to signify thereby.

We should refrain from trivializing the valuable Gadamerian metaphor of a "fusion of horizons"¹⁵² between text and reader into a comforting but vague notion of the possibility of a dialogue with a past that can speak for itself. Only signifying through us, the text cannot be an equal dialogical partner. Having stressed the interactive nature of signification earlier, we need not labour this point further; especially as

¹⁵¹ See J. G. A. Pocock, "Introduction: The State of the Art", J. G. A. Pocock, *Virtue, Commerce, and History: Essays on Political Thought and History, Chiefly in the Eighteenth Century*, 1-34; 11.

¹⁵² In Hans-Georg Gadamer, *Truth and Method*, transl. Donald Marshall, Joel Weinsheimer (1960; 2nd rev. ed. 1989; rpt. New York: The Continuum Publishing Company, 1998).

the Reader-Response school of literary criticism has supplied such graphic demonstrations of how much the reader contributes to the signification possibilities of the text.¹⁵³ So we will just accept once and for all: The record is mute. It only ever speaks through the scholar.

Having to approach our texts with our own tools - in how far will we be able to cotton on to their projects, while we thus speak for them? I would like to offer one very down-to-earth example of how, as Gadamer has so ingeniously hinted at throughout *Truth and Method*, our being filled with concepts of our own can become our very key for decoding anything at all.

If anything has formed my own way of perceiving, speaking about and handling the world, it is the discourse of Classical Riding inside which I grew up since the age of twelve. Now once I watched a performance by a Western master, a rider from a historically related, but practically very different tradition. I did not know any of the 'rules' according to which he constructed his 'text'. But I knew the 'rules' of my own system. So his performance was no unstructured, inaccessible whirl of sensations: I had certain things to watch out for – collection, for example – and found that they were not there. Immediately, questions suggested themselves: What is there instead? The Western horse used its hind legs to turn round no less effectively than a school horse at a canter pirouette; it had something like collection. I turned to the situational 'context' and came up with an 'argumentative' (in this case, practical) project: Cattlework demands economic movement, effective sprinting, stopping, turning; these don't require the extreme, energy-consuming collection of a ballet-dancing Baroque School Horse.

Step by step, connections surfaced and conferred significance onto the elements of the 'text'. I didn't 'understand' his riding as the artist would himself. I understood how, and to which ends, some elements of

¹⁵³ See, for example, Stanley Fish, "How to Recognize a Poem When You See One", Stanley Fish, *Is There a Text in This Class? The Authority of Interpretive Communities*, 322-337.

his system worked together. A none-horse friend accompanying me had nothing else to say about the performance, when I wanted to discuss it afterwards, than that it was "nice". She was the perfectly neutral observer, having no previous knowledge of the thing: And being neutral, she was as good as blind.

Understanding achieved in this way, I would call '*functional understanding*' as opposed to 'recreative-mimetic understanding', and I think it is such an understanding we should, and can with some hopes of success, aim at in trying to read texts historically. For if, as we found out, what is historical about a text is the specific way in which it could create signification possibilities for the community it was intended for, then what we look for are 'workings' and not an idealist 'meaning', and 'workings' can be observed and described, even by someone who could not execute the performance himself, and has no pretensions to knowing what it feels like or 'means'.

I would conclude that it is by *denying* the essential difference and inaccessibility of the 'historical meanings' of texts, that we most likely end up misunderstanding and misrepresenting them. For thinking that we know already supports our natural tendency to replace our 'meanings' with those of the 'other'. Thus, it is by brazenly assuming that we understand the 'other' because it is not really that different from us, that we are insensitive and patronizing. It is by not accepting and not being open about the necessity of us assessing any alterity first *in our own terms*, that we can never get far enough into it to understand what its own terms are. But once we have got inside, we must then choose to be guided by the texts' projects, and not by our own defense and annex reflexes. Giving them battle instead of giving in, safeguarding the texts' historical identity rather than our own, is what in my eyes makes the scholar.

Nan-in, a Japanese master during the Meiji era (1868-1912), received a university professor who came to inquire about Zen.

Nan-in served tea. He poured his visitor's cup full, and then kept on pouring.

The professor watched the overflow until he no longer could restrain himself. "It is overfull. No more will go in!"

"Like this cup," Nan-in said, "you are full of your own opinions and speculations. How can I show you Zen unless you first empty your cup?"¹⁵⁴

¹⁵⁴ Repts, Paul, Nyogen Senzaki, comps., "A Cup of Tea", *Zen Flesh, Zen Bones* (1957; Boston and London: Shambhala, 1994), 7.

Teksthistorie i lys av en ny filologi

Helge Jordheim

Det første som slår meg i møte med begrepet ”teksthistorie”, er at det på mange måter minner om et fabeldyr. Ordet har noe ved seg som bringer det i nærheten av skapninger som fauner, kentaurer og griffer. Selvfølgelig er det mulig å hevde at både begrepet og skapningene bare eksisterer i en fantasiverden. For begrepets del måtte det i så fall være den verden vi er i ferd med å både skape og utforske på dette seminaret. Det var imidlertid ikke dette jeg hadde i tanken. Som de av dere vil vite som har støtt på de nevnte fabeldyrene – i C.S. Lewis’ Narnia eller i Dantes Skjærskild, for den del – utmerker de seg ved å være sammensatt av kroppsdeler og egenskaper fra to forskjellige skapninger – halvt det ene, halvt det andre. Slik er faunen halvt geit, halvt menneske, kentauren halvt hest, halvt menneske og griffen halvt løve, halvt ørn. Og ”teksthistorie”? Halvt tekst, halvt historie, selvfølgelig. Også når det gjelder tittelen på dette seminaret, har vi å gjøre med et dobbeltvesen, en hybrid, som setter tradisjonelle grenser ut av spill.

For det er nettopp mye som tyder på at disse to, ”tekst” og ”historie” – i den virkelige verden denne gangen, ikke i fantasiverdenen – oppleves som likeså forskjellige som hester og mennesker, løver og ørner, tilhørende forskjellige familier, forskjellige deler av skaperverket ”Teksthistorie”, som begrep, men også som teoretisk og praktisk prosjekt, opplever jeg som et forsøk på å overvinne denne polariseringen, som i dag først og fremst er virkningsfull i å legge lokk på tverrfaglig samarbeid mellom forskjellige humanistiske fag. ”Teksthistorie” har dermed mye til felles med de tanker jeg har prøvd å

utvikle i min bok *Lesningens vitenskap – utkast til en ny filologi*.¹⁵⁵ Det er disse fellestrekkene jeg sette fokus på i denne artikkelen.

Artikkelen faller i fem deler: 1) Først skal bare gi en helt kort beskrivelse av hva jeg legger i begrepet ”filologi”, henholdvis ”ny filologi”; 2) dernest skal jeg – også relativt kort – komme inn på det jeg anser som den særegent filologiske lesemåte. Hovedtyngden i foredraget ligger imidlertid på de tre neste delene: 3) I tredje del av artikkelen jeg nærme meg ”teksthistorie” som teoretisk prosjekt via tre begrepspar som har vist seg å virke styrende på mye humanistisk forskning: ”språk og historie”, ”tekst og kontekst” og ”tekstualitet og historisitet”; 4) dette leder så over til en diskusjon av noen tanker hos Reinhart Koselleck, Michel Foucault og Quentin Skinner som synes spesielt relevante for idéen om ”teksthistorie”; 5) til slutt skal jeg antyde noen muligheter for en teksthistorisk praksis gjennom en selektiv lesning av Hans Fredrik Dahls bok *De store ideologienes tid*, bind V av verket *Norsk Idéhistorie*.

1. Filologien som lesningens vitenskap

Å lansere ”en ny filologi” har, som alle andre krav på å si noe nytt, noe umiskjennelig patetisk ved seg – som ytterligere forsterkes av at vi lever i en tid der det aller meste er ”de-”, ”post-”, ”after” eller beyond”. I tillegg finnes det jo allerede et godt knippe av både filologier og nye filologier – hvorav den eldste av de nye allerede er nærmere to hundre år gammel. Hva skal vi da med en til – som attpåtil begår den avantgardistiske misforståelse å kalle seg ny?

Spørsmålet er godt, så godt at svarene neppe kan bli like gode. Disse kommer imidlertid uansett, i form av to presiseringer. For det første er jeg mindre opptatt av hvordan filologibegrepet kan defineres enn hva det kan *brukes* til. Fordi det ikke til daglig har tilhold i

¹⁵⁵ Helge Jordheim: *Lesningens vitenskap – utkast til en ny filologi*, Oslo 2001.

teoretisk tradisjon med høy trendfaktor, eller er innbundet i et omfattende filosofisk system, kan det brukes til å se noen ting på nye måter og kanskje få øye på ett og annet som man ikke har sett før. For det andre er filologibegrepet interessant i kraft av at det – hvis vi tar utgangspunkt i de betydninger som hefter ved det i dag – er kjennetegnet av en iøynefallende *dobbelthet*.

På den ene siden betegner filologien en vitenskap som i dag av mange oppleves som relativt marginal. Man lokaliserer den til en bortgjemt avkrok av det akademiske fellesskap der den pusler fredsomme- lig med sitt. Filologi betegner de fag eller disipliner som befatter seg med de døde eller så godt som døde språk, og som aldri når utover rent edisjonstekniske eller språkhistoriske problemstillinger, som, med andre ord, aldri når inn på fortolkningsområdet – og det er jo som kjent der mesteparten av den humanistiske prestisje er å finne. På den annen side finnes det fortsatt rundt omkring i de humanistiske fag en rekke reminisenser av et bredere og mer aktuelt filologibegrep – f. eks. i tittelen *cand. philol.*, som minner om at filologi en gang var ”synonymt med humanistisk vitenskap som sådan”.¹⁵⁶

Adskillig mer enn et ekko fra en svunnen tid er imidlertid Friedrich Nietzsches definisjon av filologien i *Der Antichrist*. Filologien, skriver han her, er ”kunsten å lese godt”¹⁵⁷ – godt, skriver han et annet sted, ”det vil si langsomt, dypt, hensynsfullt og forsiktig.”¹⁵⁸ Dette antyder én mulig inngang til tanken om filologien som lesningens vitenskap. Nietzsches filologidefinisjon synes å få ny aktualitet idet det blir introdusert i nåtidens humanioradebatter. Vi som studerer og forsker innenfor de humanistiske fag, gjør vårt beste for å definere oss i kraft av

¹⁵⁶ Einar Thomassen: ”Vitenskapsbegrepet i filologien”, i Einar Thomassen/ Odd Einar Haugen (red.): *Den filologiske vitenskap*, Oslo 1990, s. 37.

¹⁵⁷ Friedrich Nietzsche: *Der Antichrist*, i: *Werke in drei Bänden*. Andre bind. Utgitt av Karl Schlechta, München og Wien 1977, s. 1218.

¹⁵⁸ Nietzsche: *Morgenröte. Gedanken über die moralischen Vorurteile*, i *Werke in drei Bänden*. Første bind. Utgitt av Karl Schlechta, München og Wien 1973, s. 1016.

vidt forskjellige metoder, teorier og tradisjoner. Men hvis vi et øyeblikk skulle bevege oss fra teori til praksis, ville vi legge merke til at det vi faktisk *gjør*, dag ut og dag inn, er *å lese*. Og for å ta det et skritt videre: Dersom det vi gjør, er å lese, må vårt mål, vår oppgave, være å lese *godt*. Og til slutt: Dersom filologien kan gjøre krav på rollen som *lesningens kunst* – ikke som frittsevende kreativitet, men som ”kunnen” og altså som vitenskap – bør den innta en nøkkelrolle i forståelsen av og arbeidet innenfor de humanistiske fag som sådan.

2. Den filologiske lesemetoden

Jeg påpekte innledningvis at ”teksthistorie” – slik begrepet blir lansert i tittelen til dette seminaret – synes å ha det til felles med filologibegrepet at begge prøver å overvinne den polariseringen av forholdet mellom tekst og historie går som en rød tråd gjennom en rekke humanistiske fag. Innledningsvis er det likevel grunn til å spørre om vendingen mot lesningen ikke snarere bidrar til å sementere denne motsetningen enn til å bygge bro over den. Å sette fokus på lesningen vil samtidig si å sette fokus på teksten. Å lese filologisk vil – slik jeg forstår det her – si å lese nært, nøyaktig og mest mulig objektivt, med blick for alle de betydninger og bibetydninger som finnes i en tekst.

Dette idealet finnes bl.a. formulert i Paul de Mans essay ”The Return to Philology” fra 1982. Den tilbakevending til filologien som De Man tar til orde for, består nettopp i en tilbakevending til *lesningen*, forstått som en nitidig beskjeftigelse med det han omtaler som ”språkets filologiske og retoriske mekanismer” forut for det innhold eller budskap det vil formidle.¹⁵⁹ Til et visst punkt følger jeg de Man, ikke minst i hans diagnose av at lesningen i dag framstår som en forsømt del av de humanistiske fag. De Man står imidlertid innenfor en nykritisk, strukturalistisk og dekonstruktiv tradisjon der arbeidet med

¹⁵⁹ De Man: ”The Return to Philology”, i *The Resistance to Theory*, Minneapolis og London 1986, s. 24.

språket og teksten blir definert i opposisjon til arbeidet med historien. Historien er for de Man og andre nettopp det som setter lesningen ut av spill, gjennom å bringe inn biografiske og realhistoriske fakta som svar på de spørsmål som teksten – og da i første rekke den litterære teksten – stiller. Å vende tilbake til teksten og lesningen vil dermed innebære å vende seg *bort fra* historien, bort fra forløpene, begivenhetene, det diakrone, mot en mer eller mindre autonom, selvtilstrekkelig og synkront organisert tekst. Tradisjonen fra Saussure og den strukturelle lingvistikken blir her et middel til å sette parentes rundt historien, for i neste instans å kunne vende seg mot tekstene som selvtilstrekkelige strukturer, avskjermet fra den virkelighet som omgir dem.

Fra et filologisk perspektiv innebærer denne vendingen mot teksten og lesningen ikke en vending *bort fra* historien – men tvert imot en vending *mot* den. Det er et forsøk på å sette ord på de utallige måter som historien kan være til stede i tekstene på – som ordvalg, som lingvistiske konvensjoner, som diskursive regler osv. Dersom vi tar utgangspunkt i begrepet om *en språklig vending* i etterkrigstidens humanvitenskaper, er det springende punkt for filologien ikke at all virkelighet i sin essens er språklig, men at alt språk er *virkelig*. Dette betyr i denne sammenheng at alt språk inngår i et vekselspill med den omkringliggende historiske virkeligheten og ikke kan forstås uavhengig av denne – eller enda tydeligere: at språket framtrer i historien på en måte som overlapper med, som ikke lar seg skille klart fra andre fenomener som vi er vant til å identifisere som ugjenkallelig historiske – erfaringer, begivenheter og handlinger. Å lese blir dermed ensbetydende med å aktivisere språkets egen historisitet. Det vil igjen si at forholdet mellom tekst og historie – fra et filologisk synspunkt – ikke lenger kan forstås som et forhold mellom noe indre og noe ytre, mellom teksten som noe gitt og historien som noe som ligger bakenfor eller utenfor dette gitte. Tvert imot vil tekst og historie alltid være innvevd i hverandre, på en måte som stiller begge åpne for lesning og fortolkning.

3. Kampen med dikotomiene

Det er denne dobbeltheten som danner utgangspunktet for et filologisk inntak til begrepet ”teksthistorie”. For å presisere problemstillingen, og for å komme nærmere hva som står på spill, tror jeg det kan være nyttig å oppholde seg litt lenger ved selve begrepet. Som et fabeldyr, som en faun, en kentaur eller en griff lar begrepet ”teksthistorie” seg bare definere ut fra *sin iboende motsetning*. Det forener noe som innenfor andre sammenhenger ikke hører sammen. Jeg skal her prøve å følge begrepsdannelsen via tre begrepspar: ”språk og historie”, ”tekst og kontekst” og ”tekstualitet og historisitet”. Disse tre begrepsparene kan forstås som etapper i en prosess der motsetningen, dikotomien blir fortløpende svekket til fordel en mer kontinuerlig, nyansert forståelse.

a. Språk og historie

Etter Saussure og forelesningene om lingvistikken – utgitt postumt i 1916 – finnes det ikke lenger noen nødvendig sammenheng mellom språk og historie. På den ene siden står språket – *langue* – som en avgrenset, definert og selvtilstrekkelig struktur, som et system av strukturelle forskjeller, uten positive termer som kunne tilskrives varighet og gyldighet også utenfor det enkelte system. Dette systemet kan bare beskrives *synkront*. På den andre siden finnes den *diakrone* historien – forløpene, prosessene og overgangene. Det er riktignok – slik Saussure ser det – i historien at språket først kommer til syne, men da bare som *parole*, som individuell viljes- og intelligenshandling. *Paroles* figurerer hos Saussure ikke som studieobjekt i sin egen rett, men bare som data for å rekonstruere språket som *langue*. Det finnes ikke noe rom for hermeneutisk utveksling mellom de to. Dersom man – gjennom lesningen – vil nærme seg språket som språk, med blick for semantiske og syntaktiske særegenheter, kan dette bare skje *på bekostning* av den historiske betraktningmåten. Denne motsetningen har blitt ytterligere forsterket innenfor den strukturalistiske og poststrukturalistiske

resepsjonen av Saussure der tekst og historie gjerne blir spilt ut mot hverandre som motsetninger.

b. Tekst og kontekst

Når vi går fra ”språk og historie” til ”tekst og kontekst” har det allerede skjedd en oppmykning av dikotomien. Historien – betraktet som *kontekst* – får sitt korrelat i språket – konkretisert som *tekst*. Der språk og historie med Saussure ble innordnet i to forskjellige vitenskapelige paradigmer, henholdsvis lingvistikken og historiefaget, kan tekst og kontekst lettere forenes innenfor et og samme paradigme, f. eks. litteraturhistorien. Motsetningen blir imidlertid ikke borte av den grunn. Kanskje kunne man si at mens det hos Saussure er tale om en dikotomi, har vi innenfor litteraturhistorien snarere å gjøre med et *paradoks*. Litteraturhistoriens oppgave er på den ene siden er å lese teksten som tekst, som et autonomt kunstverk, på den andre å innordne den samme teksten i synkrone og diakrone sammenhenger av biografiske fakta, politiske og sosiale forhold, litterære og språklige konvensjoner osv. Det paradoksale ved et slikt utgangspunkt har blitt ytterligere forsterket av at man innenfor den nykritiske og formalistiske og senere strukturalistiske tradisjon har insistert på strukturelle, poetologiske og retoriske lesninger som har hatt som eksplisitt mål å holde historien utenfor.

Dette perspektivet har imidlertid på ingen måte bare gyldighet for litteraturhistorien. Tvert imot må alle historiske tekster i en viss forstand betraktes som *autonome*, i og med at vi ikke lenger har umiddelbar tilgang til de omstendigheter som lå til grunn for deres tilblivelse – enten det gjelder forfatterintensjonen eller de gjenstander, idéer eller tanker som opprinnelig skjulte seg bak tekstens ord og vendinger. På denne måte ser ethvert arbeid med historiske tekster eller også med teksthistorie seg stilt overfor det samme paradoks.

Det er mulig å tenke seg at denne innsikten i vår felles skjebne, i det grunnleggende paradoksale ved den historiske lesningen, kunne fungere som en oppfordring til tverrfaglige diskusjoner omkring

forholdet mellom tekst og historie. Hittil har dette i liten grad vært tilfelle. I stedet har dette paradokset blitt omsatt i institusjonelle motsetninger og trusselbilder. Generelt – og med fare for å trå feil – kunne man si at historikere og litteraturvitere deler en gjensidig frykt for å bli invadert av hverandre. Det har i dag blitt vanlig å snakke om ”en litterær vending” innenfor flere humanistiske fag, også historiefaget. Tanken er at en bevissthet om språklige og litterære virkemidler – metaforer, retoriske troper og plotstrukturer – er nyttig og nødvendig for både kildearbeid og historieskrivning. Denne vendingen har blitt møtt med stor skepsis av mange historikere. Like relevant er det imidlertid – med utgangspunkt f. eks. i nyhistorismen – å snakke om en ”historisk vending” innenfor litteraturvitenskapen, der litterære tekster blir forstått som brennpunkter for politiske og sosiale krefter og strukturer. Dette perspektivet blir av mange litteraturvitere oppfattet som vending bort fra tekstene og dermed møtt med mye av den samme skepsis som historikerne retter den motsatte vei.

Dette er selvfølgelig et svært forenklet bilde og må i denne sammenheng ikke forstås som et utsagn om enkelte historikere eller litteraturvitere. Dessuten er det viktig å legge til at de som har tiltrudd seg å krysse grensene, ofte har gjort det, ikke for å nyansere eller problematisere dette paradokset, men snarere for å *løse* eller *oppheve* det ved hjelp av meningsløse absolutter som at ”Alt er litteratur” eller ”Alt er makt”. Slik jeg forstår teksthistoriens oppgave, må den bestå i å fastholde og utnytte dette paradokset for alt hva det er verdt og på en bredest mulig tverrfaglig basis.

c. Tekstualitet og historisitet

Når vi så går over til det tredje og siste begrepsparet, må det først bemerkes at det skiller seg fra de andre ved å være adskillig mer av et teoretisk konstrukt, formulert i en bestemt kontekst og med bestemte hensikter. Når jeg likevel tar det med, er det fordi det kan sies å utgjøre et slags endepunkt for den gradvise oppmykningsprosess som jeg har

prøvd å gi et bilde av her. Begrepsparet ”tekstualitet og historisitet” er her hentet fra engelskfilologen og nyhistoristen Louis A. Montrose, som lanserte det i artikkelen ”Professing the Renaissance: The Poetics and Politics of Culture” fra 1989. Det er i første omgang lett å se at overgangen fra ”tekst og kontekst” til ”tekstualitet og historisitet” innebærer en *abstraksjonsprosess*. Der ”tekst” og ”kontekst” betegnet mer eller mindre konkrete størrelser, angir ”tekstualitet” og ”historisitet” snarere abstrakte egenskaper. Dette utnytter Montrose for å definere det han kaller ”den poststrukturalistiske tilnærming til historien” som han hevder er kjennetegnet av ”en gjensidig interesse for historiens tekstualitet og tekstenes historisitet”.¹⁶⁰ Dermed synes motseningen mellom språk og historie, tekst og kontekst å oppheves fullstendig – historien overtar tekstens egenskaper, teksten historiens.

Noe av den samme bevegelsen viser seg i begrepet ”teksthistorie”. På den ene siden kan begrepet sies å kvalifisere historien – den er en historie om og av tekster. På den annen side sier det noe om tekstene: at de har særegen historisk dimensjon, en historisitet, som på en helt grunnleggende måte bestemmer deres karakter av tekster. Å skrive teksthistorie blir i så fall å skrive en historie som *både* er om tekstene og om historien. Dette høres banalt ut, men kan få en rekke viktige konsekvenser.

La oss for anledningen ta for gitt at historikere går til tekstene for å få vite noe om historien, mens litteraturvitere går til historien for å få vite noe om tekstene – i det første tilfelle er tekstene *kilde* til kunnskap om den bakenforliggende historien, i det andre gir historien, som kontekst, svar på de spørsmål og problemer som teksten stiller oss overfor. Begge bruker altså det ene som hjelp for å forstå og fortolke det andre – og tar det samtidig for gitt. Slik jeg ser det, er det i denne sammenheng at både ”tekstualitet og historisitet” og ”teksthistorie” som begrepsstrategier kan spille en viktig rolle idet de nekter å la et slikt

¹⁶⁰ Louis A. Montrose: ”Professing the Renaissance: The Poetics and Politics of Culture”, i H. Aram Veese (red.): *The New Historicism*, New York og London 1989, s. 20.

misforhold – der det ene alltid tas for gitt eller forutsettes kjent – utgjøre grunnlaget for tekstarbeidet. Tvert imot insisterer de på å fastholde tekst og historie som likestilte objekter for fortolkning. For å fortolke historien må man også fortolke tekstene, for å fortolke tekstene må man også fortolke historien. På den måten gjenåpner de et rom for tverrfaglig refleksjon som anser språk og historie som *likeverdige* forpliktelser for arbeidet med historiske tekster – hinsides alle de forpostfektninger og hegemoniske krav som i dag tenderer mot å avlive slike initiativer mens de enda befinner seg i vuggen.

4. Teksthistorie som "ny filologi"

Jeg skal i det følgende redegjøre for hvordan jeg tenker meg at noen begreper og tanker fra mine "nye filologer" – Reinhart Koselleck, Michel Foucault og Quentin Skinner – kan bidra til en forståelse av det teksthistoriske prosjekt. Grunnen til at jeg har valgt å beskjeftige meg med akkurat disse tre forfatterne, er at de nærmer seg forholdet mellom språk og historie ikke som et *enten-eller*, men som et *både-og*. Dette oppnår de i første rekke gjennom å velge begreper og begrepsstrategier som omfatter *både* språk og historie: dels noe *språklig* som eksisterer i kraft av tekster, setninger og ord; dels noe *historisk*, noe som tar form, som inntreffer eller utspiller seg, i form av erfaringer, begivenheter og handlinger. Formulert på en annen måte er det mulig å si at de er ute etter å definere et nivå som befinner seg *mellom* språk og historie, som verken kan reduseres til det ene eller det andre. Begrepene de tar i bruk for å sette ord på dette nivået, dette samspillet mellom språk og historie, mellom tekster og kontekster, er henholdvis *begrep* (Koselleck), *utsagn* (Foucault) og *talehandling* (Skinner).

a. Koselleck og begrephistorien

I innledningen til første bind av syvbindverket *Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland* verket, som kom i 1972, beskriver Koselleck hvordan han

tenker seg at motsetningen mellom språk og historie kan settes ut av spill. Begrepene, skriver han, er både ”faktorer” og ”indikatorer” for historisk endring¹⁶¹ – det vil si at de både, i den grad de er indikatorer, *utsier* noe om hvordan den historiske virkeligheten endrer seg, og, i den grad de er faktorer, selv *medvirker* til de samme endringene. Begrepshistorien fremstår dermed som en presisering av det teksthistoriske prosjekt – idet den vil lese historien gjennom begrepene og begrepene gjennom historien. Koselleck presiserer denne dobbeltheten ytterligere når han fastholder at temaet for begrepshistorien verken er begrepet som logisk eller lingvistisk enhet, eller historien som en serie språkløse begivenheter, men – slik ordet også antyder – ”konvergens mellom språk og historie”.¹⁶²

Enda tydeligere blir dette samspillet mellom språk og historie når Koselleck skal skille begrepet fra ordet. Begrepet, hevder han, er alltid et ord, men ordet er ikke alltid et begrep. Både ord og begreper er potensielt flertydige – men mens ordet kan gjøres entydig, f. eks. ved å trekke inn den kontekst det opptrer i, må begrepet med nødvendighet *forbli* flertydig. Det som kjennetegner begrepet, og skiller det fra ordet, er ifølge Koselleck at det tar opp i seg ”hele den politisk-sosiale betydningssammenheng som ordet henviser til – og anvendes i”.¹⁶³ På den måten vil f. eks. begrepet ”stat” omfatte herredømme, landområde, lovgiving, forvaltning, skatt, hær, forfatning, domsmyndighet osv. Til hvert av disse områdene knytter det seg en egen terminologi, som begrepet ”stat” kan sies å bringe på en felles nevner. Begrepene, fortsetter Koselleck, er ”konsentrater av forskjellige betydningsinnhold”.¹⁶⁴ Det er nettopp her språk og historie *konvergerer* i det begrepshistoriske

¹⁶¹ Reinhart Koselleck: “Einleitung“, i *Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*. Utgitt av Otto Brunner/Werner Conze/Reinhart Koselleck. Bind 1, s. XIV.

¹⁶² Ibid., s. XXIII.

¹⁶³ Ibid., XXII.

¹⁶⁴ Ibid.

prosjekt – idet språk og historie fremstår som *like* flertydige. Dermed fastholder Koselleck det jeg ovenfor beskrev som en hovedtanke i teksthistorien – nemlig at verken tekst eller historie kan ta for gitt, men at begge må underkastes fortolkning.

Hvis det hadde stoppet der, hadde begrephistorien begrenset deg til å være en riktignok presis, men like fullt høyst tentativ formulering av den teksthistoriske ambisjon. Det finnes imidlertid et ytterligere et nivå i Kosellecks analyse. Ikke bare er språk og historie *like* flertydige, men de er flertydige på *samme måte*. De konflikter som utspiller seg i virkeligheten, utspiller seg også i begrepene. Igjen er ”stat” et godt eksempel: På samme historiske tidspunkt, og langt på vei i samme kontekst, kan begrepet ”stat” betegne både eneherskerens herredømme, som i Ludvig 14.s berømte diktum ”*L'état, c'est moi*”, og et sett av rettigheter og plikter som gjelder både for de som styrer og de som styres, i tråd med opplysningsfilosofenes moralske kritikk. På bakgrunn av dette kunne man hevde at motsetningene som viser seg i begrepet ”stat” er de *samme* motsetningene som – omsatt i politisk konflikt – gir opphav til den franske revolusjon. Og kampen står om retten til å *gjøre det flertydige entydig*.

Begreper kan med Koselleck best beskrives som aggregater av erfaring som produktivt former vår forståelse av verden. For å fortolke et begrep, slik det forekommer i en tekst, vil det derfor aldri være tilstrekkelig å finne ut hva det henviser til. Like viktig er det å forstå hvilke erfaringer som nedfeller seg i det. Det er særlig tidserfaringene Koselleck er opptatt av. Koselleck er etter mitt skjønn er på sitt aller beste – og kommer med sitt viktigste bidrag til teksthistorien – når han påviser at alle begreper er i besittelse av det man kunne kalle en *dobbelt historisitet*: På den ene siden er de historiske i kraft av at de endrer betydning innenfor forskjellige historiske kontekster – dette synes å være et relativt elementært kildekritisk poeng; på den andre siden – og enda viktigere – innordner begrepene de erfaringer som er nedfelt i

dem, innenfor en egen *temporal eller historisk struktur*. Begrepet skaper så å si sin egen fortid, nåtid og framtid.

Hvis vi nå tar opp tråden fra resonnementet ovenfor, kan vi følge revolusjonsbegrepet videre, fram til oktobermånedene 1918 og den russiske revolusjon. Det er nå mulig å tenke seg følgende temporale struktur for begrepet "revolusjon": dels er det vendt *bakover* mot en fortid som domineres av erfaringene fra den franske revolusjon, så vel som fra revolusjonene i 1830 og 1848, dels har det et *nåtidig*, intervererende og handlingsrettet element som vil kalle arbeiderne til barrikadene; dels er det vendt *framover* mot framtiden der det maner fram den utopiske forestillingen om et kommunistisk samfunn. Koselleck presiserer den temporale strukturen ytterligere når han tar i bruk de begrepene han vel i dag er mest kjent for: *erfaringsrom og forventningshorisont*. Begrepene er spent ut mellom erfaring, erindring, tradisjon på den ene siden og håp, visjoner og utopier på den andre. Og mellom disse ligger rommet for handling. På den måten er ikke begrepene bare historiske – de *skaper* også historie

b. Foucault og diskursanalysen

Foucault er utvilsomt mest kjent for sitt diskursbegrep. Jeg skal ikke her bidra til bestrebelsene med å definere det, men bare antyde at når dette begrepet, som er så flertydig og vanskelig å anvende, nærmest er blitt et *mantra* innenfor mange humanistiske fag, kan det skyldes at det nettopp manifesterer mye av den teksthistoriske ambivalens som jeg snakket om tidligere: Det omfatter både tekst og historie. Diskursbegrepet gir oss teoretisk belegg for at vi kan lese våre små og tilsynelatende ubetydelige tekster og allikevel si noe om hele samfunnet som omgir dem, ja gjerne om historien som sådan.

I *L'archéologie du savoir* fra 1969 blir det tydelig hvordan Foucault vil lokalisere diskursen på et nivå *mellom* språk og historie. Han skiller her mellom det han kaller "primære eller reelle" relasjoner som finnes mellom historiske institusjoner, handlingsmønstre og sosiale

strukturer, uavhengig av hvilke ord og utsagn som brukes for å beskrive dem, og ”sekundære eller refleksive” relasjoner som ligger nedfelt i ordene og utsagnene selv.¹⁶⁵ Mellom disse plasserer han de diskursive relasjonene. Problemet er, skriver Foucault videre, å få fram hva som er særegent ved nettopp de diskursive relasjonene, og hva slags ”spill” de inngår i med de to andre.¹⁶⁶

På denne måten, ut fra dette resonnementet synes diskursen å etablere seg som et mulig teksthistorisk objekt. Spørsmålet er om dette egentlig er riktig. Både hos Foucault og hos dem som skriver i forlengelsen av hans teoretiske og historiske verker, tenderer ”diskurs” snarere mot å komme i veien for arbeidet med tekstene. En tekst kan i seg selv aldri være en diskurs – den kan bare inngå i en. Å lese diskursivt – i Foucaults forstand – vil dermed ofte bestå i å forflytte seg fra teksten og ut i et amorft felt av strategier, institusjoner og praksiser der teksten har lett for å forsvinne. For å ta i bruk Foucault i en teksthistorisk sammenheng vil jeg derfor foreslå at oppmerksomheten forflyttes fra diskursen til utsagnet – slik det blir definert nettopp i *L’archéologie du savoir*. Felles for Kosellecks begrep og Foucaults utsagn er at begge synes å kunne gi det teksthistoriske perspektivet et konkret festepunkt i historiske tekster.

Når det er sagt, er det ikke alltid like lett å forstå hva Foucault mener når han snakker om ”utsagn”. Selv er han omhyggelig med å avgrense det både fra logikernes ”påstander”, grammatikernes ”setninger” og språkfilosofenes ”talehandlinger”.¹⁶⁷ Han ender opp med å beskrive utsagnet som en ”funksjon”¹⁶⁸ – det er det som aktiviserer diskursens regler, som setter dem ut i livet. Foucault har flere ord for de mekanismer som regulerer diskursen – ”formasjonsregler”, ”utelukkel-

¹⁶⁵ Michel Foucault: *L’archéologie du savoir*, Paris 1969, s. 62.

¹⁶⁶ Ibid.

¹⁶⁷ Ibid., s. 107ff.

¹⁶⁸ Ibid., s. 117.

sessystemer” og ”underkastelsesprosedyrer” er bare noen. Det som kjen- netegner utsagnet, er at det *inntreffer som en begivenhet* innenfor diskursen.¹⁶⁹ Språket er ikke – slik man kan få inntrykk av i andre av Foucaults tekster – bare et medium for kontroll, ikke bare en orden. Det inneholder også et viktig element av tilfeldighet, av overskridelse, av uorden. Dette viser seg ellers tydeligst i Foucaults tekster om litteratur, og da særlig modernistisk litteratur. Mye tyder imidlertid på at det også følger ham inn i utsagnsteorien. Utsagnet inntreffer som en begivenhet og bryter dermed med diskursen eller truer dens grenser. Samtidig blir den rammet av diskursens regler, mekanismer og prosedyrer. Det er dette – utsagnet som inntreffer, diskursen som iverksettes for å kontrollere det – som utgjør utsagnet som *begivenhet*.

Dette begivenhetsbegrepet, denne teorien om utsagn og tekster som begivenheter anser jeg som Foucaults viktigste bidrag til *teksthistorien*. På bakgrunn av disse tankene er det mulig å analysere hvordan tekster *inntreffer* i historien, og hva som blir konsekvensene, uten at dette alltid blir redusert til et spørsmål om intensjon og resepsjon. Det synes klart at forfattere av og til mister kontrollen over sine utsagn, i det øyeblikk de blir forstått på en annen måte, i det de inntreffer innenfor andre diskurser, enn det som var tenkt på forhånd. Og det er like klart at offentligheten ofte svarer med å forsøke å utgrense eller innordne disse utsagnene henholdsvis ut fra eller inn i en eksisterende diskurs, uten at dette nødvendigvis har med enkeltpersoners lesninger og intensjoner å gjøre. Med sine begreper om ”utsagnet” og ”begivenheten” gir Foucaults oss en mulighet til å beskrive nettopp et slikt forløp.¹⁷⁰

¹⁶⁹ Ibid., s. 36ff.

¹⁷⁰ Hvordan dette kan arte seg i praksis, har jeg prøvd å demonstrere i min lesning av C. M. Wielands ”Das Geheimnis des Kosmopolitenordens”, jf. Jordheim: *Lesningens vitenskap*, s. 254-260.

c. Skinner og talehandlingsteorien

Noe av den samme muligheten gir Skinner oss. Men ved å fokusere på tale som *handling* setter han fokus på et annet aspekt ved det teksthistoriske prosjekt. Skinner henter sitt begrep om "talehandlingen" i første rekke fra J. L. Austin og hans postumt utgitt forelesninger *How to Do Things with Words* fra 1962. Fra Austin overtar Skinner poenget om at man med et utsagn ikke bare sier noe, men også *gjør* noe. Innledningsvis i sine forelesninger skiller Austin mellom "konstative" og "performative" utsagn – mellom de utsagn som bare sier noe og de som også gjør noe.¹⁷¹ Etter hvert som han kommer videre i analysen, må han imidlertid innse at dette skillet ikke lar seg opprettholde – han må innse at alle utsagn, også de som bare synes å konstatere et faktum, i virkeligheten *utfører en handling*. Skillet går ikke egentlige mellom konstativer og performativer, men mellom "eksplisitte" performativer på den ene siden og "implisitte" på den andre.¹⁷² Det er denne tanken om at alle utsagn er implisitte performativer, at alle utsagn også er handlinger, som danner utgangspunktet for Skinners teoretiske og historiske verker. Med dette forflytter han – sett fra et teksthistorisk perspektiv – tekstene ut av språkets og inn i historiens sfære.

Skinners utsagn er også *begivenheter* – på samme måte som Foucaults – idet de inntreffer i historien, idet de får virkninger og konsekvenser. Først og fremst er de imidlertid *handling*er. Der Foucault stiller spørsmålet "Hva skjer?", uten henvisning til et subjekt, spør Skinner snarere "Hva mente forfatteren å gjøre da han skrev dette?" – og i neste instans. "Hva var forfatterens intensjon?" Så blir da spørsmålet: *Har teksthistorien noen som helst bruk for et intensjonsbegrep?* Å henvise til en intensjon hos forfatteren – betyr ikke det snarere å ta et skritt tilbake, inn i et teoretisk paradigme som etter Wimsatt og

¹⁷¹ J.L. Austin: *How to do things with words. The William James Lectures delivered at Harvard University in 1955*. Utgitt av J.O. Urmson og Maria Sbisà. 2. utgave. Cambridge, Massachusetts 1997, s. 4ff.

¹⁷² *Ibid.*, s. 32f.

Beardsley, Gadamer etc. ikke lenger kan påberope seg noen form for gyldighet, å gjenoppvekke en romantisk myte om at for å forstå en tekst, er det bare å se forfatteren dypt inn i øynene? Teksthistorien bør ikke bygge på en fornyet form som intensjonalisme. Men jeg tror likevel det er flere grunner til å innlemme Skinners intensjonsbegrep i teorigrunnet for et teksthistorisk prosjekt. Jeg skal her nevne tre:

- 1) Den første har med hvordan Skinner forstår sitt eget intensjonsbegrep å gjøre. Det er en intensjon som ikke finnes bakenfor, men *i* språket. Bakenfor språket, skriver Skinner, finnes bare *motiver*¹⁷³ – økonomiske: å skrive for å tjene penger, karrieristiske: å skrive for å innnynde seg hos en med makt eller penger, erotiske: å skrive for å imponere en person man er forelsket i osv. Intensjonene lar seg derimot bare rekonstruere ut fra teksten selv – i den grad den forstås som en talehandling. Hva *mente* forfatteren å gjøre da han skrev dette? Det er dette spørsmål som Skinner vil stille – for deretter å gå til teksten for å få svar på det.
- 2) Det andre argumentet for å ta i bruk Skinners intensjonsbegrep henger nært sammen med og er en nødvendig presisering av det første. Ønsker vi fortolke en tekst, må vi finne ut hva forfatteren mente å gjøre da han skrev den, og dette finner vi ut ved å fortolke teksten – dette åpenbart sirkulære resonnementet bringer oss strengt tatt ikke så veldig mye videre. Det begrepet Skinner bringer inn for å vise en vei ut av denne hermeneutiske sirkel, er *konvensjonen*, nærmere bestemt det han kaller den *lingvistiske konvensjon*.¹⁷⁴ Forfatterens intensjon i en tekst kan vi ifølge Skinner bare få tilgang til via de konvensjoner som omgir teksten. Han presiserer dette på følgende måte: Det er først i

¹⁷³ Jf. Quentin Skinner: "Motives, Intentions and the Interpretation of Texts", i *New Literary History. A Journal of Theory and Interpretation* 3/1972, s. 402

¹⁷⁴ Jf. f. eks. Skinner: "A Reply to My Critics", i James Tully (red.): *Meaning and Context. Quentin Skinner and his Critics*, Princeton, New Jersey 1988, s. 261f.

det vi vet hva som er *vanlig* å skrive og mene, at vi kan avgjøre om en forfatter viderefører, bekrefter eller fastholder en konvensjon eller et konvensjonelt standpunkt, eller om han tvert imot, bryter med, undergraver eller kritiserer dette. Først når vi har denne type kunnskap, kan vi – med Austin – gjør det implisitte eksplisitt.

- 3) Den viktigste grunnen til å ta i bruk Skinner i arbeidet med teksthistorie, er likevel at han gjør det mulig å gi presise og punktuelle beskrivelser av historisk *innovasjon og endring*. Koselleck er utvilsomt den av de tre som legger størst vekt på *det diakrone*, på studiet av historisk endring. Det er imidlertid aldri de individuelle forfattere og de enkelte tekster som står i sentrum for begrepshistorien, men tvert imot de kollektive erfaringer som nedfeller seg i begrepene, og som forandrer seg langsomt og over tid. Foucault på sin side tenderer mot å inngjerde og barrikadere sine diskurser og epistemer i den grad at det er vanskelig å se hvordan endringer i det hele tatt kan finne sted, uten i form av plutselige og uforklarlige brudd. Mot begge disse tar Skinner til orde for det han selv kaller ”en pointillistisk undersøkelse av plutselige språklige endringer”.¹⁷⁵ F. eks. viser han i sin lesning av *Fyrsten* i første bind av *The Foundations of Modern Political Thought* fra 1978 hvordan Machiavelli først måtte overta konvensjonen om at målet med fyrstens herredømme var å sikre staten med gode tropper og gode lover – før han kunne formulere sin kritikk av den tradisjonelle fyrstemorale. Først med feste i denne tradisjonen kunne han framføre sin radikalt nye tanke om at fyrsten også må lære å handle grusomt, nådeløst og svikefullt. Skinners hovedpoeng er at enhver ”sosial eller lingvistisk innovasjon [...] tar form av en utvidelse eller kritikk av et eksisterende standpunkt eller prosjekt som

¹⁷⁵ Skinner: ”Rhetoric and Conceptual Change”, i *Finnish Yearbook of Political Thought* 3/1999, s. 65

allerede er konvensjonelt betinget og forstått”.¹⁷⁶ Slik jeg leser Skinner , kan han tilby en framgangsmåte for å beskrive akkurat *hvor* – innenfor en tekst eller en diskurs – innovasjon og forandring finner sted, og *hvordan* dette bidrar til å endre de eksisterende regler, konvensjoner, altså selve diskursens orden. Dette synes å være av avgjørende betydning for et teksthistorisk perspektiv på historiske tekster.

5. Teksthistorie og idéhistorie – en lesning av Hans Fredrik Dahls *De store ideologienes tid*

Jeg tror det er grunn til å gjøre det klart med en gang at det følgende ikke foregir å være noen intensiv lesning eller kritikk av Dahls bok.¹⁷⁷ Mitt utgangspunkt er tvert imot like snevert som det er konkret. Jeg vil med utgangspunkt i Dahls bok stille spørsmålet om idéhistorie *er, kan* være eller også *bør* være teksthistorie. Og jeg kan jo like godt avsløre med en gang at mine svar kommer til å bli nei, ja og ja. Samtidig bør jeg vel orientere om at jeg ikke er idéhistoriker, men germanist, så når jeg snakker om idéhistorie, dreier det seg i mindre grad om faget som institusjon enn om en måte å skrive historie – i dette tilfellet norsk historie – på.

Aller først skal jeg imidlertid nevne noen grunner til at idéhistorie *kan* være teksthistorie. For det første, har idéhistorie en klar tverrfaglig profil. Det finnes i dag verken gjenstander eller metoder som kan sies å *være idéhistoriske* i emfatisk forstand. Idéhistorien har i mange år tatt form av en formidling av europeiske tanker til bred norsk offentlighet.¹⁷⁸ Når idéhistorien nå vender seg mot det norske, mot norsk

¹⁷⁶ Skinner: “Conventions and the Understanding of Speech Acts”, i *The Philosophical Quarterly* 20/1970, s. 135.

¹⁷⁷ En utvidet versjon av disse argumentene, med flere eksempler finnes i essayet ”Idéhistoriens muligheter og begrensninger”, i *ARR-idéhistorisk tidsskrift* 3/2001, s. 76-81.

¹⁷⁸ Jf. Trond Berg Eriksen: “Hva kan idéhistorikere si om Norge som ingen andre kan?”, i *ARR* 4/1999, s. 34

historie, er det så godt som ingenting som ligger fast på forhånd. Det finnes så å si bare muligheter og så godt som ingen begrensninger.

Dernest har idéhistorien heller ikke på forhånd gitt forrang til på én bestemt forståelse av forholdet mellom språk og historie. Det hører følgelig med til idéhistoriens muligheter at gi den kan nærme seg det teksthistoriske felt på en annen – mindre fordomsfull – måte enn både historiefaget og litteraturvitenskapen. Fra et idéhistorisk perspektiv er tekstene noe mer enn historiske *kilder* – de er ikke først og fremst interessante i kraft av det de kan utsi om en bakenforliggende historisk virkelighet, men i kraft av sin egen oppbygning, logikk og semantikk. Samtidig er de ikke *autonome* i en litteraturvitenskapelig forstand, men inngår i et gjensidig vekselspill med den omkringliggende virkeligheten. Idéhistoriens tekster er vaklende og ustabile, de er åsted for erfaringer, handlinger og begivenheter, som på samme tid er språklige og historiske.

Begge disse to kjennetegnene ved idéhistorien skulle tilsi at den burde ha de beste forutsetninger for å realisere noen av teksthistoriens ambisjoner slik jeg har beskrevet dem her. Dette danner også utgangspunktet for mine kommentarer til Dahls bok.

Det gikk ikke lang tid etter utgivelsen før Dahl ble kritisert for at hans perspektiv på idéhistorien ikke bestod i annet enn at han følte seg ”fristilt fra de krav som finnes på i hans eget fagfelt, historie”, slik Sissel Myklebust formulerte det¹⁷⁹ – altså at idéhistorie for Dahl ikke var annet enn en mer slurvete, mindre etterrettelig form for historieskrivning. Dette er et helt annet inntrykk enn det jeg sitter igjen med. Det som slo meg, var tvert imot hvor fullspekket den er med idéhistoriske *markører* – som vitner om hardnakkede bestrebelser etter å skrive en historie som skiller seg fra de som har blitt forfattet fra historikerhånd. Problemet er altså etter mitt skjønn ikke at Dahl er uinteressert i

¹⁷⁹ Sissel Myklebust: ”Norsk idéhistorie – et forlagsindustrielt fenomen”, i *Prosa* 2/2001, s. 54.

idéhistoriens særegne muligheter for å framstille norsk historie, men at han leter etter dem på de gale stedene.

Dahl har valgt å definere idéhistoriens ut fra sin gjenstand – idéhistorie skal være *en historie om idéer*. Dette blir tydelig allerede i innledningen til boken der Dahl spør ”Hva er så en tanke, en ’idé’?”¹⁸⁰ – og lar svaret danne grunnlaget for de videre, relativt kortfattede refleksjonene omkring hva det er han nå gir seg i kast med. Hvis vi så går til bokens register, inneholder det ikke mindre enn ni begreper med forstavelsen ”idé-”: ”idédebatt, idéimport, idéklima, idékompleks, idéprofil, idéspredning, idéstrid, idéutvikling, idévandring”.¹⁸¹ Og i den første delen av boken får vi i tur og orden presentert ”nøytraliteten som idé”¹⁸², ”land som ideologi”¹⁸³ og ”syndikalismen som mentalitet”.¹⁸⁴ På denne måten kan Dahl sies å omdefinere mer tradisjonelt historiske – i betydningen historiefaglige – objekter og føye dem inn i *idéhistorien*.

Det sier seg selv at idéhistorien som en historie om idéer aldri kan bli en teksthistorie. Mens teksthistorien krever at vi skal oppholde oss ved tekstene, lese dem, analysere dem og fortolke dem, begynner Dahl straks å lete etter det som ligger bakenfor. På denne måten får tekstene aldri lov til selv å ta plass som *gjenstander* som avkrever oss som lesere grundighet, nøkternhet og objektivitet, men blir redusert til medier for transport og formidling av noe annet – av idéer.

Hvilke konsekvenser får dette for idéhistoriens framstilling av norsk historie? For å illustrere dette kan vi ta utgangspunkt i noe som kan sies å være en paradigmatisk passasje i Dahls bok. Om Norges vending mot vest skriver han mot slutten av boken:

¹⁸⁰ Hans Fredrik Dahl: *De store ideologienes tid*. Norsk idéhistorie. Bd. V, Oslo 2001, s. 10.

¹⁸¹ *Ibid.*, s. 450.

¹⁸² *Ibid.*, s. 28.

¹⁸³ *Ibid.*, s. 35.

¹⁸⁴ *Ibid.*, s. 47.

Men det lå også en positiv idémessig forestilling, en konkret visjon til grunn for den utvikling som nå i stor hast endret nordmenns tanker om hvor landet hørte til i verden. Denne idé var atlantehavspolitikken, tanken om at Norge hørte med i den krets av stater som hadde sine interesser bestemt av den geografiske plassering rundt det nordlige Atlantehavskysten. Idéen var opprinnelig formulert sommeren og høsten 1940 [...].¹⁸⁵

Og så videre. Med formuleringen ”en positiv idémessig forestilling” synes Dahl å ville insistere på at idéene – i dette tilfellet ”atlantehavspolitikken” som idé – *faktisk finnes*, som historiske objekter, som en type gjenstander som er idéhistoriens egne. Denne ”positive” idéen ligger videre under som et styrende prinsipp for en fortløpende endring av nordmenns tankesett. Å gjøre atlantehavspolitikken til en idé kan etter mitt skjønn best beskrives som en *idéalistisk reduksjon*. Atlantehavspolitikken kan – selv fra et idéhistorisk perspektiv – vanskelig være noe annet enn et uoverskuelig antall handlinger, utsagn, intensjoner, begivenheter, ønsker, forventninger osv – hvorav noen har blitt overlevert oss gjennom tekster, som igjen er av vidt forskjellig karakter. Selvfølgelig har disse noe felles, som f. eks. viser seg i hvilke begreper som dukker opp i de forskjellige tekstene og måtene de brukes på. Problemet er bare at så snart disse språklige fellestrekkene reduseres til en idé, blir både tekstene, begrepene, handlingene og begivenhetene borte. Og med dem menneskene, aktørene. Idéhistorien blir tekstløs og dermed *stemmeløs*. Personene opptrer utelukkende som merkelapper for idéer, som nok et lodd på vektskålen som får den idéhistoriske vekten til å tippe i den ene eller andre retning. Det som står tilbake, er noen bakenforliggende drivkrefter, utviklinger eller tendenser som blir tildelt oppgaven å forklare historien gang.

Dette betyr ikke at Hans Fredrik Dahl har skrevet en dårlig bok. Den er god å lese, inneholder mye for meg ny informasjon og er skrevet på en måte som aldri er mer empatisk og konkluderende enn at den

¹⁸⁵ Ibid., s. 397.

åpner for andre perspektiver. Og ikke minst inneholder den en hel rekke knagger som kommende studenter og forskere i norsk idéhistorie kan henge sine idéer og prosjekter på. Sånn sett er bokens største svakhet at den kunne vært så mye bedre – dersom Dahl hadde akseptert at idéhistoriens gjenstand aldri kan være noe annet enn tekstene og videre at det er *perspektivet*, ikke gjenstandene som kan borge for de særegent idéhistoriske mulighetene i møtet med norsk historie.

Det siste spørsmålet jeg skal stille i denne artikkelen kan sies å sette alt jeg har sagt ovenfor, om lesningen, om filologien, om språk og historie, tekst og kontekst, tekstualitet og historisitet og ikke minst om Koselleck, Foucault og Skinner som teksthistorikere på spill. Dahls bok går også nå fra å være en gjenstand for kritikk til å bli sannhetsvitne og følgesvenn. Det er den som skal danne utgangspunktet når jeg nå – som en konklusjon på denne artikkelen – vil stille spørsmålet om det kunne være mulig å forfatte en bok, til og med et bredt anlagt oversiktsverk, om norsk historie, som ikke skulle være en realhistorie eller en litteraturhistorie, men nettopp en *teksthistorie*.

Aller først vil jeg påpeke at det er mye som tyder på at Dahl og utgiverne selv har tenkt i disse baner. Spredt gjennom hele boken finnes utdrag fra sentrale idéhistoriske tekster, tekster som har *inntruffet som begivenheter* i norsk historie. Jeg skal bare nevne noen eksempler: ”Norge paa korsveien” er Eivind Berggravs innlegg i debatten om norsk nøytralitetspolitikk under første verdenskrig, som stod på trykk i *Kirke og kultur* i 1917; ”Føreren i kampen mot alt hykleri” er den første norske leksikonartikkel om Freud, skrevet av Dag Bryn i 1932 til *Konversasjonsleksikon Kringla Heimsins*; mens ”Vi skal skape en ny ret” fra 1947 og ”Landssvik og menneskerettigheter” fra 1948, publisert i tidsskriftet *Kontakt*, dokumenterer debatten mellom Torolf Elster og Johs. Andenæs om landssvikoppgjøret. Denne idéen om å bruke tekster som illustrasjoner fungerer godt, også i verket for øvrig.

Men tenk om det også hadde vært mulig å la boken handle om nettopp disse tekstene, slik at Dahl kunne si til sine lesere ”Se her! Se

hvordan Bergrav gjør nøytralitetsspørsmålet til et spørsmål om aktivitet eller passivitet, og hvordan han strever med å balansere disse opp mot hverandre! Se hvordan han knytter aktivitet til mandighet og viljesstyring og dermed aktualiserer en 2000 år gammel idéhistorisk tradisjon, samtidig som han tar avstand fra den!” Eller noe lignende. Man har med *Norsk idéhistorie* ønsket å utgi et praktverk som kunne ta plass i de tusen hjem – en for så vidt ærbar intensjon. Altså har man også vært opptatt at den skal være tilgjengelig, forståelig og i beste fall lettlest. På bakgrunn av dette kunne man spørre om det ikke ville øke, snarere enn minske tilgjengeligheten, dersom man forela leseren noen av de tekstene som framstillingen bygger på, om enn bare i kortere utdrag og sitater, for så å kunne si ”Se her!” Dette ville gitt boken en unik åpenhet og styrket bevisstheten om fortolkningens relative karakter – som ellers er noe av det første som ryker over bord når denne type verk skal skrives.

Fra utopien tilbake til virkeligheten: Ville det innenfor rammene av *Norsk idéhistorie* – slik den foreligger i dag – være mulig å gi tekstene og tekstarbeidet en mer framtrædende plass, både metodisk og i formidlingen? Slik jeg leser ham, gir Dahl oss et grunnlag – om enn litt tynt – til å svare positivt på dette spørsmålet. Dette gjør han idet han flere steder i boken synes å ville utforske nettopp denne teksthistoriske muligheten. Boken inneholder flere passasjer der tekstene og språket kommer til syne som høyst reelle, historiske størrelser – eller sagt på en annen måte: der språket ikke lenger bare er en *indikator for*, men også en *faktor i* de forløp og endringsprosesser som beskrives.

Det er nok ikke tilfeldig at to av disse passasjene finnes i framstillingen av okkupasjonstiden og rettsoppgjøret – der Dahl selv har stått for mye av grunnforskningen. ”I 1944 begynte en liten brosjyre å sirkulere blant nordmenn i Sverige,” åpner Dahl. ”Skriftet vakte stor oppmerksomhet i det norske flyktningemiljøet. Vinteren 1945 ble det også kjent i Norge, da det ble trykt i kommunistenes illegale avis *Alt for*

Norge i januarnummeret 1945.”¹⁸⁶ På denne måten etablerer Dahl med alle mulig tydelighet teksten som en begivenhet, som inntreffer på et gitt tidspunkt og innenfor en gitt offentlighet. Teksten det er snakk om, er Helge Krogs *6te kolonne*, forfattet under pseudonymet ”ingeniør A. Nordmann”. Krogs budskap – som Dahl gjengir med flere sitater – var at den norske motstandbevegelsen var blitt lurt av tyskerne til å hengi seg til åndskamp, når det de egentlig burde ha gjort, det som virkelig ville ha gitt tyskerne vanskeligheter, var å satse sabotasje og anslag mot den norske industrien.

Når Dahl lykkes så godt i framstille det sjokkerende og rent ut blasfemiske ved denne teksten, er det fordi han spiller den ut mot de konvensjoner som gjaldt for norske intellektuelle i eksil under okkupasjonen. Kritikkk mot motstandsledelsen var under ingen omstendigheter tillatt – om den var aldri så godt fundert og hensiktene var aldri så gode.

Men Dahl stopper ikke her. ”Leste man brosjyren nærmere,”¹⁸⁷ fortsetter han, kom også et annet betydningsnivå til syne. Det er forholdet til – eller rettere sagt bruddet med – konvensjonene som gjør det mulig for Dahl å nærme seg Krogs intensjon: hva han *mente å gjøre*. På tvers av tekstens hovedanliggende gir Krog en rekke eksempler på ”den åndelige kampens betydning og heroisme”, men han unnlater helt å nevne ”biskopenes, prestenes og menighetenes åndskamp”. Dette leser Dahl som et språklig indisium for at det egentlig var ”deres motstand han [...] hadde i tankene med sin kritikk”.¹⁸⁸ Dermed forflyttes teksten inn i annen kontekst, med andre konvensjoner, en annen diskurs, om man vil – nemlig kulturradikalismen. Og Dahl avslutter: ”Igjen var det kulturradikalismens klassiske

¹⁸⁶ Ibid., s. 279

¹⁸⁷ Ibid., s. 281.

¹⁸⁸ Ibid.

posisjoner som tegnet kartet, selv på dette området.”¹⁸⁹ Dette er etter mitt skjønn et eksempel på en god teksthistorisk lesning, som leser nært og nøyaktig, med blikk for flere nivåer i én og samme tekst, én og samme ytring, og som samtidig evner å spille tekst og kontekst ut mot hverandre på en måte som gjør begge til objekt for fortolkning. Teksten blir en handling og en begivenhet i ordenes egentlige forstand.

Så langt har jeg valgt å fokusere på de av Dahls lesestrategier som framhever tekstene som begivenheter og handlinger, altså som noe som inntreffer eller bryter inn i historien, og som i kraft av dette bruddet aktualiserer de diskursive regler eller lingvistiske konvensjoner som omgir dem. Jeg har altså i første rekke tatt i bruk begreper og tanker fra Skinner og Foucault når jeg prøvd å forstå hva Dahl gjør med de tekster han leser. Likevel ville jeg hevde at en teksthistorie som bare fokuserer på bruddene, på begivenheter og handlinger, ville være et prosjekt med store svakheter – det ville fokusere for mye på det *synkrone* og overse det *diakrone*. Det ville med andre ord overse de prosesser, sammenhenger og endringer som setter sitt preg på ethvert historisk forløp – det vil si mange av de elementer som forsøkes fastholdt av Koselleck og begrepshistorien.

Dette perspektivet danner inngangen til den andre av Dahls analyser som jeg vil trekke fram her – som nettopp tematiserer forholdet mellom brudd og kontinuitet. Okkupasjonstiden representerer et innsnitt i moderne norsk historie som *bryter* radikalt med det som ligger forut for og kommer etter den. Bruddflatene har ved første øyekast aldri vært renere, med NS-regimet på den ene siden og den moderne norske velferdsstaten på den andre. Som bl.a. Dahl har vist andre steder, er dette bare halve sannheten. På andre nivåer, fra andre perspektiver kan brudd bli til kontinuitet. Stedet for både å avlese og å gi en presis og nyansert beskrivelse av dette dialektiske forholdet mellom brudd og

¹⁸⁹ Ibid.

kontinuitet, er nettopp *språket*, i sin særegne historisitet, som både faktor og indiaktor, symptom og diagnose.

Som nøkkelbegreper i NS-ideologien nevner Dahl bl.a. ”fører”, ”rase”, ”folkefelleskap” og ”nasjonal solidaritet”. Sammen utgjorde de – sammen med en rekke andre – et språklig-ideologisk nettverk, der det enkelte begrep fikk betydning, legitimitet og gjennomslagskraft gjennom sine gjensidige relasjoner og anknytningspunkter med andre begreper innenfor samme nettverk. Begrepet om ”folkefellskap” blir f. eks. først virkningsfullt i kraft av sin forbindelse med et begrep som ”rase”. NS-ideologien lar seg dermed forstå som en *synkront* system av begreper.

Alle disse begrepene har imidlertid også en *diakron* dimensjon. Som språklige tegn kan de gjentas innenfor stadig nye kontekster og sammenhenger – dette gir dem en varighet som går på tvers av og som strekker seg ut over det synkrone systemet. Med belegg fra forskjellige tekster fra tiden etter 1945 kan Dahl vise hvordan begrepene ”folkefelleskap” og ”nasjonal solidaritet” bestod som honnørord – som, slik han skriver det, ”bare med ganske små terminologiske endringer ble selve hovedideen i etterkrigstiden”.¹⁹⁰ ”Fører” og ”rase” derimot endret fullstendig valør. Etter krigen var ”fører” blitt et skjellsord som ble brukt av norske politikere for å stemple og utdefinere politiske motstandere med overdrevne maktambisjoner – mens ”rase” ble forkastet av UNESCO som et ”uhensiktsmessig og uvitenskapelig begrep”.¹⁹¹ Med disse begrepshistoriske analysene demonstrerer Dahl til fulle hvordan man ved å kombinere synkrone og diakrone perspektiver kan gi konkrete og nyanserte fremstillinger av historisk endring, uten å henfalle til hegemoniske postulater om brudd eller kontinuitet.

Det er min påstand i denne siste delen av artikkelen at norsk idéhistorie både *kan* og *bør* skrives som en teksthistorie. Det finnes i ut-

¹⁹⁰ Ibid., s. 341.

¹⁹¹ Ibid., s. 342.

gangspunktet ingen begrensning på hva slags tekster, hva slags tekstsorter eller teksttyper, som kan leses ut fra et teksthistorisk perspektiv. Det teksthistorien imidlertid ikke kan tillate seg, er å la den historiske kildekritikken eller den litteraturvitenskapelige autonomiestetikken få for stor makt over arbeidet med tekstene. Tvert imot må enhver teksthistorisk framstilling fastholde tekstene som møtesteder, som krysningspunkter mellom språk og historie, der begivenheter utspiller seg, der det erfares og handles *i* og *med* språket. Dette kan igjen bare oppnås gjennom å gi selve tekstene og arbeidet med dem – altså lesningen – en fremtredende og samtidig utsatt plass i teksthistorisk forskning og formidling.

The Diachronicity of Text Norms. A Theory of Genre Formation and Change – illustrated with examples from the text history of Norwegian radio.¹⁹²

Wenche Vagle

*Speech genres are the drive belts from the
history of society to the history of language.*

(Bakhtin 1986:65)

If one – in the first year of the new millennium – were to conduct a popularity contest among terms and concepts from the humanities, an obvious candidate for a winner would be *discourse*. Since their formation as an interdisciplinary research field in the mid-1980s, *discourse studies* have steadily been growing and spreading to new areas. As of today, the umbrella of discourse studies covers a wide array of empirical as well as theoretical approaches to various socio-cultural research topics. One of the smaller fields of inquiry from which discourse studies are constituted is what could be called *genre studies* – the field to which the present article is a contribution. Like discourse studies generally, genre studies have experienced a clear increase in interest in terms of research activities and publications over the last 15 years or so – although the increase has perhaps not reached the extremely high level of discourse studies as a whole.

¹⁹² This article was originally presented as a paper at the 15th Nordic Conference on Media and Communication Research, which took place in August 2001 in Reykjavik.

One of the ways in which the growth of genre studies have manifested themselves is in their penetration into (and diffusion within) other areas of academic inquiry – such as education and teaching, micro-sociological research on institutional and professional settings, media studies¹⁹³ and journalism research. Another token of their increasing centrality is the diversity of knowledge interests that genre is being used for addressing – interests that fall into three groups. First, the genre approach is increasingly being used for *applied purposes* – such as improving the teaching of writing in schools or heightening the communicative skills of professional people. Second, genre is regularly appealed to as an *explanatory factor* – e.g. in the consideration of structuring agents “behind” various social processes, for instance the production and reception of mass media messages. Third, the genre concept is exploited for its *critical potential* – e.g. with the objective of raising awareness in genre as a major means within the social system for maintaining and transmitting suppressive ideologies.

The research field that I refer to as *genre studies* in this article is made up of three “schools” (cf. Berge & Ledin 2001):

- the American *New Rhetoric* movement (Miller 1984, Freedman & Medway (eds) 1994, Berkenkotter & Huckin 1995),
- the *Genre Analysis* direction (Swales 1990, Bhatia 1993, Frandsen et al 1997),

¹⁹³ As a matter of fact, the genre approach has a relatively long tradition within media studies – especially within film and television criticism. Early standard references include: Newcomb 1974, Neale 1980, Feuer 1982 and Altman 1987. What is most interesting about this tradition is that the *historical* perspective on genre has always been present and that the accentuation of the historicity of genres has been steadily growing. In fact, Rich Altman’s recent monograph, *Film/Genre* (1999), does not only provide a thorough analysis of the history of several American film genres. It also ventilates a number of theoretical claims regarding the evolution of genres generally.

- the Australian *Genre School* (Halliday 1990 [1978], Martin & Rothery 1980, Halliday & Hasan 1990 [1985]), Kress 1989 [1985], Ventola 1987, Reid 1987, Threadgold 1989, Martin 1992, Cope & Kalantzis (eds) 1993, Christie & Martin (eds) 1997).¹⁹⁴

Despite their differences in choice of areas for empirical application, as well as in methodological temperament (read: the level of formality in descriptive techniques), one is struck by the agreement in basic theoretical viewpoint that is manifested in the many research contributions from the three or four research “schools”. A clear sign of this agreement is the “obligatory” reference to Bakhtin’s classic article on “The problem of speech genres” (1992 [1986]).¹⁹⁵

Viewed from a historical perspective, the inquiry into matters of genre long preceded the formation of discourse and genre studies as distinct fields of research – dating, as it does, back to the writings of Aristotle. For centuries, the issue of genre used to be part of the traditional fields of rhetoric and literary criticism – and it still is. While acknowledging the important contributions of these fields to the understanding of genre, I shall – for the purpose of the present article – focus on the mentioned more recent text-linguistic oriented perspectives on genre, which contain few traces of the traditional essentialist conception of genre and the classical predilection for genre taxonomies and hierarchies that used to rule within literary criticism. Under the influence of the rise of pragmatics (Austin 1962, Searle 1969, Grice 1975, Levinson 1991 [1983]), the genre concept has undergone thorough rethinking – rethinking that has been summed up as a *linguistic-pragmatic turn*. (The concept has also persisted in its

¹⁹⁴ One might also mention a fourth direction that Berge & Ledin (2001) seem to have overlooked – an LSP (Language for Specific Purposes) direction that, for want of a better name, one might call the “the register/genre approach to professional texts” (Bazerman 1988, Bazerman & Paradise (eds) 1990; Gunnarsson 1993a; Gunnarsson 1993b; Gunnarsson & Bäcklund [eds] 1995; Gunnarsson, Linell & Nordberg [eds] 1997).

¹⁹⁵ The article was published in Russian in 1979, but originally written in 1953-54 (Berge & Ledin 2001:5).

traditional rhetorical-structuralist definition within the field of literary studies, but that is a different story.)¹⁹⁶

One of the features that distinguish the new pragmatic approaches to genre from the established literary tradition is the strong awareness that they display for the inherent historicity of genres and for their propensity to change. Genres are programmatically seen as inseparable from the times and cultures that fostered them. What is more, they are seen to be constantly changing in step with the evolution of the surrounding society. As a consequence, the manifestation of heteroglossic and hybrid generic structures in texts is regarded as the norm – not the aberrant case. Despite this insistence on the historical relativism of genres, most of the research contributions within the field have been carried out from a synchronic perspective – perhaps with the addition of some sketchy remarks on the history of the genre(s) under scrutiny (cf. for example Swales 1990:110ff). A revealing picture of the state of the art within genre studies would emerge if one sorted existing research contributions according to a four-celled classification table based on the two polar dimensions *empirical/theoretical* and *synchronic/diachronic* – the captions of the four cells being:

- empirical-synchronic,
- theoretical-synchronic,
- empirical-diachronic,

¹⁹⁶ Actually, the redefinition of the genre concept seems to have taken place simultaneously and more or less independently within various humanistic fields of inquiry – with ground-breaking tendencies appearing in the 1960s, confrontation and tension vis-à-vis the old essentialist-taxonomic genre concept marking the 1970s and the gathering of momentum leading to final breakthrough setting in during the 1980s. A brief list of the fields and directions involved would include: literary criticism, traditional rhetorical scholarship (academic writing), text studies in a wide sense, pedagogy (language skills & strategy studies, L1 writing/composition, English for Specific Purposes), mass media research (film and television criticism), cultural anthropology (Geertz 1993 [1975], 1983) and linguistics (sociolinguistics, systemic-functional grammar, quantitative studies of functional language varieties (see further Swales 1990:13ff, Bhatia 1993:1ff, Feuer 1990 [1987], Palmer 1991).

- theoretical-diachronic.

As the informed reader will have noticed, I have listed the four cells according to decreasing cell size – as the highly predictable outcome of the imagined sorting procedure would have it. The *empirical-synchronic* cell would no doubt attract an overwhelming majority of entries. The next cell, the *theoretical-synchronic* one, would also come out with a considerable number of entries. Since many of the international standard references have been mentioned already, let me in this context call attention to a small handful of *Nordic* contributions: Ongstad 1997, Ledin 1996 and Ledin 1999. Incidentally, the taxonomic endeavour is bound to meet with a certain resistance at this point, because many of the central research contributions combine empirical research interests with theoretical challenges (for example Ventola 1987, Swales 1990 and Bathia 1993). The third cell, the *empirical-diachronic* one, is considerably smaller than the preceding ones. Within a Nordic context, one could mention Berge 1991, Gunnarsson 1993a, Roksvold 1997, Ledin 1997a, 1997b & 2000, Lagerholm 1999 and Kankaanpää 2001).¹⁹⁷

When it comes to the last cell in the taxonomy, the *theoretical-diachronic* one, the size of the cell is further reduced. Actually, the cell is practically empty, since no comprehensive theory about the historical evolution of genres appears to exist – a fact that was pointed out with regret by several of the speakers taking part in the panel “The state of

¹⁹⁷ Within the neighbouring – and somewhat older – field of (quantitative) register studies (central reference: Biber 1991 [1988]), the interest in developmental issues seems to have been aroused somewhat earlier than in genre studies (for bibliographic information on the emergence of evolutionary questions within register studies, see Atkinson & Biber 1994:359f & 366f). As a result, the 1990s saw an upsurge in diachronic approaches to register – especially within the area of the English language. A number of recent studies have been published between the covers of the following two volumes: Rissanen, Ihalainen, Nevalainen & Taavitsainen (eds) 1992 and Nevalainen & Kahlas-Tarkka (eds) 1997.

Other research directions that have started to generate analyses of the historical development of genres are (media) sociology (Schudson 1994) and Conversation Analysis (Clayman & Heritage 2001, chapter 2).

the art for genre theory and genre studies” that was arranged in connection with a recent international conference on genre.¹⁹⁸ Naturally, the existing research literature contains scattered empirical observations and fragmentary theoretical reflections, as well as tentative interpretations of research findings, which, if taken together, yield beginning insight into the nature of genre-evolutionary processes and their origin in what has been called “a variety sources, internal and external” (Halliday 1993:109). Yet, the will to theorise throughout I have, in fact, only found in the writings of the Norwegian text linguist Kjell Lars Berge, to whose theory of text norm¹⁹⁹ evolution the present paper is devoted.

Allow me first to make a few more remarks on the international research literature. To no surprise, the clearest theoretical intention is to be found inside the Australian genre school and its mother discipline within linguistics, Systemic Functional Linguistics (SFL) (Lemke 1993 & 1995, Halliday 1993).²⁰⁰ This school of thought is actually radically different from both structuralist and generative language theories in that it maintains *a fundamentally evolutionary perspective on language*. It views language as constantly renewing itself in response to changes taking place within the socio-cultural environment. Furthermore, it understands variation and change in semiotic systems to set in from a

¹⁹⁸ The full details of the conference are as follows: “Genre 2001. Genres and discourses in education, work and cultural life: Encounters of academic disciplines on theories and practices” – an international, interdisciplinary conference, arranged in Oslo, May 13–16, 2001. The panellists were: Professor Vijay Bhatia (City University of Hong Kong), Professor Paul Hernadi (University of California, Santa Barbara), Professor Carolyn Miller (North Carolina State University), Associate Professor Paul Thibault (Università degli Studi di Venezia) and Professor Carol Berkenkotter (Michigan Technological University).

¹⁹⁹ Within the frames of Berge’s theory, *text norms* is used as a technical term with a somewhat broader semantic content than *genre*. In fact, *text norms* is a superordinate term that covers the two connotative strata referred to as *register* and *genre* within semiotic theories (cf. Barthes 1969:90ff, Ventola 1987, Martin 1992:493ff).

²⁰⁰ It could be mentioned in this context that the origins of the Australian genre school are mixed, including – in addition to SFL – theories and practices from pedagogy.

combination of system-internal and system-external sources. The limitation with this theory building, however, is that – despite its recognition of the *external* forces as the ultimate spurs to change – it concentrates almost exclusively on the so-called “internal forces” (i.e. what I prefer to call “semiosis-related *preconditions* of change”, see further Chapter 3.0 below). Characteristically, the little mention that exists of *pragmatic* driving forces tends to be linguistically and typographically downgraded – placed after dashes or within parentheses:

I am [...] talking about [...] written language – the forms of language that arise as a result of the change of medium (by a complex historical process that is based partly on the nature of the medium itself and partly on its functions in society) [my emphasis] (Halliday 1993:118).

There is yet another researcher affiliated with the sociosemiotic tradition that deserves to be mentioned in this context – namely, Norman Fairclough. Being a discourse analyst, his primary research interest lies with the role of discourse in society and the way that changes in discursive practices contribute to structural change on a societal level. In his empirical analyses, he focuses particularly on the rapid rearticulation of social identities and authority relations that marks the “late modern” age. Yet, since he is occupied with researching on-going processes of change in contemporary society and culture, his theoretical reflections and empirical observations often touch upon the narrower topic of genre evolution. In fact, his book from 1992, *Discourse and Social Change*, provides substantial input to the building of a theory of generic change. Still, Fairclough’s contribution is limited to *one*, out of several, problems that a comprehensive theory of text norm change needs to address – namely, the problem of norm structuration (see further Chapter 7.0). Working as he does from a Bakhtinian theory of intertextuality and a Foucault-inspired notion about the archaeology of discourse, he is particularly instructive to read on genre hybridisation processes and the heterogeneous constitution of new text norms out of

old genre elements. Furthermore, his observations – inspired by Gramsci’s theory of power as hegemony – on the lines of tension to be felt at the boundaries between the various generic elements fusing to form new mixed genres are helpful for the interpretation of the ideological implications of genre-evolutionary processes.

Lastly, I would like to mention the quickly growing field of diachronic register studies as an additional place to look for input to use when building a theory of text norm change. Admittedly, studies within this tradition are generally analytical-descriptive rather than explanatory, which means that there is little inquiry into pragmatic causes and forces. Nevertheless, if one inspects introductory sections and discussion/conclusion sections, one will normally find taken-for-granted hypotheses stating that register changes (whether changes affecting one particular register or changes in the *range* of registers in a society) come about in response to *social changes*. More specifically, it is often *changes in communicative needs and functions* that are pointed out as the most direct driving forces (Biber & Finegan 1988, 1992 & 1997; Biber & Hared 1994:183).

The purpose of the present article, then, is to present a theory of text norm evolution – thereby starting to fill the practically empty theoretical-diachronic cell within the field of genre studies. As mentioned, the theory that I shall present has originally been proposed by Berge (1990, 1992, 1993). We have just seen that the *internal* agents of change have attracted a certain amount of attention in the research literature lately. Having a hunch for blank spots, I shall therefore choose to focus on the *other* problems that a comprehensive theory of text norm evolution needs to address. What I shall have to say on the so-called internal forces of change is but a brief summary of existing theorizing (see Chapter 3 below).²⁰¹ Given the state of the art, the ideas

²⁰¹ For more detailed deliberations of this component of the theory, readers are referred to Lemke 1993, Lemke 1995, Halliday & Martin 1993).

to be presented should be read as beginning speculations, not as a conclusive theory.

To make the presentation of theory easier to understand, I have taken care to illustrate the various hypotheses with historically specific examples. Since my own empirical research is on the evolution of text norms on Norwegian radio, most of the examples are taken from this domain.²⁰²

It is true that theorising could be a goal in itself. Still, I hold the main objective – and yardstick – of a theory of genre formation and change to be the way in which it can aid empirical and diachronic genre investigations. As we saw in a preceding paragraph about diachronic register studies, hypotheses about the sources of uncovered text norm changes might be brought into play in an attempt *to explain* the findings. A different application of theory in empirical research is to treat it as a lens through which one is able to see more clearly “what is ‘really’ going on in the empirical universe under scrutiny”. The most important criteria by which to evaluate a theory of text norm evolution to be applied in this way are (a) that it should generate interesting research questions and hypotheses, (b) that it should support the identification of the “facts” that make up the particular norm formation and transformation process under scrutiny, and (c) that it should provide a perspective from which the relations between these “facts” come into view.

1.0 Desiderata

Before I present the theory, let me complete the set of desiderata that in my opinion a theory of text norm evolution should try to meet. The list also reflects the structure of the remaining part of the present essay.

²⁰² My analytical conjectures rest on a wide range of empirical observations taken from various sources, primary as well as secondary, which are listed in Appendix 1. Appendix 2 displays the schema of analysis that has guided my investigation. For details on methodical procedures, see Vagle (forthcoming).

In order to perform its functions in empirical research, the theory that I am looking for should consist of a coherent framework of hypotheses and concepts, preferably with operationalised definitions, which should explain what text norms *are* and address the following aspects of (text) norm evolution:

- Conditions of norm change,
- Modes and sources of norm formation and transformation,
- Norm innovation and causes of norm change,
- Ways of norm structuration and restructuration.

Regarding the last point but one, it is a common view that the external causes of norm formation and change lie outside the scope of a genre-evolution theory proper. This is because causation within the social realm is a very complex matter which would pose insurmountable problems of conceptualisation and research design (McQuail 1994:372) if it was to be addressed empirically. According to my mind, the theory should nevertheless provide indications on a general level about the kind of driving forces that are normally involved in processes of text norm change. As Fairclough (1992:85) has pointed out, the theory should also be linked to a theory of social and political change if it is to support investigations of text norm change within the wider context of cultural and social change.

2.0 The nature and functions of (text) norms

The first, and obvious, exigency that a theory of text norms must address is the *nature* of text norms. Berge's theory views norms, text norms included, as conventional "ways of doing" – more specifically: as "ways of meaning" – relative to cultures, time, social groups and situations. It presupposes that rational human communication is a goal-seeking activity. Text norms are seen as means, arisen out of situational needs, that rational and competent communicators use in order to conduct specific communicative tasks with the purpose of accomplishing

the constitutive goal(s) of the social field²⁰³ within which they are formulating their messages (Berge 1993).

The concept *social field*, which is taken from Bourdieu's sociology, is the technical term that Berge uses to refer to particular contexts of culture. An alternative term is *cultural domain*. Bourdieu's sociology defines society as a system of relations between actors and groups of actors. These relations constitute different spaces wherein the actors occupy specific positions according to the overall volume and composition of their capital. Capital has different forms – material or economic, cultural, social and symbolic. (In traditional sociology, sets of actors who occupy similar positions in social space are called *social classes*.) If a space becomes the arena of struggle and competition among actors or groups of actors over a common good or capital, it is constituted as a social field. There is also another condition that has to be met if a particular space is to count as a social field: There must exist evaluation criteria against which the actors assess conduct – whether their own conduct or the conduct of others (cf. Berge 1990:112ff; Bourdieu 1992:229ff).²⁰⁴

Depending on the perspective from which one looks at norms, they can be seen as fulfilling different kinds of functions. Seen from a cognitive perspective, they are models for perception, cognition, affection and action (including communicative action). As such, they structure experience as meaningful and condition human conduct,

²⁰³ Berge's theory is still taking shape. In a more recent version of the theory (Berge 1996:41ff), Berge distinguishes between social fields with clearly defined communicative goals on the one hand and more open, negotiable semiospheres on the other.

²⁰⁴ For those who are interested in tracing Berge's theoretical heritage, let me point out that his theory builds on Luhmann's norm theory (Luhmann 1986, 1990), Bourdieu's anthropology (1977, 1984), the cultural semiotic theory of the Tartu-Moscow school (Lotman 1990, Posner 1989), Bateson's socio-ecological theory (1985 [1954], 1987 [1972]) and Halliday's sociosemiotics (Halliday 1990 [1978]). Furthermore, it is inspired by a theory of aesthetic norms formulated by the Prague-School linguist Mukarovsky (central reference printed in 1970, but written in the mid-1930s) and the Russian Bakhtin School (central references: Voloshinov 1986 [1929] and Bakhtin 1986) (Berge 1990:51ff, Berge 1993).

evaluation, thought etc. Viewed from a semiotic perspective, they are means of signification and communication. Regarded from a societal perspective, norms appear to have various pragmatic functions. Exactly what these pragmatic functions and effects are, however, is an issue of dispute and demarcation in social theory. Yet, most sociological philosophies recognise that norms help to co-ordinate human interaction, to promote efficient exploitation of resources, to reduce the experience of complexity in social and physical surroundings and to sustain social structures. The pragmatic functions involved can be labelled: (1) co-ordination of conduct, (2) economisation of resources, (3) reduction of complexity and (4) conservation of society (Berge 1990:35ff).

Having defined text norms, let us proceed to look at the solutions that Berge's theory proposes regarding the remaining desiderata that a theory of text norms has to meet if it to explain the indisputable empirical fact that social norms – text norms included – tend to change over time. As my quick review of existing research literature has demonstrated, it is generally recognised that generic changes have a mixed background in *external* as well as in *internal* forces. Since the so-called “internal forces” amount to the *sine qua non* for changes in norms to occur, they stand out as the logical place to start.

3.0 Preconditions of norm change

Every norm changes by nature of the fact that it is constantly applied, and it must adjust itself to new circumstances which arise as a result of these new applications

(Mukarovsky 1970:31 [i.e. *printed* 1970, but *written* in the mid-1930s], cited from Berge 1990:56).

When Berge was originally formulating his theory around 1990, the theorists he turned to for fundamental ideas on norm change were the Prague school linguist Mukarovsky, who wrote in the 1930s, and the Russian scholar Bakhtin from the same epoch, whose philosophy has become known as the Bakhtin School – notably the essay on speech genres (Bakhtin 1986 [1953]) and the volume *Marxism and the Philosophy of Language* (1973),²⁰⁵ which is commonly attributed to Bakhtin's alter ego Volosinov (see Berge 1990:54ff). Also the researchers within the Australian Genre School writing on the dynamics of genre in the 1990s (Lemke 1993 & 1995, Halliday and Martin 1993) have exploited the Slavic for-a-long-time forgotten and belatedly resurrected treasure of ideas on the essentially *social* nature of language and genres – ideas about the way in which semiotic systems exist *in* and *through* actual communication and interaction taking place within the frames of immediate social situations and how this mode of existence gives rise to constant change.

The theorising of the 1990s could be summarized as follows: (1) Owing to their existence mode in the never-ending semiosis (to borrow a term from Peirce), semiotic systems are inherently unstable and

²⁰⁵ Originally published in Russian in 1930.

variable. (2) This synchronic variation opens up to diachronic change. Borrowing a concept from Wallace (1970), Lemke characterises the variability of social and cultural systems as “organised heterogeneity”. Rather than being homogeneous, such systems exhibit a fundamental internal *diversity*. More often than not, their subsystems present alternatives – whether complementary or conflicting sub-norms – which refer to social differences (Lemke 1993:246). Bakhtin’s concept of heteroglossia is a standard reference in the discussion of this point. To refer again to Lemke (1993:246):

In every community there co-exist different regional and social group dialects, different historical usages, different modes of speaking associated with interest groups, age-groups, genders, ideological point-of-view etc.

In the research literature, there is much speculation about social differences and the process of interpretation as preconditions for change. As semiotics has taught us, the relation between the expression and content planes of sign systems is conventional, founded on norms. For that reason, the relation itself is open to constant renegotiation as the systems are applied in situated use. Since there is hardly ever full agreement between the interactants’ incorporated norms, various (mis)understandings are liable to occur. This may in turn give rise to norm adjustments (Berge 1990:60ff).²⁰⁶

²⁰⁶The “misfit” between actors’ incorporated norm systems has a social background, of course. Members of society achieve competence in social practices through participation. Because people’s backgrounds vary, they will not have access to the same range of social situations – with the obvious result that they incorporate somewhat different sets of norm. In other words, knowledge on how to handle social situations is asymmetrically distributed among actors and groups of actors (cp Berge 1990:61ff). Such norm incongruence might take different forms. For one thing, actors might disagree on what norm to apply in a given situation. To take a familiar example from the institution of the family, parents might have different opinions on what norms to be guided by in a given child-parent conflict. Another type of norm incongruence comes about when actors *agree* on what norm to apply, but *disagree* on what situational choices to make from the particular norm system. In fact, occurrences of this kind of incompatible interpretations of what constitutes the “correct” application of the norm often derive from deep-rooted conflicts in

Thus, the generation of new norms is a possibility when alternative norms “collide in the unfolding of texts”, as one would put it using semiotic jargon (Berge 1990:58). The register and genre system that existed on Norwegian radio during the era of Very Old Radio (1925-33) provides a good example of an in-built norm variability that in time came to supply the medium with new idioms of talk. In these pioneering years of broadcasting, practically all of the radio’s verbal content was in monologue, delivered by reading from manuscript. The exceptions were certain items in children’s programmes and sports reportage productions – items that could not be fully scripted ahead of time owing to special circumstances such as the inevitable on-line production of commentary on unforeseeable events unfolding in real time and the participation of illiterate children. (After the coming of mobile production units in the mid-1930s and the embryonic start of the democratisation of the medium following the nationalisation in 1933, practically illiterate *adult* interviewees from the lower social classes were also allowed access to the microphone through the conscious use of the reportage interview.) As for young children and members of “underprivileged” classes, their repertoire of active generic means was often restricted to ordinary conversation, which meant that the only way that one could get them to express themselves verbally on the air was to approach them in the conversational mode (cf. Dahl 1999 [1975]: 88, 278). The rest is history, as they say. Over the decades, ordinary conversation has proved to be a very productive model of talk on the radio.

To sum up this chapter: norms exist in the form of actual practices resulting from processes of instantiation. Because of this ontology they

the culture between different varieties of the same norm system. Certain norms are heavily marked by this kind of built-in contradictions. To a Norwegian, the two written standards of Norwegian are evident examples of this type of cultural conflict. As is well-known, both these standards contain a multitude of orthographic as well as morphological “free” choices, and interpretations vary both on what choices to make in which situations and on what selections to combine in order to create internal stylistic coherence (Berge 1990:47).

are disposed for change, Since synchronic variability in concrete practices make for diachronic change they are open to change.

4.0 Modes and sources of norm formation and transformation

If a theory of text norm evolution is to have explanatory power, it must provide an answer to the question: How do (new) norms come about? Berge answers the question in the form of a typology that, on an abstract level, is supposed to exhaust the modes and sources of norm formation and transformation in human cultures. The typology consists of four different norm (trans)formation modes:

- *norm declaration* (also called *explicit norm prescription*)
- *norm incorporation* (also called *norm socialisation*)
- *functional norm constitution*
- *revolutionary norm constitution*.

In cases of *norm declaration*, norms are established by way of decrees. If a decree is to be accepted as a legitimate norm, it is required that the originator of the decree has the correct authority to issue norms for the social field in question. Institutions like Parliament and the school system are well-known norm originators. In modern Western cultures, *text* norms are seldom formed through norm declaration. During the classical period of normative stylistics in the 18th century, however, explicit prescription of text norms used to be quite common. Nowadays, it is not unusual for *linguistic* norms to be established by means of explicit declaration. The two official language standards in Norway, for example, are formally ratified by Parliament.²⁰⁷ Another Norwegian example of explicit prescription of *linguistic* norms is NRK's set of "language rules", which concern matters such as the choice between

²⁰⁷ There is another institution, Norsk språkråd (Eng. The Norwegian Language Council), which has the right and obligation to undertake the academic groundwork.

standard and non-standard forms in different kinds of broadcasting situations and the distribution of the two standards of Norwegian. The authorising body of the rules is NRK's board.

The second mode of norm formation, *norm incorporation*, refers to a kind of *norm drift* that is liable to take place when established norms are handed down from one generation to the next and also when incompetent participants are trying to acquire the knowledge and skills that are needed in order to be considered full members of a social field. In processes of socialisation and learning, youngsters and novices often create norm versions which are not identical to the traditional ones. So-called "tacit" knowledge is often subject to modification when passed on to new members. This type of norm transformation is probably very common. It is not possible to identify its external norm sources; the only norm source that exists is the conduct itself.

That social norms arise, change and expire in response to changes in their environment is even clearer with the third type of norm formation process, *functional norm constitution*. Functional norm constitution is a possibility whenever history brings about "new" situations (i.e. situations with a sufficient amount of novel components to be perceived of as "new"). When the situation is new so that existing norms in the culture are no longer adequate, the conduct of the participants is likely to be erratic and variable – before a fresh norm is constituted more or less spontaneously. As in norm incorporation, there is no norm source except for the conduct itself. In fact, functional norm constitution is the type of norm formation process that has the greatest relevance for studies of text norm evolution. To exemplify the kind of virgin situations which are liable to initiate processes of functional norm constitution, let me mention two specific socio-historical situations that I have treated in greater detail elsewhere: (1) the introduction of a new political and social order in Norway in 1814 and (2) the societal processes of industrialisation, urbanisation and modernisation that, in Norway, had their feeble start around 1850.

The forth and last norm formation type recognised by Berge's theory is *revolutionary norm constitution*. In cases of revolutionary norm constitution, the norm source is usually a particular individual, who deliberately forms an original norm in opposition to the existing ones. This type of norm formation process represents the romantic (and lay) idea of how norm changes come about. Indeed, the universe of belles-lettres in the romantic era exhibits a long list of great poets known for their originality and uniqueness: Charles Baudelaire, Lord Byron, Henrik Wergeland ... Within institutions, organisations and companies with a certain past there is usually a stock of anecdotes about influential people known to have renewed the group's ways of doing things. NRK is no exception. Among several Norwegian broadcasting journalists who have contributed to the reforming of the language of the air, my pick of a true revolutionary would be the sports reporter Bjørge Lillelien (1927–1987), who undoubtedly formed a new school of sports commentary in the late 1950s.

5.0 Norm innovation and causes of norm change

Berge's theory postulates that norm change is motivated rather than accidental. Therefore, the theory must seek for causes of norm change in the concrete discursive events where norms are actualised (Berge 1990:41). The question that it has to answer is the following: Under what kinds of conditions are norms or systems of norms inclined to change? The answer provided by the theory goes as follows: Norm change is a possibility whenever a new situation arises where the norm-specific codes of signification with correlated principles of co-ordination, economisation, conservation and complexity-reduction that used to be considered correct and goal-efficient in similar situations prove to be irrelevant to the communicative goals and functions of the new situation. In other words, norm change is a possibility when the evolution of society has brought the old system out of pace with its environment so that it no longer generates adequate, relevant and meaningful

texts capable of accomplishing the culturally defined communicative functions and goals. In such cases, conceptions of accepted behaviour and cognition – of rationality and normality – are transformed, and the legitimacy of existing norms are put under pressure. When it is no longer possible to “stretch” the old norm if the overarching principle of goal-oriented and goal-efficient communication is to be observed, the moment has come for norm innovation (op cit:44f; Berge 1993).

This answer generates a new question for the theory to deal with, namely: What is the nature of the external forces which are liable to give rise to such moments of potential norm innovation? The answer provided by Berge’s theory is that norm shifts are spurred by changes within the social field where the norms are operative. In their turn, changes in social fields can be brought about “from the inside” or “from the outside”. They are *either* caused by actions conducted inside the field itself *or* they derive from changes outside the field – for example, from structural changes affecting the political or economic system. Changes within a social field imply that the relations between actors and groups of actors are modified. Perhaps new groups come into existence, while old ones disappear. As a consequence of the rearrangement of relations, the norm system that used to generate adequate communication in the social field is no longer relevant for marking the altered relations obtaining between actors. If a failure to meet the adequacy-criteria occurs, it indicates that the correlation between norm, communicative function(s) and communicative goal(s) has been brought out of balance. Either one of two kinds of shifts has taken place:

- The communicative goal remains intact, but new communicative functions have been (or are in the process of being) qualified within the social field.
- The goal itself has changed.

If the goal is radically changed or totally new, it implies that a new social field has taken shape. In both types of situations, the structure of

the communicative means – the text norm or genre – will be forced to change (Berge 1990:115ff).

The premise on which the hypotheses presented above rest is that there exists a causal relationship between social fields, norm systems and actual discourses. Although the direction of causation goes primarily from the social fields, through the norm systems to the actual discourses, the relationship is actually dialectic with a feedback arrow pointing in the opposite direction (*loc cit*).

Causation within the social realm is seldom an uncomplicated relation between a singular cause and a particular effect. More often than not, the cause is complex involving several links that together form the causal chain. In addition to the ultimate cause – “changes within the social field” – Berge’s theory recognises different types of lower-order causes situated “closer to the effect”, as it were. These types of causes roughly correspond to the four modes of norm (trans)formation described above: (1) norm declaration, (2) norm incorporation, (3) functional norm constitution and (4) revolutionary norm constitution.

To studies of generic innovation and change, cause-types (3) and (4) are the most relevant, but let us look at the different types in the above order. Although cause-type (1) is not very likely to occur with text norms, there is the theoretical possibility of a particular actor using her power and institutional authority to prescribe a new norm. If the norm is accepted by the group of actors for whom it is meant and taken into use, the ensuing norm change would be the result of norm declaration. Instances of cause-type (2), normative changes resulting from “felicitous misunderstandings” occurring in the transference of norms from competent actors to not-yet-competent actors, are much more common, as pointed out above.

For the third mode of norm formation, functional norm constitution, Berge’s theory identifies two different types of causes: norm conflicts among actors (= cause-type 3a) and radical social change (=

cause-type 3b). In 3a-situations of norm conflict, different actors or groups of actors disagree on the interpretation of either the norm system, or the functions and goals of the activity or else certain aspects of the social field. In their turn, norm conflicts derive from lines of tension in society – social disparities, class oppositions, competence disputes among different professions etc. In type 3b-situations of radical social change, new situation types have come about for which no norm system exists. Thus, new goals, new functions and new norms need to be constituted. The emergence of new situation types might, but need not, be the result of larger-scale revolutions affecting the pillars of society (Berge 1990:46ff).

With cause-type (4), revolutionary norm constitution, the direct source of the changed norm is an identifiable actor who – by virtue of her prominent position in relation to the other actors within the field – is able to make independent interpretations of what the goal and functions of the field-specific activity should be. Moreover, she manages to pass that reinterpretation on to fellow members of the group (Berge 1990:15).

In actual socio-historical situations, these types of causes frequently occur in combination (Berge 1990:48). Furthermore, it is important to note that instances of norm violation in themselves are not sufficient for norm change to take place. Norm transgressions only lead to norm change if they are sanctioned as legitimate by the correct authority and/or accepted and taken up by the other actors within the social field (Berge 1990:109).

So far, we have examined the different types of causes of norm change from a structural point of view. Let us shift to the “from-within” perspective of actors taking part in concrete discursive events where processes of norm change are being articulated. Although actors generally reproduce norm systems in which they are competent, they are sometimes – under certain perceptions of the situation – liable to breach existing norms. Given the time and volition to reflect on them, how

would norm-violating actors perceive of their grounds for transgressing existing norm? Fairclough (1992:96) suggests that the immediate origins and motivations of norm innovation lie in the problems and dilemmas that face actors in new situations for which meaning-making means have not been conventionalised. The problems and dilemmas are usually rooted in contradictions between old and new (or emergent) interpretations of social relations. One of Fairclough's examples is the contradiction between the traditional gendered subject positions into which people born before, say, 1960 were socialised and the new gender relations that have evolved since then. When the old norms no longer match the new relations, actors have to find new ways of expressing themselves – if they are to avoid the don Quixote effect. Suggestions on a general level on how they go about creating new text structures will be the topic of Chapter 7.

Theory expositions have a tendency to be rather dry. In the coming chapter, I shall therefore try to bring some life into the theoretical skeleton presented above by applying the hypotheses on the text history of Norwegian radio.

5.1 The text history of Norwegian radio as case

In the introduction, I stated that I would try to illustrate the explanatory power of Berge's theory with examples of authentic genre evolutionary processes. As we have just seen, Berge's theory comprises a whole set of alternative hypotheses which, when combined in different ways, are meant to clarify the *kernel* part of the causal structure underlying empirical instances of norm change – i.e. the part of the causal structure related to the formation or transformation of communicative goals and functions. (Recall that the theory also recognises the possible presence of *extra-communicative* factors contributing to norm change – factors to which we shall turn in the next chapter.) Given the format of the present paper, the complexity of Berge's proposition prevents me from attempting to exemplify the full range of norm change situations

indicated by the theory. Using the evolution of the radio’s genre system for illustration, all I can do within this format is to provide a rough analysis that demonstrates the gist of the theory. One of the obvious restrictions that follow from my strategy is that any *particular* genre-evolutionary process is not likely to manifest occurrences of *all* the various norm innovation situations foreseen by the theory.

The table below, which displays a periodisation of the history of Norwegian radio broadcasting, might serve as a first orientation about the empirical universe that we are about to enter:

Table 1: Periodisation of the history of Norwegian radio broadcasting:

VERY OLD RADIO (1925-33)	
OLD RADIO	PHASE 1 (1933-40)
	PHASE 2 (1945-50)
	PHASE 3 (1950-60)
	PHASE 4 (1960-68)
NEO-OLD RADIO (1968-1982)	
TRANSITION (1982-1993)	
NEW RADIO (1993 onwards)	

In the case of the text history of Norwegian radio, the primary goal-driven machinery of change can be difficult to get hold of – for two obvious reasons. The first reason is that the radio remained a largely *reproductive* medium for many decades after the opening of the first radio service in 1925. The second reason is that the radio’s generic evolution has been a continuous and rather slow process with utterly few marked interruptions. What happened in the early years of broadcasting in Norway (1925–33, an era that I refer to as Very Old Radio) is that the new medium took over a number of *already established* communicative goals and functions with correlated generic means from the

surrounding culture. Although the transference to the new medium induced certain changes in the *structure* of the genres (as we shall see in the next chapter), *their goals and functions remained intact*. During the long and surprisingly stable period of Old Radio (1933–1968), the radio’s genre system experienced continuous growth, which took place mainly through the incorporation of new formats adopted from other West European broadcasting systems, but also through genre differentiation processes. If we widen the historical scope so as to include the eras of Neo-Old Radio (1968–82), Transition (1982–93) and New Radio (1993 onwards) and focus on the level of communicative goals and functions, what we will see is a gradual shift in *the weighting* of the four major communicative goals that Norwegian radio has been addressing since its beginning, i.e. the goals of enlightenment, education, information and entertainment.²⁰⁸ Putting the goal of enlightenment first reflects the original order of importance defined by the first broadcasting charter. To make a long story short, the end product of the shift in weighting between the four goals is that this order has been reversed. In addition, the communicative goals of enlightenment, information and entertainment have undergone notable *functional* redefinitions at particular stages in the medium’s history.

While focusing on the two monopoly periods,²⁰⁹ let us take a look at the step-wise alteration in weighting and the functional modernisation that affected the communicative goals of enlightenment and information. On the level of ideology or programming policy, the development can be described as a shift away *from* the classic bourgeoisie top-down

²⁰⁸ For the purpose of the present generalisation, I disregard the war period when Norway was under German Occupation (April 1940 till May -45). This is because the normal genre system was suspended during those years. In this period, both the Oslo and the London branches of the NRK – operated by die Wehrmacht/the Norwegian Nazi Party and the BBC respectively – for a large part addressed special war-related communicative goals and functions (see further Dahl 1999 [1978]: 199ff).

²⁰⁹ That is: (1) the pioneering years of regional private broadcasting monopolies (1925–33) and (2) the age of the nation-wide State-owned NRK monopoly (1933–81).

enlightenment philosophy of the 1920s with its goal of disseminating highbrow culture and spiritual values so as to raise the cultural and moral standards in the population, *through* the State-paternalistic and beginning democratic version of this philosophy which dominated in the 30s and 40s *to* the emergence, breakthrough and heyday of the *political* enlightenment project of “creating informed citizens” that took place in the 50s, 60s and 70s. On the plane of generic means, this shift in overarching ideology was articulated first and foremost through a conspicuous increase in the use of the reportage and various news formats, as well as in the growth of interactional genres (notably the interview, the “enlightenment conversation”, the debate and the discussion) – all to the detriment of traditional genres and art forms such as talks,²¹⁰ academic lectures, causeries, formal speeches, concerts, operas, theatre performances, literary genres etc. (In passing it is worth noting that all these genres remained on the programme until the eventual coming of the audience and market populism ideology in the 80s and 90s when even more dramatic generic changes set in.) On the plane of referential content, the modernisation was manifested in the increasing accent that was put on news and actuality, including foreign affairs and politically controversial issues, as well as on social questions and practically useful information – while the original emphasis on culture-historical, aesthetic and academic topics dropped.

As noted above, the long lines in the evolutionary path of the radio’s text history display a remarkable continuity – when viewed from a bird’s perspective as I did above. On closer inspection, though, one will notice that the *pace* of the process is conspicuously higher at certain times in history and that these times coincide with the three or four “moments” of restructuration within the Norwegian broadcasting field. This is a finding that is in keeping with Berge’s theory, according to which genre innovations are provoked by changes within the social field where the norm system is operative, more precisely: by altered

²¹⁰ In Norwegian: *foredrag*.

relations holding between the actors or groups of actors within the field. As for the Norwegian broadcasting field, a list of the restructurations that it has undergone would contain roughly the following stages:

- *1933*: Nationalisation and constitution of a nationwide public-service monopoly (the NRK), which – although controlled by the state in matters concerning organisation and finance – is fairly independent in its programming.
- *1935–1940*: Large extensions in the medium’s audience. Radio broadcasting becomes a mass medium with networks in all parts of the country, and the radio receiver becomes an ordinary household commodity spreading “downward” in society to the lower social classes.
- *1950–1960*: The first arrival of other broadcasting channels competing partly on the same market – NRK’s television channel, foreign youth-oriented radio channels (Radio Lux, Radio Mercur, SR Channel 3) and Swedish television in certain parts of the country.
- *1982–1993*: The end of NRK’s privileged monopoly situation. Sweeping structural changes within the broadcasting field (new distribution technologies, legislative reregulation, privatisation, decentralisation, internationalisation/ Americanisation, commercialisation) – leading eventually to the modern mixed-structure, open-market environment with competition between a high number of broadcasting channels (radio as well as television).

Let us examine some of the innovations within the radio’s genre inventory having derived their origin from these restructurations of the broadcasting field. The breakthrough of *the reportage interview* in the mid-1930s is a good example of a generic modernisation that can be traced back to the first two restructurations on this list. With the novel state authority and the radio’s spread to new listener groups, the wireless could not remain a medium for *one* particular social group – the urban bourgeoisie – if it was to uphold legitimacy. This is one of the

reasons why NRK's enlightenment project came to comprise *both* an elitist component based on urban bourgeoisie values *and* an egalitarian component based on practical, down-to-earth values (Syvertsen 1992:37ff & 95). According to the novel philosophy, the cultural obligation of broadcasting was not only to bring impulses from the elites to the general population, but also to convey impulses *from* the people *to* the people and *from* the people *to* the upper-middle classes (cf. Dahl 1991:60; Syvertsen 1992:48f). This reformed ideology created a problem for NRK's so-called "program secretaries" since the new members of society that it required them to bring to the microphone (fishermen, farmers, blue-collar workers in the industries, housewives without academic education, etc) simply lacked competence in the rather formal genres that the medium so far had made use of for delegating the word – genres such as the talk, the lecture, the causerie and the speech. As we see, a moment of potential text norm innovation had occurred. A new generic means was needed if the revised communicative goal was to be fulfilled. As it so happens, the mid-1930s was also the time when a new professional group – the journalists – started to get attracted to the medium. One of the new material-gathering methods and presentational forms that the journalists brought with them was *the journalistic interview* – an eminent means for getting the voices of speakers lacking experience in public oratory out on the air (cp. Nordberg 1998:148).

The remarkable growth in entertainment genres that took place in the 1950s is another development that was brought about by the restructurations of the broadcasting field dating from the 1930s. That the effect on the genre system was delayed for a decade or so was due to World War II and the post-war restoration period, comprising the rebuilding of Northern Norway. Not only did the broadcasting network in Northern Norway need to be resurrected. Because of the German's massive confiscation of radio receivers in 1941, people also needed to purchase new sets in order to tune in again.

It is the fate of some creations on earth that their “big brothers” are born at later points in time than themselves. Perhaps this is the rule rather than the exception on the mass media arena. In any case, the social field of Norwegian broadcasting was radically restructured with the coming of a new *televised* nationwide broadcasting channel in 1960. Actually, there is sound reason to argue that 1960 – *not* 1982 – is the year when the antiquated “one-channel society” became history. With the implementation of a television channel into the existing broadcasting structure, the monopoly situation was *de facto* over. Slowly, but steadily, the growing competition from television forced the radio to redefine its communicative goals and functions, as well as to create new generic means through which to realise its reformed communicative objectives. In a situation where the young audiovisual *parvenu* stole, not only large shares of the audience, but also many of the established generic means from its mother medium, the radio had to find new niches on the market if it was to retain a mission and an audience at all.

Listener habits started to change in the 1960s – not only because of the competition from television, but also because of the spreading in the population of portable radio receivers and car radios enabling listening in hitherto unthinkable situations. (This is a historical development, which, because it originated from the invention of the transistor in the 1950s, comes under the “technology” extra-communicative change factor to be treated in the next chapter.) Listening to the radio was increasingly becoming a distracted, secondary activity – and the radio a companion by which to be entertained while doing the dishes, driving to work or spending leisure time on the beach with friends. The 1960s saw the definitive breakthrough of a new listener orientation, which had started to emerge in the 1950s with listener surveys, listener activation strategies, letterbox programmes, etc. The NRK planned and carried out a listener-friendly programming reform, which had the intended effect of increasing the number of programmes made for “easy listening” – notably magazines composed of a variety of short items with different

generic structures (presenter talk, records, reportage items, interviews, phone-in segments, etc).

The radio's adaptation to the new situation critically involved stepping-up the pace in the reversal affecting the order of importance of the four traditional communicative goals – with information and entertainment getting into the lead. Furthermore, the communicative goals and functions were once again redefined. The announcement service, which made use of the traditional informational genre of the *announcement* (in Norwegian: *melding*), went through incessant rationalisations throughout the 1960s and 1970s, whereas news and actuality broadcasts – with heightened weight on immediacy, actuality, variation and pointedness – started on a never-ending climbing trend. A new informational function was taken on – that of providing *consumer information* – a function that was to keep growing in importance ever after.

As for the growing emphasis on entertainment, it was expressed not only in an escalation of entertainment programmes proper, but also in the adding of entertaining elements to genres serving mainly other communicative objectives – a development which was to keep gathering momentum within a broad range of media. The magazine-formatted reportage-items/studio-entertainment/light-music hybrids that appeared in the mid-1960s were probably the clearest manifestations of the new functional mixture of information and entertainment – to be known later as “infotainment”.

But the old corpse is not dead. The traditional obligation of providing enlightenment for the general public is still upheld, albeit in a modernised version. What happened to the enlightenment programmes in the 1960s was that they grew increasingly more oriented towards *contemporary issues* – health, social issues (such as professional care-taking, immigration, foreign workers, etc), juridical questions, environmental topics, the exploitation of natural resources and, as we are approaching the 1980s, media issues.

In the table above, I have chosen to regard the years 1960–68 as the last phase of the Old Radio era, while naming the 1968–82 era “Neo-Old Radio” – thus emphasising its connection backwards in history. I use the labels Transition (1982–93) and New Radio (1993 onwards) about the last two eras of the radio’s history. Thus, I adhere to what has become common practice within research on Nordic broadcasting. This should be a labelling scheme that speaks for itself. It has been well documented in previous research that the 1980s and early 1990s saw a continuous process of dramatic restructuring within the Norwegian broadcasting field, a process of change that was largely caused by radical shifts in the political, economic and cultural climate of Norwegian society. The format of the present paper prevents me from going into this development in any detail. To make a long story short, the eventual arrival of an open market situation with full competition led to the establishment of a broad variety of profiled channels aimed at more or less specific segments of the audience (both commercial, public-service and non-profit private channels) and a general turn towards the American, formatted, commercial type of radio with its programme policies geared towards its audience and market.

Today the radio has become omnipresent in society and everyday life. It is used as a personal companion or as a sound-carpet floating along with peoples’ daily rhythms in their private homes, at their work places, in public places, wherever. We now see the definitive breakthrough of the ideologies of populism and consumerism with focus on common-sensical views and values, everyday life, individualism, as well as on life styles and personal tastes.

In this situation, the goal that counts for most of the channels is to attract large audiences – so as to attract advertisers and make profit (in the commercial sector) or ensure continued legitimacy, financing and existence (in the public-service sector). (An exception has to be made for NRK’s cultural alibi, P2, which is a low-rating public-service channel upholding the Neo-Old Radio tradition, and also for the small

radios in the dwindling, but still existing, non-commercial private sector where one can still find *community radios* from the Transition period, as well as *ideological radios* representing various organisations, voluntary associations or interest groups.)

In trying to identify the measures through which the various radio channels seek to accomplish the perlocutionary goal of capturing listeners, let us look once more at the level of communicative goals and functions – as embodied in the channels’ programming output. Not surprisingly, what we see is a new round of reshuffling along the imagined vector of the four classic communicative goals of Western European broadcasting – combined with a new cycle of functional transformation. What is more and ostensibly *new* (!) to the history of Norwegian radio broadcasting, we see an innovation which, in fact, amounts to the constitution of a totally *new communicative goal*, a goal which affects the *relational* dimension of communication rather than the referential.

As a matter of fact, it is also relevant to examine the *structural* level of the radio’s programming in order to identify the medium’s new strategies for getting listeners. A most conspicuous generic innovation that the channel differentiation and the novel patterns of radio consumption gave rise to was the *extended block or flow format* with its specialisation in relation to output and audiences. Since flow-structured programming is built out of a continuous flow of short, self-contained segments, its dramaturgy is especially low-attention-demanding. A characteristic function of this dramaturgy, which is really a further development of the magazine format, is that it enables listeners to “come and go” as they please in pace with their *primary* activities.

Let us take a look at the reshuffling of the traditional communicative goals that was provoked at this stage in the radio’s history. What we see is a development towards *more* and *different* information and entertainment – coupled with *less* education and enlightenment. Regarding the function of information, there are two blatant develop-

ments that deserve to be pointed out: (1) the amount of consumer and service information rises, and (2) the journalistic “news paradigm”, which started to creep into the medium in the mid-1930s, reaches a level at which it permeates all programming areas. At this stage, also cultural topics are increasingly being covered from the angle of actuality. As the editors of *NotaBene* (the culture magazine of the “old” NRK P2’s) stated in 1985, “we attempt to transform culture material into news”.

While traditional enlightenment material was becoming *information*, one of the bastions of the radio’s *informational* content types was becoming *entertainment*. I am referring to the weather forecasts. In fact, what has taken place in this genre is a *differentiation process* whereby the formerly uniformly structured weather *report* with its monological voice, telegram-styled syntax and characteristic prosody, while maintaining its original structure, has also taken on a new conversational, interactional form where the information on the weather is animated by cosy chatting between the meteorologist and the studio host.

When it comes to the goal of entertainment generally, what we witness is an intensification of the tendency that started in the 1960s whereby this goal is penetrating increasingly deeper into practically the entire range of the radio’s output. On most channels, one will never have to wait for more than a minute or two for the next popular-music record, the next competition item, the next phone-in chat or the next reportage segment reporting from some petty happening involving a lamb with five legs or a warm-air balloon approaching a church spire.

While the domain of entertainment has expanded far beyond its former limits, the domain of *enlightenment* has been reduced correspondingly. The formerly so glorious mission of enlightenment is now deferred to low-rating niche channels – where it is relegated to rather unfavourable time-slots on the schedule. As we saw earlier on, the scope of enlightenment issues was broadened in the 1960s so as to

include contemporary issues. What happens at this stage is a further levelling whereby also intimate, sensitive and taboo-ridden issues such as psychiatric conditions, suicide, child abuse, violence to women, prostitution, mobbing, etc are incorporated into the enlightenment project. In this connection, it is interesting to note that the era of New Radio actually *also* saw the return of the original enlightenment obligations. In 1993, the flagship of enlightenment, the *academic talk*, starts to sail again – after having been put on shore in connection with the radio reform in the 1960s.

I mentioned above that the Transition and New Radio eras actually saw the constitution of a *new* communicative goal affecting the relational dimension of communication. To broadcasters within a competitive environment, channel loyalty is very important. American radio has taught the world that one of the most effective measures of ensuring channel loyalty is to create a kind of personally charged relationship between the station and its listeners. In communication, human beings relate the most directly to their human counterpart(s) in the communicative event – *not* to unresponsive, inanimate entities like political parties or radio stations. Therefore, the obvious way to build a personally charged relationship between a station and its listeners is to make use of profiled radio presenters who identify with the channel's target group and appear on the air with easily recognizable, individualised styles, so that their regular listeners start feeling that they know them. Rather than talking *to* her audience from the electronic pulpit, as in the old days, the radio presenter should talk *with* every single soul who has tuned in. In this situation, it has become a communicative goal to get the listeners to feel “personally” involved with the persona of the programme host. To a large extent, the communicative functions and semiotic means that have been taken into use with the purpose of accomplishing this new goal have been adopted from the domain of symmetric, personal and intimate relations. The means notably include a cheerful tone of voice and ample use of the direct address form *you* (Norwegian: *du*).

Rome was not built in a day. The new communicative goal with correlated functions and means had actually been in the shaping since the 1950s before it finally “came out” in the beginning of the 1980s, provoked by the new media situation. Traditionally, the relationship between broadcasters and audiences was authoritative, distant and asymmetric – encoded in a careful deployment of polite and respectful address forms, notably the distancing 3rd-person-mention form (“the listeners”). In the 1930s, the NRK’s stance to its listeners was outright paternalistic and didactic, before the “schoolmaster” voice started to get toned down in the 1950s and a respectful *friendliness* crept into the voices of the family show hosts. In fact, the 1950s was the time when the *awareness* of the medium’s possibility of creating a quasi-personal relationship with its listeners became known to the radio’s editorial staff, but the Chief of Programming of the time, Kaare Fostervoll, did not consider the American style suitable for Norwegian broadcasting. There was *one* area of programming, though, where strategies of simulated interaction involving the use of imperatives, interrogatives and direct *you*-addresses (Norwegian: *du*) emerged already in the 1950s, and that was the area of programming directed at children and youth, which incidentally represents the ordinary centre of text norm innovations in Norwegian broadcasting. That the new communicative goal should have started to emerge within this area of programming at this point in time comes as no surprise. It was in relation to the younger generations that the competition from other channels first began – actually already in the 1950s with the establishment of Radio Luxembourg and Radio Mercur.

As indicated in Chapter 5.0 on “Norm innovation and causes to norm change”, an *exhaustive* analysis of a genre-evolutionary process, i.e., an analysis that has the ambition of *fully* explaining the identified patterns of generic change and stability, should strive to relate the described genre-evolutionary process to the ultimate change source, namely structural changes within the surrounding culture and society. Since this would lead too far for the purpose of the present analytical

survey, I shall not endeavour to do so in this context. The only measure that I shall take in this direction is to contrast the periodisation that I have established for the history of Norwegian radio with a widely accepted periodisation of Norwegian 20th century history taken from a muchused text book on the subject – Berge Furre's *Norsk historie 1905–1990* (1996). It is no doubt more than a coincidence that the periods of the two different periodisation schemes match each other almost perfectly.

Table 2: The history of Norwegian radio broadcasting correlated with the general history of Norway

The history of Norwegian radio broadcasting		The general history of Norway in the 20th century
		“The new work day” & world war I (1900–20)
	VERY OLD RADIO (1925-33)	The interwar period I: Social crisis and splitting forces (1920–35)
OLD RADIO	PHASE 1 (1933-40)	The interwar period II: Towards a new social order – the dawn of the welfare society (1935–40)
	WAR “PARENTHESIS”	The German occupation (1940–45)
	PHASE 2 (1945-50)	The restoration (1945–52)
	PHASE 3 (1950-60)	The social-democratic order I: Growth & hope (1952–61)
	PHASE 4 (1960-68)	The social-democratic order II: Growth & protest (1961–73)
	NEO-OLD RADIO (1968-1982)	The oil age and the crisis years (1973–81)
	TRANSITION (1982-1993)	Back to the market (1982–93)
	NEW RADIO (1993 onwards)	Post-modern society (?) (1993 onwards)

After this relatively long, but still incomplete, analysis of generic changes in the text history of Norwegian radio driven by the communicative-goal-related change mechanism, let us turn to the extra-communicative agents of change that the theory – as presented above – has not yet accounted for.

6.0 Extra-communicative factors contributing to norm change²¹¹

As we have seen, Berge explains radical norm change as a function of the correlation between norms, communicative functions and goals and social fields. Yet, he also acknowledges that extra-communicative factors might contribute to the nature and tempo of norm change processes. In studies of actual text norm evolution, these factors must also be identified and included if the processes of norm change under scrutiny are to be fully understood.

Without claiming to present an exhaustive list, Berge (1990:155) directs the reader's attention to five factors that are regularly involved in processes of text norm change:

- Change of medium²¹²
- Developments in technology

²¹¹ The thoughts that Berge presents on extra-communicative agents of are rather sketchy. Since I find this part of the theory to be highly relevant to genre-evolutionary processes, I have supplemented it with my own observations and examples.

²¹² *Medium* is a central, and complex, concept in discourse and communication theories. Since the mediation of messages involves carriers of various kinds, I consider it as a layered entity consisting of: (1) physical and perceptual layers (sound or light waves and perceptual qualities connected to the human perceptual-cognitive apparatus), (2) semiotic layers (to be further dissected in the next sentence), and (3) technical and technological layers facilitating the transgression of spatial and temporal barriers (e.g. writing, print media and broadcast media). (Technical and technological layers might, but need not, be involved in processes of communication). Among semiotic vehicles, *texts* have an outstanding position – together with their underlying codes of signification (e.g. language and text norms).

- The senders' conscious adjustment to the norms, situations and desires of their audiences
- The social backgrounds of the communicators
- The content of the discourse.

In actual processes of norm change, the mentioned factors might be working either in isolation or in combination with one or more of the other factors.

6.1 Change of medium

Let us look at the five factors in turn. Change of medium is a factor that has attracted much attention in the research literature. The primordial example is the shift from orality to literacy in Western cultures, which has been studied from a variety of academic viewpoints (e.g. Havelock 1963, Goody 1968, Ong 1990 [1982]). It has been confirmed beyond doubt that this differentiation in the articulatory means of language led to generic innovations. (Whether it also affected thought processes and identity construction, as Ong claims, is a more controversial question.) Medium changes involving the electric and electronic media have been part of the research agenda since the 1980s (e.g. Meyrowitz 1985, Giddens 1990).

The potentiality of the change-of-medium factor as an agent of norm change rests on two contingencies: (1) the reorganisation of social relations that a change of medium regularly implies, and (2) the effect that it often has on the types of semiotic means of expression available. To take the first contingency first, the restructuring effect that a change of medium normally has on the configuration of time, space and participants is likely to engender shifts in the communicative functions and goals – and ultimately also in the structure of the norm (cf Berge 1990:145; Halliday 1993:118).

An example of a generic innovation that sprang from such a rearrangement of the contextual coordinates due to change of medium is

the *running commentary*²¹³ – a text structure that became part of the reportage genre when the established press reportage was transferred *from* the press medium *to* the radio. In this case, it was the restructuration of the temporal coordinate that resulted in the genre innovation. At the time of its transference to the radio, the basic text structure of the press reportage was the post-hoc commentary,²¹⁴ a text structure made up of chronologically organised and summarised comments on an event of the (close) past. The running commentary is a text structure which consists of a series of continuous comments relating directly to the activities, states and relations of an event unfolding in real time. It is very easy to see how this genre mutation came about as a result of the transference of the genre from the press medium, where the communicating parties are separated in time so that the processes of production and reception are asynchronous, to the live radio medium where the participants share the same “now” so that the processes of production and reception are simultaneous.

Let us turn to the second contingency on which the norm-transforming capacity of a change-of-medium rests. At the bottom-line of their articulation, meanings need to be realised in the form of physical substances that are perceivable by the human perceptual-cognitive apparatus. Media such as newspapers, radio and television vary with respect to the nature and range of physical substances that they are able to support, and these disparities determine the types of semiotic means by which the content of the different media can be expressed.

In the case of the transference of the reportage from the press to the radio medium, the change of medium took place from a visual light-wave-based medium using space as its major structuring agent to an auditory soundwave-based medium using time as its major structuring agent. To put it informally, the raw material for the articulation of

²¹³ In Norwegian: *direktereferatet*.

²¹⁴ In Norwegian: *(presse)referatet*.

meanings shifted from dots on paper to sounds in the air. Both kinds of substances are capable of carrying linguistically encoded meanings. As was to be expected, language remained the principal code of the genre even after its transference to the radio. Yet, the transference to the sound medium also gave rise to new, basically indexical, possibilities of expression. When realised through the human voice, linguistic utterances are intrinsically indexical of the person who is talking – in conveying paralinguistic connotations about the person’s age, gender, social class, geographical origin, discursive role, emotional state etc. The radio medium also provided the genre with expressive capacities beyond the word, making it possible to put across real-life sounds from the location of the radiated events.

From a communicative point of view, sounds have a special authority because they are “natural”. As Crisell points out, sound is “a form of signification which exists ‘out there’ in the real world” (Crisell 1986:47). Semiotically, the potency of sounds derives from the fact that they are normally indexical signs, i.e., signs that are directly linked to their referents, often in a causal or sequential way.²¹⁵ Thus, what happened when the reportage was transferred from the press to the radio medium was that the genre was liberated from the man-created and print-deadened word and given the possibility of exploiting the particular expressiveness of authentic sound documentation.²¹⁶

²¹⁵ It is an oversimplification to say that sounds are indexical signs. They may also be simulations or “images” of naturally occurring sounds – in which case they can be described as iconic indices. The degree of artificiality and simulation in the radio’s use of sounds is no longer a secret. (In the early years of radio, producers of radio plays were often secretive about their use of artificial sound effects because they worried about spoiling the illusion of the production [see for instance Hougen 1932:55].) Still, the communicative force of sound simulations, for example the cliché clapping together of coconut shells faking the hooves of a galloping horse, feeds on the realism effect of naturally produced sounds (Crisell 1986:50f).

²¹⁶ This account of the expressiveness of sounds draws on the semiotic theory of Charles Sanders Peirce – more precisely, on his categorisation of signs into icons, indices and symbols. The basic criterion by which this categorisation is made is the relationship between sign and referent. To quote from Fiske 1985 [1982]:50: “In an icon the sign resembles its object in some way, it looks

6.2 Developments in technology

The second extra-communicative agent of change that Berge mentions is technology. This is a factor that has received much attention in media and communication research, and rightly so. Yet, the contribution of this factor to processes of cultural, including discursive, change can be difficult to assess for two reasons: (1) Technology normally functions in combination with ideological and structural factors so that the proportion of the causal structure attributable to the technological factor can be difficult to measure. (2) The naturalisation of technological innovations takes time. Normally, new technologies are applied to old uses in the beginning before the old routines change and gradually develop into new practices (cf. the model of technology and cultural change proposed by McQuail [1994:108]).

The radio is a perfect medium for illustrating the impact of technical improvements on discursive change. Throughout the 75 years of radio broadcasting in Norway, the medium's discursive practices have developed in a dialectic relationship to its production-technical facilities and apparatuses (cp Åberg 1999:89). Looking back, it is obvious that it took more than 30 years from the inception of radio broadcasting on Norwegian ground till the medium had adequate production facilities and technologies at its disposal for producing the kind of continuous and diversified output that we have come to perceive of as its identity. During its first three or four decades in operation, the radio simply did not have the necessary means for creating the kind of textuality that eventually has become its hallmark. What it needed (and what it gradually attained) were tools and methods for catching, reducing, reshuffling and seamlessly combining and mixing stretches of sounds from

or sounds like it. In an index there is a direct link between a sign and its object, the two are actually connected. In a symbol there is no connection or resemblance between sign and object: a symbol communicates only because people agree that it shall stand for what it does. A photograph is an icon, smoke is an index of fire, and a word is a symbol.”

various sources – co-present as well as distant ones, live as well as canned ones.

To begin with, the medium's technical resources only allowed it to function as a simple reproduction and distribution technique. This was particularly evident with outdoor broadcasts. In the 1920s, these were merely direct sound representations of happenings taking place in society – caught by the microphone and transmitted through the ether without any kind of journalistic processing or medium-minded shaping and adjustment (cp Åberg 1999:28).

Many of the characteristics of early studio broadcasts also derived from the constraints imposed by the production facilities of the time (cf. Åberg 1999:42ff). Using only one studio fitted with a single immovable microphone, one could hardly produce anything but homogeneous programmes. Lectures, recitations and musical performances were by necessity packaged within the frames of separate programmes. Regarding verbal formats, the single microphone arrangement strongly favoured monologue formats. Since it takes time to move people in and out of a studio (especially if a whole orchestra is to take position), pauses between programmes were inevitable. Performances by sizeable ensembles like the philharmonic orchestra could only be scheduled at the end of the day's programme (Hougen 1932b:90; Dahl 1999 [1975]:86ff, 113ff).

The technological growth that the radio has experienced since its feeble start in the 1920s has been enormous. The development of its production equipment falls into three phases, which form part of the basis for the periodisation of Norwegian radio history offered above. The era of Very Old Radio (1925-33) saw beginning progress in the radio's primordial production facilities and apparatuses – production rooms, microphones, amplifiers, batteries, cables, telephone lines and tools for combining sounds from different sources. The courses of improvement that were established in the 1920s have continued ever since – in step with expanding budgets and inventions in electronics.

What was qualitatively new in the period of Old Radio (1933-81) was the advent of sound-preservation media, editing techniques and mobile production units. During the periods that I have called Transition (1981-93) and New Radio (1993 onwards), digital equipment has gradually replaced the original analogue appliances. But so far, DAT recorders, compact discs and computerised editing benches can hardly be said to have revolutionised the production practices that had already taken shape under the influence of the properties of the analogue tools.²¹⁷

6.3 Adjustments to the norms and situations of the audience

A third factor which is known to contribute to processes of norm change is what can be described as "the senders' conscious adjustment to the norms, situations and desires of their audiences". The general motivation for this factor is relatively easy to grasp. The factor is a rhetorical means with the help of which a communicator may reach out for a larger (or a new) audience – or seek to keep the audience that is already there. The ultimate goal propelling this factor might be the prospect of achieving certain perlocutionary effects beyond putting across the message in itself. Within a competitive media system, for instance, the intended perlocutionary effect might be the acquiring of a larger market share.

This factor, which is also known as "audience accommodation" or "audience design", is generally held to be very powerful in mass communication where the audience has the power of choice. Dissatisfied radio listeners, for example, tend to simply switch off or tune in elsewhere. For this reason, mass media communicators are always in some sense seeking to win the approval of their audience and trying to take

²¹⁷ My observations on the development of the radio's production technologies build on information from various sources – primary as well as secondary ones, published as well as unpublished ones (notably Ormestad 1975, 1993; Hougen 1932b; NRK's Annual reports; Dahl 1999 [1975]; Dahl & Bastiansen 1999; Åberg 1999; Nordberg 1998).

into account the kind of situations in which the message will be received (Bell 1991:106f).

As an example of a particular shift in text norms that is often explained with reference to this factor, one could mention the “drift” of written genres towards syntactically less elaborate styles that took place in many Western cultures during the 19th and 20th century. As for Norwegian and Swedish, the decrease in syntactical complexity started to make itself felt around 1850 and gathered momentum around 1900. In the case of the Scandinavian languages, the complexity-reduction has been particularly conspicuous in a number of Latinate constructions – which, by now, have become practically extinct.

As we have seen, this evolutionary trend, sometimes described as “increased orality in written language”, is normally explained with reference to the audience-adjustment factor. In this particular case, the historical basis for the factor has two interrelated components: (1) the increased level of literacy in the population and (2) the coming of a novel written culture with participation from new social groups. In their turn, these social changes originated from (1) a stepwise improvement of the public school system and (2) the advent of a new constitutional order based on civic rights and the freedom of expression. When skills in reading and writing and participation in written communication were no longer restricted to the academically schooled cultural elite, the stylistic ideal was forced to shift in the direction of the linguistic norms of the general public if comprehensibility and efficiency were to be maintained (Vannebo 1984, Biber & Finegan 1992, Lagerholm 1999:181ff).

Whether viewed from a synchronic or diachronic point of view, the radio is a medium in which the workings of this factor are very clear. Indeed, audience accommodation can be said to be the basic programming mechanism of formatted US-inspired stations operating on a commercial market (see further Hilliard 1985:181ff). In the wake of the deregulation of broadcasting that took place in the decades prior to the turn of the millennium, the specialisation trend has also invaded the

Nordic countries. Radio stations (whether local/neighbourhood, commercial or public-service) are increasingly tailored to suit the tastes and preferences of limited audience segments broken down by demographic variables such as age groups (or life phases), education/occupation, music tastes and values (see further Fossum 1994).

In his book on *The Language of News Media* (1991), Allan Bell reproduces the main findings from a number of sociolinguistic studies on media discourse – all of which consistently show that audience design informs the linguistic styles of newspapers and radio stations (Bell 1991:104ff). The data reveal that accommodative strategies of convergence and divergence in relation to actual and stereotyped audiences, as well as in relation to national or local norms, are operative in mass media discourse. The most convincing evidence comes from his own studies on news styles in Auckland radio (Bell 1982, 1984).²¹⁸ At the time when this research was carried out, Auckland (New Zealand) had five radio stations broadcasting news bulletins. The demographic listenership profiles that Bell constructed for each station with the help of audience surveys showed that the stations fell into three groups: One station had older listeners with relatively high education and occupation levels. Two stations had middle rankings on occupation and age. The remaining two stations had young male audiences with low occupation levels. Using a number of linguistic variables known from sociolinguistic research, Bell identified three distinct news styles, which were

²¹⁸ For this research, Bell has fetched his methodological framework from sociolinguistics and social psychology – more specifically, from two directions known as “audience design studies” and “accommodation theory”. Researchers within these traditions investigate intra-speaker variation (variation in the speech of singular speakers), style shifts and code switching in everyday communication between people. What they have found is that these phenomena are primarily correlated with attributes of the hearer. On the basis of this finding, they have proposed the hypothesis that speakers respond to the persons they are talking to by shifting their style to be more like that of the interlocutors – in other words, that they accommodate their speech style to their hearers. The findings indicate that this kind of audience design may inform all levels of a speaker’s linguistic choices – going from the kind of phonological and morphological micro-variables that sociolinguists have been looking at since the 1960s to larger-scale variables such as speech-exchange mechanisms and politeness strategies (Bell 1991:104ff).

shown to correlate with the three station groupings. On the basis of this finding, Bell concludes that the differences in news styles between Auckland's radio stations were the result of differences in their audiences.

Of course, the strongest evidence for audience design would be the finding of style shifts by newscasters doing news reading on different channels. Much to the advantage of Bell's research design, five of the professional newsreaders that could be heard on Auckland radio at the time performed news reading on two different radio channels. This situation enabled a comparison of the different styles used by a single newsreader when recorded on two different stations. The linguistic analysis carried out by Bell revealed that all five newscasters changed their language consistently so as to suit the speech style of the current channel's listenership. As Bell notes, audience design is the only tenable explanation for such intra-individual style shifts (1991:120f).

The audience adjustment factor has also been emphasised in studies dealing with European public-service radios operating in a monopoly situation. Under descriptions such as "discovery of the audiences", "approximation to the norms of ordinary conversation" and "adaptation to the domestic places of reception", this is the explanatory factor that Paddy Scannell highlights in his account of how the expressive idiom of BBC's broadcasts quite quickly after the introduction of broadcasting started to shift from detached public forms of talk to involved private ones (Scannell 1991, 1996). Under partly the same descriptions, Nordberg (1998:161) points to this factor as an important aspect of the genre evolution on Swedish radio in the 1930s and '40s. Within the same contexts, both Scannell and Nordberg bring in the concern of the broadcasters in the 1930s about "the problem of listening" and the need to make the programs more "listenable".

6.4 The communicators' social background

Without going into details, Berge also mentions a fourth extra-communicative factor that might be involved in processes of norm change, i.e., “the social background of the communicators”. As has been confirmed over and over again in sociolinguistic research, this is a powerful factor in the explanation of linguistic variation on the denotative level of language. Since the distribution of text norm resources in a society is known to vary with social groups, it seems justified to assume that the communicators' social backgrounds might influence processes of text norm change. More specifically, my hypothesis would be for text norm changes to be causally correlated to the arrival of communicators representing new social groups with discursive norms and skills different from the ones of the social groups that used to dominate the field.

As a matter of fact, this factor has attracted much attention in research on generic changes within the press in the 19th and 20th centuries (e.g. Schudson 1994, Roksvold 1997, Nonseid & Høyer 1998, Høyer 1998a & 1998b, Harro 2001). In this particular case, the manifest forms of the factor have been described as: (1) the emergence of a new professional group (namely journalists), (2) the steadily increasing professionalisation of the journalistic work ethic, and (3) the growth in journalistic text-processing skills. Under these descriptions, the factor has been found to form a substantial part of the causal structure underlying the genesis and diffusion of text structures such as the interview and the inverted pyramid. Alterations within the genre system of the press as a whole, such as the increased usage of extended news formats at the expense of short news notices, unedited wired telegrams and announcements on behalf of various groups and organisations in society, have also been explained with reference to this factor.²¹⁹ Indeed, the

²¹⁹ A more nuanced analysis perceptive of other background factors is called for if the mentioned developments within the genre system of the press are to be fully explained. For instance, analysts of press discourse regularly point to the presence of a factor that could be described as “competition-induced audience adjustment”. It has been said that the American news paradigm, of

correlation between this factor and the mentioned generic developments has been found to be so strong that researchers have started to use the genre changes as indices of the particular stages in the professionalisation process that the various national newspresses in Europe had reached at specific points in the past.

When it comes to diachronic analyses of the production practices, text norms and contents of broadcasting media, the extra-communicative factors of technology and audience-adjustment have attracted relatively much attention – as described above. In addition, the factor under discussion in the present chapter – in the form of “the rise of the journalistic profession” – has been recognised as a propelling force in relation to changes affecting the radio’s generic means of conveying information. As a matter of fact, it appears that the text norms of broadcasting media have been influenced by the expansion of the journalistic profession in ways similar to those sketched in the preceding paragraph in relation to newspapers and the genre inventory of that medium (Dahl 1999 [1975]: 270ff; 1998: 148f & 375; Åberg 1999: 128ff & Bell 1991:33ff).

Let us consider the effect of the rise of the journalistic profession on the text history of Norwegian radio. In the Very Old Radio era (1925–33), the radio was *not* a journalistic medium. Rather, it was a reproductive relayer of existent cultural forms – mostly “highbrow” art forms such as concerts, theatre performances and literary recitations. As put across in Chapter 5.1, the communicative goal of information only played a minor role in the early years. Together with various announcements issued on behalf of private institutions,²²⁰ the news and announcement service of the old private companies consisted of

which the generic changes in question form part, was “partly born as a market strategy” (Nonseid & Høyer 1998:4).

²²⁰ An extensive list of the radio announcement types of the time would include: stock exchange reports, foreign exchange quotations, fishery reports, price information on rural products, and commercials.

weather forecasts and short news telegram reading sessions twice a day. In addition, the companies transmitted a small, but growing, number of live reportages from public events such as sports arenas, jubilee celebrations and official opening ceremonies. The newscasts were aired by means of an utterly primitive production technique. As indicated by the genre label *news telegrams*, which continued to stand for broadcasting news bulletins for a long time after the coming of more independent editing practices, the first newscasts were produced by simply letting the program announcer read aloud from a pile of news telegrams composed by the NTB (The Norwegian news agency) (Dahl 1999 [1975]: 91ff).

As pointed out in Chapter 5.1, the history of the radio medium is marked by a progressively growing accentuation of the communicative goal of information – first and foremost articulated through a steady increase in the coverage of news and actuality material, but also in changes in the functions and structures of the employed genres. The evolutionary pattern can best be described as a continuously rising curve displaying three marked upward tilts situated in the mid-1930s, in the mid-1960s and in the mid-1980s. Let us have a look at these turning points in some more detail.

The year of 1934 saw an increase from two to three daily newscasts. Even more interestingly, the former practice of merely reproducing NTB news telegrams was replaced by more independent methods of news gathering and editing, and the news stories attained a structure that was different from the one used by the press. More precisely, the stories grew shorter and had more immediate news value. As a means of keeping the listeners informed about the unfolding of processes that had been treated in former newscasts, one started to select topics and events for coverage more carefully so as to gain greater topical concentration and enhanced continuity from one newscast to the next (Dahl 1999 [1975]: 271ff).

The reportage production also underwent significant changes in the latter half of the 1930s. The old practice of merely accepting “what was on offer” in society, which had resulted in a haphazard composition of the radio programme, was gradually abandoned. From that time onwards, reportages were increasingly planned and created on the initiative of NRK’s editorial leadership. Rather than simply distributing material that had been created for the purpose of non-broadcast situations, NRK began to maintain its editorial right to select topics and events for the radio programme independently of the interests and desires of the various providers of material. As regards the *content* of the reportage productions, the coverage of foreign affairs widened (Dahl 1999 [1975]: 270ff).

What also emerged around this time was a new awareness for presentational forms favourable to reception through the ear. The first time that this self-consciousness of the medium surfaced in NRK’s official documents was in 1934. In the Annual Report covering the budgetary year 1933-34, the Chief-of-Programming noted that direct transmissions were still the most frequent, but – he says – “especially arranged programmes”²²¹ are also being produced. Two years later, the medium-minded practice has evidently expanded. In the Annual Report covering the budgetary year 1935-36, the development is described in the following way:

... Kringkastingi hev etterkvart kome burt ifrå å senda programpostar som ein fær tilbod um. Det vert meir og meir slik at Kringkastingi gjer upptaket til programpostane sjølv og fyrebur og gjennomfører dei. Med det kan ein få heile programmet meir høveleg for lydarane, med di ein berre treng taka kringkastingssumsyn. Samstundes hev ein òg bytt programmi meir upp med stuttare postar. Dei kan då verta ledugare og meir skiftande og allsidige, so

²²¹ In the Norwegian original: ”særskilt arrangerte programmer” (NRK’s Annual Report 1934-35, page 43).

dei i nokon mun kann gjeva ei meir heilsleg avspesling av det kulturlivet som rører seg i landet.^{222 223}

Incidentally, within the same Yearbook the Chief of Programming Olav Midttun for the first time ventilates an ambition that was to be repeated in NRK's programme-related documents for decades to come, namely that radio speakers should strive to use more oral forms of expression.²²⁴

The period 1945–60 was relatively stable as far as the *weighting* of the goal of information was concerned. Nevertheless, it saw interesting changes in the *structure* of the reportage genre springing from the improvement and spread of recording and editing technologies – notably, the establishment of the actuality magazine “Aktuelt” featuring an increasing number of recorded and edited reportage clippings. Another noticeable development that took place during this period was that the reportage *interview* grew to become a highly exploited genre.

Let us proceed to the next turning point, the mid-1960s. As hinted at in Chapter 5.1, it was in the 1960s that the radio became a *journalistic* medium. At this point in time, the *news value perspective* started to

²²² In English:

“Gradually, broadcasting has given up the practice of transmitting programmes that one is being offered. It is becoming more and more common that the NRK itself takes the initiative and carries out the preparation and production of the programmes. With this procedure, it is possible to make the programme as a whole more suited for listening, since one only has to take the broadcasting situation into account. Furthermore, one has broken the programmes down into shorter segments. As a result, the programmes are becoming less constrained, more varied and more many-sided, so that they to a certain extent can give a more complete picture of the country's cultural life.”

²²³ Many of the same ideas about the specificity of listening, broadcast-mindedness (or “radiomässighet”) and the use of differentiated programme forms for reaching larger groups of the audience were discussed within Swedish broadcasting in the mid-1930s (Nordberg 1998:149ff).

²²⁴ It is interesting to note that the described changes in reportage production practices are reflected in a differentiation of genre labels. In NRK's Yearbooks from the 1930s, reportages produced by the old practice are normally referred to as “direct transmissions” (in Norwegian: *direkteoverføring*) or “outdoor broadcasts” (in Norwegian: *utendørskringkasting*), whereas programmes created according to the new editorial principle of independent and radiophonic selection and presentation are called “microphone visits” (in Norwegian: *mikrofonbesøk*).

gain terrain within most programming areas. Of course, it had been acknowledged from the very start of broadcasting in the 1920s that the new channel of communication opened up to more stress on actuality and immediacy than any other existing medium. Yet, it was not until the 1960s that this recognition came to be consciously exploited as a means of attracting an audience. The 1960s saw a gradual rise in the number of daily newscasts – culminating for the time being in 1967 with 10 “Dagsnytt” transmissions per day. 1967 was also the year when Norwegian radio began to produce extra news broadcasts in connection with catastrophes, crises and other kinds of extraordinary events. One of the ways in which this development was manifested was in a slow, but steady, return to the “live” transmission mode, which reversed the foregoing 25-year-long evolutionary trend in the opposite direction. (Following the arrival of recording technologies in the mid-1930s, the radio had gradually grown into a predominantly “canned” medium.)

As indicated, a third jump in the sky-soaring climb of the “news, current affairs and information” curve took place in the mid-1980s. At this point in time, NRK P2 (the “old” P2 channel) started to transmit short bulletin newscasts every hour all through the day (in fact, every *half-hour* in the mornings), and many channels began to carry extended morning magazines featuring mixes of news, traffic information, consumer service (type “what’s on in your district today?”) and light music. From now on, the “news paradigm” permeates absolutely *all* programming areas – as pointed out in Chapter 5.1.

How are we to explain the described generic changes? As the reader will recall, I suggested in Chapter 5.1 that these changes were primarily caused by the change mechanism related to communicative goals and functions. Yet, I do not hold the changes to be *fully* explained by the workings of this mechanism. Undoubtedly, a fair share of the explanation must be attributed to the extra-communicative factor that we are concerned with in this chapter – in the form of the journalists’ influx into the radio medium. Indeed, it is hardly possible to determine

which driving force has been the strongest in this case – the change mechanism related to communicative goals and functions *or* the general trend of professionalisation in journalism. In any case, the correlation between the moments of marked generic change (the mid-1930s, mid-1960s and mid-1980s) and the journalists’ gradual coming on the arena is as strong as to need little comment beyond a mere chronological narration focusing on the professional backgrounds of the men (and later also women) “behind” the microphones through the decades.

Historical research has established that the social and professional backgrounds of the radio’s program makers have changed conspicuously over time. In the era of Very Old Radio (1925-33), the editorial staffs of the broadcasting companies were recruited among people with diverse professional background. The one professional group that seemed to take a special interest in the new medium was musicians (Dahl 1999 [1975]: 73f). During the first two phases of the Old-Radio era (1933 till around 1965), it was a tacit rule for NRK’s “program secretaries”²²⁵ working with verbal programming (news included) to hold academic degrees within the humanities. Yet, there were exceptions – the most influential of them being the founding father of a modern broadcasting news service in Norway, Toralv Øksnevad, who came to NRK from the press in 1934. Øksnevad, who functioned as the leader of NRK’s News and Actuality department for two generations (1937–61), was the man who first started to realise the ideas of independent news gathering and radiophonic news presentation (Dahl 1999 [1975]: 271f).

The dominance of the humanists decreased in the 60s and 70s in connection with the wave of new recruitments arising from the large extensions in daily broadcast hours (television *and* radio, national *and* regional channels). At the time of these recruitments, journalism as a

²²⁵ In Norwegian: *programsekretær*. See Dahl & Bastiansen (1999:63) for an account of the historical background for the creation of this vocational role and job title. See Hougen (1932b:13) for the original definition of the program secretary’s role in the pioneering times.

profession had become fully institutionalised following the establishment in the 1950s and 1960s of specialised schools offering education and training in the profession.²²⁶ When recruiting people to fill the new jobs, NRK maintained the requirement of an academic education of university standards, but at this point in history it was the social scientists that invaded the institution. Furthermore, the new program secretaries tended *also* to have experience and/or formal education in the journalistic *métier* (Dahl & Bastiansen 1999:63ff; 417ff).

When the deluge of new radio channels set in in the 1980s, it had become the norm that professional radio speakers should be trained and/or experienced in (radio) journalism. Ever since, it has been a controversial issue across the different channels and areas of programming whether additional *formal* qualifications are considered necessary. Incidentally, *personal* qualifications such as a charismatic persona and a freewheeling tongue have in many cases come to be considered more important than formal qualifications.

6.5 The content of the discourse

Berge also mentions a fifth extra-communicative factor that might be involved in processes of norm change – the content of the discourse. His hypothesis is that the introduction of fresh topics may provoke the formation or taking into use of new aesthetic structures.

As a matter of fact, the text history of Norwegian broadcasting provides a good example of the workings of this factor. The development that I have in mind is the extended pursuit for suitable genres that was triggered when politics and controversial socio-political questions were added to the range of the radio's topics in the mid-1930s. The old,

²²⁶ Norway's first organised course in journalism started in 1951. It had a duration of 10 months, and was offered by the so-called Academy of Journalism (Journalistakademiet). In 1965, the newly established Norwegian College of Journalism (Norsk Journalistskole) took over. Since then, the education has gradually expanded in terms of length, scope and academic standards (Journalist 1974:515).

private broadcasting companies of the 1920s had practiced a self-imposed ban on political and controversial issues. After the nationalisation in 1933, the radio grew more political. In return for its privileged insulation against the pressures of the marketplace, the novel monopoly institution, the NRK, was given a number of obligations and duties that were new to the radio medium. The radio was not only expected to promote the raising of the cultural standards in the population (as in the old system), but also to provide a universal and egalitarian service with a pluralistic and balanced content. Furthermore, it was expected to be a forum of the national public sphere (Syvertsen 1992:37).²²⁷ Instead of the “passive neutrality” of the old broadcasting system, the NRK came to lead a policy of “active neutrality”. Of course, the introduction of politics into the programming of a medium that had so far been under the hegemony of the bourgeoisie was in itself a very controversial move – at a time when The Labour Party was attaining real political power (Dahl 1999 [1975]: 286ff).

The formal speech²²⁸ and the talk²²⁹ – two of the most highly exploited verbal genres of the Very Old Radio era – were the first generic means to be used for conveying “political enlightenment” to the public after the nationalisation. Since these genres had obvious shortcomings in relation to the new requirement for impartiality, balance and objectivity, the NRK immediately started to discuss the use of different generic techniques for handling politically controversial issues. Still, the birth of discussion and debate formats on Norwegian radio was a

²²⁷ To complete the picture of new obligations taken on by “the broadcasting” (in Norwegian: *Kringkastingen*, in the definite form), one would also have to mention the obligation of acting in the interest of the nation by transmitting material meant to strengthen national culture, identity and unity.

²²⁸ The tradition of allowing the Prime Minister to give a formal speech on New Year’s Day was established in the 1930s (Dahl 1999 [1975]:287).

²²⁹ The first party-political talks went on the air prior to the Parliamentary election in 1933 (Dahl 1999 [1975]:289).

slow process.²³⁰ In fact, the breakthrough of opinion genres such as the debates, the discussion, the political interrogation and the party leader debate did not come until after the War (Dahl 1999 [1975]: 286ff; Dahl & Bastiansen 1999: 94ff, 214ff). It is clear from NRK's own reporting on its program service that the introduction of politically controversial topics was the strongest motivating factor behind introducing these genres. Compare statements such as: "Whenever a controversial question is to be dealt with, one prefers to use the conversation or discussion form" (NRK's Annual Report 1949-50:21).²³¹

For the information of readers accustomed to the quasi-conversational speech exchange systems employed within discussions and debates on broadcast media today, I hasten to point out that programs based on these formats were produced using very different text production techniques in the old days. In fact, both discussions and debates (as well as interviews, by the way) were thoroughly scripted and rehearsed ahead of time way into the 1960s – when television with its telltale pictures made manuscript usage look awkwardly inauthentic, and the production techniques were radically changed. Descriptions of some of the old preparatory techniques are provided by Dahl (1999 [1975]: 216ff, Jonsson 1989, Nordberg 1998:142ff and Åberg 1999:52ff).

7 Ways of norm structuration and restructuring

Let us finally turn to the following questions: (1) What are the ways in which (new) norms acquire their structure? and (2) from what material

²³⁰ For the sake of curiosity, it could be mentioned that the very first discussion program (in Norwegian: *ordskifteprogram*) on Norwegian radio – broadcast in November 1934 – was devoted to the issue of the Norwegian language struggle (NRK's Annual Report 1934-35:25). Although the number of discussions and debates was still low in the budgetary year of 1938-39 (14 hours over the whole year, as compared to 335 hours of talks), a new category of "discussion and debate programs" (in Norwegian: *ordskifte- og innleggsprogram*) was added to the program statistics in the report covering this year.

²³¹ In the Norwegian original: "Når et spørsmål som det kan være strid om er oppe til behandling, velger man helst samtale- eller ordskifteformen".

are they built? To answer the second question first, the elements going into the structuration of new norms are to be found within the culture's existing repertoire of text norms. What actors do when faced with unfamiliar situations is to make use of resources that they know from situations that are in certain respects similar to the new one, hoping that the old norms will function goal-efficiently in the new situation as well. Berge's answer to the first question is that there seems to be three modes of norm structuration – which are distinct in theory, albeit not always in practice (1990:110f):

- *Norm transference*
- *Norm mixture and synthesis, and*
- *Norm innovation.*

In cases of *norm transference*, old norms are generalised from existing to new domains. In actual processes of norm formation, norm transference is often the first step in the structuration of a new norm system.

The next stage in a formation process often takes place through *norm mixture and synthesis*. At this stage, elements from old norms are put together in new ways. The “scale” of the elements that are recombined may vary. They may be fully-fledged registers in their own right with distinctive vocabularies, grammatical patterns, phonological and prosodic features, speech exchange rules etc. Or they may be smaller-scale register components: particular turn-allocation procedures, lexical classification schemes, politeness conventions, cohesive patterns, structures of global text composition etc. To begin with, the novel configuration of elements is unstable. If the norm is as successful as to attain an existence of a certain length, the elements may solidify into a relatively durable bloc. In the beginning, the new genre is felt to be heterogeneous. If it survives, it will become naturalised so that what was once experienced as a collage of disparate elements comes to be perceived of as an internally homogeneous norm. The synthesis is complete – and we have reached the last stage in the genre formation

process, the stage of *norm innovation* (Berge 1990:110f, 1992, 1993; Fairclough 1992: 40, 68ff, 85, 96ff).

As the name indicates, a norm innovation has occurred when a new norm that is fundamentally different from the old one in terms of communicative goals, functions and structure has come into existence. In instances of norm innovation, the old norms are replaced by new norms that only faintly resemble the old ones. As an example from Western European cultures of such a generic replacement where it is only partial similarity in the goals of the communicative activities that indicates that one has to do with related forms of communication, one could mention the exchange of the information and opinion genres of the 17th and 18th centuries (notably, the announcement, the newsletter, the versed news lyrics, the pamphlet and the face-to-face gossip exchange) with the modern news and debate genres of the press in the 19th and 20th centuries. A paradigmatic norm system innovation such as this one normally derives its origin from fundamental changes in society whereby the relations between social actors or groups of actors have been radically altered so that what used to be perceived of as adequate behaviour within the old system is no longer understood as relevant within the new system (Berge 1990:110f).

If one looks at the formation of the genre system of Norwegian radio as a whole, the three structuration phases postulated by the theory stand out relatively clearly. What we discern is a text norm structuration process that starts with *norm transference* and a characteristic discontinuous, title-programme-centred aesthetics, only to progress through the *genre mixing & synthesis phase* with the gradual spreading of the block/magazine format and then finally reaches the *norm innovation phase* with the advent of the flow format. Of course, there is a certain amount of overlap between the three phases, as there will always be when new cultural forms replace old ones. The table below displays the structuration process in some detail:

Table 2: The structuration of the genre system of Norwegian radio:

Phases	Dominating mode of norm structuration	Description
Phase 1: 1925–40	Genre transference	An essentially title-programme-centred aesthetics, although with infrequent and sporadic block-like programmes and with a beginning tendency towards fixed daily/weekly scheduling.
Phase 2: 1945–87	Genre mixing and synthesis	<p><i>Just before the War</i>: Emergence of new radiophonic formats facilitated by improved production and transference technologies, notably the “composite programme” (in Norwegian: <i>sammensatt program</i>) and the magazine.</p> <p>1945–50: The global organisation of the schedule remains basically as before the War, but the trend towards shorter programmes continues and the total number of programmes increases. <i>The block or magazine format</i> slowly starts to gather ground – especially in programmes directed at children and adolescents.</p> <p>1950–60: The magazine format continues to expand.</p> <p>1960–68: Definite breakthrough of the magazine/block format, but the schedule continues to be dominated by genre programmes.</p> <p>1968–81: The ratio of magazines and traditional genre programmes about 1:1.</p> <p>1982–87: The heyday of the block format, which dominates both in the public-service sector and in the non-profit, local-radio sector (where it fits in with the system of frequency sharing). The coverage of cultural topics, which used to be the bastion of title programmes, is now deferred to the magazine format. Yet, title programmes continue to have a certain hold on NRK P1 (the “old” P1 channel).</p>
Phase 3: 1987 onwards	Genre innovation	With the opening-up to commercial local radios in 1988, comes the flow format and the establishment of American-style formatted radios. The original programme-centred aesthetics has become practically extinct. Rough estimate of the ratio between flow and block programming – 1:1.

8 Concluding remarks

Genre is a very complex phenomenon. Genre-evolutionary processes are even more complex. It is therefore quite a challenge to formulate a theory of generic change meant to account for all instances of such processes. Since diachronic approaches to genre is a young research field, a mature theory that stands up against all the desiderata stipulated in the first chapter of this paper has probably not seen the light yet. Given the state of the art, I find Berge's theory to perform reasonably well. Because of its coherence, conceptual well-foundedness and explanatory power, it is a persuasive theory. In terms of its ideas, I find its major merit to be the fact that it explicitly explains the dynamics of genres with reference to communicative goals and functions, while *also* taking into account extra-communicative factors such as economy, technology, medium, the audience etc.

Further empirical validation of the theory is no doubt necessary before a final judgement can be passed on whether the theory tells "the truth and nothing but the truth". All I can say at this stage is that I have found it to be a most revealing perspective to apply for the limited purpose of my present research on the text history of Norwegian radio.

References

- Altman, R. 1987. *The American film musical*. Bloomington: Indiana University Press
- Altman, R. 1999. *Film/genre*. London: BFI Publ.
- Atkinson, D. & D. Biber. 1994. Register: A Review of Empirical Research. In: D. Biber & E. Finegan (eds): *Sociolinguistic Perspectives on Register*. New York & Oxford: Oxford University Press
- Austin, J.L. 1976 [1962]. *How to do things with words: the William James lectures delivered at Harvard University in 1955*. Edited

- by J. O. Urmson and Marina Sbisa. Oxford: Oxford University Press, Searle, J.R. 1969. *Speech acts: an essay in the philosophy of language*. Cambridge: Cambridge University Press
- Bakhtin, M. 1986 [1953]. *Speech Genres and Other Late Essays* (eds C. Emerson & M. Holquist; translated by V. W. McGee) Austin: University of Texas Press
- Barthes, R. 1969 [1967]. *Elements of Semiology* (French original: *Éléments de Sémiologie*, 1964). Translated by J. Cape Ltd. London: The Chaucer Press
- Bateson, G. 1987 [1972]. *Steps to an ecology of mind: collected essays in anthropology, psychiatry, evolution, and epistemology*. Northvale, N. J.: Jason Aronson
- Bateson, G. 1985 [1954]. A theory of play and fantasy. In: R.E. Innis (ed): *Semiotics: An Introductory Reader*. London
- Bazerman, C. 1988. *Shaping written knowledge: the genre and activity of the experimental article in science*. In series: *Rhetoric of the human sciences*. Madison, Wis.: University of Wisconsin Press
- Bazerman, C. & J. Paradise (eds). 1990. *Textual dynamics of the professions: historical and contemporary studies of writing in professional communities*. In series: *Rhetoric of the human sciences*. Madison: Univ. of Wisconsin Press
- Bell, A. 1982. Radio: the style of news language. *Journal of Communication*, Vol 32, No. 1:150-164
- Bell, A. 1984. Language style as audience design. *Language in Society*, Vol. 13, No. 2:145-204
- Bell, A. 1991. *The Language of News Media*. Cambridge, Mass: Blackwell
- Berge, K. L. 1990. *Tekstnormers diakroni. Noen idéer til en sosioteknologisk teori om tekstnormendring*. MINS 33. Stockholm:Stockholms universitet
- Berge, K. L. 1991. Samtalen mellom Einar og Reidar: et symptom på tekstnormendringer i 1700-tallets skriftkultur? — en

- sosiotekstologisk undersøkelse av en tekststyring. *Arkiv för nordisk filologi* 106
- Berge, K. L. 1992. Conflicts and changes in textual norms. In: A.-C. Lindeberg, N. E. Enkvist & K. Wikberg (eds): *Nordic Research on Text and Discourse*. Nordtext Symposium 1990. Åbo: Åbo Academy Press
- Berge, K. L. 1993. The diachrony of textual norms; or, why do genres change? A presentation of a theory illustrated by its relevance for the teaching of writing. *Changing English*, Vol I, No 1: 217-228. Institute of Education, Department of English, Media and Education, University of London
- Berge, K. L. 1996. *Norsksensorenes tekstnormer og doxa. En kultursemiotisk og sosiotekstologisk undersøkelse*. Ph.D. dissertation. Trondheim
- Berge, K.L. 2001 (forthcoming). From utterance to text, again. In: P. Coppock (ed.): *The semiotics of writing*. Bologna: Brepols
- Berge, K.L. & P. Ledin. 2001. Perspektiv på genre. *Rhetorica Scandinavica* No 18/2001
- Berge, K.L. 1988. *Skolestilen som sjanger. Med påtvungen penn*. Oslo: LNU/Cappelen
- Berkenkotter, C. & T. Huckin. 1995. *Genre Knowledge in Disciplinary Communication. Cognition, Culture, Power*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum
- Bhatia, V. K. 1993. *Analysing genre: language use in professional settings*. London & New York: Longman
- Biber, D. 1991 [1988]. *Variation across Speech and Writing*. Cambridge: Cambridge University Press
- Biber, D. & Finegan, E. 1988. Drift in three English genres from the 18th to the 20th centuries: A multidimensional approach. In: M. Kytö, O. Ihalainen & M. Rissanen: *Corpus Linguistics, Hard and Soft*. Proceedings of the Eighth International Conference on English Language Research on Computerized Corpora. Amsterdam: Rodopi Press

- Biber, D. & E. Finegan. 1992. The linguistic evolution of five written and speech-based English genres from the 17th to the 20th centuries. In: M. Rissanen, O. Ihalainen, T. Nevalainen & I. Taavitsainen (eds): *History of Englishes. New Methods and Interpretations in Historical Linguistics*. Berlin & New York: Mouton de Gruyter
- Biber, D. & E. Finegan. 1997. Diachronic relations among speech-based and written genres. In: T. Nevalainen & L. Kahlas-Tarkka (eds): *To explain the present: Studies in the changing English language in honour of Matti Rissanen*. Mémoires de la Société néophilologique de Helsinki, no. 52. Helsinki: Société néophilologique
- Biber, D. & M. Hared. 1994. Linguistic Correlates of the Transition to Literacy in Somali: Language Adaptation in Six Press Registers. In: D. Biber & E. Finegan (eds): *Sociolinguistic Perspectives on Register*. New York & Oxford: Oxford University Press
- Bourdieu, P. 1977. *Outline of a theory of practice*. Translated by Richard Nice. In series: Cambridge studies in social and cultural anthropology 16, Cambridge: Cambridge University Press
- Bourdieu, P. 1984. *Distinction: a social critique of the judgement of taste*. Translated by Richard Nice. London : Routledge & Kegan Paul
- Bourdieu, P. 1992 [1991]. *Language and Symbolic Power* (translated by Gino Raymond & Matthew Adamson). Cambridge: Polity Press
- Clayman, S. & J. Heritage. 2001. *The News Interview: Journalists and Public Figures on the Air*.
- Cope, B. & M. Kalantzis (eds). 1993. *The Powers of literacy: A genre approach to teaching writing*. Pittsburgh series in composition, literacy and culture. Pittsburgh, Pa.: University of Pittsburgh Press
- Crisell, Andrew. 1986. *Understanding Radio*. London & New York: Methuen

- Christie, F. & J. Martin (eds). 1997. *Genre and Institutions*. London: Cassell
- Dahl, H. F. 1999a [1975]. *Hallo – hallo! Kringkastingen i Norge 1920 - 1940*. Oslo: Cappelen
- Dahl H. F. 1999b [1978]. *Dette er London. NRK i krig 1940-45*. Oslo: Cappelen
- Dahl, H. F. & H. G. Bastiansen. 1999. *Over til Oslo. NRK som monopol 1945-81*. Oslo: Cappelen
- Fairclough, N. 1992. *Discourse and Social Change*. Cambridge UK: Polity Press
- Fairclough, N. 1995a. *Critical Discourse Analysis*. London
- Fairclough, N. 1995b. *Media Discourse*. London: Edward Arnold.
- Feuer, J. 1990 [1987]. Genre study and television. In: R.C. Allen (ed): *Channels of Discourse. Television and Contemporary Criticism*. London: Routledge
- Feuer, J. 1993 [1982]. *The Hollywood musical*. Bloomington, Ind.: Indiana University Press
- Fossum, H. 1994. *Radio i tre kanaler. Om omleggingen av de offentlige radioene i Danmark og Norge*. Unpublished thesis. Department of Media and Communication, University of Oslo
- Frandsen, F., W. Johansen & A.N. Nielsen. 1997. *International markedskommunikation i en post-moderne verden*. Århus: Systime
- Freedman, A. & P. Medway (eds). 1994. *Genre and the New Rhetoric*. London: Taylor & Francis
- Furre, Berge. 1996. *Norsk historie 1905–1990*. Oslo: Det norske samlaget
- Geertz, C. 1983. *Local knowledge: further essays in interpretive anthropology*. New York: Basic
- Geertz, C. 1993 [1975]. *The interpretation of cultures: selected essays*. London: Fontana
- Giddens, A. 1990. *The Consequences of Modernity*. Cambridge: Polity Press

- Goody, J.R. (ed). 1968. *Literacy in Traditional Societies*. Cambridge: Cambridge University Press
- Grice, H.P. 1975. Logic and conversation. In: P. Cole & J.L. Morgan (eds): *Syntax and Semantics 3: Speech Acts*. New York: Academic Press
- Gunnarsson, B.-L. 1993a. Pragmatic and macrothematic patterns in science and popular science: a diachronic study of articles from three fields. In: M. Ghadessy (ed). 1993. *Register Analysis. Theory and Practice*. London & New York: Pinter Publishers
- Gunnarsson, B.-L. 1993b. *Research on language for specific purposes in the past and in the future*. FUMS rapport, no. 171 TEFA ; Nr 8. Uppsala: Uppsala universitet
- Gunnarsson, B.-L. & I. Bäcklund (eds). 1995. *Writing in academic contexts*. TEFA Nr 11. Uppsala: Uppsala universitet
- Gunnarsson, B.-L., P. Linell & B. Nordberg (eds). 1997. *The Construction of professional discourse*. Language in social life series. New York: Longman
- Halliday, M. A.K. 1990 [1978]. *Language as social semiotic. The Social Interpretation of Language and Meaning*. London: Edward Arnold
- Halliday, M. A. K. & R. Hasan. 1990 [1985]. *Language, Context and Text; Aspects of Language in a Social-Semiotic Perspective*. Oxford: Oxford University Press
- Halliday, M.A.K. 1993. Language and the Order of Nature. In: M.A.K. Halliday & J.R. Martin: *Writing Science. Literacy and Discursive Power*. London: The Falmer Press
- Harro, H. 2001. *Changing Journalistic Conventions in the Press. Empirical studies on daily newspapers under different political conditions in 20th century Estonia*. Doctoral dissertation. Department of Media and Communication, University of Oslo
- Havelock, E.A. 1963. *Preface to Plato*. Cambridge, Mass: Harvard University Press

- Hilliard, R. L. 1985. *Radio broadcasting. An Introduction to the Sound Medium*. New York & London: Longman
- Hougen, J. 1932. *Oslo kringkastingselskaps historie. Vol I: I store trekk gjennom de første syv år*. Oslo
- Høyer, S. 1998a. Comparing Revolutions in Communication. In: Yassen N. Zassoursky and Elena Vartanova (eds.): *Changing Media and Communications*. Moscow: Faculty of Journalism/Publisher ICAR
- Høyer, S. 1998b. Constructing Epochs in the History of the Press. *Nordicom Review* No. 2/1998
- Jonsson, Å. 1989. Språkvård i praktiken. Norm och tradition i etermediernas språk. In: Ulla Carlsson: *Språket i massmedierna. Nordicom-nytt/Sverige* No. 3-4 1989. Göteborg
- Journalist. 1974. Entry in: *Aschehougs konversasjonsleksikon*, Vol. 10:516. Oslo: Aschehoug
- Kankaanpää, S. 2001. From letters to news reports. Diachronic changes in Finnish municipal press releases 1979 – 1999. In: W. Vagle & K. Wikberg (eds): *New Directions in Nordic Text Linguistics and Discourse Analysis: Methodological Issues*. Oslo: Novus
- Kress, G. 1989 [1985]. *Linguistic processes in sociocultural practice*. Oxford: Oxford University Press
- Lagerholm, P. 1999. *Talspråk i skrift. Om muntlighetens utveckling i svensk sakprosa 1800–1997*. Lundastudier i nordisk språkvetenskap A54. Lund: Lunds universitet
- Ledin, P. 1996. *Genrebegreppet – en forskningsöversikt*. Svensk sakprosa, rapport nr. 2. Lund: Institutionen för nordiska språk, Lunds universitet
- Ledin, P. 1997a. ”Många av sakprosans skatter funna”. In: Johnsen, E.B. (ed): *Tekstens mellommenn. Norsk sakprosa III*. Oslo: Universitetsforlaget
- Ledin, P. 1997b. ”Med det nyttiga skola vi söka att förena det angenäma ...” *Text, bild och språklig stil i veckopressens*

- föregångare*. Svensk sakprosa, rapport nr. 14. Lund: Institutionen för nordiska språk, Lunds universitet
- Ledin, P. 1999. *Text och textslag – en teoretisk diskussion*. Svensk sakprosa, rapport nr. 27. Lund: Institutionen för nordiska språk, Lunds universitet
- Ledin, P. 2000. *Veckopressens historia. Del II*. Svensk sakprosa, rapport nr. 29. Lund: Institutionen för nordiska språk, Lunds universitet
- Lemke, J.L. 1993. Discourse, Dynamics, and Social Change. *Cultural Dynamics* 6 (1):243-273
- Lemke, J.L. 1995. *Textual politics: Discourse and social dynamics*. In series: Critical perspectives on literacy and education. London: Taylor & Francis
- Linell, P. & Nordberg (eds). 1997.
- Levinson, S. C. 1991 [1983]. *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press
- Lotman, Jurij. 1990. *Universe of the Mind. A Semiotic Theory of Culture*. London: Tauris
- Luhmann, N. 1986. *Love as passion. The codification of intimacy*. Oxford: Polity Press
- Martin, J.R. 1992. *English Text. System and Structure*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company
- Martin, M & J. Rothery. 1980. *Writing Project*. Dept. of Linguistics, Univ. of Sydney
- Medway, P & A. Freedman (eds). 1994. *Genre and the New Rhetoric*. London: Taylor and Francis
- Meyrowitz, Joshua. 1985. *No Sense of Place. The Impact of Electronic Media on Social Behavior*. New York & Oxford: Oxford University Press
- Miller, C. 1984. Genre as Social Action. In: *Quarterly Journal of Speech*, 70
- McQuail. 1994 [1983] 3d edition. *Mass Communication Theory. An Introduction*. London: Sage

- Neale, S. 1980. *Genre*. London: British Film Institute
- Nevalainen, T. & L. Kahlas-Tarkka (eds). 1997. *To explain the present: Studies in the changing English language in honour of Matti Rissanen*. Mémoires de la Société néophilologique de Helsinki, no. 52. Helsinki: Société néophilologique
- Newcomb, H. 1974. *TV: The Most Popular Art*. Garden City, N.Y.: Anchor Press
- Nonseid, J. & S. Høyer. 1998. Diffusion of the News Paradigm in Norway 1908–1930. How telegrams influenced genres of news stories in four Oslo papers. Paper presented as IAMCR conference in Glasgow, July 1998
- Nordberg, K. 1998. *Folkhemmet's röst. Radion som folkbildare 1925–1950*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposium
- Ong, W. 1990 [1982]. *Orality and Literacy. The Technologizing of the Word*. London & New York: Routledge
- Ongstad, S. 1997. Sjanger, posisjonering og oppgaveideologier. Et teoretisk-empirisk bidrag til et tverrfaglig, semiotisk og didaktisk sjangerbegrep. Doctoral dissertation, NTNU, Trondheim
- Palmer, J. 1991. Genrer og medier – et kort overblik. *MedieKultur* no. 14
- Posner, R. 1989. What is culture? Towards a semiotic explanation of anthropological concepts. In: W. Koch (ed): *The nature of culture*. Bochum: Brockmeyer, pp. 240–295
- Reid (ed.). 1987. *The Place of Genre in Learning: Current Debates*. Typewriter Publications No. 1. Centre for Studies in Literary Education, Deakin University
- Rissanen, M. et al (eds). 1992. *History of Englishes: new methods and interpretations in historical linguistics*. Topics in English linguistics, no. 10. Berlin: Mouton de Gruyter
- Roksvold, T. 1997. Riss av norske avisers sjangerhistorie. In: T. Roksvold (ed): *Avisssjangerer over tid*. Studier i språk og sjanger No 4. Fredrikstad: Institutt for journalistikk
- Scannell, P. (ed). 1991. *Broadcast Talk*. London: Sage

- Scannell, P. 1996. *Radio, Television & Modern Life*. Oxford: Blackwell
- Schudson, M. 1994. Question authority: a history of the news interview in American journalism, 1860s–1930s. *Media, Culture & Society* Vol 16: 565-587. Also printed in M. Schudson. 2000. *The Power of News*. Cambridge, Mass. & London: Harvard University Press
- Swales, J.M. 2000 [1990]. *Genre analysis: English in academic and research settings*. Cambridge applied linguistics series. Cambridge: Cambridge University Press.
- Syvertsen, T. 1992. *Public Television in Transition. A Comparative and Historical Analysis of the BBC and the NRK*. Levende bilder No. 5 1992. The Norwegian Research Council for Science and the Humanities (NAVF). Oslo & Trondheim: NAVF and the author
- Threadgold, T. 1989. Talking about genre: Ideologies and incompatible discourses. *Cultural Studies*, No 1, Vol 3
- Vagle, W. (forthcoming, 2002). Text Norm Evolution on Norwegian Radio, 1925–2000. Doctoral dissertation to be submitted at the Faculty of the Humanities, Oslo University
- Vannebo, K. I. 1984. *En nasjon av skriveføre: om utviklinga fram mot allmenn skriveferdighet på 1800-tallet*. Oslo: Novus
- Ventola, E. 1987. *The Structure of Social Interaction. A Systemic Approach to the Semiotics of Service Encounters*. London: Pinter Publishers
- Volosinov, V.N. 1973 [1930]. *Marxism and the Philosophy of Language*. Translated by L. Matejka & I.R. Titunik. London & New York: Seminar Press
- Wallace, A.F.C. 1970. *Culture and Personality*. Second Edition. New York: Random House
- Åberg, C. 1999. *Den omärkliga tekniken. Radio- och tv-produktion 1925-1985*. Stockholm: Natur & Kultur

Appendix 1: Sources

Primary sources

NRK's radio programme archive

Contemporary radio broadcasts

NRK's Annual Reports 1933-2000

The additions of 1923, 1926 and 1927 to the 1899 Act of Telegraphy concerning to broadcasting (printed in Dahl 1999:370f)

The Charter of April 4th 1925 granting Oslo Kringkastingselskap A/S the right to broadcast, with additions of April 1928 (printed in Dahl 1999:371ff)

The 1933 Broadcasting Act (Lov om Kringkasting av 24. juni 1933) (printed in Dahl 1999:376ff)

Hartberg, Ø. 1986. *Onkel Lauritz*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag

Hougen, J. 1932a. *Oslo kringkastingselskaps historie. Vol I: I store trekk gjennom de første syv år*. Oslo

Hougen, J. 1932b. *Oslo kringkastingselskaps historie. Vol II: Programvirksomheten*. Oslo

Kirkvaag, R. 1953. *Bak mikrofonen*. Oslo: Aschehoug

Kirkvaag, R. 1980. *Kom nærmere!* Oslo: Gyldendal

Klæbo, A. 1954 [1953]. *Dette er Norsk rikskringkasting*. Oslo: Norsk rikskringkasting/Fabritius & sønners forlag

Klæbo, A. 1983. *Radioliv med NRK i 50 år*. Oslo: Gyldendal norsk forlag

Ormestad, T. 1975. Kringkastingsens tekniske utvikling gjennom 50 år.

Unpublished leaflet by NRK's technical department

Ormestad, T. 1993. Teknisk utstyr brukt til kringkasting i Norge fra 1925.

Veiledning til NRKs historiske radioutstilling på Lyd & Bilde '93.

Unpublished leaflet

Øksnevad, T. 1946. *Det lå i luften*. Oslo: Aschehoug.

Secondary sources

- Andersen, R. & D. Bernstein (eds). 1999. *Kringkastingens tekniske historie*. Oslo: NRK
- Dahl, H. F. 1991. *NRK i fred og krig. Kringkastingen i Norge 1920-1945*. Oslo: Universitetsforlaget
- Dahl, H. F. 1999 [1975]. *Hallo – hallo! Kringkastingen i Norge 1920 - 1940*. Oslo: Cappelen
- Dahl H. F. 1999 [1978]. *Dette er London. NRK i krig 1940-45*. Oslo: Cappelen
- Dahl, H. F. & H. G. Bastiansen. 1999. *Over til Oslo. NRK som monopol 1945-81*. Oslo: Cappelen
- Fossum, H. 1994. *Radio i tre kanaler. Om omleggingen av de offentlige radioene i Danmark og Norge*. Hovedoppgave. Institutt for medier og kommunikasjon, UiO
- Futsæter, K-A. 1995a. *Kartlegging av programinnholdet i nærradioer*. Arbeidsnotat nr. 4. Norsk kulturråd
- Futsæter, K-A. 1995b. *Kartlegging av programinnholdet i P4*. Arbeidsnotat nr. 5. Norsk kulturråd
- Hartenstein, T. 1993. *Det norske hørespill 1945-1965*. LITINORs skriftserie, nr 2, (KULTs skriftserie nr 14). Oslo: Norges forskingsråd
- Hujanen, T. & P. Jauert. 1998. The New Competitive Environment of Radio Broadcasting in the Nordic Countries: A Short History of Deregulation and Analysis. *Journal of Radio Studies* Vol. 5 No. 1
- Håberg, O. 1992. *Nærradio-musikk eller nærmusikk-radio? Ein studie av vilkåra for lokalt medieinnhald og lokal organisasjon i ein nyetablert bygderadio*. Hovudoppgåve ved Institutt for medier og kommunikasjon, UiO
- Hågensen, F-O & T. Tollersrud. 1983. *Da monopolet sprakk. Nærradio i Norge*. Oslo: Universitetsforlaget
- Hågensen, F-O. 1991. *Nærradio*. Hovedoppgave i Statsvitenskap, UiO
- Jauert, P. & O. Prehn. 1995. *Lokalradio og lokal-tv. Nu og i fremtiden*. København: Kulturministeriet
- Jonsson, Å. 1982. *Den omsorgsfulla ordmålaren: studier i Sven Jerrings radiospråk mot bakgrund av radions allmänna syn på språket under de första decennierna*. Umeå Studies in the Humanities 48. Stockholm: Almqvist & Wiksell International
- Jønsson, B (red). 1993. *Svingende bølger*. Oslo: Eidem Forlag.

- Kjelland-Mørdre, I. 1991. *Nærradionettet i Oslo – et mangfoldig enfold?*
Hovedoppgave ved Institutt for statsvitenskap, UiO
- Lundby, K & K-A Futsæter (1993) *Flerkanalsamfunnet. Fra monopol til mangfold.* Oslo: Universitetsforlaget
- Mårtensson, E. 1989. Offentliga privatsamtal – en modern massmediegenre.
In: U. Carlsson: *Språket i massmedierna*. Nordicom-nytt/Sverige No. 3-4. Göteborg
- Mårtensson, E. 1998. Det vardagliga småpratet i radio. Från trygghet till utmaning. Unpublished dissertation. Stockholm University
- Nordberg, K. 1991. Skriftligt och muntligt i radion. In: A. Brändström & S. Åkerman (eds): *Icke skriftliga källor*. XXI Nordiska Historikermötet. Umeå: Umeå University
- Nordberg, K. 1998. *Folkhemmets röst. Radion som folkbildare 1925–1950.* Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion
- Syvertsen, T. 1986. *Broadcasting in Norway in the 1980s: Internationalisation, decentralisation, deregulation and democratisation.* MA-dissertation. Centre of Mass Communication Research, University of Leicester
- Syvertsen, T. 1992. *Public Television in Transition. A Comparative and Historical Analysis of the BBC and the NRK.* Levende bilder No. 5 1992. The Norwegian Research Council for Science and the Humanities (NAVF). Oslo & Trondheim: NAVF and the author
- Vagle, W. 1990. *Radiospråket – talt eller skrevet? Syntaktiske og pragmatiske tilnærminger i semiotisk perspektiv*. Oslo: Novus
- Vagle, W. 1990. "Velkomne til P2s morgonsending...". *Pressens årbog 1989*. 1990. København - Fredrikstad: Pressehistorisk Selskab
- Østbye, H. 1992. Norwegian Media in the 1980s. Structural Changes, Stable Consumption. *Nordicom-Information* No. 1 1992
- Åberg, C. 1999. *Den omärkliga tekniken. Radio- och tv-produktion 1925-1985.* Stockholm: Natur & Kultur
- Åbrink, H. 1998. "Gomorrön, Stockholm" *Radiopratt som stil, genre och samtal med lyssnaren*. Acta Universitatis Tamperensis 632. Tampere: Tammerforsu universitet

Appendix 2: Schema of analysis and periodisation of the history of Norwegian radio broadcasting

CHANNEL STRUCTURE, BROADCAST HOURS & TRANSMISSION MODE	IDEOLOGY STRATUM Communicative goals (shifts in weighting between established goals, emergence of new goals, disappearance of old goals). Programming policies. Expressed ideologies.	GENRE STRATUM Genre inventory [new genres/dead genres]. Genre growth and differentiation. The use of the various genres [increasing/decreasing trends]. Changes in the genres' structures and functions.	REGISTER STRATUM		
			IDEATIONAL COMPONENT : FIELD Contents, subject matters, activities.	INTERPERSONAL COMPONENT: TENOR Participant identities, role relationships, attitudes, modality, address forms & usage, interactivity, énonciation structures, etc	TEXTUAL COMPONENT: MODE Means of semiotic mediation, coherence (continuity & global organisation of the schedule), production methods, technology-induced characteristics, production/distribution/transmission facilities and technologies, etc.
VERY OLD RADIO (1925-33)					
OLD RADIO	PHASE 1 (1933-40)				
	PHASE 2 (1945-50)				
	PHASE 3 (1950-60)				
	PHASE 4 (1960-68)				
NEO-OLD RADIO (1968-1982)					
TRANSITION (1982-1993)					
NEW RADIO (1993 onwards)					

Pressteksternes sjangerhistorie – et internasjonalt perspektiv

Svennik Høyer

Innledning

Journalistiske former og sjangrer er en viktig del av virksomheten i massemediene, og da særlig av nyhetene som denne artikkelen handler om. Ja, vi kan ta ennå et skritt i denne retningen ved å påstå at presentasjonsmåten av mediernes budskap er, om ikke det sentrale innhold i enkeltbudskapet som McLuhan påsto, så et sentralt sammenbindende ledd i massekommunikasjonen fra det stadium der informasjoner sankes, til formuleringen av budskapet og videre til resepsjonsstadiet. Formene influerer på utvalget av informasjon og på arrangementet i presentasjonen. Nyhetskonsvensjonene gir autoritet til utsigelsen og gjør det lettere å dekode budskapet som et sosialt gangbart innhold og diskusjonstema. Denne betraktningssmåten gjør sjangerstudier av journalistikken til en del av samfunnsvitenskapen der jeg kommer fra, og river den ut av en estetisk sammenheng.

Det er meget som taler for en slik prosaisk og pragmatisk tilnærming til studiet av sjangrer i medieforskningen. Journalistikken er tekster som produseres mer av et miljø enn av enkeltpersoner. Tekstproduksjonen er kollektiv og forfatteridentiteten underordnet. Massekommunikasjonen er en prosess som først og fremst foregår gjennom en rekke på forhånd arrangerte samhandlinger og sosialt aksepterte skriveregler. Journalistikken lever i en organisert sammenheng tilknyttet medier, som fysiske gjenstander og som etablerte vaner hos publikum. Uten en medieorganisasjon som formidler er journalistikken ikke bare hjelpeløs, men totalt menigsløs.

I generelle termer er det lett å enes om denne oppfatning av journalistikkens vesen, men så snart vi prøver å innpasse slike definisjoner og teoremer til gitte kulturelle rammer melder motsigelsene seg. Blant journalister skifter oppfatningene en hel del om journalistikkens funksjoner. En stor internasjonal oversikt over journalistenes holdninger til yrket etc., basert på likeartete spørsmål, avslørte dyptgående forskjeller i oppfatninger til sentrale verdier, fra et land til et annet. Den viktigste oppgaven alle kunne enes om som vesentlig var de skulle formidle nyhetene så fort som mulig til publikum.²³² Og denne holdningen henger i sin tur sammen med noen av de eldste oppfatninger av hva nyheter er: en rapport om hendinger som er nye for mottakeren.

Mange av disse variasjoner i holdninger kan tilbakeføres til forskjeller i journalistiske tradisjoner som strekker seg langt tilbake, trolig til midten av det 19. århundret i Europa og Nord-Amerika. Tradisjoner som danner distinkte verdisystem, eller en journalistisk kultur. Man snakker ofte om den angloamerikanske journalistiske kulturen, som en internasjonal norm som prestasjoner i andre kulturer skal måles mot. Men det finnes andre typer av journalistikk med like lange tradisjoner, som den kontinentaleuropeiske, den franske og den tyske om man vil. Av nyere dato eksisterte en særegen sovjetisk journalisttradisjon inntil glasnost.

Kulturforskjellene gir seg ikke bare uttrykk i opinionsundersøkelser, men kan ta fysisk form i måten det journalistiske arbeidet organiseres på. Man sier noen ganger overdrevet at journalistikken ligger i veggene på redaksjonen og at man ikke forstår så meget av tilblivelsen før man har oppsøkt åstedet. I en sammenliknende studie av redaksjonslokale i tyske og britiske aviser demonstrerer Friedrich Esser det nære sambandet mellom differensieringen av det journalistiske arbeidet og journalistenes arbeidsomgivelser. I den tyske tradisjonen er journalisten en iakttaker og en kommentator av de aktuelle begivenheter som

²³² Weaver, David H. (red.) (1998: 478) *The Global Journalist. News People Around the World*. Cresskill, New Jersey. Hampton Press.

skriver og redigerer sin egen tekst alene. Det faller naturlig at journalisten får sitt eget avsondrete kontor slik man får på andre intellektuelle arbeidsplasser. I de britiske avisene er de ulike funksjonene mer spesialiserte. Den mer findelte arbeidsdelingen disponerer for mer åpne rommelige løsninger, som laboratorieliknende kontorlandskaper, der de enkelte ledd i arbeidsprosessene lett kan koples sammen. Dette i motsetning til den rommelig autonomi de tyske journalistene har.²³³ Disse arkitektoniske betraktninger kan suppleres med mer tekstorienterte overveielser.

Angloamerikansk journalistikk er først og fremst orientert mot saklige nyheter og i mindre grad mot fortløpende fortolkninger av samtiden. Nyhetsartiklene er fulle av fakta. Fakta som kan byttes ut, forfleres eller også arrangeres i forskjellige mønstre. Fakta som må samles mange steder fra og kan sankes av mange.²³⁴ Dette er altså tekster som egner seg godt for lagarbeide.²³⁵ Motsetningen er kommentarjournalistikken. I fortolkninger, vurderinger og resonnement er rekkefølgen av fakta og argumenter viktig. Argumenter er langt fra så utbyttbare som såkalte 'fakta'. Kontinentaleuropeisk journalistikk er

²³³ Esser, F (1998). "Editorial structures and work principles in British and German newsrooms". *European Journal of Communication*. Vol. 13, no.4.

²³⁴ Uttrykket 'researcher' i journalistikken referer til en person som skaffer til veie fakta og materiale, hovedsakelig fra biblioteker, men som ikke skriver. Andre medarbeider som ikke skriver ferdige manuskripter er "fotsoldatene" eller reporterne som sender et første utkast, muntlig eller skriftlig, fra felten. I den andre enden av redaksjonsprosessen finner vi 'sub-editors' eller redaksjonssekretærene som redigerer manuskriptene, enkelte ganger i flere steg: språk, stil, etisk og juridisk kontroll, overskrift, grafisk design etc. VG har et 10-trinns program for bearbeiding av manuskripter.

²³⁵ For ikke å idealisere engelsk pressetradisjonen i de såkalte kvalitetsaviser for meget, kan det være på sin plass med følgende delvis polemiske karakteristikk av situasjonen i britisk presse ved begynnelsen av det 20. århundre: "... the press was an extension of the political system, not a check or balance to Parliament and Executive, but inextricably mixed up with these institutions. Government was not 'government by journalism' ... but government by politicians, with journalists acting as go-betweens, advisers, and, occasionally, opponents of practising politicians." Boyce, George et.al. (eds.) (1978) *Newspaper History: From the 17th Century to the Present Day*. London, Constable.

i langt høyere grad enn den Anglo-Amerikanske preget av slike mer akademiske og litterære stilidealer.²³⁶

Det er en del slike fenomen jeg sikter til når jeg i dette kapitlet snakker om 'sjangrer' som henholdsvis utsigelsesmåter og som manifeste konvensjoner. Med utsigelsesmåter (eller henvendelsesmåter) forstår jeg tekstens stil, samt arrangementet av tekstens informasjon og tema osv. Med konvensjoner mener jeg arbeidsmetoder som ligger utenfor tekstene selv, og i denne forbindelse særlig de framherskende prosesser og regler i innkodingen av journalistiske tekster. Det mest nærliggende eksempelet her er nyhetsintervjuet som er den mest nyttige metoden nyhetsmediene bruker til å sanke informasjon med. Intervjuet var en metode som det historisk sett var vanskelig for eliten å godta, men som i dag er godtatt uten videre. Intervjuet er idag et fleksibelt instrument, men likevel underlagt en rekke konvensjoner som endrer karakter etter ulike intervjusituasjoner. De journalistiske konvensjoner som brukes før teksten og under innkodningen er til dels kjent for publikum under avkodningen. De sjangrer mediene velger sier også noe om de arbeidsmetoder som er brukt før teksten og de intensjoner sender tradisjonelt har ved å velge bestemte utsigelsesmåter. Disse anvisninger letter og utfyller tolkningen av teksten fra mottakers side.

Peilepunkter for utviklingen i journalistikken: informasjon og fortelling

Sjangrer har mange begynnelser og få fortsettelser i pressehistorien før de plutselig dukker opp flere steder i noen ulike varianter, der man må lytte seg til hva som er felles. Det kan være gamle fortellertradisjoner som gjenopplives og pusses på, eller det kan være kombinasjoner av elementer som vi må regne som nye. Omstendighetene rundt opp-

²³⁶ Köcher, Renate (1986) "Bloodhounds or missionaries: Role definitions of German and British journalists." *European Journal of Communication*. Vol. 1, no. 1. Se også: Donsbach, Wolfgang (1995). "Lapdogs, watchdogs and junkyard dogs." *Media Studies Journal*. Vol. 9, no. 4.

komsten av visse teksttradisjoner og skrivekonvensjoner er uklare og langdragne. Dette er kanskje grunnen til at det er skrevet så lite om sjangerhistorie, som er mitt tema. Jeg får gjøre som arkeologene: rekonstruere historien med et meget begrenset antall funn å holde meg til. Men noen peilepunkter kan vi velge.

Tabloidjournalistikken kom til de store metropoler som London, Paris og New York i 1830-årene, da det ble mulig å gå drastisk ned i pris. Billigavisen (pennypressen), tabloidformatet og populærjournalistikken var nesten synonyme. Henry Benjamin Day var en av de mange entreprenører i markedet for billigaviser. Han formulerte i *New York Sun* den 4. april 1835 sin oppfatning av hva som er nyheter:

News, properly so called, to be interesting to the public, must generally tell of wars and fightings, of deeds of death, and blood, of wounds and heresies, of broken heads, broken hearts and broken bones, of accidents by fire or flood, a field of possessions ravaged, property purloined, wrongs inflicted, rights unavenged, reputations assailed, feelings embittered, and oppressions exercised by nations, communities or individuals.²³⁷

Day la til at når man oppfattet nyheter på denne måten, så ble et overskudd av nyheter også et tegn på dårlige tider, noe redaktøren lakonisk måtte godta. Hans viktigste jobb var å bringe nyhetene videre i et språk folk flest forstod: "editors write copy—we don't write grammar. Any thing was good English that a man could understand". Slike epigrammatiske formuleringer er senere referert til som 'the tabloid formulae'. Men egentlig var ikke dette noe nytt. Vi finner de samme typer av historier igjen i flygebladene som gikk forut for avisene. Ser vi framover

²³⁷ Huntzicker, William E. (1999:14-15). *The Popular Press, 1833-1865*. Westport, Connecticut, Greenwood Press.

er det meget vi gjenkjenner fra Day's karakteristik i dagens tabloid-presse.²³⁸

Forut for, og samtidig med tabloidjournalistikkens oppkomst, har vi den seriøse nyhetsjournalistikken som framfor alt vil informere, og gjerne også underholde om dette lar seg kombinere. Oppfatningen av hva som tematisk sett er nyheter er oftest noe bredere enn for kveldspresen. Det er først og fremst formen som skiller. Den mer seriøse journalistikken ser ikke alltid hovedpoengene for sin framstilling i de dramatiske detaljer. Claes-Göran Holmberg siterer en typisk notis fra 1600-tallet fra Sveriges første avis, den offisiøse *Ordinari Post Tijden-der*, som begynte å komme i 1645:

Gamble Stettin den 13 Novemb. Ifrån Hinter-Pommeren är Berät-telse inkommen at KurBrandenburgische Kavalleriet den 15. den-nes fullkomligt skulle bliva avdankat.

Og notisen fortsetter i samme tonefall å besvare når, hvor og hvordan, slik journalister gjør i dag.²³⁹ Kjernen var nyheter i kortform som fikk sin mal i notisen som igjen ble utviklet i brevavisene. Med større plass i dagens aviser i bredformat vil en slik historie kanskje fått noe mer drama.

Med litt fantasi kan vi derfor si at to av hovedformene i nyhetsfor-tellingen—informasjon og fortelling— er kjent fra flere århundre bak-over. Men slagordet om at ”intet er nytt under solen” er en fattig-mannstrøst i mangel av mer detaljerte kunnskaper. Kevin G. Barnhurst

²³⁸ Teknisk sett henspeler 'tabloid' på avisenes format, som tradisjonelt tilhørte de mer sensasjonsrike kveldsavisene. I dag er de fleste norske aviser tabloide i teknisk forstand. Men uttrykket brukes fortsatt på de sensasjonelle fortellinger vi ofte finner i kveldspresen.

²³⁹ Holmberg, Claes-Göran (2000). ”Nästan bara posttidningar (tiden före 1732)” i Karl Erik Gustafsson och Per Rydén (red.) *Den svenska pressens historia*. Stockholm, Ekerlids förlag.

og Diana Mutz gir oss noen flere detaljer å peile utviklingen etter.²⁴⁰ De har undersøkt et utvalg av utgaver i tre store nyhetsaviser *Portland Oregonian*, *the Chicago Tribune* og *New York Times* med tjue års mellomrom fra 1894 til 1994. Deres tese er at begivenheten og de navngitte personer er mindre sentrale i nyhetsjournalistikken i dag. Hovedsakelig av to grunner: historiene er blitt lengre, og de elektroniske mediene har overtatt som de primære nyhetskilder for publikum. Nå dreier oppmerksomheten i avisjournalistikken seg mer i retning av langvarige sosiale tendenser og historiske utviklingslinjer, mot geografien i større format og mot den videre konteksten rundt en begivenhet. Personer er mer representanter, eller også ikoner, for det mer upersonlige i f.eks. økonomiens oppgang og fall. Journalistene leter etter personer som kan ”gi et ansikt til saken”. Formen kan variere fra fortelling til informasjon, fra det dramatiserte enkelttilfelle til de brede oversikter gjennom kommentarer, fakta, grafikk og kronologier.²⁴¹

Utviklingen i journalistikken er gjerne karakterisert som en tendens mot en økende ”snuttifisering”, mens Barnhurst og Mutz snakker om ”the new long journalism”. Det er ingen nødvendig motsetning i disse påstander. Det er lett å finne eksempler som illustrer begge påstander i dagens presse, bare man ser i riktig retning. Når det gjelder journalistikkens utvikling som helhet ligger sannheten sannsynligvis ikke i midten, men begge steder. Det sikreste man kan si er at nyhetsjournalistikken har blitt mer variert med årene, noen former som essayet har forsvunnet, mens mange andre former har kommet til. For en periode på ca. femti år, mellom 1870-årene og 1920-årene, har man imidlertid

²⁴⁰ Barnhurst, Kevin G. and Mutz, Diana (1997). ”American Journalism and the Decline in Event-Centered Reporting.” *Journal of Communication*. Vol. 47, no. 4.

²⁴¹ Som eksempel har Aftenposten s. 15, 9. november 2001, den dagen dette skrives, et oppslag som den mer allmenne tendensen at folk kjøper engelskspråklige billige bøker enn dyrere norske bøker. (*Kjøper heller engelsk og billig*) Bildet som illustrerer artikkelen viser Tore Syvertsen med en paperback i hånden og følgehistorien er et intervju om hans leservaner. Hans uttalelser støtter selvsagt opp under påstandene om tendensen til å lese billigere engelskspråklige skjønnlitteratur.

drøftet utviklingen i amerikansk journalistikk mer i detalj. Problemet man vil belyse er partipressens fall, og oppkomsten av ideen om en journalistisk objektivitet.

Nyhetsparadigmet: En samling av sjangrer

I det følgende skal jeg ikke bare begrense meg til nyhetsjournalistikken, men også til den angloamerikanske tradisjon, slik den er skissert ovenfor. For ytterligere å forenkle diskusjonen bruker jeg begrepet nyhetsparadigme, som er en samlebetegnelse for en rekke komplette metoder og profesjonelle verdier som er knyttet til formidlingen av nyheter. Som helhet er 'nyhetsparadigmet' en analytisk konstruksjon. Man kan gjenfinne elementer av det i redigeringen og hos journalistene under arbeidet i felten, men det er ikke sikkert man finner alt sammen på samme sted.

Et paradigme er, som man vet fra Thomas Kuhn, en måte å tenke på som forankres i bestemte forestillinger, og i kompletterende begreper som er underbygget av makrohypoteser om tingenes natur og deres mulige sammenhenger.²⁴² I slutten av det 19. og i de to første tiår av det 20. århundre ble bitene lagt på plass i nyhetsparadigmet i USA og like etter i Storbritannia. Dette paradigme omfatter både implisitte regler for hva som best kan utsies som nyheter, og en del eksplisitte regler for hvordan nyheter skal utsies og hvordan journalisten skal forholde seg til sine omgivelser. 'Nyheter' i mediene etter denne oppskriften består av en rekke elementer hvorav vi vil framheve fem:

- Begivenheter
- Utvelgelseskriterier
- Nyhetsintervjuet som metode (ofte skjult i teksten)

²⁴² Kuhn, Thomas S. (1962). *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago, The University of Chicago Press (finnes i bind 2 av *International Encyclopedia of Unified Science*, redigert av Otto Neurath, Rudolf Carnap og Charles Morris).

- Prosedyrer for 'objektivitet' (Fakta: påstander om en realitet. Tone: balansering av kilder: pro et contra osv.) — og
- Presentasjon eller bestemte utsigelsesmåter (Metoder for presentasjon: 'den omvendte pyramide' eller ingressteknikken).

Kanskje bør jeg føye til at dette nyhetsparadigmet lar seg best anvende på det jeg foran kalte seriøs nyhetsjournalistikk, der hovedformålet er å informere. I det følgende skal vi kommentere disse elementene punktvis med egne kommentarer og med historiske henvisninger hovedsakelig hentet fra amerikansk pressehistorie.

Begivenheten

kan defineres som et møte, en ulykke, eller mer generelt som en hendelse som ideelt bør begynne og være avsluttet mellom to utgivelsestidspunkt.

Etter at bruken av nyhetstelegrammer slo igjennom i pressen snakket man om en *nyhetsyklus* på 24 timer. Avisene rapporterte hva som hadde hendt det siste døgnet og kunne indirekte fortelle hva som var viktig og kom med i avisen, og hva som ikke var det. Sosiale prosesser med en lavere endringstakt ble sjelden rapportert som nyheter. Jürgen Wilke finner f.eks. i utvalg tyske aviser at andelen av rapporterte begivenheter som hadde skjedd de siste 24 timene økte fra 11 til 95 prosent av samtlige nyheter mellom 1856 og 1906.²⁴³ Hazel Dicken-Garcia peker ut midten av det 19. århundre som høysesongen for de begivenhetssentrerte historiene. Hun oppsummerer de største endringene i amerikansk journalistikk gjennom det 19. århundre på følgende måte: "Content evolved from being *idea-centred* in the earliest decade to

²⁴³ Jürgen Wilke (1984) "The changing world of media reality." *Gazette*, Vol. 39, no.3.

event-centred by mid-century, and to a diversity dominated by *the 'story'* in the 1890s.”²⁴⁴

En multimedietid som vår med bevegelige deadlines døgnet rundt har en atskillig mer komplisert nyhetssyklus. Dette krever nye fortellerformer. Den gamle devisen for de harde nyheter “don’t tell — show it!” er neppe tilstrekkelig lenger. I den gamle nøytrale skolen skulle forklaringene komme indirekte, som en naturlig konklusjon mottakeren trekker for seg selv etter å ha blitt informert. Denne formen for faktarapportering uten kontekst har kollega Birgitta Höijer kalt ”Nyheter for allerede informerte”. I en innholdsanalyse demonstrerte hun at mer enn halvparten av innsalgene i de svenske tv-nyhetene i 1980-årene manglet kontekst eller utfyllende forklaringer.²⁴⁵ I de kontinuerlig publiserende nyhetskanaler i dag, slike som CNN, kan konteksten for den enkelte nyhet bli temmelig trang. De rapporterte hendinger fortøner seg som små detaljer i et større bilde. Tingene skjer tilsynelatende uten foranledning. Begivenhetene blir indirekte forklart gjennom den posisjon de har i et større og atskillig lengre eller romsligere nyhetsbildet som redaksjonen tar for gitt at publikum forstår.

Slike mangler kompenseres gjerne gjennom en aktiv intertekstualitet mellom ulike nyhetsprogram og mellom ulike kanaler. Du starter dagen med å lese om begivenheter i avisen som får sin slutt under lesningen. Men avisen inneholder også en rekke nyhetsbegivenheter som er under utvikling. Ut gjennom formiddagen gir radiosendingene eller nettavisene nye opplysninger om de begivenheter som enå ikke er avsluttet, sendingene rapporterer utvalgte personers reaksjoner på en nyhet som ble publisert for noen timer siden i et annet medium, man diskuterer påtenkte beslutninger som er annonsert tidligere osv for så å avrunde nyhetsdagen med en studiodebatt over dagens viktigste nyhet i

²⁴⁴ Dicken-Garcia (1989: 229). *Journalistic Standards in Nineteenth Century America*. Madison, University of Wisconsin Press.

²⁴⁵ Höijer, Birgitta (1984) *Nyheter, forståelse och minne*. Lund, Studentlitteratur

kvelds-tv, *Holmgang* eller *Studio 21*. Dette er ofte kalt: *Talks about talks about talk*.

Hvor ble det så av begivenheten?

Nyhetskriterier

Med den overflod av informasjoner som etter hvert strømmet gjennom telegraflinjene ble det nødvendig med utvelgelseskriterier eller nyhetskriterier. Bruken av intersubjektive nyhetskriterier skal i følge teorien avgjøre hvilke begivenheter som er nyhetsverdige nok til å komme med i neste sending. Det finnes mange uttrykk som mystifiserer evnen til å oppdage 'nyheter': en nese for nyheter, nyhetsteft osv. I denne sammenheng nøyer jeg meg med å si at journalister bruker en eller annen form for utvalgs-kriterier som passer det medium de arbeider i og at de oppfatter dette som en viktig del av sin yrkesutøvelse.

Medieforskerne har siden 1960-årene diskutert både hvilke kriterier som finnes, og om de evt. brukes av journalistene. Det har lenge vært en tendens til at hver ny akademisk artikkel om temaet kommer opp med en ny samling av kriterier. Kravet om aktualitet er ett nyhetskriterium som går igjen på de fleste lister. I tillegg er *den sosiale eller kulturelle avstand* mellom utgivelsesstedet og begivenheten et annet kriterium man er ganske samstemte om. Regelen lyder: Desto nærmere stedet for begivenheten er i kulturelle og språklige likheter og i geografisk distanse, desto mer nyhetsverdige er begivenhetene i disse områdene. Murmansk ligger i så henseende lengre bort fra Norge enn Los Angeles. En annen måte å si dette på er at terskelen som må overskrides for å bli akseptert som nyhet av journalister er lavere for begivenheter som er kulturelt og sosialt nære enn for de fjerne. Vi får både flere og mer detaljerte nyheter fra Amerika enn fra Russland.

Det har ikke alltid vært slik. Sensuren gjorde det sikrere for avisene å rapportere de mer ufarlige utenlandske nyheter. Dessuten var det enklere å klippe fra postsendte aviser, enn å samle eget stoff på byen

der sladrekanalen allerede hadde formidlet de fleste lokale nyheter. Jürgen Wilke rapporterer et dominerende innslag av utenlandske nyheter i et utvalg tyske, franske, engelske og amerikanske aviser fra 1622 til 1906. Til og med det 19. århundre var de utenlandske nyheter et helt dominerende innslag, bortsett fra enkelte år så som 1695 i Storbritannia og 1789 i Frankrike da sensuren ble sløyfet.²⁴⁶

Nyhetsintervjuet som metode

gir uttrykk for en aktiv holdning til omgivelsene. Man går ut å henter informasjon, i stedet for å vente på at noen banker på døren med nyheter. Den mer omfattende bruken av intervjuer henger åpenbart sammen med den økte bemanningen på redaksjonen som kom i slutten av det 19. og særlig i begynnelsen av det 20. århundre, igjen som et resultat av sterkt økende opplagstall. (*New York World* hadde f.eks. 1200 ansatte i 1895).

Vi har mange *typer av intervjuer*, fra 'forhøret' til 'konversasjonen', til det skjønnlitterære portrettintervjuet. Jeg skal ikke gå inn i denne materien her, men vil nevne at i det jeg har lest om intervjuets historie så brukes det få faste faglige termer. Stort sett dreier diskusjonen seg om nyhetsintervjuet.

Nyhetsintervjuet er en typisk sosial oppfinnelse. Journalisten fortsetter å spørre uten selv å gi svar. Dersom intervjuobjektet spør tilbake blir journalisten helt perpleks, eller overser spørsmålet. Tilsynelatende er intervjuet en halv samtale, rent bortsett fra at det finnes en tredje usynlig part til stede. Ideelt sett fører journalisten en samtale på vegne av publikum, og henvender seg til publikum, mens den som intervjues også samtaler med publikum og ikke med journalisten.

²⁴⁶ Wilke, Jürgen (1987). "Foreign news coverage and international flow over three centuries." *Gazette*. Vol. 39, no. 2.

Nils Gunnar Nilsson påstår at journalistene lærte intervjuteknikken fra forhørsmetodene i retten.²⁴⁷ Som i rettsforhøret er også nyhetsintervjuet basert på at spørsmålene går én vei og at den annen part forholder seg passiv inntil spurt. Intervjuet møtte avsky i begynnelsen, rapporteres det. Det var fornærmende og ambisiøst av journalisten å avhøre kildene uten å gi i retur noen garantier om den videre presentasjonen av samtalen.²⁴⁸

Det er noe uklart akkurat når det første nyhetsintervjuet fant sted og når det først kom i regelmessig bruk. Leter man etter begynnelsen så mener noen at intervjuet først ble brukt i 1830-årene av tabloidpressen i New York, særlig av *The Sun*. *New York Herald* brukte intervjuet som konversasjon i 1859, noe som skapte sensasjon på den tid. I England ble nyhetsintervjuet introdusert av W. T. Stead, redaktør av *The Pall Mall Gazette*, tidlig i 1880-årene

Nilsson hevder at i løpet av 1860-årene ble intervjuet gradvis en spesiell journalistisk sjanger. Michael Schudson mener at i 1880-årene var intervjuet i alminnelig bruk blant amerikanske journalister mens britiske journalister først omkring 1900 begynte mer sporadisk å godta intervjuet som en arbeidsmetode.²⁴⁹ Amerikanske journalister som prøvde å bruke intervjuet i reportasjene fra den første verdenskrig, møtte så heftige reaksjoner hos de europeiske militære og politiske ledere at de måtte oppgi forsøket. Og så sent som i 1926 forbød *Associated Press* sine reportere å skrive intervjuer. Dette gir oss en periode på mer enn seksti år for innføringen av intervjuet som journalistisk metode. Uten systematiske undersøkelser er det ikke mulig å være mer presis.

²⁴⁷ Nilsson, Nils Gunnar (1971) "The origin of the interview". *Journalism Quarterly*. Vol. 48

²⁴⁸ Silvester, Christopher (red.) (1993) "Introduction" i *The Penguin Book of Interviews*. London, Penguin Books

²⁴⁹ Schudson, Michael (2001). "The objectivity norm in American journalism." *Journalism*. Vol 2, no. 2.

Objektivitet

— eller rettere sagt — en balansert framstilling der flere parter blir hørt, var en relativt sen oppfinnelse i journalistikken. Det diskuteres livlig for tiden *om* mediene er objektive, og i tilfelle *når* de ble det. Det er f.eks. uklart når partipressen ble avviklet i Norge. Denne uenigheten henger naturlig sammen med hva man forstår med objektivitet.

'Objektivitet' kan bety meget fra *nøytralitet*, til nøye avveiet *balanse* mellom motstridende synspunkter, til *verifisert kunnskap* etter anerkjente metoder osv. Stilistisk innebærer objektivitet gjerne et uengasjert og tilbaketrukket, eller et lite engasjert skrivesett som mest baserer seg på fakta etablert av andre. Journalisten skal kunne skrive om saker de er uenig i uten å vise dette direkte gjennom uttrykksmåten.

Dette fører selvsagt til at journalister sjelden viser følelser offentlig. Journalister beskyldes ofte for å være følelsesnøytrale i enhver situasjon, eller kalde og kyniske. Dette skyldes delvis en annen journalistisk norm; nemlig at man skal holde seg til observerbare fakta og ikke gå inn i følelser og tanker hos andre som prinsipielt er skjult for utenforstående. Subjektive opplevelser og følelser tilhører skjønnlitteraturen. Tom Wolfe's nyjournalistikk i 1960-årene med bl.a. sine 'indre dialoger' ble fort dømt ut som ujournalistiske med sin mangel på 'objektivitet'.

Objektivitet i journalistikken henger altså sammen med det vi kaller graden av håndfast realisme i beskrivelsen. Det har alltid vært avgjørende viktig for mediene å bli trodd på påstanden om at det de sier faktisk har skjedd.

For få år siden var det en utbredt enighet blant pressehistorikerne i USA at opprinnelsen til den objektive metoden og den saklige stilen i amerikansk journalistikk hang nøye sammen med utbredelsen av de internasjonale nyhetsbyråer og den tiltakende bruken av nyhetstelegrammer i siste halvdel av det 19. århundre. Hazel Dicken-Garcia støtter dette inntrykket i sin oversikt over pressekritikken i USA gjennom

det 19. århundre. Hun hevder at det var først i siste halvdel av århundret at pressefolk begynte å diskutere 'objektivitet' for alvor.²⁵⁰ Som en illustrasjon til begge påstander kan det nevnes at i begynnelsen av sin virksomhet, gjennom 1850- og 1860-årene, forbød New York Associated Press reporterene å bruke telegrafene til politiske kommentarer eller politisk til fargete nyheter, bortsett fra de som kom fra Albany og Washington.²⁵¹

På den ene siden ville byråene ikke utfordre informasjonskildene med fortolkninger og forklaringer som ikke var eksplisitt godtatt på offisielt hold. På den annen side ville byråene heller ikke skape konflikter med kundene, eller med avisene som var av mange politiske oppfatninger. En kompletterende forklaring på den økende nøytraliteten var markedsekspanjonen som gjorde det mulig for avisene å appellere til et sosialt og kulturelt sammensatt publikum, dersom de stort sett holdt en lav profil i kontroversielle spørsmål som kunne dele lesekretsen.²⁵²

Donald Shaw mente at byråenes holdninger til journalistikken påvirket avisene i retning av nøytralitet i partipolitikken. Shaw gikk så langt at han gjennom en innholdsanalyse av 147 dagsaviser i Wisconsin påsto at det ensidige partipolitiske engasjementet forsvant mellom 1852 og 1916. Det var en negativ korrelasjon mellom antallet av nyhetstele-

²⁵⁰ Dicken-Garcia, Hazel (1989: 229). *Journalistic Standards in Nineteenth Century America*. Madison, University of Wisconsin Press.

²⁵¹ Blondheim, Menahem (1994). *News over the Wires. The Telegraph and the Flow of Public Information in America, 1844-1897*. Cambridge, Mass. Harvard University Press. The New York Associated Press var forløperen til AP. Associated Press ble dannet 1848-1849, med New York avisene som initiativtakere og hovedeiere.

²⁵² Baldasty, Gerald J. (1992) *The Commercialization of News in the Nineteenth Century*. Madison, University of Wisconsin Press.

grammer og andelen av partiagitoriske artikler i denne perioden, og da særlig mellom 1876 og 1884.²⁵³

Lengst går Michael Schudson i motsatt retning ved å framheve idéstrømninger i det amerikanske samfunn som en forklaring, og mener 'objektivitetsnormen' fikk gjennomslag først i 1920-årene.²⁵⁴ Han baserer seg her på den faglige filosofiske debatt som særlig Walter Lippmann²⁵⁵ var ansvarlig for, og den profesjonelle selvrefleksjon blant amerikanske journalister i deres egne fagblad. Schudson peker ut de bredere kulturelle strømninger i samtiden som den mest sannsynlige forklaringen på denne nyorienteringen, særlig profesjonaliseringen av mange nye yrker som fant sted i USA på denne tiden, og den pragmatiske amerikanske filosofi bl.a. fra John Dewey. Medvirkende til journalistenes allmenne skepsis var også den propaganda pressen ble utsatt for fra myndighetene under den første verdenskrig, og forøvrig fra den sterkt voksende PR-industrien etter krigen.

Journalistisk 'objektivitet' har også en viss sammenheng med forsvaret av den profesjonelle autonomi. Journalistene avviser ofte forsøkene på utidig påvirkning utenfra med henvisning til at det som skal med i nyhetssendingen må journalistisk begrunnes. Men dette var ikke det opprinnelige motivet hevder bl.a. Arthur Kaul. Det var utgi-verne som begynte å diskutere 'objektivitet' og 'profesjonalisering' i journalistikken for å beskytte seg mot journalistenes trang til engasjement, til møkkagraving og motsigelsesjournalistikk.²⁵⁶ På kontinentet i

²⁵³ Shaw, Donald L. (1967). "News bias and the telegraph: A study of historical change." *Journalism Quarterly*. Vol. 44, no 1.

²⁵⁴ Schudson, Michael (1978) *Discovering the News. A Social History of American Newspapers*. New York, Basic Books.

²⁵⁵ Lippmann, Walter (1946) *Public Opinion*. New York, Penguin Books. (Boken ble opprinnelig publisert i 1922.)

²⁵⁶ Kaul, Arthur J. (1986). "The Ploretarian Journalist: A Critique of Professionalism." *Journal of Mass Media Ethics*. Vol. 1, no.2. Se også: Allern, Sigurd (1988). *Møkkagraverne & den kritiske tradisjonen: essays*. Oslo, Oktober.

Europa hadde den journalistiske autonomi ofte en annen betydning. Nemlig at journalisten hadde en rett til, endog en profesjonell plikt til, å mene noe annet en de etablerte sannheter.

Som noe mer enn et kuriosum kan jeg nevne at *The Society of Professional Journalists* ikke bruker begrepet 'objektivitet' i sine siste yrkesetiske statutter fra 1996. Så sent som i 1987 ble 'objektivitet' og 'akuratesse' på samme sted nevnt som kanskje den viktigste standard for profesjonalisme i journalistikken.²⁵⁷ Bakgrunnen for denne endringen er igjen at "normaljournalistikken" i den seriøse presse og i TV har beveget seg bort fra rituell objektivitet, mest markant i den såkalt undersøkende journalistikken. Det ser altså ut til at det normative grunnlaget for amerikansk journalistikk begynner å nærme seg de kontinentaleuropeiske idealer.

Man har oppdaget at en utvidet kontekst for nyhetsbegivenhetene er nødvendige orienteringspunkter for mottakerne i en tidsalder med informasjonsoverflod. Men journalistene kan sjelden ta i bruk slike utvidete kontekster uten å ty til påstander om diverse sammenhenger mellom tekstens undertema, hvilket lett gjør historien 'subjektiv' ut fra de eldre normer. I den mer tradisjonelle nyhetsjournalistikken forsvant journalisten på en merkelig måte i tekster dominert av andre aktører og begivenheter. Dette dilemma har man nå løst ved at journalisten på samme side i avisen opptrer både som iakttakende reporter og i egen tilstøtende ramme kommenterer det som er iakttatt.

Fokusering / Den omvendte pyramide / Ingressteknikken

Det er mange navn på metodene for hvordan nyheter skal presenteres i mediene. En relativt gammel oppskrift, som jeg fant i en amerikansk

²⁵⁷ Ettema, James S, og Glaser, Theodore L (1998). *Custodians of Conscience. Investigative Journalism and Public Virtue*. New York, Columbia University Press. Forfatterene hevder bl.a. at: "Investigative journalism always operate from a moralistic premise."

lærebok i journalistikk fra 1950, med førsteutgave i 1937, beskriver i detalj den såkalt 'omvendte pyramide'.²⁵⁸ Andre navn som er nevnt i senere lærebøker er begivenhetsfokusering og ingressteknikken.

Beskrivelsen av den omvendte pyramiden går igjen i lærebøker om journalistikk opp til vår tid. I den profesjonelle mytologi ble den omvendte pyramiden oppfunnet under den amerikanske borgerkrigen (1861-65). Telegraflinjene nær slagscenene var få og ofte upålitelige. Reporterne sto i kø og måtte få fram de viktigste opplysninger først. Men også andre steder tvang prisen på telegrammer journalistene til å utvise en streng ordøkonomi. I et rundskriv *Reuters* sendte sine reportere i 1883 ble de bedt om å holde seg til de viktigste fakta først og fremst:

the bare facts be first telegraphed with the utmost promptitude, and as soon as possible afterwards a descriptive account, proportionate to the gravity of the incident.²⁵⁹

Michael Schudson nevner at redaktøren av *Chicago Globe* sa til sine journalister i 1892 at det første avsnittet i nyhetshistorien skulle informere leseren om: hvem, hva, hvor, når og hvordan.²⁶⁰ Dette er nå den klassiske definisjonen på den omvendte pyramiden. Schudson støtter seg her bl.a. til Frank Luther Mott som hevdet at: "The modern summary lead for news stories developed during the later nineties."²⁶¹

Svarene på de fem kardinalspørsmål om enhver begivenhet bør altså åpne nyhetshistorien. Dette kalles ingressen eller 'introen' i tv-

²⁵⁸ Mott, George Fox (1950) *New Survey of Journalism*. New York, Barnes & Noble

²⁵⁹ Read, Donald (1999: 106). *The Power of News. The History of Reuters* (second edition). Oxford, Oxford University Press.

²⁶⁰ Schudson, Michael (1978) *Discovering the News. A Social History of American Newspapers*. New York, Basic Books.

²⁶¹ Mott, Frank Luther (1961) *American Journalism* (3rd edition). New York, Macmillan.

språket. Ingressen kan vinkles mot hvert av de fem spørsmål: i en *hvem* intro, en *hva* intro osv.

Journalistenes sterke nåtidsorientering tilsier fortsatt at de siste begivenheter nevnes først. Journalister begynner aldri nyhetene med "det var en gang ...". Nåtidsorienteringen medfører også en *omvendt kronologi*. Først det siste og vesentligste, så kompletterende fakta om forhistorien og rapporterte forklaringer fra informasjonskilder. Dette berøver historien enhver naturlig dramaturgi. Som undersøkelser har vist, synes flertallet av publikum at historier med en "naturlig" intern kronologi er mer fascinerende enn den omvendte pyramide. Publikum tror på den annen side mer på det som presenteres som nyheter gjennom den tradisjonelle 'omvendte' pyramide. Slike motstridende hensyn som må tas fører gjerne til en blanding av fortellerformer i de noe lengre reportasjene; man leter etter den første anledning til å snu begivenhetsrekken for å kunne fortelle historien i en fremadskridende kronologi.

Det som ikke går fram av det foregående, men som blir klart gjennom den journalistiske arbeidsprosessen, er at selv med denne stramme presentasjonsformen må man ta seg noen friheter. For det første er det redaksjonen som bestemmer hva i begivenheten som er nytt, hva som er selve nyhetspoenget. For det annet, *enhver historie må rekonstruere den opplevde virkelighet for å bli forståelig*. Historiens interne kronologi behøver ikke alltid følge begivenhetenes mer kaotiske gang. Rekkefølgen i presentasjonen blir gjerne underordnet et pedagogisk hovedpoeng eller et tema journalisten ønsker å framheve. Dette er hva som enkelte ganger kalles vinkling. Vinklingen framstår som en kombinasjon av 'dekontekstualisering' av historiens elementer og en journalistisk 'rekontekstualisering'.

Om den internasjonale spredningen av nyhetsparadigmet

Jeg har kalt nyhetsparadigmet en samling av komplementære, men innbyrdes uavhengige sjangrer. Som det går fram av oversikten ovenfor var nyhetsparadigmet ikke noe man plutselig tok i bruk i USA i 1920. Hvert av 'elementene' i nyhetsparadigmet har sin egen "lille" historie. Samlet sett ble de utviklet over om lag femti år mellom 1870 og 1920. Det komplementære er altså en ettertanke og ikke et historisk faktum før en gang etter 1920. Likevel synes 'nyhetsparadigmet' snart etter å bli sammentømret til en måte å forholde seg til omgivelsene på og til metodene for å rapportere nyheter som var ansett som brukbare. Begivenheter må verifiseres som objektive før de kan rapporteres, og det er det manifeste, det aktuelle og relevante i nyheten som skal framheves i presentasjonen.

På samme måte som den moderne nyhetsjournalistikken ble utviklet bitvis i Amerika, så spredte den seg også sannsynligvis bitvis til Europa. Det finnes få systematiske undersøkelser å holde seg til. Så også i det følgende må jeg bruke den arkeologiske framgangsmåte: peile inn en antatt utviklingslinje fra spredte funn.

Enkelte deler av paradigmet, slik som 'den omvendte pyramiden', gikk lenge under navnet "den amerikanske journalistikken" her hjemme. Inger Lindstedt undersøkte alle svenske lærebøker mellom 1915 og 1996, i alt 17 bøker og gjorde noen overraskende oppdagelser om motstanden mot den amerikansk inspirerte journalistikken.²⁶² Den omvendte pyramiden ble betegnet som en u-svensk måte å fortelle historier på. Selv i 1953 ble den omvendte pyramiden betegnet som 'amerikansk'. Men i 1981 var den blitt 'tradisjonell' eller 'internasjonal'.²⁶³

²⁶² Lindstedt, Inger (1998) "Till de unga, till dem som ämna bliva tidningsmän". *Handböcker i journalistik*. Göteborg, Institutionen för journalistik och masskommunikation. (Doktoravhandling).

²⁶³ Teun Van Dijk finner i en enkeltstudie av den internasjonale dekningen av mordet på den nylig valgte Libanesiske presidenten Bechir Gemayel den 14. september i 1982 at avisene var ganske

Marion Marzolf på sin side beskriver hvordan den amerikanske ”nyjournalistikken” til Joseph Pulitzer, Gordon Bennett Jr. og Adolf Ochs fra 1870 og 1880-årene ble studert på stedet av den unge feirede danske reporter Henrik Calving og senere introdusert i Danmark når han i 1905 ble redaktør av *Politiken*. Tre år deretter er det Oscar Hemberg i *Dagens Nyheter* i Stockholm som revolusjonerer journalistikk og redigeringsmetoder i Sverige.²⁶⁴ Jan Ekecrantz og Tom Olsson rapporterer imidlertid fra sine studier bl.a. av svensk lokalpresse, at viktige trekk i den moderne nyhetsjournalistikken ikke fantes i 1920.²⁶⁵ Jean Chalaby hevder på grunnlag av sine studier av utviklingen i fransk presse siden 1830 at nyhetsjournalistikken kom til Frankrike i 1930-årene.²⁶⁶

Disse spredte funn tyder ikke på en jevn og systematisk spredning av nyhetsparadigmet fra USA, via Storbritannia til det øvrige Europa. Utefra det vi vet om f.eks. spredningene av hurtigpressen og avisrotasjonen, ofte bygd i USA, så kan vi konkludere at teknologien spres fortere enn kulturelle innovasjoner internasjonalt.

likeartede i måten detaljene om mordet ble presentert på. ’Den omvendte pyramiden’ var normen for de aller fleste av 138 aviser som ble undersøkt fra 100 land. Van Dijk fant ingen vesentlige forskjeller mellom regioner, eller mellom politiske regimer, uten på ett punkt, som gikk på tvers av andre skiller, nemlig forskjellen mellom presentasjonen i tabloidpressen og i andre aviser. Van Dijk tilskriver dette resultatet at de fleste avisene brukte de samme internasjonale nyhetsbyråene. Van Dijk, Teun A. (1988). *News Analysis. Case Studies of International and National News in the Press*. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum

33 Marzolf, Marion (1982), ”Pioneers of ”New Journalism” i early 20th Century Scandinavia.” *Pressens Årbog* Vol. 20

²⁶⁵ Ekecrantz, Jan og Olsson, Tom (1998). *Det redigerade samhället: om journalistikens, beskrivningsmaktens och det informerade förnuftets historia*. Stockholm, Carlsson

²⁶⁶ Chalaby, Jean (1996). ”Journalism as an Anglo-American invention. A comparison of the development of French and Anglo-American journalism 1830s-1930s”. *European Journal of Communication*. Vol 11, no. 3.

Motstanden mot den amerikanske journalistikk var høyst sannsynlig av kulturell art, noe Inger Lindstedt mer enn antyder. Og et alt dominerende trekk i den skandinaviske journalistiske kulturen har vært partipressens sterke stilling. Partijournalistikken har ingen pretensjoner om streng 'objektivitet'. Men det kanskje viktigste element i nyhetsparadigmet var nettopp 'objektiviteten', som ble dominerende først etter partipressens fall i USA.

At den litterære stilen fortsatte lengre på Kontinentet enn i Storbritannia og USA har man forklart med at der hadde man en lengre tradisjon med sensur, noe som bl.a. fostret en mer allegorisk fortellerstil. Totalitære regimer som Nazi-Tyskland, Sovjet og Franco Spania var direkte fiendtlige overfor den vestlige nyhetsjournalistikken. Lenin trodde ikke på en objektiv eller uengasjert journalistikk. Sammenhengen mellom nyhetsjournalistikk og annen journalistikk gjennom ulike politiske regimer er undersøkt av Halliki Harro, som tok doktorgraden i Oslo våren 2001 på studier av utviklingen i estisk journalistikk. Hun fant klare utslag av moderne nyhetsjournalistikk i 1920-årene i *Vaba Maa*, som var den ledende avis i Tallinn på den tiden. Sporene av denne journalistikken forsvant under Sovjettiden for å dukke opp igjen etter 1991, da landet ble selvstendig.²⁶⁷

Nyhetsparadigmet som styringsmiddel

Vi kan gå tilbake til begynnelsen der jeg påstår at de journalistiske sjangrer er et sammenbindende ledd i massekommunikasjonen og fungerer som gjensidige forventninger mellom fysisk atskilte medarbeidere koplet sammen i en produksjonskjede. Jeg hevder at tekstproduksjonen

²⁶⁷ Harro, Halliki (2001) *Changing Journalistic Conventions in the Press. Empirical studies on daily newspapers under different political conditions in 20th century Estonia*. Oslo, Department of Media and Communication. (Doktoravhandling).

er kollektiv og at forfatteridentiteten er underordnet en rekke arrangerte samhandlinger og sosialt aksepterte skriveregler. I korthet betyr dette at de journalistiske sjangrer også er styringsmidler, ja endog maktmidler i tekstproduksjonen. Hva som passerer eller forkastes på sentralredaksjonen styrer forventningene om journalistisk form og nyhetsinnhold som ligger i forkant av dette siste nåløyet. Seg i mellom kommuniserer journalister og redaktører mest gjennom det ferdige produktet: Hva kommer på førstesiden og hva slås opp som toppnyheter, hvilket utstyr brukes til å framheve de ulike innslag? De svarene hver medarbeider gir seg selv handler om stoffprioriteringer, om former og skrivemåter og litt om innhold. På bakgrunn av slike ”indre dialoger” kan anvisninger på et forventet sluttprodukt bli svært korte, og nesten uforståelig for utenforstående.

“In journalism, form is length. Six hundred words, twelve hundred, fifteen hundred, forty-five hundred ... all these figures denote familiar forms. They may be brilliantly or prosaically employed, but they are determined by extraneous considerations: what space to be filled, who else is filing that day, how many ads there are, and so forth. One longs for an elastic magazine, in which content can determine the forms. One long to get back to reporting.”²⁶⁸

Sjangrene er ikke bare fortellermåter, de journalistiske former sier også noe om hvordan virkeligheten skal oppfattes av journalister. Sjangrene blir en del av den profesjonelle personligheten. Derfor kan omlegninger i redigeringen, slik som Dagbladets overgang til tabloidformat, bli møtt med skepsis, eller med direkte fiendskap og konflikt.²⁶⁹ Men også i NRK’s nyhetsavdeling forekommer harde strider over journalistiske

²⁶⁸ James Fenton (1988) *All the Wrong Places. Adrift in the Politics of the Pacific Rim*. New York, The Atlantic Monthly Press.

²⁶⁹ Klausen, Arne Martin (1986). *Med Dagbladet til tabloid*. Oslo, Gyldendal.

former, rapporterer Espen Ytreberg.²⁷⁰ Da Dagsrevyen begynte med utvidete lørdagssendinger ble det også rom til lengre, og mer sammensatte nyhetsreportasjer. Noe som avfødte en langvarig faglig debatt mellom, på den ene siden, den mer tradisjonelle tekstskolen, sprunget ut av nyhetsparadigmet, og billedskolen eller også fortellerskolen, på den annen side. Dette er den evige strid i nyhetsjournalistikken mellom informasjon og fortelling i postmoderne omgivelser. Og innsatsen er fortsatt faglig prestisje, stillinger og ledelse.

²⁷⁰ Ytreberg, Espen (2001) "Moving out of the Inverted Pyramid: narratives and description in television news." *Journalism Studies*. Vol. 2, no. 3

Fagfortelling

Per Thomas Andersen

Historien kan aldri skje én gang til. Heller ikke i historiebøker. Det er forskjell på det historisk tilbakelagte og det blikk som ser tilbake. Historie kan bare fortelles. Historiografien er en fortellende genre som står overfor de samme klassiske problemstillingene som narratologien har utpekt. For eksempel forholdet mellom *det fortalte* og *fortellingen* og *narrasjonshandlingen*, valg av *perspektiv* og *fortellerposisjon*, og håndteringen av fortellingens *stemmer*.

Men fordi en historiebok er en fag- og faktabasert fortelling, reiser den også helt andre problemer enn de narratologiske, for eksempel spørsmålet om *representasjon* i den språklige diskurs. Det er dessuten slik at de tradisjonelle narratologiske saksforholdene *impliserer* noe langt mer enn rene fortelle tekniske problemer. *Narrasjonshandlingen* vil nok for eksempel implisere narrators historiesyn og fagsyn. Tradisjonelt har fortellehandlingen vært mest mulig umarkert i litteraturhistorier, med en ikke-manifest forteller. Virkningen av dette er oftest en objektiviserende fremstilling som nærmest automatisk impliserer et rekonstruerende historiesyn og en positivistisk fagholdning. Siden dette innlegget skal handle om mine erfaringer med å skrive litteraturhistorie, kan jeg si at jeg har prøvd å motvirke dette, ved enkelte steder i teksten å markere fortellehandlingen og gjøre fortelleren manifest. Jeg sier både *jeg* og *du*. Jeg tar ettertiden med meg tilbake til fortiden og sammenlikner Rolf Jacobsen med eddadiktningen. Og jeg legger inn meta-kommentarer til genren. På den måten ønsker jeg å minne om det subjektive og å gi beskjed om en erfaringshermeneutisk historisk posisjon. Vi befinner oss *i* den verden vi beskriver. Den som historiserer, er selv et historisk individ. Erfaringer og nåtid er forståelseshorizonten for historiske fremstillinger. Ikke bare fordi vi velger at det skal være sånn, men fordi det er umulig å velge noe annet.

Også forholdet mellom *story* og *discourse* handler i en historiebok om noe langt mer enn narratologi. Det handler om selve grunnforholdet mellom *erindring* og *glemsel*. Den som skal fortelle noe, kan ikke fortelle alt. Han må bruke mange triks for å få fortellingen til å ta kortere tid enn hendelsene det fortelles om. Uten slike triks er fortellingens kunst umulig. Men valgene som blir gjort for å organisere forholdet mellom fotelletide og den fortalte tid, er jo i en historiebok ikke bare fortelletekniske valg. David Perkins sier i sin berømte bok *Is Literary History Possible?* (1992) presist og enkelt: «The question is how much incompleteness is acceptable». Perkins mener at representasjon og forklaring er litteraturhistoriens generelle mål, og han peker ut den problemstillingen som svært mange anmeldelser av historiografiske verk tar utgangspunkt i:

Incomplete representation and partial explanations are not usually criticized as seriously distorting the past by their omissions. But if a literary historian leaves out particular considerations that are important to other historians, or if his account of the past is obviously not thick enough, incompleteness will be viewed as misrepresentation. Just where the frontier of acceptability lies is always disputable.

Jeg trekker fram disse forholdene ikke fordi jeg har tenkt å utdype dem noe særlig, men fordi de viser den historiografiske fremstillings egenart. Den kan formuleres med to ord: *Fag* og *fortelling* – eller fakta og fortelling. Det jeg vil ha fram, er dobbeltheten i genren. Tradisjonelt har det vært lite snakk om fortelleaspektet. Det kom imidlertid for fullt med Hayden White og hans *Metahistory* (1975). Mitt poeng er at genrens dobbelthet er nettopp dét, dobbelt. Perkins begrep «Incompleteness» peker naturligvis på et viktig spørsmål ved enhver historisk fremstilling. Samtidig er det jo like viktig at man ikke tenker på «incompleteness» som en innebygd mangel eller et prinsipielt problem ved genren. «Incompleteness» er også selv mulighetsbetingelsen for historie og historisk fremstilling. Historie er å glemme. Og her passer historie og

fortelling sammen som hånd i hanske: Fortellingen er en utmerket måte å glemme på. For fortellingen er, som Anthony Giddens sier, en refleksiv revidering.

Den refleksive revidering som foregår i en historiografisk fremstilling, finner ikke sted i det private rom. Litteraturhistorien inneholder subjektive vurderinger, men dens refleksivitet foregår i det faglige rom. Dette bringer fram spørsmålet om håndteringen av fortellingens *stemmer*. I litteraturhistorien fins i en viss forstand stemmene til de mange forfatterne som blir omtalt. Av og til får de slippe til i sitater, men ofte blir de representert på annen måte. Dessuten gjør genren bruk av forskningslitteraturen på en hel rekke ulike felter, hvilket vil si at mange enkeltforskeres individuelle bidrag er med i teksten og representerer én av dens stemmer. I tillegg fins det – i hvert fall i de etablerte genrene som litteraturhistorien representerer – en slags faglig konsensus-røst som representerer den kanon de fleste mer eller mindre er enige om, og som bl.a. kommer til uttrykk på fagets pensumlister. Til sist kommer så historiografens egen stemme. Han eller hun bidrar med noe som er nytt, noe som er annerledes, et individuelt og originalt preg, nye perspektiver, ny grep, nye sammenlikninger, nylesninger. En av de største praktiske utfordringene i en litteraturhistorie som skal være en lesebok og ha pedagogisk verdi, er å få alle disse stemmene til å møtes i en tekst som flyter, har stilistisk kvalitet og verken spriker for mye eller stopper opp og bryter av for ofte. Dette handler både om sakprosaens skrivekunst, og om helt banale og trivielle spørsmål som siteringsteknikk, bruk av henvisninger og ivaretagelse av faglig redelighet, altså etikk. Jeg tror at den enkelte fremstillingens formål, målgruppe og omfang må få lov til å være med på å bestemme hvilke valg man gjør på disse feltene. Men det er absolutt spørsmål det vil være interessant å diskutere med folk som evt. holder på med historiografiske prosjekter. Innenfor den litteraturhistoriske tradisjon er det valgt ulike strategier.

Teoretiske innvendinger mot genren

Den store ironi-teoretikeren Uwe Japp har ikke bare skrevet bøker om ironi; han har også skrevet verket *Beziehungssinn: Ein Konzept der Literaturgeschichte* (1980). Men også i denne boken viser Uwe Japp sin sans for ironi. «Man kan bare forbauset slå fast», sier han, ”at det fins litteraturhistorier». Fra et teoretisk standpunkt kan enhver litteraturhistorie som er blitt skrevet, ikke bare kritiseres, men kort og godt avvises, mener Japp. Og han legger til: «Få disipliner har åpenbart så lite med hverandre å gjøre som *skrivningen* av litteraturhistorie og *teorien* om litteraturhistorien.»

Min beskjeftigelse med den historiografiske genre -- foruten å være en bruker -- har først og fremst vært praktikerens og skribentens. Jeg har nylig utgitt *Norsk litteraturhistorie* på Universitetsforlaget, en bok om norsk litteratur fra eddadiktene til Hanne Ørstavik i ett bind på litt over 600 sider. Tidligere har jeg deltatt som skribent og perioderedaktør for verket *Norsk litteraturhistorie. Sakprosa fra 1750 til 1995*, redigert av Trond Berg Eriksen og Egil Børre Johnsen. Litteraturhistoriografis teori og historie har jeg egentlig bare beskjeftiget meg med som interessert leser og i undervisning. Men det jo påfallende, som Uwe Japp påpeker, at litteraturteori fra nykritikken og den estetiske skole og framover har hatt en skeptisk og avvisende holdning til litteraturhistorien. Men hvorfor det egentlig? Vi har jo fortsatt å *bruke* litteraturhistorier på alle nivåer, til tross for kritikken?

Noen av de mest uforsonlige angrepene på litteraturhistorien har hatt sammenheng med dens objekt. Derfor interesserer de kanskje først og fremst litteraturforskere. I denne boka bør vi kanskje konsentrere oss om problemstillinger som gjelder for flere teksthistorikere. På den andre siden gjelder nykritikkens og estetikernes innvendinger spørsmål som er gyldige for alle som vil historiografere kunstneriske objekter, for eksempel musikkhistorikere og kunsthistorikere. Derfor sier jeg noen få ord om disse teoretiske innvendingene.

Kraftigst i sin kritikk har kanskje Benedetto Croce vært, og kritikken har utgangspunkt i kunstbegrepet eller estetikken. Det er kunstens egenart at hvert enkelt kunstverk er *unikt*, det er kort og forenklet sagt Croces utgangspunkt. Et kunstverk kan ikke reduseres til de klassifikasjoner og generaliseringer som nødvendigvis må foretas i en litteraturhistorie. En historisk fremstilling kan nok være nyttig for visse praktiske hensyn. Men det er det unike ved et litterært verk som er selv «lokus» for dets verdi, derfor kan litteraturhistorier bare beskrive dets mindre viktige kjennetegn, ikke dets kunst. Selv om Roland Barthes teoretisk står et helt annet sted enn Croce, gjentar han i prinsippet det samme argumentet når han sier: «The work escapes», «for the work is something else than its history, the sum of its sources, influences, or models.»

Dette er et synspunkt som jeg langt på vei deler. Når jeg likevel har skrevet litteraturhistorie, er det bl.a. fordi jeg syns det Croce kaller praktisk nytteverdi, er mer enn tilstrekkelig til å legitimere en litteraturhistoriebok. Til den praktiske nytteverdien, vil jeg nok føye – i hvert fall håpet om – en pedagogisk formidlingsverdi. Men jeg er nok såpass på linje med Croce og Barthes, at jeg tror deres argument forklarer hvorfor jeg ikke helt føler meg bekvem med denne bokas tittel, teksthistorie. Jo, jeg har pr. definisjon skrevet teksthistorie. Men da jeg skrev litteraturhistorien, tenkte jeg nok mer på den som en form for kunsthistorie. Litteratur er kunst – ikke bare tekst. Litteraturhistorie er en estetikkhistorisk genre.

Den typen problemer vi her snakker om, er kanskje enda større i de andre kunstartenes historieverk. Det er en stor musikkhistorie under utgivelse i Norge for tiden. Her skal man ikke bare – som i en litteraturhistorie – ha tanke for det enkelte kunstverkets karakter. Her skal man endog ta hensyn til kunstnes kunstkarakter i et medium som er ute av stand til å representere det, ja, som i realiteten utestenger sitt objekt. Musikk kan ikke representeres i tekst på noen enkel måte. Man kan beskrive musikk, begrepsliggjøre den, historisere den. Men beskrivel-

sen av musikk er ikke musikk. Historiografen kan ikke engang sitere sitt objekt i musikkhistorien, for selv noteeksemplet er noe annet enn musikk. Man kan vedlegge en CD. Men den bekrefter da bare at man må ut av den historiografiske genren for å møte det historiograferte objekt. Hvis det er riktig, som Perkins sier, at «representation and explanation» er historiografiens generelle målsetninger, så har musikkhistorien – og forsåvidt også billedkunstens historie – prinsipielle problemer med en av de sentrale målsetningene.

Litteraturhistorien er bedre stilt. Den kan lettere representere sitt objekt, bl.a. ved å sitere fra det. I den forstand er den altså teksthistorie og har teksthistoriens fordeler, tekst lar seg representere i tekst. Men for meg er det altså et poeng å få fram at jeg tror litteraturhistorien har noe prinsipielt til felles med de andre kunstartenes historiefremstillinger: Den handler om kunst som i mange tilfeller har sin verdi i det unike, både slik kunstneren selv har oppfattet det, og slik publikum oppfatter det.

Teoretisk er dette naturligvis en problemstilling man kan si er aktuell ved enhver komparativ analyse, ja, egentlig i enhver vitenskapelig behandling av kunst. Vitenskapen søker innsikter som på et eller annet nivå er generaliserbare, mens kunstverket antas å ha en innbygd motstand mot å bli generalisert. Den tradisjonelle motsetningen mellom kunstermiljøer og akademiske miljøer har nok et element i seg av denne motsetningen. Min generelle holdning er at slike spørsmål bare blir prinsipielle problemer hvis man så å si antar at den litteraturvitenskapelige teksten mer eller mindre trer i stedet for den litterære teksten, nærmest erstatter den med sin representasjon. Jeg tenker helt annerledes. En litteraturvitenskapelig analyse er en tekst man legger ved siden av den litterære teksten, den representerer en dialog med den. Litteraturhistorien er nok likevel mer utsatt enn mange andre litteraturvitenskapelige genre fordi den vanligvis behandler svært mange verk på en ganske summarisk måte. Og jo mer summarisk behandlingen er, desto mer forsvinner det unike.

I min litteraturhistorie har jeg prøvd å møte denne typen problemstillinger ved å skrive en verkorientert fremstilling. Ved omtalen av viktige forfatterskap, velger jeg ut et hovedverk som jeg gir en mer analytisk og grundig fremstilling av, i forsøk på å få fram noe av det unike. Dette går da naturligvis på bekostning av bredden. Det er et valg som er foretatt på grunnlag av en teoretisk begrunnelse, men den fører selvsagt til at jeg gjør ganske aktiv bruk av det Perkins kaller «incompleteness».

Litteraturhistoriegenren er også blitt kritisert fra annet hold, Formalistene var ikke motstandere av historiske fremstillinger, men mente at beskrivelse av litterær utvikling burde foretas på et internt grunnlag. Den skulle ikke forklares ved hjelp av forhold som lå utenfor litteraturen selv. Dette hadde nok sammenheng med interessen for litterær form. Viktor Sjklovskij sa at «The form of a work of art is determined by its relation to other, already existing forms». En moderne variant av det samme argumentet finner vi hos Harold Bloom, i hans grunntanke om at litterær utvikling skyldes «anxiety of influence» hos en nykommerpoet vis-a-vis en tidligere sterk litterær faderfigur. Et sterkt verk gjenbraker, repeterer og etterlikner et tidligere sterkt verk, men bare til et visst punkt. Nykommerpoeten feilleser faderskikkelsen, gjør opprør mot det tidligere verket, svinger bort fra det eller demoniserer det, og slik får det sin unike egenart. Jeg mener både Sjklovskij og Bloom har sett viktige elementer i den litteraturhistoriske utviklingen. Men jeg ser ingen grunn til å snevre synspunktet inn til interne litterære argumenter. Deres teorier handler allerede om kontekstualisering, de avviser ikke kontekstualisering som metode på prinsipielt grunnlag. Selv om de legger opp til en snever kontekstualisering, synes jeg derfor deres posisjon ikke representerer et prinsipielt argument mot litteraturhistorie. De diskuterer valg av kontekst. Etter mitt skjønn er det et av de viktigste spørsmålene som avgjør hvordan en historiografisk fremstilling blir, og jeg skal komme tilbake til det. Men formalistene og Bloom skiller seg egentlig ikke ut på annen måte enn ved å velge en snever kontekstualiseringsramme.

Valg av kontekst vil jeg tro er en problemstilling som er felles for alle teksthistorikere, uansett hva slags tekst man vil skrive om.

Resepsjonestetikken representerer også en utfordring for den tradisjonelle litteraturhistorien. Som kjent ville Hans Robert Jauss installere et nytt objekt for den historiograferende fremstillingen, nemlig resepsjonen av kunstverkene, lesningen, snarere enn produksjonen av kunstverk. Sett i ettertid er det neppe noen grunn til å betrakte resepsjonestetikken som en prinsipiell innvending mot den tradisjonelle historien. Den har gått inn i faget som et nyttig og verdifullt tillegg. Men vi mangler fremdeles omfattende og systematiske fremstillinger av de litterære verkenes resepsjon. Resepsjonsanalysene er snarere blitt en ny bestanddel i de etablerte akademiske genrene.

I poststrukturalistisk kritikk er det gjerne de tekstlige, genremessige og begrepsmessige aporiene som er blitt brukt til å underminere litteraturhistorien som genre. Det er bl.a. det Paul de Man gjør i artikkelen «Literary History and Literary Modernity». Det moderne lar seg ikke historisere, for da er det ikke lenger moderne. Historikeren transformerer sitt objekt før han kan historisere det.

Vi kan altså slå fast at litteraturhistorien i lang tid har stått meget lavt i kurs innen litteraturteorien. Noe av denne situasjonen blir oppsummert i David Perkins' bok i spørsmålet som tittelen stiller: *Is Literary History Possible?* Tittelen er en direkte allusjon til Rene Welleks kapittel om litteraturhistorie i standardverket *Theory of Literature*. Perkins svarer i beste fall ambivalent. Nei, det er ikke mulig å skrive litteraturhistorie på en akademisk overbevisende måte. Men så legger han til: Men vi må alle lese litteraturhistorie. Dette gjenspeiler situasjonen også i Norge. En utbredt teoretisk skepsis på den ene siden -- og en fortsatt bruk av litteraturhistorier på alle nivåer i faget på den andre siden. I realiteten er det også hele tiden blitt skrevet nye litteraturhistorier. Lenge var det først og fremst spesielle grener av litteraturen som fikk sin historie: Regionallitteratur, etnisk litteratur, kvinnelitteratur, barnelitteratur osv. Men også de ulike genrene har fått sin litteratur-

historie: Sakprosaen, litteraturkritikken f. eks. De tradisjonelle nasjonalitterære fremstillingene prøvde gjerne å fornye genren ved å anlegge nye hovedperspektiver, f. eks. sosiologiske og ideologikritiske perspektiver.

De senere årene er det så igjen blitt plass for historiske perspektiver i fagene, eksemplifisert ved nyhistorismen. Nye litteraturhistorier er blitt skrevet i flere land, bl.a. i alle de nordiske landene. Mest ambisiøst er Pil Dahlerups prosjekt i Danmark. Hun er i gang med å skrive hele Danmarks litteraturhistorie i åtte bind helt alene.

Litteraturhistoriens tekstlige utsagn

Jeg vil gå litt inn på de praktiske sidene ved en historiografisk fremstilling av litteratur. Jeg konstaterer – ok, gjerne med forbauselse for å tilfredsstille Uwe Japp – at litteraturhistorier fins. Men i stedet for å fortsette i det uendelige å spørre om litteraturhistorie er mulig, vil jeg spørre: Her den, den består av tekstlige utsagn, hva slags tekstlige utsagn består den av?

Den består naturligvis av svært mange forskjellige utsagnstyper. Men en grov kategorisering på rent praktisk grunnlag, kan i første omgang f. eks. se slik ut:

Utsagn om tekster

Utsagn om forfattere

Utsagn om forfatterskaper

Utsagn om genre

Komparative utsagn

Utsagn om estetiske retninger

Utsagn om perioder (litterære)

Utsagn om epoker (historiske)

Kontekstualiserende utsagn

Metalitterære utsagn

Konseptuelle utsagn

Noen av disse kategoriene er kanskje for grove, og bør muligens presiseres. Utsagn om forfattere (biografi) skal gi opplysninger om årstall for fødsel og død, eventuelt familiebakgrunn, oppvekst, utdanning og viktige hendelser i livet. Utsagn om forfatterskap skal gi generelle karakteristikk, plassering i tid og i forhold til estetisk retning. Ofte er det aktuelt å gruppere verk (genre, faser o.l), karakterisere kvalitet og eventuelt foreta komparasjon med andre forfatterskap.

Utsagn om tekst vil ofte inneholde følgende elementer:

Karakteristikk

Beskrivelse

Representasjon (parafrase, sitat)

Plassering

Analyse (komposisjon, tematikk)

Tolkning

Kvalitet

Komparasjon

Konsept

Kontekstualiserende utsagn kan naturligvis være av svært forskjellig art, men ofte vil man finne et utvalgt av følgende elementer:

Allmen, sosial og politisk historie

Idehistorie

Mediehistorie

Estetikkhistorie

Andre lands litteratur

Musikk

Bilde

Design

Mote

osv.

Jeg bruker enkle og praktisk utsagnskategorier her, og hensikten med å fremheve dem er ikke å lage noen total oversikt. Det er et enkelt poeng jeg vil ha fram: Selv om vi i norsk litteraturhistorietradisjon har fremstillinger som er relativt forskjellige, er utsagnstypene stort sett hele tiden de samme. Forskjellene består ikke i ulike valg av utsagnstyper. Forskjellene består dels i ulik *vektlegging* av utsagnstyper som ellers er felles. Forskjellene består i ulike valg av *kontekstualiseringselementer*. Og forskjellene består i litt ulik *komposisjon* eller *disposisjon*.

Tradisjonelt er det lagt stor vekt på biograferende utsagnstyper og liten vekt på tekstanalytiske utsagn. Ved omtale av verk slutes ofte direkte fra generelle karakteristikk til tolkninger. I kontekstualiseringen er det ofte lagt stor vekt på den allmenne politiske historie og på det nasjonale perspektiv. Disse prioriteringene henger naturligvis sammen med at litteraturhistorien fra og med romantikken var en del av et

nasjonsbyggende prosjekt, og forfatterne var representative, «store» nordmenn som ga nasjonen selvtillit og ære. Dette perspektivet ble kombinert med et relativt positivistisk fagsyn og en historisk biografisk metode. Hva dette kunne føre til, ser vi i det litteraturhistoriske bildet av Henrik Wergeland. Han var vel det man i dag ville kalle en villstyring som allerede fra 11-12 års alder var på god vei til å komme litt ut på skråplanet, med fyll, slagsmål og horebesøk allerede fra tidlig i tenårene. Men i litteraturhistoriene, særlig i dem for skoleverket, ble han fremstilt som et ideal for norske barn.

Ved disponeringen brukte man historiske og litterære epoker som hovedprinsipp, og innfor disse var forfatterskapene disponeringsprinsipp. Noen ganger ble dette vanskelig, fordi enkelte forfatterskap så tydelig hørte hjemme i flere ulike perioder. Da fikk man oppslag på samme forfatter i to ulike epoker. (Ibsen, Bjørnson og Hamsun)

På 1970-tallet prøvde man både i Norge og Danmark å lage litteraturhistorier der det sosialhistoriske perspektivet ble styrende. Historiske og litterære perioder var fremdeles hovedprinsippet i disponeringen, men forfatterskapene forsvant som oppslagsprinsipp, og ble erstattet av sosialhistoriske motiver i de litterære tekstene. Skulle man lese om Ibsen, måtte man bruke registeret og slå opp på ti forskjellige steder. Forfatterskapet forsvant på denne måten også som forklaringselement i beskrivelsen av litterær utvikling, noe som samsvarte både med en utviklig bort fra den historisk biografiske metode og med teorier om «forfatterens død». Litteraturhistorien ble en sosialhistorisk disiplin. I Norge er Willy Dahls 3-binds litteraturhistorie et eksempel på denne trenden, og den tilhørte særlig 1970-tallet. I Danmark er den store 9-binds litteraturhistorien eksempel på det samme. Men også den mindre ett-binds varianten *Litteraturhåndbogen*. Her laget man imidlertid leksikontillegg med forfatterbiografier, alfabetisk ordnet. Senere ble dette et eget bind. Denne varianten er fulgt opp også i den nye Gads litteraturhistorie. Her er perspektivet ikke sosialhistorisk, men estetisk.

Hovedbindet handler imidlertid først og fremst om ismene. Så kommer det et eget bind med forfatterbiografier.

Med Roland Barthes kom ikke bare forfatterens død, men også «verkets død». «Tekstbegrepet» overtok. Hvorvidt det er dette som er grunnen til at *Norsk kvinnelitteraturhistorie* er mer genremessig oppbygd, vet jeg ikke. Prinsippet er imidlertid ikke gjennomført. Konsekvente er heller ikke Bjarne Fidjestøl m.fl. i *Litteraturen i tusen år*. Disposisjonelt ligner den på 1970-tallsprinsippet, men den er ikke egentlig sosialhistorisk i sin argumentasjon. Den setter et mediehistorisk prinsipp og går, som vanlig veien via historiske og litterære perioder. Men bare i liten grad brukes forfatterskapene og forfatternavnene som disponeringsprinsipp. Den gjør det imidlertid av og til, og det er vanskelig å vite hvorfor den gjør det når den gjør det. Vinje får sin helt tradisjonelle omtale under egen overskrift, men ikke Ibsen.

Poenget mitt er imidlertid at også disse variantene benytter de samme utsagnstypene. De fokuserer på samme typer saksforhold, men vektlegger ulikt og disponerer ulikt.

Mine valg er tradisjonelle hva gjelder oppbygning, men avviker litt fra tradisjonen når det gjelder enkelte valg. Bl.a. kontekstualiserer jeg annerledes ved å legge særlig vekt på Europa og det idehistoriske, samt på de andre kunstartene. Jeg bruker forfatterskapene og forfattergrupper som hovedoppslag på nivået under periodeomtalene, men legger mye mindre vekt på biografi enn tidligere, og mye mer vekt på innslag av litterær verkanalyse.

Dette bringer meg til mitt siste punkt, det jeg har kalt for de konseptuelle utsagnene, og som jeg hittil ikke har lokalisert noe sted. Med konsepter mener jeg den eller de «store fortellingene» som fortelles i historieverket. Bull, Paasche og Winsnes 6-binds litteraturhistorie er blitt kalt en utviklingsroman som handler om 1814. Den store fortellingen i vår største litteraturhistorie påstås å være en nasjonal fortelling, en nasjonalpedagogisk historie, en nasjonsbyggende akt. Også Harald

og Edvard Beyers ett-binds historie plasseres ofte i denne tradisjonen, en tradisjon som føres tilbake til romantikken. Så sterk er denne tradisjonen, at Kittang, Meldal og Skei går ganske langt i å identifisere den litteraturhistoriske genre både historisk og teoretisk med nasjonsbygging og nasjonalromantikk i sin bok *Om litteraturhistorieskriving*. Men, som det fremgår også av denne boken, er det stor forskjell på Francis Bull og Fredrik Paasches bidrag. Og dessuten: Kittang fører norsk litteraturhistorietradisjon tilbake til Welhaven og Olaf Hansens bidrag i 1860-årene, og får både faget og tradisjonen på den måten til å bli romantisk. Men det første bidraget i norsk litteraturhistorietradisjon er etter min mening før-romantisk, og står i en helt annen tradisjon enn den som senere har vært rådende. Erich Johan Jessen-Schardebøll skrev i 1763 boken *Kongerige Norge, fremstilt efter dets naturlige og borgerlige tilstand*. Vi er altså i en 1700-talls tradisjon som går tilbake på den topografiske genren. I dette verket fins det et avsnitt på over 100 sider om «Norges Skribenter». Jeg velger meg – strategisk – dette verket som litteraturhistoriens utspring i Norge. Litteraturhistorien slik vi kjenner den er en sterkt genre som styrer sin skribent meget kraftig. For meg var det derfor et spørsmål om det å skrive litteraturhistorie ville tvinge meg til nok en gang å skrive en nasjonsbyggende fortelling. Jeg tror altså ikke at det er slik. Jeg tror ikke Willy Dahl skrev en ny nasjonsbyggende fortelling, og jeg tror ikke forfatterne av *Norsk kvinnelitteraturhistorie* gjorde det. Derimot er det det som skjer i de regionallitterære variantene, bare at nasjon her er byttet ut med region. Willy Dahls «store fortelling» var en sosialpolitisk fortelling, inspirert av marxistisk teori, og kom til å handle mye om klasser og klassekonflikter. Norsk kvinnelitteraturhistorie forteller en «stor fortelling» for kvinnes posisjon i litteraturen og samfunnet, og skildrer en langsom, men ufullført emansipasjon.

De «store fortellingene» jeg selv tror jeg har fortalt, er en fortelling om modernitetens historie, en fortelling om Norge og Europa, en fortelling om litteraturen og de andre kunststartene. Men disse fortellingene er – verken i min bok eller i de andre litteraturhistorien – lokalisert til

bestemte avsnitt i teksten. De er styrende for fokus, viser seg i valg av perspektiv, kontekst og prioriteringer, og på utsagnsnivået vil man finne dem både i periodeomtaler, kontekstualiseringskapitler og i forfatterskaps- og verkomtaler. Men det er nok også slik at disse konseptualiserende valgene, de «store fortellingene», er de elementene i den historiograferende fremstillingen som det er aller vanskeligst for forfatteren selv å kontrollere eller styre fullt ut. De kan være uttrykk for forfatterens intensjon. Men alle som har lest litteraturteori, kjenner til fenomenet «the intentional fallacy».

Norsk lærebokhistorie?

Dagrun Skjelbred

Innledning

Det prosjektet jeg skal presentere, må sies å være i en innledende fase. Ideen har sitt utspring ved Høgskolen i Vestfold, og det miljøet for læremiddelforskning som er etablert der i forbindelse med at høgskolen er tildelt knutepunktfunksjon innenfor Norgesnett for å arbeide med pedagogiske tekster. Ideen er diskutert med enkelte andre, kanskje bør jeg først og fremst nevne læremiddelutvalget i Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening. Så langt har høgskolen utarbeidet en søknad til Norges Forskningsråd om midler til et forprosjekt. Hensikten med forprosjektet er å samle personer fra ulike miljøer som kan bidra til en norsk lærebokhistorie, utvikle en fullstendig prosjektbeskrivelse og en arbeids- og framdriftsplan. Svar på søknaden foreligger i skrivende stund ikke.

Jeg skal her presentere noen av begrunnelsene for prosjektet, si litt om mulige måter å organisere en lærebokhistorie, og også ta opp noen problemer og spørsmål som prosjektet reiser.

Begrunnelser

Det finnes som kjent et slags tekstenes hierarki, som muligens er omvendt proporsjonalt med antallet lesere. Øverst troner skjønnlitteratur, som er viktigere enn sakprosa, og skjønnlitteratur for voksne er viktigere enn skjønnlitteratur for barn. Blant sakprosasangrene rager essayet og biografien høyest, kanskje fordi de likner skjønnlitteraturen mest. Den litteraturen som leses lite, verdsettes høyere enn den som leses mer osv. - hierarkiet skulle være velkjent. At læreboka kommer

langt nede i dette hierarkiet, skjønner enhver; den er ikke skjønnlitteratur, den er for en stor del skrevet for barn, og den leses i et uhyre stort antall.

Så det er kanskje en grunn til at vi ikke har noen lærebokhistorie. For vi har jo teksthistorier for det meste. Vi har litteraturhistorier for både skjønnlitteratur og sakprosa, vi har historiske framstillinger av barnelitteratur og bildebøker, av kvinnelitteratur og av litteraturkritikk, for å nevne noen eksempler. Lærebøker er behandlet i enkeltstudier, og i *Norsk litteraturhistorie. Sakprosa fra 1775 til 1995* er de omtalt innenfor flere perioder, men vi finner ikke en samlet framstilling av norsk lærebokhistorie. Det er kanskje symptomatisk for den marginale plass læreboka har i den litterære institusjon, trass i utbredelse og viktighet (Andreassen 2000:177ff, Johnsen 1993).

Men det kan jo også være andre og mer trivielle grunner til at vi ikke har noen sammenfattende lærebokhistorie, for eksempel at feltet er uoversiktlig og stort. Det finnes ikke noen samlet oversikt over hva som har vært gitt ut av lærebøker, noe som betyr at det ligger et betydelig bibliografisk arbeid foran den som vil gi seg inn på feltet. Forskningen på lærebøker er heller ikke særlig omfattende sammenliknet med andre teksttyper, så et slikt prosjekt vil i liten grad ha sekundærlitteratur å støtte seg til. Ikke desto mindre, det kan argumenteres for at vi trenger en norsk lærebokhistorie ut fra flere perspektiv.

Et dannelsesperspektiv

Skolens tekster er en del av vår allmenne dannelseshistorie. Hva som til en hver tid er gyldig kunnskap og aksepterte verdier i et samfunn, synliggjøres i læreboka. Slik sett kan vi se på lærebøkene som ”*offers of shared meaning proposed to the future citizens*”, som Boel Englund uttrykker det i en artikkel i boka *Textbooks and Educational Media* fra 1993. Eller for å si det med Staffan Selander: Lærebøker ”är texter som en generation tillsammans har bearbetat i skolan – de pedagogiska texterna sätter en ram för vilken slags gemensam kunskapsbas en gene-

ration har tillgang til” (Selander 1994: 47). Det kan forundre at lærebøker ikke i sterkere grad har vært trukket inn når en skal beskrive norsk idé-, dannelsings- og mentalitetshistorie.

Læreboka som et sted for å studere et samfunns ”shared meaning” og kunnskapsbase, gir etter mitt syn et viktig supplement til vår idé- og dannelseshistorie. Hvilke ideer og verdier er så felles at de kan presenteres i skolebøkene? Likestilling kan jo være et eksempel. Før 1970-åra var kjønnsrollemønsteret tradisjonelt, noe dette eksempelet fra en abc-bok fra 1950-åra viser:

Vi koser oss i dag.

Mor syr.

Far leser avisa.

Åse leker med dokka si.

Ole har en bil.

(Jespersen 1951:42)

Etter 1975 har kjønnsrollemønsteret vært snudd på hodet i lærebøkene, det finnes ikke en mor som syr, - tvert imot kjører hun traktor og er rørlegger. Likestilling har som kjent vært en viktig felles verdi *i teorien* de siste 30-åra. At bilde i skolebøkene samsvarer dårlig med den virkeligheten barna møter utenfor skolen, der nok mor fremdeles syr, mens far kjører traktor og reparerer lekkasjer, får så være. Lærebøkene insistering på at mor og far er likeverdige og kan løse alle oppgaver like godt, er uttrykk for en vesentlig felles verdi i vårt samfunn. Tilsvarende eksempler er ikke vanskelig å finne fra andre historiske epoker.

Et tekstopdragelsesperspektiv

Kartlegging av de sjangrene som lærebøkene felles kunnskap formidles i og det språklige uttrykk og den stil lærebokas tekster representerer, vil i seg selv kunne bidra til en beskrivelse av vår dannelseshistorie. Gjennom disse tekstene har barn og unge fått en viktig del av sin språklige oppdragelse og etablert forventninger til sakprosaens språk og framstillingsform. Er det slik at lærebokas språk og tekster gir en god presentasjon av tekstene i kulturen utenfor samfunnet, eller oppdrar lærebokas tekster til helt spesielle måter å lese og forholde seg til tekster på? Er det for eksempel slik at den utbredte praksis med å stille lukkede spørsmål i oppgaver etter en tekst, oppdrar til en lese måte som i liten grad innbyr til dialog med teksten, til refleksjon og nye spørsmål? Hvilke mulige leserroller synliggjøres i læreboka?

Et språk- og teksthistorisk perspektiv

En historisk beskrivelse av lærebøkene sjangre og sjangerutvikling, språk og stil vil kunne gi et interessant supplement til norsk språk- og teksthistorie mer generelt. Én side er den allmenne språkhistoriske utviklingen i Norge, hvor kampen om lærebokas rettskriving og bøyingsformer har vært viktig. Andre vinklinger kan være minst like interessante. Gjennom studier av lærebøkene begrepsbruk, stil, sjangervariasjon og sjangerutvikling over tid og ikke minst henvendelsesform, vil en kunne beskrive endringstrekk innenfor det norske tekstuniverset mer allment.

Et skolehistorisk perspektiv

Går vi til skolen, kan en lærebokhistorie kaste lys over de ulike fagenes historie og over allmenne pedagogiske retninger, og didaktisk og metodisk tilrettelegging for arbeid med ulike fag. Samtidig vet vi at mye av det som skjer i klasserommet, har vært styrt og fremdeles i stor grad styres av læreboka (Sigurgeirsson 1992 o.a.). Dermed kan en historisk beskrivelse av lærebokas innhold, metodiske og språklige utforming og

det bildet den gir av elevrollen og av lærerrollen gi viktig bidrag til norsk skolehistorie.

Oppsummerende kan vi si at en lærebokhistorie vil synliggjøre sentrale sider ved norsk utdanningshistorie, mentalitets- og dannelseshistorie, kultur- og idéhistorie, språk-, tekst og sjangerhistorie. Den vil etter mitt syn dekke behovet for en bred framstilling av en viktig tekstkategori.

Målgruppe

En lærebokhistorie vil kunne nå flere mottakergrupper. For forskere og faghistorikere innenfor ulike disipliner vil det selvsagt være av interesse å studere hvordan ens eget fag blir formidlet og gjort tilgjengelig for et bredt publikum. Lærebøker må kunne sies å være en viktig kanal for formidling av et fags kunnskapsinnhold og forskningsresultater. For den som er interessert i sitt fags kretsløp, vil en lærebokhistorie kunne gi et viktig supplement. Dessuten vil alle som arbeider med vår historie generelt og utdanningshistorie spesielt, kunne ha nytte av en lærebokhistorie.

For lærere vil den kunne bety en konkretisering av fagenes historie og tradisjoner og slik bidra til en økt historisk bevissthet både om kunnskapsutvikling, fagdidaktisk og fagmetodisk utvikling og om formidlingsrollen. La meg ta et konkret eksempel. Det er som kjent i dag stor uro rundt leseopplæringa i småskolen. Noen har skyldt på at abc-bøkene er for vanskelige, og det er laget "nye" abc-bøker som til forveksling likner dem som kom ut tidlig på 1900-tallet. Når slike abc-bøker i anmeldelser omtales som "banebrytende", er det noe ved den historiske kunnskapen som mangler. Det kan sies mye om disse "nye" bøkene, - jeg skal ikke diskutere leseopplæring her. Men banebrytende er de i alle fall ikke. Generelt tror jeg faghistorisk kunnskap slik vi kan avlese den i lærebøkene, er viktig. Historieløshet gjør at en lett blir

offer for pendelsvingninger fordi en mangler det perspektivet som kunnskap om en fagtradisjon gir.

Dessuten er lærebøker noe alle kommer i kontakt med og har et forhold til både som skoleelever og som foreldre. Mange har sterke minner knyttet til sin barndoms lærebøker. Gjennom lærebøkene kan vi formidle et glimt inn i fortidas skole og synliggjøre oppdragelsesideal og tenkemåte, kunnskapsområder og språklig framstilling, og dermed også gi et viktig perspektiv på vår egen tid, ikke minst i forhold til de utfordringene den tradisjonelle læreboka i dag møter fra andre medier.

Jeg mener altså at vi trenger en norsk lærebokhistorie, den vil kunne gi et viktig bidrag til vår teksthistorie, og den vil kunne nå mange mottakergrupper.

Hva kan en norsk lærebokhistorie inneholde?

Bibliografi

Det eksisterer ingen samlet oversikt over hva som er kommet ut av lærebøker i Norge, og det vil være et stort arbeid å lage bibliografier over ulike typer bøker. Det finnes en bibliografi over abc-bøker, som inneholder 127 titler utgitt i Norge i perioden 1777 til 1997 (Skjelbred 1999). Spredte oversikter over hva som er kommet ut innenfor andre fag finnes, og forlagsoversikter og kataloger ved ulike bibliotek, ikke minst biblioteket ved Læringssenteret, vil gi verdifulle opplysninger. Samlingene ved skolemuseer og andre museer inneholder skolebøker, men de er i liten grad katalogisert, og det mangler oversikt over hva som finnes. Samtidig må en regne med at en god del av de gamle bøkene er tapt. Hvor omfattende det bibliografiske arbeidet skal gjøres, er derfor et spørsmål som må klarlegges i prosjektets første fase.

Høgskolen i Vestfold har i 2001 fått midler fra Kulturnett-Norge til å digitalisere gamle lærebøker for publisering på nettet, noe som vil bidra til å bevare og dermed gjøre sentrale skole- og kulturhistoriske

tekster tilgjengelig for forskere og andre interesserte. Foreløpig har en begynt med abc-bøker, hvor det, som nevnt ovenfor, alt foreligger en bibliografi. Det er naturlig å se dette prosjektet i sammenheng med skrivingen av en lærebokhistorie.

Innhold og organisering

Mange ulike spørsmål må avklares i prosjektets innledende fase. Det gjelder for eksempel spørsmål om avgrensinger, tilnæringsmåter og organisering av stoffet, dvs. det må utvikles et design for lærebokhistorien. Her er flere grep mulige. Det mest naturlige – men ikke dermed udiskutable - vil være å ordne stoffet kronologisk, men andre struktureringsprinsipper bør selvsagt også overveies. Når det gjelder avgrensing, gir heller ikke denne seg selv. Bør en for eksempel ta med lærebøker for hele utdanningsforløpet, fra grunnskole til universitet, eller bør en i første omgang konsentrere seg om lærebøker for det obligatoriske skoleverket? I så fall hva med videregående opplæring? Vil det være hensiktsmessig å avgrense seg til noen fag, eller bør en dekke flest mulig fag? Dersom en skal velge enkelte fag, vil det da være naturlig å konsentrere seg om sentrale skolefag som for eksempel kristendom, morsmål, fremmedspråk, historie/samfunnsfag, og enkelte realfag som regning/matematikk og naturfag?

Med hensyn til selve organiseringen av stoffet, har en også mange muligheter:

- en kan følge utviklingen innenfor utvalgte fag
- en kan ta utgangspunkt i skolelover og læreplaner og ”timeplanen” til et barn f. eks. i 1827, 1860, 1889 osv. - for å holde oss til allmueskole-/folkeskolelover og forordninger - og studere noen av de bøkene dette barnet møter.
- en kan følge suksesser som har kommet ut i mange opplag. Ett eksempel kan være Jespersens abc-bok som kom ut i over 600 000 eksemplarer i en periode fra 1875 til 1950. Liknende sukses-

ser finnes i mange fag, og de gjennomgår gjerne større eller mindre endringer fra utgave til utgave. Ved å studere disse endringene vil en kunne kaste lys over utviklingen innenfor faget, både når det gjelder innhold, utforming og didaktisk og metodisk tilrettelegging.

- en kan følge et vanlig litteraturhistorisk prinsipp og analysere bøker utgitt av ”store navn” som Nordahl Rolfsen, Steinar Schøtt, Volrath Vogt, Jens Hæreid, Torbjørn Egner, Erik Pontoppidan o.a.
- en kan velge en teksthistorisk tilnærming og studere sjangerutvikling, framstillingsmåte, språk, bilde, layout, leserroller
- en kan studere utvalgte tema, for eksempel det nasjonale, ”den andre”, forhold mellom natur og kultur, framstillingen av barnet, likestilling, verdiformidling, syn på den lærende eleven og på læring
- en kan velge ut noen få bøker fra ulike perioder og studere dem fra ulike innfallsvinkler

Kanskje er en kombinasjon av flere angrepsvinkler hensiktsmessig. I alle tilfelle bør en innledningsvis ha en generell del der en definerer læreboka teksttypologisk og diskuterer den innenfor en sjangerhistorisk, skolehistorisk og litteratursosiologisk kontekst.

Teoretisk forankring

En samlet framstilling av norsk lærebokhistorie bør utvikle en felles teoretisk plattform, og arbeidet med dette vil ha stor plass i prosjektets første fase. Læreboka er en pedagogisk tekst. Det er ikke et helt enkelt begrep, noe diskusjonen rundt Grepstads typologiske inndeling i *Norsk Sakprosa* (Grepstad 1997) vel har vist (Ledin 1999, Berge 2001). Selander (1994) definerer de pedagogiske tekstene institusjonelt; tekster som brukes i skolen, og i andre pedagogiske sammenhenger. Jeg skal ikke gå inn i den diskusjonen her, men påpeke at det er nødvendig

å diskutere læreboka i et teksttypologisk og diskursanalytisk perspektiv. Dette reiser også andre problemstillinger når det gjelder den teoretiske tilnærminga til læreboka, som spørsmål om hvordan den brukes, hvor mye den brukes, hvor representativ den er, hvordan den får mening i forhold til andre tekster, i møte med andre tekster, hvordan den fortolkes fordi den er en lærebok osv. Kontakten med *Prosjektmiljøet Norsk Sakprosa 2000 – 2003* vil her være viktig. I tillegg vil en kunne dra veksler på det arbeidet som er gjort med å utvikle teoretiske perspektiver på sakprosa i det tidligere norske sakprosaprojektet og det svenske sakprosaprojektet. En retorisk og diskursanalytisk tilnæringsmåte vil her kunne videreføres og videreutvikles. I prosjektets første fase vil det være viktig å drøfte seg fram til noen teoretiske perspektiver, selv om teoriutvikling hele tiden må løpe parallelt med det analytiske arbeidet.

Organisering av arbeidet

Hvordan arbeidet skal organiseres, må også avklares gjennom prosjektets første fase. En kan tenke seg flere mulige modeller, for eksempel:

- Hovedredaktør(er), perioderedaktører og mange bidragsyttere. En modell tilsvarende *Norsk litteraturhistorie. Sakprosa fra 1750 til 1995*.
- En redaktør og et antall skribenter som deler oppgaven mellom seg og skriver om sine spesialområder.
- Et utvalg personer som skriver hele verket, men med signerte bidrag. Dette vil kreve et tett samarbeid, der et antall skribenter skriver utkast, møtes og diskuterer hverandres tekster, en modell som vil ha mye til felles med den som ble brukt i det svenske sakprosaprojektet.
- Noe få personer skriver hele verket

Uansett modell bør en ha en referansegruppe, og en bør bruke arbeidet til å utvikle nettverket omkring skaprosaforskning generelt og læremiddelforskning spesielt.

Medarbeidere

Organisering:

Dette prosjektet har sitt utgangspunkt i miljøet ved Høgskolen i Vestfold, men vil selvsagt være avhengig av samarbeid med andre miljøer. La meg kort nevne noen:

- Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening
NFF finansierer helt eller delvis allerede flere prosjekter lagt til Høgskolen i Vestfold, som ”Prosjekt lærebokkritikk” og ”Valg, vurdering og kvalitetsutvikling av lærebøker og andre læremidler”. Læremiddelutvalget i NFF har vist stor interesse også for prosjekt ”Norsk lærebokhistorie”.
- Prosjektmiljøet Norsk sakprosa
En utvikling av en norsk lærebokhistorie vil uten tvil kunne dra veksler på den tekstteoretiske kompetansen som utvikles i dette miljøet, hvor flere av medlemmene allerede arbeider med læremiddelforskning.
- Ivar Aasens Institutt/ Knutepunktet Nynorsk skriftkultur
Dette miljøet som er lokalisert til Høgskolen i Volda, har arbeidet noe med lærebokforskning, og ser klart et spesielt ansvar for å utvikle kunnskap om den nynorske læremiddeltradisjonen, som til nå er lite utforsket.
- *IARTEM*
The International Associations for Research on Textbooks and Educational Media (IARTEM) er et internasjonalt nettverk for lærebok- og læremiddelforskere. Lederen i IARTEM, Staffan Selander, er professor II ved Høgskolen i Vestfold, og har gode

forbindelser både til det svenske og det norske sakprosaprojektet. Høgskolen har et medlem i IARTEMs styre, og organisasjonens sekretariatsfunksjon er lagt til Høgskolen i Vestfold. Gjennom dette nettverket vil en få god kontakt med internasjonal forskning på lærebokhistorie.

Framdriftsplan

Første fase/forprosjekt våren 2002

I denne fasen er målet å

- arrangere et arbeidsseminar for mulige bidragsytere
- etablere en prosjektgruppe
- utarbeide en fullstendig prosjektbeskrivelse der en avklarer prosjektet teoretiske forankring, innhold, omfang, organisering og finansiering.

Andre fase /hovedprosjekt høsten 2002- våren 2005

Framdriftsplanen for selve hovedprosjektet vil måtte utvikles i forbindelse med prosjektbeskrivelsen. En vesentlig del vil selvsagt være det konkrete arbeidet knyttet til skriving. Trolig vil det være hensiktsmessig å arrangere ett til to seminar pr. år i tilknytning til prosjektet. I tillegg til utarbeidelsen av selve lærebokhistorien, vil det være formålstjenlig å publisere arbeider undervegs i form av delrapporter og artikler, for eksempel i skriftserien *Fokus på pedagogiske tekster* ved Høgskolen i Vestfold.

Avsluttende kommentar

Dette prosjektet må sies å være i startfasen og knapt nok det. Vi håper imidlertid å få realisert det, i samarbeid med andre teksthistorisk interesserte miljøer. Derfor var det viktig for meg å benytte anledningen til å

presentere prosjektet på et seminar om teksthistorie, og invitere til samarbeid, både omkring de felles problemstillingene som det å skrive en teksthistorie reiser, og til konkret samarbeid innenfor dette prosjektet. Vi ønsker oss hovedoppgaver, doktorgradsarbeider og enkeltstudier som kan være med på å utgjøre et fundament i en slik lærebokhistorie.

Og helt til slutt; det er på høg tid at vi får en samlet framstilling av den norske læreboklitteraturen. Det vil være et viktig bidrag til vår samlede teksthistorie.

Referert litteratur:

Andreassen, T. 2000: *Bok-Norge. En litteratursosiologisk oversikt.*

Oslo:Universitetsforlaget

Berge, K. L. 2001: Det vitenskapelige studiet av sakprosa. Om tekstvitenskapelige utfordringer og løsninger i norsk og svensk sakprosaforskning. I Berge, K. L., K. Breivega, T. Roksvold & J. Tønnesson: *Fire blikk på sakprosaen. Teori og praktisk analyse.* Skrifter fra prosjektmiljøet Norsk Sakprosa nr.1

Englund, B. 1993: Educational Texts as Offers of a Shared Meaning. I Selander, S. (red.): *Textbooks and Educational Media. Collected Papers 1991 – 1995.* Stockholm: Mitthögskolan-SPPB

Grepstad, O. 1997: *Det litterære skattkammer. Sakprosaens teori og retorikk.* Oslo: Universitetsforlaget

Johnsen, E. B. 1993: *Textbooks in the Kaleidoscope. A Critical Survey of Literature and Research on Educational Texts.* Oslo/New York: Scandinavian University Press

Johnsen, E.B. & T. Berg Eriksen (red.) 1998: *Norsk litteraturhistorie. Sakprosa fra 1750 til 1995*

Johnsen, E.B. (red.) 1999: *Lærebokkunnskap.* Oslo: Tano/Aschehoug

Ledin, Per 1997: ”Många av sakprosans skatter funna. I Johnsen, E.B (red.): *Tekstens mellommenn. Norsk sakprosa.* Tredje bok. Universitetsforlaget.

- Selander, S. 1994: Pedagogiska texter och retorik. I Selander, S. & B. Englund (red.): *Konsten att informera och övertyga En antologi om pedagogik, text och retorik* Stockholm: LHS-förlag
- Sigurgeirson, I. 1992: *The Role, Use and Impact of Curriculum Materials in Intermediate Level Icelandic Classrooms*. University of Sussex
- Skjelbred, D. 1999: ”... de umisteligste Bøger” *En studie av den tidlige norske abc-tradisjonen* Avhandling for den filosofiske doktorgrad. Acta Humaniora nr. 63, Uni.pub: Universitetet i Oslo.

